T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

COĞRAFYA ANABİLİM DALI

(DOKTORA TEZİ)

KAMUSAL YER ADLARI VE MEKÂNIN İDEOLOJİK KURULUMU: ANKARA ŞEHRİ ÖRNEĞİ (1923-2020)

Selim BOZDOĞAN

ŞANLIURFA – 2023

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

COĞRAFYA ANABİLİM DALI

(DOKTORA TEZİ)

KAMUSAL YER ADLARI VE MEKÂNIN İDEOLOJİK KURULUMU: ANKARA ŞEHRİ ÖRNEĞİ (1923-2020)

Selim BOZDOĞAN

Danışman

Prof. Dr. Sedat BENEK

ŞANLIURFA – 2023

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Sedat BENEK danışmanlığında, Selim BOZDOĞAN'ın hazırladığı **"Kamusal Yer Adları ve Mekânın İdeolojik Kurulumu: Ankara Şehri Örneği (1923-2020)"** konulu bu çalışma 28/04/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

☐ Oybirliğiyle / ☐ Oy çokluğu ile

		İmza
Danışman	: Prof. Dr. Sedat BENEK	……..
Üye	: Prof. Dr. Mehmet Nuri GÜLTEKİN	……..
Üye	: Prof. Dr. Nurettin ÖZGEN	……..
Üye	: Prof. Dr. Abdullah ÇELİK	……..
Üye	: Doç. Dr. Birgül AÇIKYILDIZ	……..

Bu tezin Coğrafya Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN

Enstitü Müdürü

Bu çalışma: BAP Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No : 21075

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DOKTORA
ORİJİNALLİK RAPORU ve BEYAN FORMU

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	18272113
Adı / Soyadı	Selim BOZDOĞAN
Anabilim Dalı/Programı	Coğrafya / Doktora
Tez Konusu	Kamusal Yer Adları ve Mekânın İdeolojik Kurulumu: Ankara Şehri Örneği (1923-2020)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen doktora tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 249 sayfalık kısmına ilişkin, 28/04/2023 tarihinde danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 10'dur. Ayrıca doktora tez çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:
1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tez çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

24/03/2023
Hazırlayan
Selim BOZDOĞAN

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 28/03/2023

Danışman Prof. Dr. Sedat BENEK

ÖZET

KAMUSAL YER ADLARI VE MEKÂNIN İDEOLOJİK KURULUMU: ANKARA ŞEHRİ ÖRNEĞİ (1923-2020)

BOZDOĞAN, Selim

Doktora Tezi

Coğrafya Anabilim Dalı

Prof. Dr. Sedat BENEK

Nisan, 2023, 282 sayfa

Bu çalışmanın konusunu, Ankara şehrindeki kamusal yer adları oluşturmaktadır. Kamusal yer adları sözcüğü; Ankara şehrindeki cadde, bulvar, meydan, park ve lise (okul) adlarını ifade etmektedir. Bu çalışmanın amacı ise, Türk siyasi tarihinde, iktidar değişimlerine bağlı olarak Ankara şehrindeki kamusal yer adlarında meydana gelen ideolojik dönüşümleri incelemektir. Bu inceleme, 1923-2020 yılları arasındaki tüm dönemi kapsamaktadır. Hem yerel yönetimin cadde, bulvar, meydan ve park adlandırmaları hem de merkezi yönetimin lise adlandırmaları, üç dönem halinde ve her bir dönem birbiriyle karşılaştırılarak incelenmektedir. İktidar, ad, adlandırma, ideoloji, ulusal/milli kimlik ve toplumsal hafıza arasındaki ilişkinin anlaşılması adına, adlandırmak ne anlama gelir? Kim adlandırır? Ad ile adlandırılan yer arasında nasıl bir ilişki vardır? Şehir mekânında yapılan değişiklikler ve yeniden adlandırmalar ulusal kimlik tartışmalarıyla ilgili olsa da bu değişikliklerin toplumsal hafızayla nasıl bir ilişkisi vardır? Daha geniş siyasi anlamları ve içerikleri var mıdır? Kamusal yer adları üzerindeki mücadele hangi gruplar ya da ideolojiler arasında yaşanmaktır, sorularından hareket edilmektedir. Bu sorular, elde edilen verilerle bir arada tartışılmaktadır. Elde edilen veriler, eleştirel toponimi yaklaşımından hareketle göstergebilimsel bir analize tabi tutulmuştur. Bu çalışmada üç temel bulguya ulaşılmıştır. Birincisi, 1923-1949 yılları arasındaki adlandırma pratikleri, Türk Tarih Tezi'ni veri almaktadır. İkincisi, 1950-2003 yılları arasında yapılan adlandırmalar, Türk-İslam

Sentezi'ni yansıtmaktadır. Üçüncüsü ise 2004-2020 yılları arasındaki adlandırma pratikleri, Yeni-Osmanlıcılık düşüncesini şehirsel mekânda maddileştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Adlandırmak, İdeoloji, Tek-Parti, CHP, AK Parti, Türk Tarih Tezi, Türk-İslam Sentezi, Yeni-Osmanlıcılık.

ABSTRACT

PUBLIC PLACE NAMES AND THE IDEOLOGICAL CONSTRUCTION OF THE SPACE: THE CASE OF THE CITY OF ANKARA (1923-2020)

BOZDOGAN, Selim

PhD Thesis

Department of Geography

Prof. Dr. Sedat BENEK

April, 2023, 282 page

The subject of this study is the public place names in the city of Ankara. The term “public place names” refers to the names of streets, boulevards, squares, parks, and high schools in the city of Ankara. The aim of this study is to examine the ideological transformations that have occurred in the public place names in Ankara due to changes in political power in Turkish political history. This study covers the entire period from 1923 to 2020. Both the naming of streets, boulevards, squares, and parks by the local government and the naming of high schools by the central government are examined in three periods and compared with each other within each period. In order to understand the relationship between power, naming, ideology, national/ethnic identity, and collective memory, what does "naming" mean? Who does the naming? What is the relationship between the name and the named place? While changes and renaming in the urban space are related to national identity debates, what is the relationship of these changes to collective memory? Are there broader political meanings and contents? What groups or ideologies are involved in the struggle over public place names? These questions are discussed in conjunction with the data obtained. The data obtained has been subjected to a semiotic analysis based on a critical toponymy approach. This study has three main findings. The first finding is that the naming practices between 1923 and 1949 are based on the Turkish History Thesis. The second finding is that the namings between 1950 and 2003 reflect the Turkish-Islamic Synthesis. The third finding is that the naming practices between

2004 and 2020 work to materialize the New Ottomanism ideology in the urban space.

Keywords: Ankara, Naming, Ideology, Single-Party, CHP, AK Party, Turkish History Thesis, Turkish-Islamic Synthesis, Neo-Ottomanism.

KAMUSAL YER ADLARI VE MEKÂNIN İDEOLOJİK KURULUMU: ANKARA ŞEHRİ ÖRNEĞİ (1923-2020)

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI II
ORİJİNALİK RAPORU VE BEYAN FORMU III
ÖZET IV
ABSTRACT VI
İÇİNDEKİLER VIII
KISALTMALAR X
TABLOLAR LİSTESİ XI
ŞEKİLLER LİSTESİ XIII
EKLER LİSTESİ XIV
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL BAĞLAM: MEKÂNIN SİYASİ TOPOĞRAFYASI

1.1 ADLANDIRMA(K) VE İKTİDAR 21
1.2. YER ADLARI VE KAMUSAL YER ADLARI 28
1.3. İDEOLOJİK BİR GÖSTERGE OLARAK KAMUSAL YER ADLARI 34
1.4. GEÇMİŞİ VE ŞİMDİYİ ADLANDIRMA(K) 41
1.5. TOPLUMSAL HAFIZANIN YENİDEN ÜRETİMİ 47

İKİNCİ BÖLÜM

BAŞKENT ANKARA'NIN MEKÂNSAL (YENİDEN) ÜRETİMİ

2.1. BAŞKENT ÖNCESİ ANKARA ŞEHRİNİN KISA TARİHİ 55
2.2. CUMHURİYET VE BAŞKENT 60
2.3. BAŞKENTİN MEKÂNSAL (YENİDEN) ÜRETİMİ 66
2.4. YERLEŞİM YERİ ADLARI 75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN KAMUSAL YERLERİ ADLANDIRMA PRATİKLERİ (1923-1949)

3.1. CHP'NİN ADLANDIRMA VE YENİDEN ADLANDIRMA PRATİKLERİ 83
3.1.1. 1924-1934 Yılları Arasındaki Adlandırmalar ve Ad Değişiklileri 84
3.1.2. 1935-1949 Yılları Arasındaki Adlandırmalar ve Ad Değişiklileri 89
3.2. CHP'NİN ADLANDIRMA PRATİKLERİNİ SINIFLANDIRMAK 98
3.2.1. Ulusal Savaş ve Kahramanları 101
3.2.2. Ulus-Devlet 105

3.2.3. Ulusun Kökeni 109
3.2.4. Ulusun Bürokratları 113

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ'DEN REFAH VE FAZİLET PARTİLERİNE KAMUSAL YERLERİ ADLANMDIRMA PRATİKLERİ: GENEL BİR DEĞERLENDİRME(1950-2003)

4.1. DEMOKRAT PARTİ'NİN ADLANDIRMA PRATİKLERİ 118
4.2. CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN ADLANDIRMA PRATİKLERİ (II) 128
4.3. ADALET PARTİSİ'NİN ADLANDIRMA PRATİKLERİ 139
4.4. CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN ADLANDIRMA PRATİKLERİ (III) 144
4.5. ANAVATAN PARTİ'SİNİN ADLANDIRMA PRATİKLERİ 153
4.6. SOSYALDEMOKRAT HALKÇI PARTİ'NİN ADLANDIRMA PRATİKLERİ 162
4.7. REFAH VE FAZİLET PARTİLERİNİN ADLANDIRMA PRATİKLERİ 167

BEŞİNCİ BÖLÜM

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN (AK PARTİ) KAMUSAL YERLERİ ADLANDIRMA PRATİKLERİ (2004-2022)

5.1. AK PARTİ'NİN ADLANDIRMALARDA BAŞVURDUĞU REFERANS KAYNAKLARI 181
5.1.1. İslami Adlandırmalar 190
5.1.2. Osmanlı Adlandırmaları 199
5.1.3. Şehit Adlandırmaları 204
5.2. AK PARTİ'NİN ADLANDIRMA PRATİKLERİNİ SINIFLANDIRMAK 211
5.2.1. Milli Savaş ve Kahramanları 214
5.2.2. Milli Köken 219
5.2.3. Milletin Bürokratları 223
5.2.4. Milletin Sanatçıları 227
5.2.5. Milletin Dini Liderleri 233
SONUÇ 237
KAYNAKÇA 242
EKLER

KISALTMALAR

AA	Anadolu Ajansı
ADD	Atatürkçü Düşünce Derneği
AKDTYK	Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
AP	Adalet Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
ATÜT	Asya Tipi Üretim Tarzı
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	Demokrat Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
FP	Fazilet Partisi
HGM	Harita Genel Müdürlüğü
IDP	Islahatçı Demokrasi Partisi
HP	Halkçı Parti
MCH	Milliyetçi Cephe Hükümetleri
MDD	Milli Demokratik Devrim
MGP	Milli Güven Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	Milli Nizam Partisi
MP	Millet Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
MTTB	Milli Türk Talebe Birliği
RP	Refah Partisi
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SODEP	Sosyal Demokrasi Partisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TRT	Radyo Televizyon Kurumu
TTAH	Türk Tarihinin Ana Hatları
YÖK	Yükseköğretim Kurulu
YTP	Yeni Türkiye Partisi
vs.	vesaire

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Yerel Yönetimlerin Yaptığı Adlandırmalar 8
Tablo 2: Merkezi Yönetimin Lise Adlandırmaları 9
Tablo 3: Erman Tamur'un 1891'deki Verilerle Yaptığı Mahalle Tasnifi 59
Tablo 4: 1924 Tarihli Şehir Haritasındaki Mahalle Adları 79
Tablo 5: 1941 Yılında Ankara Şehrindeki Mahalle İsimleri 80
Tablo 6: 1941 Yılındaki Mahallelerin Sınıflandırılması 81
Tablo 7: Eski Ankara Bölgesindeki Cadde Adı Değişiklikleri (1928-1929) 88
Tablo 8: Taşhan Meydanı'nın Adlandırılma Biçimleri 88
Tablo 9: Yeni Cadde Adları ve Değiştirilen Cadde Adları (1929-1935) 90
Tablo 10: Yeni Cadde Adları ve Değiştirilen Cadde Adları (1935-1949) 95
Tablo 11: Bulvar Adları (1935-1949) 96
Tablo 12: Meydan Adları (1935-1949) 97
Tablo 13: Park Adları (1923-1949) 97
Tablo 14: Lise Adları (1923-1949) 97
Tablo 15: Örnekleme Dâhil Edilen Kamusal Yer Adları (1923-1949) 98
Tablo 16: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (1923-1949) 100
Tablo 17: Ulusal Savaş'ın Kronolojisi 102
Tablo 18: Örnekleme Dâhil Edilen Kamusal Yer Adları (1950-1960) 118
Tablo 19: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (1950-1960) 127
Tablo 20: Örnekleme Dâhil Edilen Kamusal Yer Adları (1961-1968) 132
Tablo 21: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (1961-1968) 134
Tablo 22: Örnekleme Dâhil Edilen Cadde ve Meydanlar (1968-1973) 139
Tablo 23: Örnekleme Dâhil Edilen Lise Adları (1968-1973) 140
Tablo 24: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (1968-1973) 143
Tablo 25: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (1968-1973) 144
Tablo 26: Cadde, Bulvar ve Meydan Adlarının Sınıflandırılması (1974-1980) 148
Tablo 27: Örnekleme Dâhil Edilen Lise Adları (1974-1980) 150
Tablo 28: Lise Adlarının Sınıflandırılması (1974-1980) 150
Tablo 29: Örnekleme Dâhil Edilen Kamusal Yer Adları (1981-1988) 156
Tablo 30: Örnekleme Dâhil Edilen Lise Adları (1981-1988) 157
Tablo 31: Kamusal Yer Adlarının Kronolojisi (1981-1988) 158
Tablo 32: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (1981-1988) 161
Tablo 33: Örnekleme Dâhil Edilen Cadde ve Bulvar Adları (1989-1993) 165
Tablo 34: Örnekleme Dâhil Edilen Lise Adları (1989-1993) 165
Tablo 35: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (1989-1993) 166
Tablo 36: Ankara'da Sokaklara Verilen Şehit Adları (1994-2003) 170
Tablo 37: Örnekleme Dâhil Edilen Cadde, Bulvar ve Meydan Adları (1994-2003) 175
Tablo 38: Refah ve Fazilet Partileri'nin Ulusal Tarih Anlatısı (1994-2003) 177
Tablo 39: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (1994-2003) 178
Tablo 40: Örnekleme Dâhil Edilen Lise Adları (1994-2003) 179
Tablo 41: Partilerin 1999 ve 2002 Genel Seçimlerinde Almış Oldukları Oy Oranları 182
Tablo 42: Örnekleme Dâhil Edilen Cadde Adları (2004-2019) 183
Tablo 43: Örnekleme Dâhil Edilen Bulvar ve Meydan Adları (2004-2019) 184
Tablo 44: Örnekleme Dâhil Edilen Lise Adları (2004-2020) 185
Tablo 45: Cadde, Bulvar ve Meydanların Adlandırma Kronolojisi (2004-2019) 186
Tablo 46: Örnekleme Dâhil Edilen İslami Adlar (2004-2019) 195
Tablo 47: Örnekleme Dâhil Edilen Osmanlı Adlandırmaları 200

Tablo 48: Parklara Verilen Şehit Adları 207
Tablo 49: Örnekleme Dâhil Edilen Şehit Adları 209
Tablo 50: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (2004-2020) 211
Tablo 51: Sanatçılar Hakkında Genel Bilgiler 229

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Çankaya'daki Park Adları 10
Şekil 2: Çalışma Alanının Lokasyon 15
Şekil 3: Çalışma Alanının Sınırı 16
Şekil 4: 1924 Tarihli Ankara Şehir Haritası 58
Şekil 5: Lörcher'in Eski Ankara İmar Planı 68
Şekil 6: Lörcher'in Eski Ankara ve Yeni Şehir İmar Planı 69
Şekil 7: Herman Jansen'in Ankara Şehri İmar Planı 71
Şekil 8: 1934'te Ankara Şehrinin Mekânsal Yapısı 72
Şekil 9: 1924'te Ankara Şehrinde Bazı Kamusal Yer Adları 85
Şekil 10: Eski Meydanların Mekânsal Dağılımı 86
Şekil 11: 1928-1929 Yıllarında Eski Ankara 87
Şekil 12: Atatürk Bulvarı ve İskitler Bulvarı 91
Şekil 13: 1935'teki Meydanlar 92
Şekil 14: Necatibey Caddesi'nin Yıllara Göre Mekânsal Değişimi 94
Şekil 15: Mustafa Kemal İle İlgili Adların Mekânsal Dağılımı 103
Şekil 16: Lozan Meydanı ve Atatürk Bulvarı 107
Şekil 17: Gençlik Parkı, İnönü Bulvarı, Cumhuriyet Bulvarı ve Ulus Meydanı 108
Şekil 18: Anıtkabir ve Çevresindeki Cadde Adları 124
Şekil 19: Kıbrıs Köyü Mahallesi'ndeki Cadde ve Sokak Adları 173
Şekil 20: İslam Referanslı Adların Mekânsal Dağılımı 194
Şekil 21: Doğalgaz Arama Gemilerinin Adları 201
Şekil 22: Şehitlik Sıfatını Taşıyan Okul Adlarının Mekânsal Dağılımı 206
Şekil 23: Milli Savaş ve Kahraman Adlarının Şehirsel Dağılımı 217
Şekil 24: Anadolu ve Selçuklu İle İlgili Adların Mekânsal Dağılımı 221
Şekil 25: Bürokrat Adlarının Mekânsal Dağılımı 224

EKLER LİSTESİ

EK 1: Ankara Şehriyle İlgili Şekiller ek s.1
EK 2: Tüm Cadde, Bulvar ve Meydan Adları (1923-2003) ek s.7
EK 3: Lise Adlandırmalarının Kronolojisi (1923-2020) ek s.11

GİRİŞ

Her rejimin ya da partinin karşı karşıya olduğu temel sorunlardan biri, meşruiyet duygusunu nasıl yaratacağıdır. Meşruiyet duygusunun farklı modülasyonları (bayrak, marş, amblem, anıt, heykel, parti bayrağı, parti şarkıları vs.) bulunmakla birlikte, yeni sembolik siyasal kültürün oluşturulmasında, kamusal yer adlarının önemli bir yeri vardır. Yeni siyasal kültürün merkezi bileşenlerinden biri, yerlerin adlandırılması ve yeniden adlandırılmasıdır. Yerleri adlandırma ve yeniden adlandırma, rejimin ya da partinin kendisinin, geçmişe ve dünyaya bakışını görünüşte, gündelik hayatın sıradan ortamları ile ilişkilendirerek mevcut ideolojik yapıyı meşrulaştırmaya yardımcı olur (Gill, 2005, s. 481). Partinin ya da rejimin meşrulaştırıcı sembolleri, şehirsel yer adları ile rutinleşerek, gündelik yaşam pratikleriyle iç içe geçer.

Bir göstergeler sistemi olarak kamusal yer adları, eylemleri ve inançları meşrulaştırabilir ve topluluğun temelini oluşturan kolektif değerlerin çoğunu tanımlamaya yardımcı olarak, toplumun sınırlarını ve yönetildiği ilkeleri belirlemeye yönelir (Gill, 2005, s. 480). Dolayısıyla siyasi iktidar ile şehirsel mekân arasındaki ilişkide, mekânın politik olarak tarafsız olmadığı, belirli politik değerleri ifade ettiği ve onları somutlaştırdığı bilinen bir olgudur. Özellikle kamusal yer adları, şehirsel mekândaki siyasi söylem biçimlerini ifade etmesi bakımından, önemli gösterge dizilerini temsil etmektedir. Bu yüzden her iktidar değişikliğine, şehirsel yer adlarındaki değişimler eşlik etmiştir (Ferguson, 1988). Şehirsel mekân adlarının iktidar değişimleriyle eşzamanlı dönüşüme uğraması, Fransız Devrimi'yle başlamaktadır. Fransız Devrimi sırasında kamusal yer adları, politik olarak motive edilmiş bir sembolizmle ortaya çıkmıştır. 1792'de Place Louis XV adı değiştirilerek *Place de la Revolution* olarak yeniden adlandırıldı. "Bu sembolik eylemle monarşist geçmişin adı değiştirildi, yerini devrimci rejime doğrudan atıflar aldı" (Azaryahu, 1997, s. 431).

Şehirsel mekânın Fransız Devrimi sonrası revizyonu, bilinçli bir ideolojik hat üzerinden zuhur etmektedir. Bu dönemden itibaren adlandırma ve yeniden adlandırma, hanedanlık ve monarşi geçmişini görünmez kılan ya da bu geçmişi şimdinin ideolojik araçları çerçevesinde yeniden üreten bir rasyonalizm çerçevesinde şehirsel mekânda

yer almıştır. Dolayısıyla Fransız Devrimi ile yer adlarının ideolojik bir mahiyet kazanması, yirminci yüzyıldan itibaren, belirgin bir siyasal uygulama olarak varlığını devam ettirmektedir. Örneğin, Sovyet Rusya'nın kurulmasıyla birlikte, Çarlık Dönemine ait adlandırmalar yerini Ekim Devrim'inin sembolik değerlerine bırakmıştır. Sovyetlerin çöküşünden sonra, eski sosyalist sembolizm ile harmanlanan cadde adlarından 102'sinin adı değiştirildi (Gill, 2005, s. 483). Bu tür ad değişikleri, Orta ve Doğu Avrupa'daki sosyalist ve sosyalizm sonrası yönetimlerde de görülmektedir (Bkz: Light, 2004; Azaryahu, 1997; Azaryahu, 1990). Bu yüzden kamusal yer adlarından hareketle şehirsel mekândaki ideolojilerin izini sürmek mümkündür. Bu çalışma da Ankara şehrindeki kamusal yer adları üzerinden, Türk siyasal tarihinde hangi ideolojilerin şehirsel mekâna yansıtıldığını incelemektedir.

Çalışma alanının sınırı, Çankaya, Altındağ, Yenimahalle, Mamak ve Keçiören merkez ilçelerini kapsamaktadır. Bu merkez ilçelerin kırsal alanları, örnekleme dâhil edilmemiştir. Beş merkez ilçenin şehir sınırları içinde kalan alandaki cadde, bulvar, meydan, park ve lise (okul) adları örnekleme dâhil edilmiştir. Bundan sonraki sayfalarda, beş merkez ilçenin şehir sınırlarını ifade etmek için, yalnızca *Ankara şehri* sözcüğü kullanılmıştır. Sonuç olarak örnekleme dâhil edilen adlar, yerel yönetim ve merkezi yönetimi ele geçiren iktidarlar bağlamında, göstergebilimsel bir analize tabi tutulmuştur.

Ankara şehrindeki kamusal yer adlarında yaşanan değişimler, temelde, üç dönemdeki politik/ideolojik arka plana göre tasnif edilmiştir. Tasnifin birinci dönemi, 1923-1949 yılları arasını, ikinci dönem 1950-2003 yılları arasını ve üçüncü dönem ise 2004-2020 yılları arasındaki adlandırma pratiklerini içermektedir. Bu tasnif, Ankara'daki adlarla ilgili elde edilen verilerden hareketle yapılmıştır fakat çalışma alanlarına göre bu tasnif, farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir.

Bu araştırma, beş bölüm halinde yazılmıştır. Birinci bölüm, kamusal yer adlarına dair kavramsal ve teorik bir tartışmayı içermektedir. Adlandırmak, iktidar/egemenlik, ideoloji, gösterge, metin, geçmiş ve toplumsal bellek kavramları ile kamusal yer adları arasındaki ilişkilenme biçimleri tartışılmıştır.

İkinci bölümde, Ankara'nın tek-parti (CHP) dönemindeki mekânsal (yeniden) üretimi ele alınmıştır. Cumhuriyet ve başkentin ilanı, Ankara'nın imarı, mimarisi, anıtları ve yerleşim yeri adlarının üretildiği ideolojik bağlam tartışılmıştır.

Üçüncü bölüm, tek-partinin (CHP) kamusal yerleri adlandırma pratiklerini içermektedir. 1923'ten 1949'a kadar ki süreçte, Ankara'daki ad değişiklikleri ve yeni adlandırma pratikleri ele alınmıştır. Daha sonra, bu dönemde yapılan adlandırmalar, "ulus" kavramı temelinde dörtlü bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Sınıflandırmadaki her bir ad, birbiriyle ilişkili bir biçimde göstergebilimsel analize tabi tutulmuştur.

Dördüncü bölüm, 1950-2003 yılları arasında; Demokrat Parti (DP), 27 Mayıs Darbesi ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Adalet Partisi (AP), Milliyetçi Cephe Hükümetleri (MCH), 12 Eylül Darbesi, Anavatan Partisi (ANAP), Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) ile Refah Partisi (RP)-Fazilet Partisi'nin (FP) adlandırma pratikleri incelenmiştir. Hem merkezi yönetimin lise adlandırmaları hem de yerel yönetimlerin cadde, bulvar ve meydan adlandırmaları bir arada tartışılmıştır. Bu bölüm, adlandırmalara dair genel bir değerlendirmeyi içermektedir.

Beşinci bölümde ise, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)'nin kamusal yerleri adlandırma pratiklerine yer verilmiştir. AK Parti'nin 2004-2020[1] yılları arasındaki adlandırma pratiklerinin, kronolojik olarak şehirsel mekâna nasıl yansıtıldığı ele alınmıştır. Bu çerçevede yapılan adlandırmalar; İslam, Osmanlı ve Şehitlik göstergeleri çerçevesinde tartışılmıştır. Daha sonra ise AK Parti döneminde yapılan adlandırmalar beşli bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. "Millet" kavramı çerçevesinde yapılan sınıflandırmadaki adlar, göstergebilimsel bir analize tabi tutulmuştur.

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Kamusal yer adları, farklı siyasal ideolojilerin görünürlük mekânlarındaki temsilleri olarak işlev görmektedir. Bir temsil biçimi olarak kamusal yer adlarının farklı ideolojik eğilimler temelinde ortaya çıkması mekânı, bir siyasal mücadele

[1] 2004 yılından itibaren almamızın sebebi, Ankara Büyükşehir Belediyesinin AK Parti'ye geçmiş olmasıdır. Diğer yandan Cadde, Meydan, Bulvar ve Parklar ile ilgili veriler, Nisan 2019 yılına kadar olanları içermektedir. 2020 yılı, yalnızca lise adlandırmalarıyla ilgili verileri içermektedir.

alanına dönüştürmektedir. Bu anlamıyla kamusal yer adları, belirli siyasi kimlikleri yansıtır ve gösterir (Azaryahu, 1986, s. 581). Bu bağlamda kamusal yerleri adlandırma, doğrudan siyasal bir konu olarak siyasi coğrafyada kendine yer edinir. Siyasal bir eylem olan adlandırma -bir gösterge olarak- şehirsel mekânda belirli bir hafıza ve kimlik inşasını içermektedir. Bu çalışma, Ankara'da 1923-2020 yılları arasında, iktidar değişimlerine bağlı olarak kamusal yer adlarında meydana gelen değişimleri anlamayı hedeflemektedir. Kamusal yer adları sözcüğü, Ankara şehrindeki *cadde, bulvar, meydan, park* ve *lise (okul) adlarını* ifade etmektedir. Liseleri almamızdaki sebep, tarihsel süreçte lise adlarında meydana gelen değişimlerle ilgili tüm verilere ulaşmamızdan ileri gelmektedir.

Adlandırma; iktidar ve egemenlik ilişkilerini içerisinde barındırır ve egemen siyasal ideolojilerin mekânsal yönelimlerinin anlaşılmasını sağlar. Bu yüzden çağdaş toplumlarda yerleri adlandırmak, dil ve yer ile kimlik siyaseti arasında anahtar bir rol oynar. Bu anlamıyla adlandırma, kimliği normlamanın bir formudur (Berg ve Kearns, 2009, s. 19). Bu çalışma, teorik düzlemde adlandırmayı; iktidar, ideoloji ve toplumsal hafıza kavramlarından hareketle tartışmaktadır. Olgusal anlamda ise Ankara şehrindeki kamusal yer adlarında, 1923-2020 yılları arasında meydana gelen değişimler incelenmiştir. 1923-2020 yılları arasındaki adlandırma pratikleri üç dönem halinde ele alınmıştır. 1923-1949 yılları arasındaki birinci dönem Türk-Tarih Tezi çerçevesinde ele alınmıştır. 1950-2003 yılları arasındaki ikinci dönem Türk-İslam Sentezi ve 2003-2020 yılları arasındaki üçüncü dönem ise Yeni-Osmanlıcılık olarak kavramsallaştırılmıştır.

Bu çalışma, doğrudan 'yerleşim yeri adlarına' dair bir tartışmayı içermemektedir. Hem yerleşim yerlerini hem de kamusal yerleri adlandırma eyleminin kendisi, siyasal ve ideolojik bir içeriğe sahiptir. Teorik olarak yerleşim yerlerinin adlandırılması ve yeniden adlandırılmasının egemenlik ve iktidarla olan bağlarına dikkat çekilmiştir. Ayrıca Türkiye'deki yerleşim yeri adlarının ideolojik veçhelerine dair, kısa bir tartışmaya yer verilmiştir. Türkçe literatürde yerleşim yeri adları üzerine birçok çalışma yapılmasına rağmen çok azı adlandırmanın iktidar ile olan ilişkisine yoğunlaşmaktadır.

Bu çalışma coğrafya, felsefe, sosyoloji ve siyaset bilimi alanındaki teorik tartışmalardan yola çıkmıştır. Disiplinlerarası teorik bir tartışmadan hareket edilmesi, hem ad ile yeri hem de iktidar ile adlandırmayı tözleştirme tehlikesinden kurtarmakta ve düşünümsel bir bakış açısı sağlamaktadır. "Tözleştirme tehlikesi"nden kasıt, adlandırmanın salt iktidar ve egemenlik etrafından cereyan eden bir özdeşlik pratiği olmadığını belirtmektir. Bu çalışma her ne kadar adlandırma ve iktidar ilişkisinin coğrafi alana müdahalesini konu edinmiş olsa da, bazı grupların (etnik ya da dinsel) belirli 'taktiklerle' şehirsel mekânı adlandırdığı bilinen bir olgudur. Diğer yandan 'düşünümsellik' (reflexivite) kavramı ise, araştırmacının çalışma nesnesine yabancılaşmaması adına, konu edindiği olgunun neresinde olduğuna dair kendisi üzerine ve olguyu temellendirdiği düşüncenin (teorinin) üzerine düşünmesi anlamında kullanılmıştır.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın amacı, 1923-2020 yılları arasında, Ankara'daki kamusal yer adlarının, ideolojik içerimlerini ortaya koymaktır. Bu içerimler üç dönem halinde ve kendi içerisinde karşılaştırılarak tartışılmaktadır. Bu karşılaştırmanın önemi, resmi ve egemen ideolojide meydana gelen değişimlerin ve dönüşümlerin; "ulusal/milli kimlik" ve "toplumsal bellek"in şehirsel mekândaki yeniden üretimini ortaya koymasında ortaya çıkmaktadır.

Ankara şehrindeki kamusal yerlerin, hangi ideolojiler ekseninde adlandırıldığı sorusu, -ideoloji ve toplumsal bellek bağlamında- mekânın siyasi topoğrafyasını anlamada önemli katkılar sunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, ideolojinin yer adlarına gömülmüş siyasal gücün bir ifadesi olduğuna vurgu yapmaktadır. Yer adlarının seçimi, ideolojik ihtiyaçlar ve siyasi güç ilişkileri tarafından belirlenen politik bir prosedürdür (Azaryahu, 1997, s. 481). Bu yüzden kamusal yer adları, her siyasal ideolojinin kendi hegemonyasını kurma ve görünürlük mekânlarına yansıtmada önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Hegemonyanın adlandırma veya yeniden adlandırma çabası, yeni bir "sağduyu" ile ideolojik söylemlerin sıradanlaşmasına katkı sunmaktadır (Puzey ve Voulteenaho, 2014, s. 68). Bu yüzden Paul Entrikin'e (1991, s. 52) göre, şehirsel alandaki anlamları kontrol etme yeteneği (hegemonya), gücün önemli bir ifadesidir ve egemen ideolojiyi şehirsel mekânda

doğallaştırmaktadır. Bu doğallaştırma eğilimleri, Ankara şehrinin adlandırma rejiminde açıkça ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın önemi, iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisi, Türkçe coğrafya literatüründe, 'eleştirel toponimi' (critical toponymy) düşüncesiyle yazılmış herhangi bir tez çalışmasına rastlanmamıştır. İkincisi ise, kamusal yer adları, egemenin mekân bilimi olan *mutlak mekândan* hareketle tartışılmaktadır (Bkz: 2.4. Başlık). Kamusal yerleri adlandırma pratiklerinin mutlak mekândan hareketle düşünülmesi, perspektif olarak, mutlak mekân düşüncesi ile iktidarı bir araya getirmektedir.

C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma, iktidar ve adlandırma arasındaki ilişkiye yoğunlaşması bakımından, 'eleştirel toponimi düşüncesi'nden hareket etmektedir. Eleştirel toponimi, yer adlarının politik ve ideolojik içerimlerini çözümlemekle birlikte metodolojik anlamda, "olgu (betim, tasnif) ile kavram (eleştirel teori) içkinliğine yoğunlaşmaktadır" (Vuolteenaho ve Berg, 2009, s. 1). Eleştirel toponimi, adlandırma ve yeniden adlandırmanın temelinde yatan iktidar ilişkilerini, bir problematik olarak kavramsallaştırmayı önermektedir. Coğrafi peyzajda dil, kültür ve iktidarın nasıl bir arada işlediğini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Eleştirel toponimi, yer adlarının sömürgeci, ırkçı ve cinsiyetçi eğilimlerinin analizini yaparak, adların toplumsal bellekte nasıl işlediğini ve nasıl bir güç ilişkileri ağına sahip olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Ayrıca, yer adlarının dil, kimlik ve kültür politikalarının bir parçası olduğunu da vurgulamaktadır. Eleştirel toponimi, adların toplumsal bellek üzerindeki etkilerini ve farklı kültürel ve etnik grupların kendilerini nasıl temsil ettiğini de incelemektedir. Dolayısıyla eleştirel toponimi yaklaşımından hareketle, kamusal yer adları, 'göstergebilim'den hareketle analiz edilmektedir. Göstergebilim, diller, düzgüler, belirtgeler, vb. gibi gösterge dizgilerini inceleyen bilimdir (Guiraud, 1994, s. 17; Leeuwen, 2005, s. 4). Göstergebilim, anlamın kültürel iletişimini ve sosyal iletişim alanında yayılan mesajların nasıl kodlanıp çözüldüğünü araştırır. Göstergebilim; "*göstergelerin toplum yaşamı içindeki yaşamını inceler"* (Saussure, 1998, s. 46).

Gösterge; *gösteren* ve *gösterilen* olmak üzere ikili bir yapıya sahiptir. *Gösterge*; kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini

alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb. dille ilgili şeyleri ifade eder (Rifat, 2017, s. 115). Gösterge, anlamın temel birimi olan imdir. Gösteren, göstergenin maddi boyutunu oluşturan imgedir. Gösteren; duyu organlarıyla algılanabilen, göstergenin sesçil karakteridir. Gösterilen ise, göstergeyi oluşturan kavramsal içeriktir. Göstereni anlama ya da yorumlama faaliyetinde kullanılan, göstergenin gönderimde bulunduğu zihinsel içeriktir (Guiraud, 1994, s. 14). Örneğin Atatürk göstergesinin *göstereni* A-t-a-t-ü-r-k harflerinin sesçil karakteri iken; *gösterileni* ise Atatürk kavramıdır. Bu anlamıyla kamusal yer adları, şehirsel yaşamda yön bulmanın rasyonalize edilmesinin (gösteren) yanı sıra, aynı zamanda 'siyasal bir anlam şehrinin' (gösterilen) ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Barthes, 1977, s. 153).

Göstergebilim, anlamın iktidar ilişkileri temelinde kamusal yer adlarına yansımasını anlamada, önemli teorik avantajlar sağlamaktadır. Kamusal yer adlarının göstergebilimsel ifadesi, yukarıda ifade edildiği gibi göstergenin ikili yapısında ortaya çıkmaktadır. Umberto Eco (2019), göstergeleri düzanlam (gösteren) ve yananlama (gösterilen) sahip olması bakımından iki tür işlevinin olduğuna dikkat çeker. Bu çalışmada kamusal yer adlarındaki yananlamlar, eleştirel toponimi yaklaşımından hareketle yorumlanmaktadır.

İdeolojik yananlamlarla yüklü kamusal yer adları, Valentine Voloshinov'un (2020) 'gösterge bölgesi' kavramıyla düşünüldüğünde daha anlamlı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Voloshinov için gösterge bölgesi, ideolojinin mekânıdır ve ideolojik olan her şey bu mekânda göstergesel bir değere sahiptir. Her gösterge bölgesi, ortaya çıktığı dönemin ideolojik temsillerini ifade etmektedir. Farklı ideolojileri temsil eden gösterge bölgelerinin şehirsel mekânda yer alması, şehri bir *metin*'e dönüştürmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada şehir, farklı ideolojik göstergelerden oluşan bir 'metin' olarak düşünülmektedir.

"İktidarların metni" olarak görülebilecek kamusal yer adlarının nasıl farklı ideolojik vizyonları taşıdığı ve farklı siyasi otorite düzeyleri tarafından nasıl inşa edildiği, bu çalışmada tartışılmaktadır. Şehir mekânında yapılan değişiklikler ve yeniden adlandırmalar ulusal kimlik tartışmalarıyla ilgili olsa da, bu değişikliklerin toplumsal hafızayla nasıl bir ilişkisi vardır? Daha geniş siyasi anlamları ve içerikleri var mıdır? Kamusal yer adları üzerindeki mücadele hangi gruplar ya da ideolojiler

arasında yaşanmaktır? Diğer yandan, adlandırmak ne anlama gelir? Kim adlandırır? Ad ile adlandırılan yer arasında nasıl bir ilişki vardır? Bu sorular, *"iktidar mutlak mekân perspektifi ile adlandırır"* varsayımından hareketle; Ankara şehrindeki kamusal yer adlarına ilişkin elde edilen verilerle birlikte tartışılmaktadır.

Çalışma alanı sınırı içerisinde yer alan adlar ile örnekleme seçilen ve göstergebilimsel analize tabi tutulan adların sayısı, aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir. Tablo 1'deki dönemselleştirme, yerel yönetimleri ele geçiren partilerin, kamusal yerlere yansıttığı ideolojik adlandırmaların sayısını ifade etmektedir. İdeolojik adların sayısı, "Örneklem" sütununda yer almaktadır.

Tablo 1: Yerel Yönetimlerin Yaptığı Adlandırmalar

Yerel İktidarlar	**Cadde**		**Bulvar**		**Meydan**		**Park**	
	Örneklem	**Toplam**	**Örneklem**	**Toplam**	**Örneklem**	**Toplam**	**Örneklem**	**Toplam**
CHP (1923-1949)	17	37	4	4	11	16	2	2
DP (1950-1960)	12	22	-	-	3	3	-	-
CHP (1961-1968)	14	29	-	-	1	1	-	-
AP (1969-1973)	14	22	-	-	1	1	-	-
CHP (1974-1980)	16	25	1	1	1	1	-	-
ANAP (1981-1988)	29	67	2	5	2	2	-	-
SHP (1989-1993)	12	34	2	2	-	-	-	-
RP-FP (1994-2003)	32	66	1	1	1	1	-	-
AKP (2004-2019)	41	157	7	10	11	14	214	320

Kaynak: Ankara Şehri Broşürü, 1940; Ankara Şehri Polis Rehberi, 1941; Ankara Rehberi, 1949; 1950, 1959 ve 1960 tarihli Ankara Şehir Haritaları; 1963, 1965 ve 1967 tarihli Ankara Şehir Haritaları; 1970 ve 1972 tarihli Ankara Şehir Haritaları; 1976-1980 tarihli Ankara Şehir Haritaları; Örkçüoğlu, 1988, s. 221/296; Örkçüoğlu, 1987, s. 211/308; Örkçüoğlu, 1994, s. 505/618; Örkçüoğlu, 1991, s. 233/311; Örkçüoğlu, 2004; Ankara Kent Atlası, 2004; Ankara Şehir Planı, 2004; Ankara Şehir Planı, 2003; Örkçüoğlu 1998; Örkçüoğlu 1994; Ankara Kılavuzu, 2004; Ankara Şehir Planı, 2006; Ankara Kent Planı, 2009; Ankara Şehir Planı, 2014; Ankara İmar Planı, 2019. Ankara BŞB Resmi İnternet Sayfası, https://www.ankara.bel.tr/degisen-cadde-ve-sokak-isimleri (Erişim Tarihi: 24.04.2023).

Aynı şekilde Tablo 2, merkezi iktidarların liselere yansıttığı ideolojik adların sayısını (Örneklem sütunu) göstermektedir. Ankara'da, ilkokul, ortaokul ve liselere yansıtılan adların ideolojik içerimleri benzerlik göstermektedir. Fakat yalnızca lise adları çalışma alanına ve örnekleme dâhil edilmiştir. Bunun nedeni, tarihsel süreçte lise adlarında meydana gelen değişimlerle ilgili verilere, eksiksiz bir şekilde ulaşılmasından ileri gelmektedir. İlkokul ve ortaokul adlarındaki değişimlere dair bilgilerin büyük çoğunluğu kayıt altına alınmamıştır.

Tablo 2: Merkezi Yönetimin Lise Adlandırmaları

Yıllar	**Merkezi İktidarlar**	**Liseler**		**Yıllar**	**Merkezi İktidarlar**	**Liseler**	
		Örneklem	**Toplam**			**Örneklem**	**Toplam**
1923	CHP	3	5	21.06.1977	CHP	-	-
14.05.1950	DP	2	4	21.07.1977	AP-MSP-MHP	-	-
27.05.1960	Askeri Yönetim	1	1	05.01.1978	CHP-CGP-DP-Bğm.	1	1
27.10.1961	CHP-AP	1	1	12.11.1979	AP	2	3
25.06.1962	CHP-YTP-CKMP	-	-	12.09.1980	Askeri Yönetim	2	2
05.12.1963	CHP-Bağımsızlar	1	1	13.12.1983	ANAP	10	17
20.02.1965	AP-YTP-CKMP-MP	-	-	20.11.1991	DYP-SHP	1	1
27.10.1965	AP	1	4	16.05.1993	DUP-SHP-CHP	4	7
26.03.1971	CHP-MGP-AP-Bğm.	1	2	06.03.1996	ANAP-DYP	-	-
22.05.1972	AP-CHP-MGP-Bğm.	2	4	28.06.1996	RP-DYP	2	2
15.04.1973	AP-CGP-Bağm.	2	3	30.06.1997	ANAP-DSP-DTP	2	3
26.01.1974	CHP-MSP	-	-	11.01.1999	DSP-MHP-ANAP	2	3
17.01.1974	Geçici Hükümet	-	-	03.11.2002	AK Parti	19	19
31.03.1975	AP-MSP-MHP-CGP	2	3				

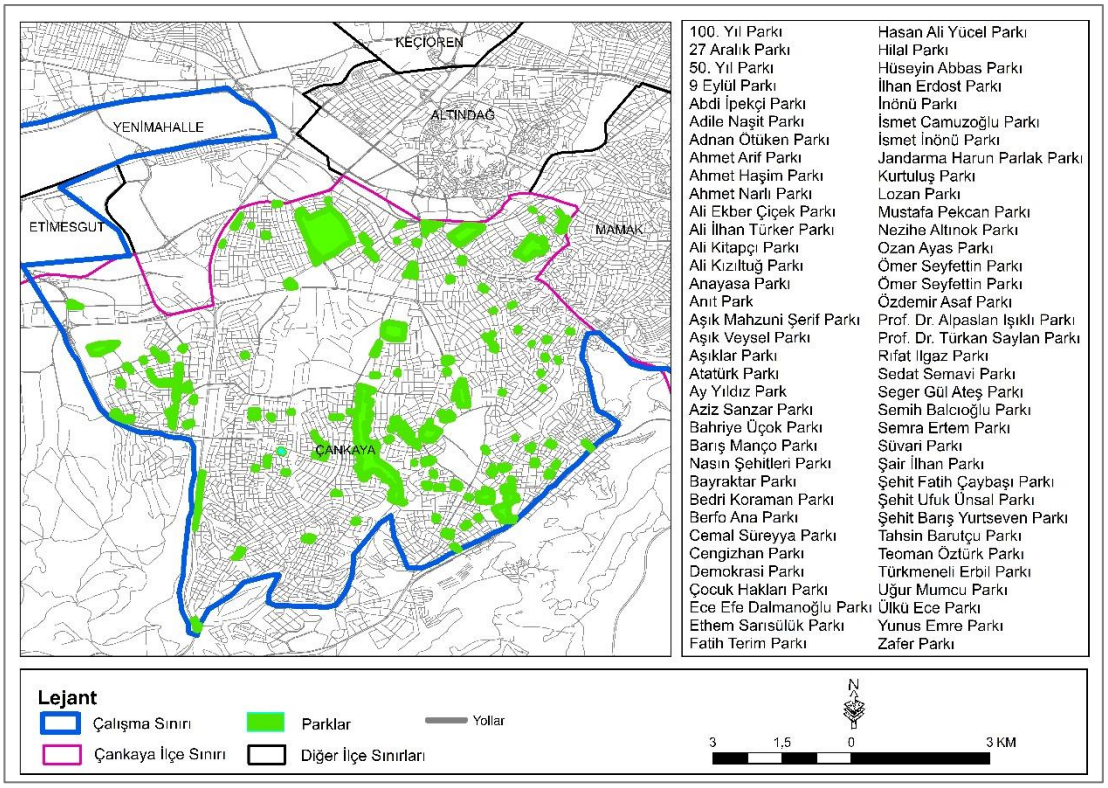
Kaynak: Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası, https://ankara.meb.gov.tr/; TBMM Hükümetlermizi https://www5.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi: 15.02.2022).

Dönemsel olarak kamusal yer adlarında meydana gelen değişiklikler, tablolardaki sayılara eklenmemiştir. Bu değişiklikler, metin içerisinde yapılan tartışmalar dâhilinde verilmiştir. Diğer yandan, bu çalışma *sadece yeni adlandırmalar*

ve ad değişikliklerini analiz etmiştir. Önceki yıllarda, sokak statüsünde olup da ilerleyen yıllarda caddeye dönüştürülen adların eğer adı değiştirilmemişse, örnekleme dâhil edilmemiştir. Aynı şekilde, önceki yıllarda ilk ve ortaokul olan bir okulun – ilerleyen yıllarda- liseye dönüştürülmesi sürecinde eski ad ile devam edilmişse yine örnekleme alınmamıştır.

Diğer yandan parkların tarihsel süreçteki adlandırma biçimlerine ilişkin verilere ulaşılamamıştır. Bu yüzden hâlihazırdaki park adları veri alınmıştır. Araştırma sınırları içerisinde, 320 parka ulaşılmış ve 214'ü örnekleme dâhil edilmiştir (Şekil 1).

Şekil 1: Çankaya'daki Park Adları

Tarihsel olarak cadde, bulvar, meydan ve okul adlarında meydana gelen ideolojik dönüşümler, parklar için de geçerlidir, diyebiliriz. Park adlarındaki önemli bir değişiklik, çalışma sınırları içinde kalan Çankaya'da, İslami öğeler içeren adların parklara verilmemesidir (Şekil 1).

Alan sahası ile ilgili veri kaynaklarına, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nden alınmış güncel imar planları ile Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü'nün resmi internet sitesinden alınmış lise (okul) bilgileri dışında; Türk Tarih Kurumu, Koç Üniversitesi

Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Milli Kütüphane, OTDÜ Mimarlık ve Şehir Planlama Arşivi ile SALT Araştırma Merkezi'nde yapılan arşiv çalışmasıyla geçmiş verilere ulaşılmıştır. Elde edilen veriler; Google Eart, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Fotoğraflama materyalleri ile haritalandırılmıştır.

1923-2013 yılları arasında adlandırılan cadde, bulvar, park ve meydan adları için Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Harita Genel Müdürlüğü'ne, hem üniversite üzerinden hem de bireysel başvuru (birçok kez) yapmamıza rağmen herhangi bir veri paylaşımında bulunmadılar. Harita Genel Müdürlüğü, ilgili yasalara dayanarak bu talebi reddetti. Ankara Büyükşehir Belediyesi ise eski paftaların depoda olduğu ve bu konuda istenilen bilgilere ulaşmanın mümkün olmadığını ifade etti. Yaklaşık 1,5 yıl boyunca dönemin gazete, dergi, kitap ve haritalarına dair yapmış olduğum arşiv taraması sonucunda ilgili verileri elde ettim. Özellikle 1950-1988 yılları arasında elde edilen verilerle ilgili çok az da olsa eksikliklerin olabileceğinin bilincinde olduğumu, belirtmek isterim.

D. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Türkçe literatürde, 'yer adları' başlığını taşıyan birçok çalışmanın, teorik düzlemi bir tarafa bırakarak, yer adlarının sınıflandırılması ve betimlenmesine yoğunlaştığı belirlenmiştir. Geleneksel araştırmalar, büyük ölçüde adların ezoterik ve ansiklopedik doğasına yönelmiştir. Bu çalışmalar, etimolojik ve taksonomik kaygılar ile yer arasındaki ilişkiden hareket etmiştir (Wright, 1929, s. 140; Tankut, 1936, s. 9; Stewart, 1954, s. 2). Araştırmalar, önceden tanımlanmış coğrafi bir alan içindeki yerleri, 'nesneler' veya 'eserler' gibi işlev gören şeffaf göstergeler olarak ele almıştır (Zelinsky, 2002, s. 243). Bu çalışma, kamusal yer adlarının otantik kökenleri için ansiklopedik bir araştırmaya yönelmediği gibi, yer adlarını belli bir düzene koymak için 'kesin' bir sınıflandırma sistemine de başvurmamaktadır.

Güven Şahin'in (2010) "Türkiye'de Yapılmış Toponomi Çalışmaları" başlıklı araştırması, Türkçe literatürde yapılmış yer adı incelemelerine ulaşmak için önemli bir rehberdir. Şahin'in çalışmasındaki coğrafya disiplini ile ilgili toponimi literatürünün neredeyse tamamına yakını incelenmiştir. Hem Şahin'in yaptığı literatür incelemesi hem de yakın zamanlı çalışmaların büyük çoğunluğu; mevcut verilerin nesnelleştirilmesi, betimlenmesi ve sayısallaştırılmasına yoğunlaşmışken teorik

tartışmalara yer vermemişlerdir (Çildam, 2019; Aliağaoğlu ve Uğur, 2018: 1; Baysan ve Kara, 2014; Aliağaoğlu ve Uzun, 2011: 123; Günal, 2012; Günal, vd., 2011: 463; Güner ve Ertürk, 2004: 39; Tunçel, 2000).

Bu çalışmalarda amaç, genelleyebilir tahminlerin nedensellik ilişkisini ortaya çıkarmaktır. Bu durumda yer adları, doğal gibi görülen bir tipolojiye dönüştürülmekte; sınıflandırma ve betimlemenin dayanmış olduğu kurucu otoriterleşmenin politik süreçleri göz ardı edilmektedir (Feyerabend, 2017; Foucault, 2013). Olgusal anlamda betimleme ve sınıflandırma zorunlu olmakla birlikte, tek başına yeterli değildir. Çünkü bir adın betimlediği şey ile özdeşleştirilmesi, ad değişiklikleri başta olmak üzere adın farklı şekillerde yorumlama biçimlerinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Dersim'den Tunceli'ye yapılan ad değişikliği, iktidar/egemenlik teorisi temelinde düşünüldüğünde Tunceli adının, fiziksel şiddete dayalı bir "sembolik şiddet" işlevine sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de buna benzer örnekler çoğaltılabilir. (Yeniden) adlandırma, aynı zamanda, asıl (orijin) bağlamı ve sürekliliği bozar yani tarihsel süreçte toplumsal ilişkiler tarafından yapılanmış anlam zincirlerini kırmaktadır. Örneğin Giré Miraza adının kutsallığı ve tarihsel sürekliliği, Göbeklitepe adıyla ortadan kaldırılmakta ve bir hafıza-kırım siyaseti ön plana çıkarılmaktadır. Yine de literatürde kamusal yer adları üzerine yazılmış bazı çalışmalara değinmekte fayda vardır.

Kamusal yer adlarını ideoloji ve toplumsal bellek kavramlarından hareketle tartışan önemli bir çalışma, Seda Arslan ve Zeynep Uludağ (2020) tarafından yapılmıştır. Arslan ve Uludağ, "Dilde Mekânı (Yeniden) Kurgulamak: Yer İsimleri, Kolektif Bellek ve İdeoloji" başlıklı makalede, iktidar ideolojisinin şehirsel mekânda, kamusal yer adları aracılığıyla kolektif bir hafıza oluşturmaya çalıştığına dikkat çekmektedir. Özellikle kamusal yer adlarını bellek kavramından hareketle inceleyen çalışmalar, çoğunlukla, fenomolojinin 'otantik, içselleşmiş ve edebileşmiş yer kimliği' ilkesini veri almaktadırlar. Bu durumda geçmişteki ad değişiklikleri, "deneyim sonrası" (post experience) bir kategoriye dönüşmektedir. Örneğin yüzyıl önce adı değiştirilmiş bir yer adının 'şimdinin duygusal coğrafyası'nı temsil etmesi, onu geçmişteki ad değişikliğinin temelinde yatan iktidar ilişkilerinden müstakil kılmaz. Dolayısıyla yüz yıl önceki adın duygusal coğrafyası, iktidarın mutlak mekân perspektifi dâhilinde hafıza-kırıma uğratılmıştır. İktidar ile yer adlandırma stratejisinin

bu boyutu, yer adlarını geçmişten arındırıp 'şimdinin fenomenolojisine' yerleştirme tehlikesine kapı aralamaktadır.

Diğer yandan, yer adlarını tarihsel açıdan inceleyen çalışmaları da, "egemenin yer adı bilimi" olarak kavramsallaştırabileceğimiz bir "tarihsel anlatı" biçimini varsaymaktadır. Tarih çalışmaları, geçmişte egemen olmuş devletlerin ve imparatorlukların kayıt altına aldığı belgelerdeki adlardan yola çıkmaktadır. Yerli halkın yapmış olduğu adlandırmaların resmi devlet belgelerinde olmadığı göz önüne alındığında, adların anlamı ve ad kullanımının tarihsel mahiyeti noktasında, bir dizi metodolojik ve epistemolojik sorun ortaya çıkmaktadır

Melih Çoban (2013), VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi'nde sunmuş olduğu; "Toplumsal Hafıza ve Siyasal Dönüşümler Bağlamında Mekân İsimlerinin Önemi: Türkiye Örneği" başlıklı bildiride, Türkiye'deki toponimi uygulamalarının genel bir özetini sunarak, yer adlarının siyasi dönüşümlere bağlı olarak toplumsal hafızayı nasıl düzenlediğini ele almaktadır. Bu olgu, Louis Althusser'in *Devletin İdeolojik Aygıtları* kavramıyla tartışılmaktadır. Çoban, Althusser'den hareket etmesine rağmen, doğal ve beşeri yapıya uygun yer adlarının ideolojik ve hegemonik boyutlarına girmeyerek, bu uygunluk stratejisini 'doğal' bir kategoride değerlendirmektedir (Çoban, 2013, s. 669). Fakat Türkiye'de fiziki ve beşeri coğrafya ile uyumlu olan yer adlarının birçoğu sonradan 'Türkçeleştirildiği' için, resmi ideolojinin izlerini taşımaktadır. Bu yüzden Çoban'ın doğal bir kategoride sınıflandırdığı adların kendisi, "devletin ideolojik aygıtlarının" bir üretimidir. Bu adların gösterilen olarak nötr ve apolitik olması, iktidarın "rıza üretim sisteminin" (hegemonya) kaynağı olarak işlev görmesini sağlamaktadır. Çoban, araştırma nesnesine/olgusuna yabancılaştığı için, "rıza üretiminin görünürdeki apolitik biçimlerini", bir iktidar stratejisi olarak kavrayamamaktadır.

Veysi Günal'ın "Batman'da Cadde Adlandırmaları: Toplumsal Bellek Oluşturma ve Şehirsel Mekâna Hâkim Olma Çabaları" başlıklı makalesi; tarihsel süreçte üretilen yer adlarını verili bir kültürel bellekle ilişkilendirerek, farklı kimlikleri ve mekândaki sonsuz siyasi mücadele biçimini, homojen bir kategoride tartışmaktadır (Günal, 2012). Günal, adı değiştirilen ve yeniden adlandırılan cadde ve sokakların politik soruşturmasına girmeyerek, Batman'da farklı dönemlerde belediyeyi kazanan

iki siyasi partinin yerleri adlandırma biçimlerini, toplumsal mekândaki siyasal ilişkilerin dışında değerlendirmektedir.

Kadir Canatan, "Sokak ve İdeoloji: Türkiye'de Resmi İdeolojinin Sokak, Cadde, Bulvar ve Meydanlara Yansımaları" isimli makalesinde, Türkiye'de resmi ideolojinin kamusal yer adlarına yansıma biçimlerini 'Atatürk' adından hareketle incelemektedir. Canatan, Türk siyasi tarihinde Atatürk ismi dışında ve Atatürk ile birlikte kamusal yer adlarına en çok yansıyan başka kişilerin olup olmadığını araştırmaktadır (Canatan, 217). "İzmir'de Kentsel Kimlik Bileşenlerinden Cadde ve Sokakların Toponomisi ve Milliyetçi, Etnik İzlerin Sosyal Yapı Oluşumuna Katkıları" isimli makalesinde, Bedriye Asımgil (2018); yer adlarının değiştirilmesi ile Türk milliyetçiliği arasındaki ilişkiyi inceleyerek, istikrarlı bir siyasal adlandırma sistemin kurulamadığına dikkat çekmektedir.

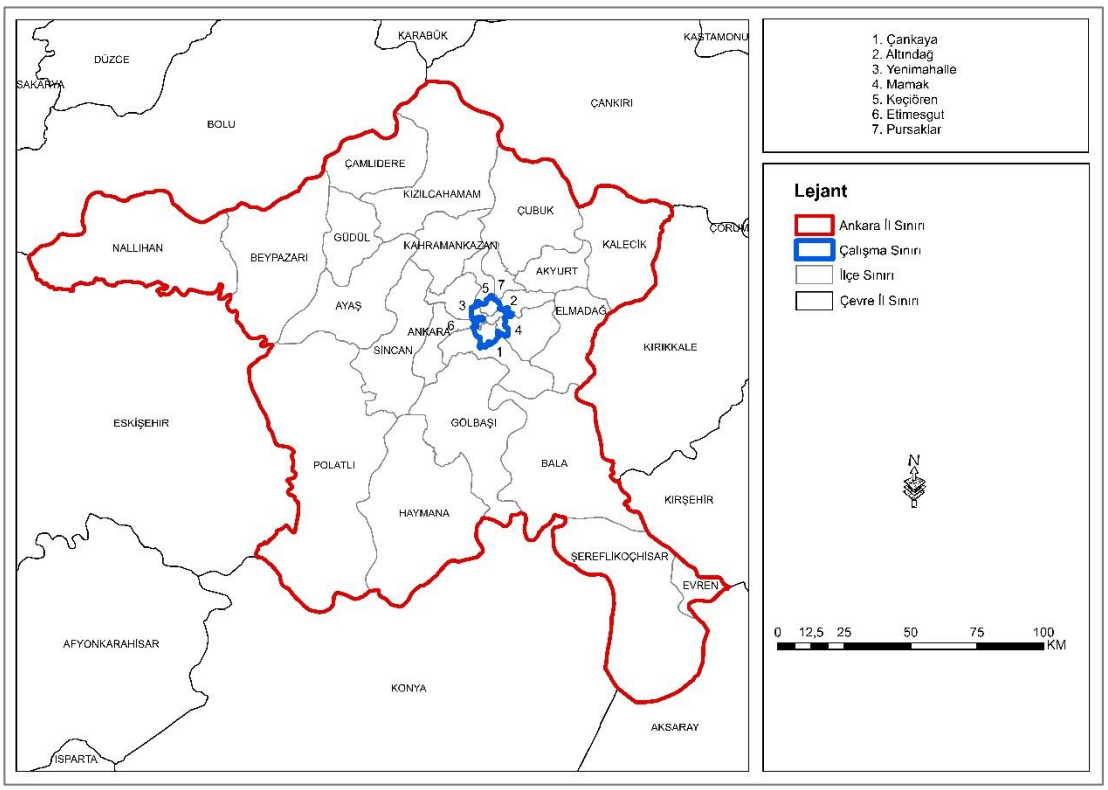
Bu çalışmanın alan sahası olan Ankara ilinin kamusal yer adlarına ilişkin, Miray Özkan ve Ali Cenap Yoloğlu'nun "Bir Bellek Projesi Olarak Sokak İsimlendirmesi: Ankara Örneği" başlıklı bir çalışmaları bulunmaktadır. Özkan ve Yoloğlu, sokak adlarının toplumsal bellek kurma aracı olarak kullanıldığına vurgu yapmaktadır. Makale, 1994-2005 yılları arasında Ankara'da yapılan 552 adlandırmanın biçimsel niteliklerini, dört farklı özellik üzerinden ortaya koymaktadır (Özkan ve Yoloğlu, 2005). Ankara'da 1994-2005 yılları arasında yapılan adlandırmaların, CHP'ye karşı siyasal bir mücadele biçimi içerdiğine vurgu yapılmaktadır. Fakat adı geçen makalede, tarihsel süreçte CHP'nin yerleri adlandırma ve yeniden adlandırma uygulamalarının ideolojik içeriğine dönük tartışmalara girilmemiştir. Tek-parti döneminde yapılan adlandırma ve ad değişiklikleri, kültürel belleğin verili öğeleri olarak kabul edilmektedir. Özkan ve Yoloğlu'nun bakış açısına göre, 1994-2005 yılları arasında değiştirilen adlar ile yeni verilen adlar, onlarca yıldır orada yaşayanların deneyimlediği adlardır. Dolayısıyla Refah Partisi döneminde bu adlar değiştirilmiş ve yeni adlar verilerek toplumsal hafızaya müdahale edilmiştir (Özkan ve Yoloğlu, 2005). İlerleyen sayfalarda görüleceği gibi, 1994-2005 yılları arasında verilen adlar, iktidarın soyut mekân yaratma stratejisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak Türkçe literatürde, Ankara'daki cadde, bulvar, meydan, park ve okul (lise) adları üzerine yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıcı hem araştırma materyallerinin tartışıldığı siyasal ideolojiler açısından hem de göstergebilim ve eleştirel toponimi düşüncesinden hareketle kamusal yer adları üzerine, Türkçe literatürde yapılan herhangi bir tez çalışması bulunmamaktadır.

E. ARAŞTIRMA ALANININ YERİ VE SINIRLARI

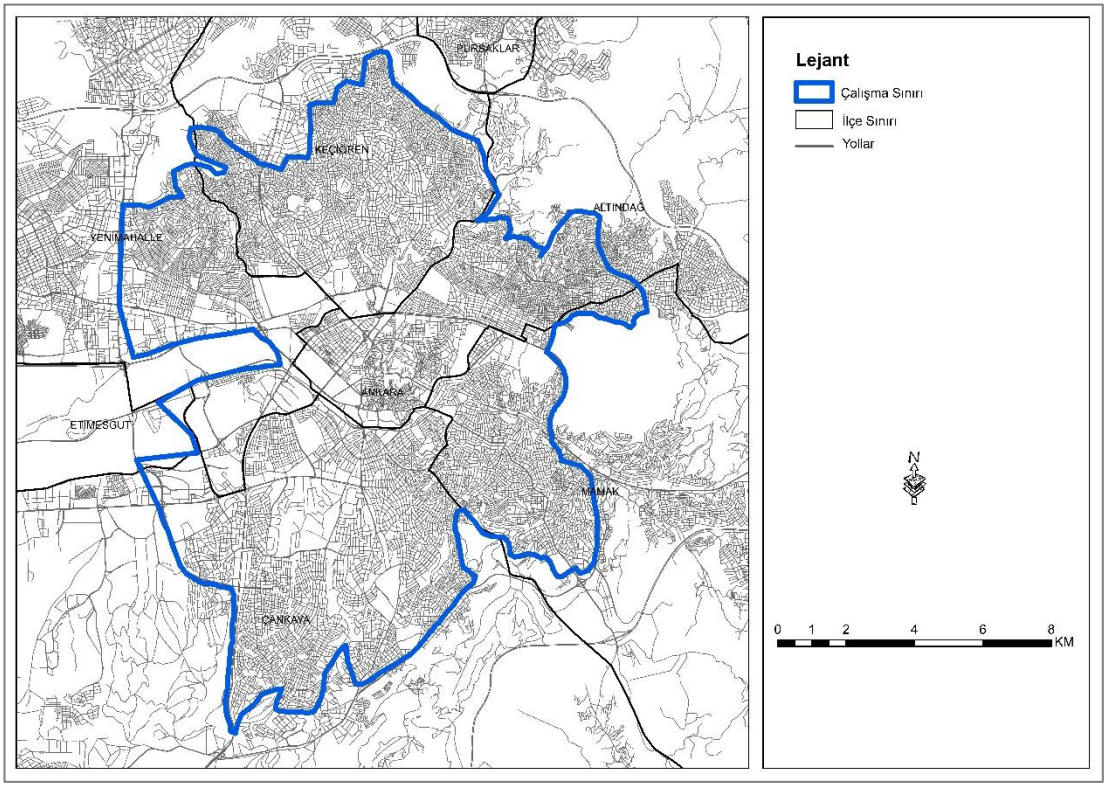
Yedi coğrafi bölge ayırımına (1941) göre; İç Anadolu Bölgesinin Yukarı Sakarya Bölümünde yer alan Ankara, 38° 33' ve 40° 47' kuzey enlemleri ile 30° 52' ve 34° 06' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Ankara ilinin doğusunda Kırıkkale; batısında Eskişehir; kuzeyinde Çankırı ve Bolu; doğusunda Kırıkkale; güneyinde Konya, Aksaray ve güneydoğusunda Kırşehir illeri bulunmaktadır. Ankara ilinde toplam yirmi beş ilçe vardır. Merkez ilçeler; Çankaya, Altındağ, Yenimahalle, Mamak, Sincan, Gölbaşı, Keçiören, Etimesgut ve Pursaklar'dır. Çevre ilçeler ise; Akyurt, Ayaş, Balâ, Beypazarı, Çamlıdere, Çubuk, Elmadağ, Evren, Güdül, Haymana, Kahramankazan, Nallıhan, Polatlı ve Şereflikoçhisar'dır (Şekil 2).

Şekil 2: Çalışma Alanının Lokasyon

Bu çalışmanın araştırma alanına giren merkez ilçeler; Çankaya, Altındağ, Yenimahalle, Mamak ve Keçiören'dir. Araştırma alanına *Ankara şehri* derken beş merkez ilçenin şehir sınırları kastedilmektedir *Bu sınırlara merkez ilçelerin kırsal alanları dâhil değildir*. Araştırma alanın kuzeyinde Kahramankazan, Çubuk; doğusunda Akyurt, Kalecik, Elmadağ; batısında Sincan, Etimesgut, Ayaş, Polatlı; güneyinde ise Gölbaşı, Haymana ve Bala çevre ilçeleri bulunmaktadır (Şekil 2).

Şekil 3: Çalışma Alanının Sınırı

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2022 verilerine göre, 24.521 Km^2 yüzölçümüne sahip Ankara il nüfusu, 5.747.325'tir (TÜİK, 2022). 172 Km^2 olarak hesaplanan çalışma sınırı içinde kalan nüfus, yaklaşık olarak 3.000.000'dur. Çalışma sınırı içerisinde kalan nüfusunun belirlenmesinde, 2021 tarihli mahalle nüfuslarından hareket edilmiştir. 2021 tarihli nüfus verilerinin kullanılmasının nedeni, en son mahalle nüfus verilerinin bu yıla ait olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan çalışma sınırı bazı mahalleleri ikiye böldüğü için, ikiye bölünen mahallelerin ortalama nüfusları alınmıştır. Bu yüzden çalışma sınırı içinde kalan nüfus, yaklaşık nüfusu ifade etmektedir. 172 km^2'lik çalışma alanı nüfusu, yaklaşık olarak il nüfusunun yarısıdır. Dolayısıyla çalışma alanı, büyük oranda şehir sınırlarını kapsamaktadır.

Etimesgut, Sincan, Pursaklar ve Gölbaşı merkez ilçeleri olmalarına rağmen çalışma sınırına dâhil edilmemesinin nedenlerinden biri; kamusal yerlerin adlandırılmasında ve yeniden adlandırılmasında, çalışma sınırına giren ilçelerdekine benzer uygulamaların bu ilçelerde de yaşanmış olmasıdır. İkinci ise, Ankara şehrinin coğrafi gelişimini izlemede sağladığı kolaylıklardır. Çünkü çalışma sınırı içinde kalan ilçeler, Ankara şehrinin -tarihsel olarak- coğrafi genişlemesini, *dairesel* bir şekilde ortaya koymaktadır. Nüfus artışı ve yoğunluğuna bağlı olarak Çankaya 1936'da, Altındağ 1953'te, Yenimahalle 1967'de, Mamak 1983'te ve Keçiören ise 1984'te ilçe yönetimine sahip olmuştur[2].

Ankara ili, idari açıdan yirmi altı belediye tarafından idare edilmektedir. Çalışma alanının sınırında, beş merkez ilçe belediyesi ve bir de büyükşehir belediyesi olmak üzere, toplamda altı belediye örgütlenmesi yer almaktadır. Burada kamusal yerlerin adlandırılmasında ilçe belediyelerinin mi yoksa büyükşehir belediyesinin mi yetkili olduğu noktasında bir karışıklık söz konusudur. Bu karışıklık, Aralık 2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı "On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi Ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"la gündeme gelmiştir. Fakat bu karışıklık ilk olarak, 2004 ve 2005 yılında çıkarılan "Büyükşehir Belediyesi Kanun" ile "Belediye Kanunu"nda görünür olmuştur.

İlgili yasalarda adlandırma yetkisi, hem büyükşehir belediyelerine hem ilçe belediyelerine verilmiştir. "5393 sayılı Belediye Kanunu" 9. maddesine göre: "Belediye sınırları içinde mahalle kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, bölünmesi, adlarıyla sınırlarının tespiti ve değiştirilmesiyle, belediye meclisinin kararı ve kaymakamın görüşü üzerine valinin onayı ile olur" (Temel Belediye Mevzuatı, 2015, s. 12). Belediye kanunu 18. maddesine göre belediye meclisinin görev ve yetkilerinden biri de; "n)Meydan, cadde, sokak, park, tesis ve benzerlerine ad vermek; mahalle kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, adlarıyla sınırlarının tespiti ve değiştirilmesine karar vermek; beldeyi tanıtıcı amblem, flama ve benzerlerini kabul etmek"tir (Temel

[2] Örnekleme dâhil edilmeyen merkez ilçelerden Sincan ve Gölbaşı 1983, Etimesgut 1990 ve Pursaklar ise 2008 (1987'de belde) yılında ilçe olmuştur.

Belediye Mevzuatı, 2015, s. 26). Aynı kanunun "Ad verme, tanıtıcı amblem ve flama kullanımı" başlıklı 81. Maddesine göre:

> Cadde, sokak, meydan, park, tesis ve benzerlerine ad verilmesi ve beldeyi tanıtıcı amblem, flama ve benzerlerinin tespitine ilişkin kararlarda; belediye meclisinin üye tam sayısının salt çoğunluğu, bunların değiştirilmesine ilişkin kararlarda ise meclis üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun kararı aranır. Bu kararlar mülkî idare amirinin onayı ile yürürlüğe girer (Temel Belediye Mevzuatı, 2015, s. 74).

5393 sayılı kanun, kamusal yerlerin adlandırılmasında normal belediyelere yetki tanımıştır. Bu yüzden büyükşehir olmayan belediyelerde, kamusal yerlerin adlandırılmasında kimin yetkili olduğu açıkça belirtilmiştir. Fakat "5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu", kamusal yerlerin adlandırmasında büyükşehir belediyesine de yetki tanımaktadır. Büyükşehir belediyesi kanunu 8. Madde g bendine göre, büyükşehir belediyesi yetki alanındaki; "meydan, bulvar, cadde, yol ve sokak ad ve numaraları ile bunlar üzerindeki binalara numara verilmesi işlerini gerçekleştirir" (Temel Belediye Mevzuatı, 2015, s.93). İlgili kanunda park adlarının, Büyükşehir Belediyesi tarafından verilmesine dair bir bilgiye de rastlanmamıştır. Dolayısıyla ilçe belediyeleri kendi sınırları içerisindeki parkları adlandırma yetkisine sahip olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Özellikle Çankaya Belediyesi'ni son otuz yıldır CHP ve SHP tarafından yönetildiği göz önüne alındığında, parklarda İslamcı temsiller içeren adların olmaması, bunun somut bir örneğini teşkil etmektedir[3].

Büyükşehir belediyesi olan yerlerde, şehrin tüm yerleşmelerinde ve doğal alanlarında, ilçe ve büyükşehir belediyelerinin yetkileri söz konusudur. Fakat ilçe belediyesi kendi sınırları dâhilinde yetkili iken büyükşehir belediyesi, mülki idari alanın tamamından yetkili kılınmıştır (Kalkan, Bozdoğan ve Benek, 2019). Dolayısıyla büyükşehir belediyelerinde kamusal yerlerin adlandırılmasında yetkinin kimde olduğuna dair ortaya çıkan karışıklığın önlenmesi adına, 2015 yılında, İçişleri Bakanlığı, şu görüşü ortaya koymuştur:

> Büyükşehir belediyelerinin yetkisi alanındaki mahalleleri ilçe merkezine bağlayan; meydan, bulvar, cadde, yol ve sokak adlarının verilmesi yetkisinin mülki idare amirinin onayına bağlı olarak büyükşehir belediyelerinde olduğu; Diğer meydan, bulvar, cadde, yol ve sokak adları

[3] Çankaya Belediyesi Parklar Listesi, bkz: https://www.cankaya.bel.tr/pages/230/PARKLAR/ (Erişim Tarihi: 01.07.2022.

> ile ilgili olarak yetkinin mülki idare amirinin onayı olmak koşuluyla büyükşehir ilçe belediyelerinde olduğu değerlendirilmektedir[4].

Görüş yazısında yer alan; "Diğer meydan, bulvar, cadde, yol ve sokak adları ile ilgili olarak yetkinin mülki idare amirinin onayı olmak koşuluyla büyükşehir ilçe belediyelerinde olduğu değerlendirilmektedir" derken, "merkez ilçe" belediyelerinden ziyade, "kırsal ilçe" belediyeleri kast edilmektedir[5]. Nihayetinde kamusal yerlerin adlandırılmasında büyükşehir belediyeleri yetkilidir ve yeni adlandırmalar ve değiştirilen adların son onay mercii ise validir. Belediye meclisinin kamusal yerlerin adlandırılması ve adlarının değiştirilmesine dair almış olduğu kararlar, valinin onayı ile yürürlüğe girmektedir.

Türkiye'de yerel yönetimlerin tarihsel süreçte geçirmiş yapısal ve hukuksal süreçlere bakıldığında, büyükşehir belediyelerin olduğu illerde kamusal yerlerin adlandırılmasında, büyükşehir belediye meclisi yetkili kılınmıştır. 2004 yılında çıkarılan "Pergel Yasası", yönetsel yetki alanını, il nüfuslarına bağlı olarak mevcut valilik binasından dairesel olarak çizilen bir sınırla belirlenmesini öngörmüştür (Özçağlar, 2014, s. 187). Bu yasaya göre, 2.000.000'dan fazla nüfusu sahip olan Ankara büyükşehir belediyesi, 50 km yarıçapı içerisinde kalan alanda yetkilidir. Pergel Yasası'nda[6] önce, 1984 (2972 sayılı yasa) yılından itibaren çıkarılan büyükşehir belediye yasalarında da şehirdeki cadde, bulvar ve meydanların adlandırılmasında, büyükşehir belediye meclisi yetkili kılınmıştır.

Diğer yandan yerleşim yerlerinin adlandırılmasında yetki, doğrudan İçişleri Bakanlığı'na aittir. "Coğrafi Adlar Uzmanlar Kurulu Çalışma Esas ve Usullerine İlişkin Yönerge"ye göre, İçişleri Bakanlığı, yerlerin adlandırılmasında "Coğrafi Adlar Uzman Kurulu" ile çalışır. Yönergenin 4. Maddesine göre:

> Kurul, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürü veya görevlendireceği genel müdür yardımcısı başkanlığında;
>
> a) Genelkurmay İstihkâm Daire Başkanlığından bir,

[4] İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği'nin 04.02.2015 tarih ve 97110469-045.02-E.1503 sayılı görüşü. Bkz: https://mevzuattakip.com.tr/mevzuat/buyuksehirlerde-mahalle-bulvar-cadde-sokak-meydan-ve-park-gibi-alanlara-isim-verilmesi (Erişim Tarihi: 15.03.2022)

[5] https://www.ankara.bel.tr/kurumsal/yetki-alani (Erişim Tarihi: 01.02.2023). Aslında 2007 öncesinde, Büyükşehir Belediye Meclisi, merkez ilçelerdeki kamusal yerleri de adlandırmaktaydı.

[6] Pergel Yasası'ndaki 50 KM alana örnekleme dâhil edilen beş merkez ilçe de girmektedir.

b) İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü ve Mahalli İdareler Genel Müdürlüğünden, Dışişleri, Milli Eğitim, Kültür ve Turizm Bakanlıklarından en az Daire Başkanlığı seviyesinde birer,

c) Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Türk Standartları Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümünden birer,

d) Milli Savunma Bakanlığı Harita Genel Komutanlığı, Deniz Kuvvetler Komutanlığı Seyir, Hidrografi ve Oşinografi Dairesi Başkanlığı, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumundan birer üyeden teşekkül eder[7].

Sonuç olarak, ister kamusal yerlerin adlandırılmasında isterse yerleşim yeri adlandırmalarında olsun asıl yetkili mercii İçişleri Bakanlığı'dır. Dolayısıyla adlandırmalar merkezi yönetimin ve onun ideolojik eğilimleriyle -dönemsel olarak değişiklikler gösterse de- orantılı gerçekleşir. Merkezi yönetim ile adlandırmalar arasındaki bağlantı, doğrudan Valilik üzerinden gerçekleşir. Valiliğin onaylamadığı adlar, şehirsel mekânda yer almaz.

[7] https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/cografi-adlar-uzmanlar-kurulu-alisma-esas-ve-usullerine-iliskin-y-nerge (Erişim Tarihi: 16.03.2022).

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL VE KURAMSAL BAĞLAM: MEKÂNIN SİYASİ TOPOĞRAFYASI

1.1 ADLANDIRMA(K) VE İKTİDAR

Adlandırma ve iktidar arasında ilişkiye yönelik ilk önemli tartışma Friedrich Nietzsche tarafından yapılmıştır. Nietzsche'ye göre adlandırmak, iktidarın anlam üretim sisteminin temel ayağıdır ve 'egemenlik hakkının' dışa vurulma biçimidir: "İsim verme hakkı… hükmedenlerin iktidarının bir dışavurumu olarak görülebilir; 'bu şu ve şudur' derler, her şeye ve olaya bir sözle damgalarını vurur ve bu yolla onlara sahip olurlar" (Nietzsche, 2011, s. 21). Bu bağlamda bir şey adının iktidar tarafından dilde mühürlenmesi, *anlamı* egemen söylemde sabitleme görevi görmektedir.

Nietzsche için her adlandırma, bir iktidar ifadesidir. İktidar, adlandırmayla şeylerin veya yerlerin 'nasıl' ve 'nedir' olduklarını tanımlayarak dünyayı, kendi dilsel formlarından türettiği anlam sistemleri ile anlaşılır kılmaya çalışır. Nietzsche; adlandırmalardaki tüm anlamları iktidar ile açıklar ve iktidarın şiddet olmadan kendini (ben) öteki (alter) üzerinden bir ilişki ile kurmasına ya da süreklileştirmesine dikkat çeker. Michel Foucault (2014, s. 55) da iktidarı bir ilişki olarak tanımlar. Nietzsche'deki anlam-iktidar ilişkisi, Foucault'da bilgi-iktidar ilişkisi olarak ortaya çıkar. Buna göre her adlandırma bir *bilgi*[8] içerir ve bu bilgi, iktidar bilgisidir (Foucault, 2016). Buna göre iktidar, adlandırma pratikleriyle kendini ilişkisel bir düzlemde yeniden üretmektedir.

İktidarın adlandırma ile anlamlar üretip bunu bilgi stratejileri dâhilinde ilişkisel bir düzlemde süreklileştirmesi, her zaman şiddet aygıtlarından bağımsız gerçekleşmez. Birçok durumda iktidarın şiddet aygıtı, adlandırmanın önkoşulu olarak ortaya çıkar. İktidarın savaş ve şiddet faaliyetlerine, yeni adlandırma biçimleri eşlik etmektedir. Sömürgecilik faaliyetleri sonrası sömürülen yerlere ve oradaki yerli halka dair yeni adlandırmalar oluşturulmuştur (Harley, 2001, s. 42). Örneğin 'yamyam' *adlandırması* öldürmeye meşruluk sağlayan bir *anlamlandırma* rejimi içerir. Diğer durumlarda ise adlandırma, şiddetin ön koşulu haline gelebilir. Örneğin, Orta Doğu'nun 'anti-

[8] Burada bilgi, anlamın sistematik ve metodolojik bir biçimde iktidar aygıtına dönüşmesi ya da iktidarın bir aygıtı olarak işlev görmesi anlamına gelmektedir.

demokratik' olarak adlandırılması, Orta Doğu'ya yönelik meşru bir müdahalenin yapılabileceği anlamını içerir. Yine Hitler iktidarının pejoratif adlandırması dâhilinde; komünistler, serseriler, Çingeneler ve siyasi ajitatörler şiddete ve ölüme terk edilmiştir (Foucault, 2011, s. 106). Bu yüzden adlandırma, hem iktidarın sağduyu üretiminde hem de iktidarın çıplak şiddet aygıtlarında bir arada ortaya çıkar. İktidarın 'rıza' ve 'şiddet' aygıtları adda, anlamın sabitliğini koruma işlevi görür. Bu sabitliğin korunmasında, çoğu zaman, devletin ideolojik aygıtları görevlidir (Althusser, 2010). İktidar, kendi ideolojik söylemini devlet kurumları aracığıyla gündelik yaşam biçimleri içerisine bilgi stratejileri dâhilinde sokar. Tarihsel olarak ortaya konulan bilgiler, iktidarın toplumsal yeniden üretimini sağlar ve *doxa*'ların süreklileşmesine katkıda bulunur (Bourdieu ve Wacquant, 2021).

Adlandırma ve iktidar arasındaki temel gerilim, ad ile şey arasındaki anlam sabitliğinin (özdeşlik) süreklileştirilmesinde yatar. Çünkü her adlandırmaya tekil bir anlamlandırma eşlik etmez. Dilin eşsüremliliği ve artsüremliliği göz önüne alındığında, adlara dair farklı anlamların ortaya çıkması muhtemeldir. Bu yüzden iktidar; ad ve şey arasında bir özdeşlik tesis etmek adına, *benzerlik* ilkesinden hareketle 'sınıflandırma ve tasnif etme' gibi metodolojik kavramlara başvurur (Foucault, 2013, s. 118/25). Örneğin, yerleşim yeri adlarına yönelik bir inceleme yapıldığında, iktidarın özel adlara dair oluşturduğu bilgi stoku veri alınır (Bourdieu, 2016, s. 224). Özellikle ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte oluşturulan devlet dil kurumlarının dile yönelik oluşturduğu teknikler ve tasnifler, dil kullanımındaki ad ve şeyi verili özellikler dâhilinde sınıflandırır. Dolayısıyla iktidar; "yaşananlardan ya da hissedilenlerden hangi imajlara, hangi metaforlarla konuşulması gerektiğini belirler, konuşmacıları tespit eder, onları sınırları çizilmiş bir söz siyaseti içinde konuşmaya davet eder" (Gürbilek, 2020, s. 42). Bu yüzden adlandırmaya eşlik eden şey; adın anlamını sabit bir düzlemde, verili teknik ve tasniflerle tanımlayıp sürekliliğini korumaktır.

İktidarın yaptığı adlandırmalar, adın *betimsel* özelliğini ön plana çıkarır. Buna göre adlar, işaret ettikleri nesnelere *anlamı* sayesinde göndermede bulunur. Her ad, belirli bir anlamın taşıyıcısı olduğu için, adlandırılan şey, işaret ettiği ile özdeşleştirilir (Zizek, 2019, s. 111). Düşünce tarihinde adların *betim* olduğuna yönelik sistematik bir

tartışma, Gottlob Frege tarafından yapılmıştır. Frege, John Stuart Mill'in özel adların bir işaret olduğu yaklaşımından yola çıkar. Mill'e göre:

> Özel isimler tanımlanamaz. Özel bir ad, bir şeye konulan yalnızca bir işaret olduğundan ve anlamdan yoksun karakteristik özelliği olduğu için anlamı elbette açıklanamaz; yine de parmağımızı göstererek daha rahat bir şekilde işaret edebileceğimiz gibi, o belirli işaretin hangi bireye konulduğunu veya konulmasının amaçlandığını dil ile belirtebiliriz (Mill, 2011, s. 136).

Frege, Mill'in bu yaklaşımına karşı, özel bir adın; özel olarak kullanıldığında basbayağı kısaltılmış ve gizlenmiş, tam bir *betim* sunduğunu ileri sürer (Kripke, 2005, s. 38; Zizek, 2019, s. 107). Frege Mill'den farklı olarak özel adları, anlam ve duyu bağlamında ele almaktadır. O, duyu ile anlam arasında bir fark olduğunu ifade eder (Langendonck, 2007, s. 27). Frege duyuyu, adın gönderimi (nesnenin kendisi) ile nesnenin sahip olabileceği öznel temsilleri dışındaki bir şey olarak kabul eder. Bu yüzden ad ile betim arasında nesnel bir ilişki kurar ve öznel temsiller ortadan kaldırır. Frege'nin görüşüne göre; uygun bir adın duyusu (Sinn'i), ilk başta sözcüksel anlama yaklaşan ama sonunda çağrışımsal anlamdan oldukça ayırt edilemez bir sözcüğe dönüşür (Langendonck, 2007, s. 29). Bertnard Russel, Ludwig Wittgenstein[9] ve John R. Searle de adların bir dizi betim içerdiğini ifade eder. Analitik dilbilimciler, nesnel bir dil arayışına yöneldikleri için psikolojizme düşmemek adına, adlardaki iktidar temsillerini göz ardı etmişlerdir[10].

Ad ile adlandırma eylemi bir arada düşünüldüğünde, iktidar temsillerinin dildeki görünümlerinin adlandırmalarda ortaya çıktığını görürüz. "Bir nesneyi, bir

[9] Ludwig Wittgenstein açısından bir noktaya dikkat çekmekte fayda vardır. Wittgenstein (2014), ikinci dönem metni olarak tanımlanan *Felsefi Soruşturmalar* başlıklı kitabında, ad ile anlam ilişkisini, tümce çerçevesinde yeniden ele almaktadır. Wittgenstein bu çalışmasında, tekil bir sözcüğün tek başına bir anlam ifade etmediği ve anlamın ancak tümce içerisinde ortaya çıkabileceğini öne sürmektedir: "Birine, başka bir açıklama yapmaksızın, "Şimdi karşımda gördüğüm şey bileşiktir," dediğimde, o da bana haklı olarak "Bileşik"le ne kastediyorsun? Bu pek çok şey olabilir!" diyecektir- "Gördüğün şey bileşik mi sorusu, bileşik olmanın hangi türünün –yani bu sözcüğün hangi özel kullanımının- söz konusu olduğu önceden saptanmışsa pekâlâ anlamlıdır (Wittgenstein, 2014, s. 42). Wittgenstein tümce temelli anlam sorununu, "dil oyunları" ve "aile benzerliği" kavramlarından hareketle yeniden formüle ederek post-modern dil teorisinin de temellerini atmıştır.

[10] Betimleyici ad yaklaşımındaki temel sorun, ad ile adlandırılan şey arasında kurulan özdeşlik ilişkisinin, 'tanımlama' biçiminde tasavvur edilmesidir. Betimleme ile tanımlama arasındaki ilişki her ne kadar kopuk ya da belirsiz olsa da yer adı çalışmalarında betimlemenin, 'tanımlama' üzerinden epistemolojik ve metodolojik bir doğruculuğa indirgeme tehlikesi içermektedir. Sonuç olarak tanım, doğası gereği tanımladığı şeyi zorunlu olarak kapsar. (Spinoza Ethica kitabına tanım ile başlamasının nedeni, tanımın hem soyut hem de tanımladığı şeyi zorunlu olarak doğru şekilde kavramasından ileri gelir. Spinoza için tanım, kavramdır). Yanlış tanım olamayacağı göz önüne alındığında, adın da tanım üzerinden kavramsallaştırılması, değiştirilen adlara dair metodolojik ve epistemolojik bir körlüğün yaşanmasına sebebiyet verir.

olayı ya da eylemi tanıdık bir adla çağırmak her zaman bir kavramsallaştırmayı, bir düzenlemeyi, bir sınıflandırmayı içerir; adlandırılan ile kurulacak ilişkiyi tayin eder" (Gürbilek, 2020, s. 43). İktidar ile adlandırma arasındaki ilişki, gündelik iletişim diline sunulan ideolojik göstergelerin, kamusal alanı inşa etmesinde ve yeniden üretmesinde vuku bulmaktadır.

Adların betim olmadığını öne süren Slovaj Zizek ve Ernesto Laclau'ya göre, betimleyicilik yaklaşımındaki temel sorun şudur:

> Sürekli değişen betimleyici özellikler kümesinin ötesinde adlandırılan nesnenin özdeşliğini kuran şeyin ne olduğu –bütün özellikleri değişmesine rağmen bir nesneyi kendisiyle özdeş kılan şeyin ne olduğu-, başka bir deyişle, 'değişmez adlandırıcı'nın, bütün olası dünyalarda, bütün karşı-olgusal durumlarda aynı nesneye işaret eden adın nesnel karşılığını nasıl kavramak gerektiğini belirlemektir (Zizek, 2019, s. 110/11).

Zizek'e göre nesnenin kimliğine dayanak olan şey anlam (betim) değildir, adın kendisi yani *gösteren*dir. Dolayısıyla betimleyicilik-karşıtı yaklaşım, "gösterenin gösterilenin her tür büyüsünden kurtarılmasını içerir" (Laclau, 2007, s. 121). Onlara göre betimleyicilik, gösteren ve gösterilen arasında sabit bir bağ kurar. Zizek ve Laclau adı, bir gösteren olarak sunar ve gösterilenin yani anlamın tekil karakterini bozarlar. Çünkü onlara göre ad, her zaman farklı anlam zincirlerini içerisinde barındırır. Bu yüzden adlar, 'boş gösteren'dir, yani *gösterileni* (anlamı) olmayan bir göstergedir (Laclau, 2015, s. 95). İktidarın anlamı sabitlemeye yönelik ısrarı, tam da, gösterilenin *boş* olmasından ileri gelmektedir.

Anlamı sabitlemek, anlamın sabit olmadığı ön varsayımına dayanır. Bu yüzden Jacques Derrida, adlandırmanın imkânsızlığına dikkat çeker (2014, s. 167): "Tek bir varlığın mevcudiyetine hasredilmiş tek bir adlandırma olarak saydam bir ad, köken mitinden başka bir şey değildir". Derrida için adlandırmadaki imkânsızlık, adın kendisinden kaynaklanmaz. Çünkü adlandıran adı değil, ad aracılığıyla kendisini ya da ötekini tanımlar ve sınıflandırır: "Ötekini bir sınıfa sokarak tanımlar veya ona ad verme görünüşü altında kendini tanımlar" (Derrida, 2014, s. 168). Örneğin, çoğunluk grubu içinde yer alan fakat farklı etnik, dil, din ve kültür özelliklerine sahip azınlıkların bulunduğu yerleşim yerleri, çoğunlukla egemen iktidar tarafından adlandırılmaktadır. Egemen iktidar, farklı kültür ve kimlik gruplarını ifade eden tikel özelliklerden hareketle yerleşim yerlerini adlandırırken, aslında orada yaşayanları belirli

kategorilerin parçası haline getirmektedir. Bu kategorileri, "içererek dışlama" ve "dışlayarak içerme" şeklinde ele almak mümkündür. İçererek dışlama, özellikle ad değişikliklerinde yeni adın nötr bir anlama sahip olmasında ortaya çıkarken, dışlayarak içerme adın egemen ideolojinin birer temsili olması noktasında anlam kazanmaktadır. Örneğin Dersim'den Tunceli'ye yapılan ad değişikliği, "dışlayarak içermeye" güzel bir örnektir. Farklı dillerden Türkçeleştirilen adların doğal ve beşeri yapıya (nötr) uygun biçimde yeniden adlandırılması, içererek dışlamayı ifade etmektedir.

Derrida'nın düşünce sistematiğine göre, adlandırma aracılığıyla iktidar, azınlıkları tanımlayarak kendisinin hem ne olduğuna hem de ne olmadığına (kurucu-dışsallık) dair bir soruşturma yapmaktadır. Başka bir ifadeyle, egemen adlandırmayla yalnızca azınlık gruplarını tanımlamamaktadır. Azınlık grupları tanımlanırken egemen hem ne olduğu hem de ne olmadığına dair verili bir kimlik tanımını esas almaktadır. Aynı durum, azınlık gruplarının egemen gruplar için yaptığı adlandırma süreçleri için de geçerlidir. Fakat buradaki kritik nokta, iktidarın azınlıkların yaşadığı yerleri, kendi oluşturduğu bilgi stokundan hareketle tanımlayıp, evrensel bir adlandırma rejimi ortaya koyma çabasında somutlaşmaktadır. Buradaki 'evrensel adlandırma rejimi', azınlıklara dair oluşturulan adlandırmaların içermiş olduğu sabit anlam sistemlerini ifade etmektedir. Fakat bu adlandırma biçimlerinde anlam sabit değildir. Bunun nedeni, azınlık grupları için ad, bir dizi farklı anlamda deneyimlenmektedir. Bu bağlamda Derrida için adlandırmadaki imkânsızlık, gösterilenin sonsuz anlam taşımasından ileri gelir ve bu yüzden *her gösterilen kendi içinde bir göstergeyi ifade etmektedir*. Dolayısıyla "aşkınsı bir gösterilenin olmayışı anlamlama alanını ve oyununu sonsuza değin genişletir" (Derrida, 2020, s. 369). Bu yüzden adlandırmak ve anlamı sabitlemek, iktidar olmanın ve iktidarı süreklileştirmenin semantiğini oluşturur.

Betimleyicilik-karşıtı yaklaşımının ad ile anlam ilişkisinin sabit olmadığına yönelik ısrarı, hem iktidarı hem de iktidara karşı farklı kimliklerin ad aracılığıyla hegemonya kurma imkânını ön plana çıkarır[11]. Çünkü adın 'boş gösteren' olarak

[11] Yerel halkın, iktidarın yapmış olduğu adlandırmalara karşı eski ve yerli adları kullanmaya devam etmeleri, bir 'direniş sanatları' biçimine dönüşmektedir (Scott, 1995). Özellikle İsrail ve Batı Şeria-Gazze'deki toponimik uygulamalar, direniş sanatlarına güzel bir örnektir (Bkz: Pinchevski ve Torgovnik, 2002; Cohen ve Kliot, 1992). Ayrıca Türkiye'de eski yerleşim yeri adlarının yeniden adlandırılmasını Jongerden (2009), direniş kavramı çerçevesinde ele almaktadır.

tanımlanması, hegemonya oluşturmanın önkoşuludur. Laclau'ya (2015, s. 96) göre hegemonya, tam da gösterenin sabit bir anlamının olmadığı anda ortaya çıkar. Farklı kimliklerin eş-değerlilik zinciriyle oluşturacakları hegemonya, adda kısmi bir anlamlandırma oluşturur. Fakat bu kısmi anlamlandırma 'toplumsal antagonizma' nedeniyle adda sonsuz-sabit bir anlamın oluşmasını engeller. Ad ve anlam ilişkisinin bu yüzer-gezer özelliği, adlandırmayı iktidarlar arası mücadelelerin temel motivasyon kaynağı haline getirir. Bu yüzden adlandırma, tikel kimliklerin demokratik hegemonyasını kurması bağlamında önem arz etmekle birlikte, aynı zamanda iktidarın 'popülist politikalarının' işleyişinde de anlam kazanmaktadır (Laclau, 2007).

Adlandırmanın bir iktidar stratejisi olarak işlev görmesi, *ötekiler* (azlınlıklar, muhalifler vs.) ve iktidarlar arasındaki mücadelenin varlığına işaret eder. Tek-parti döneminde yapılan adlandırmalar, 'Tek-parti reformları' çerçevesinde anlamlandırılmıştır. Bu reformlar, ötekilerin homojenize edildiği bir adlandırma rejimini ön plana çıkarır (Jongerden, 2009; Öktem, 2008). Osmanlı geleneğinden ve 'Türk olmayanlar'dan radikal bir kopuşa vurgu yapan bu reformlar, yeni adlandırmalar ile ulus inşa sürecinin anlam haritasını oluşturmaya çalışır (Yıldız, 2019; Aktar, 2018; Beşikçi, 2013).

Latin alfabesine geçişle birlikte adlandırmanın doğasıyla ilgili yaklaşımın ne olacağı da belirlenmiştir. H. Reşat Tankut (1936, s. 8) *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler* kitabında, Türkiye'deki yer adlarının etimolojik kökenini Sümer ve Hititlere dayandırır ve bu "uygarlıkların" da Türk olduğunu dile getirir. Güneş-Dil Teorisine göre; Anadolu, Orta Asya ve Orta Doğu'daki uygarlıkların temeli, Orta Asya'dan gelen Türklere ve Türk kültürüne dayanır: "Yurdumuzda manasını anlamadığımız her yer adının muhakkak ve muhakkak tarihi ve Türklükle alakalı bir manası olmak gerektir. Çünkü Türk; tarihinin yapıcısı ve Türk yurdu tarihinin beşiğidir" (Tankut, 1936, s. 4).

Tankut, Cumhuriyet'in ilk döneminde değiştirilen yerleşim yeri adlarına yönelik bir kaygının olmaması gerektiğine de dikkat çeker ve yeni adların 'has Türkçe' adlar olduğunu kanıtlamaya çalışır. Bu bağlamda tek-parti iktidarı; ad ve anlam ilişkisinde, anlamın kökenini Orta Asya kültüründeki adların temelinde bulmaya çalışır. Bu durum Osmanlı geleneği ve kimliğine karşı yeni bir ulusal kimlik ve bellek

oluşturma stratejisidir. Bir taraftan eski yer adları (içerinin adlandırması) değiştirilerek belleğe müdahale edilmekte, diğer yandan ise yeni yer adlarıyla (dışarının adlandırması) toplumsal hafıza inşa edilmektedir. Fakat bu inşada adların değiştirilmesi ve yeni adların şehirsel mekân diline eklenmesi, egemeninin anlamı sabitleme stratejilerine karşı farklı anlam biçimleriyle sonuçlanabilir.

Tek-parti iktidarı örneğinde; ad ve anlam ilişkisinde *anlam*, 'gösteren' olarak tersten bir müdahale ile yeniden kurgulanmaktadır. Burada gösteren, iktidarın "işaret" (gösterge) etmek istediği şeyin "anlamına" (gösterilen) dönüşmektedir. Bu bağlamda Laclau ve Zizek'in 'boş gösteren' olarak gösterilenin sabit olamayacağına yönelik çağrısı, gösterenin işaret olarak anlam üretimini anlamada yetersiz kalmaktadır. Çünkü iktidar, sadece adın anlamına (gösterilene) müdahalede bulunmaz, *gösterene* yani adın nasıl ve hangi dilde 'telaffuz' edilmesi gerektiğine de müdahale eder. Adın telaffuz biçimine yönelik müdahale, telaffuz edilecek dile yönelik yeni anlamlandırma (anlam haritası) biçimleri yaratır. Örneğin Tillo ve Aydınlar ilçesi aynı *gösterilene* vurgu yapar, fakat Tillo *göstereni* ile Tillo'yu düşünmenin yaratacağı 'anlam dünyası' (gösterilen); Aydınlar *göstereni* ile Aydınlar'ı düşünmenin oluşturacağı 'anlam dünyası' (gösterilen) birbirinden farklıdır. Özellikle farklı dillerde değiştirilen yer adlarının iktidar ile olan ilişkisi, *göstereni* hem anlam hem de işaret olarak iç içe geçirir. Dolayısıyla tek-parti iktidarı, hem gösterene hem de gösterilene müdahale ederek çift yönlü bir toponimi işlemi gerçekleştirir.

İktidar adlandırmalarında, tarihsel olarak eski adların seçilmesi ve bu adların sabit anlam sistemleri dâhilinde ortaya konulması önemli bir noktadır. Tek-parti, popülist bir iktidar olmadığından, Osmanlı kimliğinden radikal bir kopuş sergilemektedir (Laclau, 2007, s. 235). Tek-partinin 'ulus' inşası, modern etno-seküler ilkelere dayanır. Osmanlının etno-seküler bir kimliğin dışında tutulması, Kemalist ideolojiyi İlk Çağ uygarlıklarına ve Orta Asya'nın paganist kültürüne götürür (Özdoğan, 2019, s. 44). Bu bağlamda Sümer ve Eti gibi uygarlık adları ile Ergenekon, Altay gibi Orta Asya temelli adlar, birçok yere verilmiştir (Tablo 6). Adların tarihsel öğelerden hareketle verilmesi, geçmişin adlar aracılığıyla şimdide homojenleşmesini sağlamaktadır. Başka deyişle, homojen bir geçmiş anlatısı, şimdide icat edilmektedir. Dolayısıyla tek-parti iktidarı, bir taraftan dil reformu ile yer adlarını yeni bir dile çevirmekte diğer yandan ise yeni adlandırmalar ile belirli ve verili bir anlam dünyasını

esas almaktadır. Bu anlam dünyası; "Türklüğün tarihsel kahramanlığı, geçmişten bugüne gelen seküler yaşam tarzı, devlet kurma becerisi ve Türklüğe içkin bağımsızlık aşkı"nı içermektedir. Dolayısıyla iktidarın adlandırarak kendisini tanımlama çabası, kendi ideolojisine uygun bir kimlik oluşturma stratejisini içermektedir. Bu kimlik; 'laik, çağdaş Türk'ün şimdiki zamanda yapılan adlandırmalarla -kurgulanması temelinde- yeni bir toplumsal belleğin inşasına dayanmaktadır.

Tek-parti sonrası iktidarlar 'popülist' ilkeler çerçevesinde yerleri adlandırmışlardır. Popülist iktidarlar, birçok Kemalist ilkeye dokunmadan kimi zaman Türkçü-Turancı kimi zaman ise Türk-İslam ideolojisi çerçevesinde şehirsel mekâna müdahalede bulunmuşlardır. Fakat Ankara şehrinde -2004-2020 yılları arasında- AK Parti'nin yerleri adlandırma pratiklerinde, Mustafa Kemal ve onunla ilişkili adlandırmalar kullanılmamıştır. AK Parti'nin adlandırma rejimi; İslam, Osmanlı ve Şehitlik göstergeleri çerçevesinde şehirsel mekâna işlenmiştir. AK Parti'nin şehirsel mekân adlarına müdahalesi, çoğu zaman, *gösterilen* üzerinden gerçekleşmektedir.

İktidar, ad ve anlam ilişkisi; mutlak mekân perspektifiyle doğrudan ilintilidir. Mutlak mekân perspektifi, iktidarın mekânsal planlamalar dâhilinde, toplumsal ilişkilerin gerçekleşeceği alanları inşa etmesi ve toplumsal ilişkiler tarafından yapılandırılmış mekânın yeniden düzenlemesini ifade etmektedir (Bkz: 2.4. Başlık). Bu düzenlemede mekân, "statik fakat hareket edebilen nesnelerin ve davranışlara ait dinamik akışların mutlak bir konteyneri olarak düşünülmektedir" (Glesson, 1996, s. 90). Bu yüzden yapılan adlandırmalar ve ad değişiklikleri, iktidarın siyasal söylemiyle paralel bir şekilde şehirsel mekâna işlenmektedir. İktidarın ad değişiklikleri ve yeni adlandırmaları, yerin toplumsal üretimindeki tarihselliğini göz ardı ettiği için, mutlak mekân perspektifiyle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda iktidar mekânı, kendi siyasal kültürünü yazacağı boş bir "düzlem" olarak görmektedir. Adın anlamını sabitlemesinin nedeni de buradan ileri gelmektedir. İktidar addaki anlamı sabitlemeye çalışır, çünkü o yer adının anlamı sabit değildir.

1.2. YER ADLARI VE KAMUSAL YER ADLARI

Yer adları (toponymy), dilbilimde özel adlar kategorisinde sınıflandırılır. Dilbilimci Willy Van Langendonck, yer adlarına; kültür, tarih ve coğrafi nitelikler taşıması sebebiyle önem atfeder ve yer adlarıyla ilgili bir dizi metodolojik tekniğe

dikkat çeker (Langendonck, 2007, s. 202/20). Tarih, antropoloji ve arkeoloji gibi disiplinlerin de çalışma alanına giren yer adları, temelde, *betim* özelliğinden hareketle sınıflandırılır.

Jan Tent, *What is a Toponym?* başlıklı denemesinde; Bertnard Russell'ın[12] özel adlar teorisinden hareketle yer adlarının betimsel niteliğine vurgu yapar. Tent'e göre yer adları, kısaltılmış belirli betimlerdir. "Bunlar, belirli bir açıklamanın, iki veya daha fazla tanımın birleşiminin bir tür stenografisidir (Tent, 2015, s. 5). Önceki başlıkta ifade edildiği gibi betimselci dil yaklaşımı, yer ile ad arasındaki sabit anlam sistemlerine yoğunlaşır. Adlardaki anlam sabitliğinin salt dilbilimsel tekniklerden hareketle incelenmesi, hem yer adlarındaki semantik ve fonetik farklılıkları hem de bu farklılıkların dayanmış olduğu kültürel yapıların göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Yer adlarının salt olgulara dayalı ve sınıflandırma ilkelerine tabi dilbilimsel açıdan incelenmesi, indirgemeci tanımlamalar oluşturma tehlikesi içermektedir. Örneğin, iktidarın "keyfi dayatmalar ile adlandırdığı yerlerin yerel topografya ile gerekçelendirilmeden salt verili dilbilimsel tekniklerle incelenmesi, iktidara dilbilimsel bir jest sağlar" (Carter, 1988, s. 13).

Dilbilim çalışmalarında olguya tanınan pozitivist ayrıcalık, coğrafya çalışmalarında da görülen bir durumdur. Coğrafya disiplinindeki yer adı çalışmaları, "adlarda meydana gelen gelişim ve isimlendirmelerde coğrafi ortamın etkisine yoğunlaşır" (Günal, Şahinalp ve Güzel, 2011, s. 463). Burada ad ile adlandırılan yer arasındaki özdeşliğe, yani anlam sabitliğine vurgu yapılır ve belirli sınıflandırma biçimleri oluşturulur (Aliağaoğlu ve Uzun, 2011). Hem yer ve adı arasındaki anlam sabitliği hem de verili nesnel sınıflandırma ilkeleri, adlandırmanın doğasında yatan iktidar ilişkilerini göz ardı eder. Fakat iktidar ile yer arasında, her daim kurucu bir ilişki vardır. Bu ilişki, kartografyanın tarihsel evriminden hareketle izlenebilir.

İktidarın coğrafi manzaraya yer adları üzerinden müdahalesi, coğrafi keşiflere kadar gitmektedir: "Yerlerin adlandırılması ve yeniden adlandırılması, coğrafi keşfin

[12]Russell, Gottlob Frege'yi takip ederek, özel adların kısaltılmış açıklamalar olduğunu düşünür. Ancak Russel için her özel ad, gerçek 'özel ad' değildir. Russell 'gerçek özel adları', 'belirli betimler' olarak ele alır: "İki tür betimleme var; 'herhangi bir şöyle-şöyle'den bahsettiğimizde 'belirsiz betimleme', 'belirli bir şöyle-şöyle' (tekil olarak) dediklerimize 'belirli betimleme' adını verebiliriz" (Russell, 2015, s. 115). Russel için gerçek özel isimler, "belirli betimleme"lere dayanan ve "mantıksal olarak uygun isimlerdir".

çok önemli bir yönüdür ve sömürgeci güçle dilsel ilişki yoluyla mülkiyet iddiaları oluşturur" (Jackson, 2003, s. 168). Avrupalıların yeni adlandırmaları ile yerli halkların yer adı kullanımları farklılık arz etmekle birlikte sömürgeciler yeni adların siyasi ve sosyal söylemin üretimi için bir gereklilik olarak düşünmüştür: "Çünkü hem ulusal topraklar üzerinde tarihsel iddialarda bulunmanın kabul edilmesinde hem de gelecekteki bölgesel hırsları tasarlamak ve meşrulaştırmak için" (Harley, 2001, s. 65) haritalardaki adların belirleyici olacağı öngörülmüştür. Nitekim sınır ve toprak sorunlarının yaşandığı bölgelerde yer adları, hala jeopolitik bir anlama sahiptir (Kadmon, 2004, s. 84).

16. yüzyıldaki sömürgecilik faaliyetleriyle birlikte ilkin Amerika ve Afrika'da daha sonra Asya, Avusturalya ve Okyanusya'daki yerler, sömürgeci imparatorlukların şehir adlarını aldılar. Sömürgeleştirilmiş yerlere *New* yani yeni ile başlayan (New York, Nueva Leon, Nouvelle Orléans, Nova Lisboa, Nieuw Amsterdam) eski kentlerin isimleri verildi:

> Bu adlandırmalarda 'yeni' olan değişmez bir şekilde yitip gitmiş bir şeyin halefi ya da varisi anlamına geliyordu. 'Yeni' ve 'eski' arasında artzamanlı bir ilişki kuruluyor ve yeni olan, ölülerden muğlak bir kutsama bekliyormuş gibi görünüyordu. 16.-18. yüzyıllar arasındaki Amerikan adlandırmalarının şaşırtıcı yani 'yeni' ile 'eski'nin boş, türdeş bir zaman içinde eşzamanlı olarak anlaşılmalarıydı (Anderson, 2017, s. 207).

Türkiye'de siyasi adlandırma geleneği, genel olarak, 1860'larda Abdülaziz dönemindeki *Aziziye* adlandırmalarıyla başlar. Osmanlı'nın son döneminde, bilinçli ve ideolojik olması bakımından ilk yer adı değişiklikleri ise *İttihat ve Terakki* iktidarı döneminde, *Ermeni Tehciri* (1916) sonrasında gündeme gelmiştir:

> Başkumandan Vekili sıfatıyla Enver Paşa 5 Ocak 1916 tarihinde bir talimatname yayınladı. Bu talimatnamenin birinci maddesine göre, memalik-i Osmaniye'de Ermenice, Rumca veya Bulgarca gibi 'İslam olmayan milletler lisanıyla yad edilen vilayet, sancak, kasaba, köy, dağ, nehir… ilâh bilcümle isimlerin Türkçeye tahvili'nin kararlaştırıldığı belirtiliyor ve 'şu müsait zamanımızdan süratle istifade edilerek bu maksadın' bir an önce devreye sokulması isteniyordu (Dündar, 2011, s. 82; Nişanyan, 2011, s. 41).

Dolayısıyla, yer ile adı arasındaki ilişkide iktidar, *gösterene* müdahale ederek coğrafi manzarayı politikleştirir. Örneğin, bir yer adı, iki farklı dilde *gösterilen* olarak aynı anlamı taşıyabilir fakat *gösteren* olarak ele alındığında, iki farklı dilin anlam dünyasını ve -tarihsel olarak- iki farklı egemenlik biçimi ön plana çıkarır. Dolayısıyla

gösteren olarak yer adlarını ele almak, her bir gösterenin bir kimlik ve bellek içerdiğini ifşa etmeye katkı sağlamaktadır. Bu noktada, iktidarın gösterene yönelik müdahalesi, yani bir dilden diğer dile çevirerek tek dili egemen kılma çabası, yer adlarının siyasi coğrafya içerisindeki anlamını somutlaştırmaktadır.

Tarihi coğrafyanın siyasi evriminde, yerleri adlandırma ile iktidar/egemen olma arasında doğrudan bir ilişki vardır. Türkiye'nin arkeolojik tarihe sahip birçok bölgesindeki yerleşim yeri adlarının, tarihsel süreçte farklı şekillerde adlandırıldığı görülmektedir. Yani bir bölgeye farklı dönemlerde egemen olmuş krallık veya imparatorlukların o bölgeyi farklı şekillerde adlandırdığı bilinen bir olgudur. Örneğin; Ankara adı, Helenistik ve Bizans dönemlerinde Ἄγκυρα (Anküra), Latin kaynaklarda 'Ancyra', Arap kaynaklarında 'Beldei-el Selasil' ve 'Mamuriye' olarak kullanılmaktaydı. Osmanlı Dönemi'nde 'Engürü' iken Cumhuriyet Dönemi'nde 'Ankara' adını almıştır. Dolayısıyla Anadolu şehirlerinin birçoğu "Helenistik çağ krallarının ve onların yerini alan Roma imparatorlarının adını taşır" (Nişanyan, 2011, s. 23; Rose-Redwood, vd., 2010, s. 458)[13]. Yukarıdaki Ankara adları aynı yeri işaret eder fakat gösteren-gösterilen bağlamında ele alındığında, her bir ad farklı bir dönemi ve egemeni ön plana çıkarmaktadır.

Osmanlı Dönemi'ndeki adlandırmaların birçoğu savaş, padişah, şehzade ve dini âlim isimleri ile ilişkilidir. "Hatta Elazığ (Mamuratü'l Aziz) şehri Sultan Abdülaziz'e nispetle bu adı almıştır. Bunun yanında padişahların isimlerine atfen, kurulan 'Mecidiye', 'Hamidiye', 'Aziziye', 'Selimiye' gibi yerleşim alanları bulunmaktadır" (Pustu, 2021, s. 22). Dolayısıyla, yer adlandırma ve yeniden adlandırma; "iktidarlar tarafından sosyal, politik ve ulusal amaçları meşrulaştırmak için kullanılan, ortak bir strateji alanıdır" (Lim ve Cacciafoco, 2021, s. 1).

Bir yerin tarihsel süreçteki adlandırma biçimlerine, o yerde egemen ya da iktidar olmuş krallık ya da imparatorlukların resmi kayıtlarındaki bilgilerden hareketle ulaşılmaktadır. Geçmiş, *şimdi*'nin iktidar bilinci ile yazıldığı için (Benjamin, 2011), yer adları da değişen egemenlik biçimlerine bağlı olarak dönüşümler yaşamıştır. Yerleri adlandırmanın yerel topoğrafyadan hareketle ortaya çıkması ile egemenin ya

[13] "Antioxeia=Antakya, Seleukeia=Silifke, Attaleia=Antalya, Amastris=Amasya, Mithrapolis=Midrebolu, Samosata=Samsat, Nikomedia=İznik, Polemonion=Bolaman, Arxelaida=Erkilet" (Nişanyan, 2011, s. 23).

da iktidarın yerel topoğrafyayı adlandırma pratikleri (gücü) bir arada yürümüştür. Bu durum, yerleşim yerlerinde iki farklı adlandırmanın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Birincisi, yerli halkın (yerel topoğrafya ya da yerel kültürden kaynaklanmış adlar) yapmış olduğu *içerinin adlandırması*[14], ikincisi ise egemen iktidarın yapmış olduğu *dışarının adlandırması*dır. Geçmiş; egemen ve iktidar tarihi olarak ele alındığında, yerel topoğrafya veya yerli kültürün dışındaki adlandırmalar, egemenin normlayıcı otoritesinin bir tezahürü olmaktadır. Paul Carter'a (1988) göre, Batılı kâşifler Avusturalya'nın sözde 'boş topraklarını' adlandırırken, bunu iktidarın normlayıcı gücüne vurgu yaparak meşrulaştırmışlardır. Bunun yakın zamandaki örneği, ABD'nin Irak işgali sonrası Irak'taki birçok cadde adını değiştirmesidir: "Oklahoma ve Pennsylvania, tarihi Al-Rashid ve Khulafa caddelerinin çevrelediği eski şehrin sanayi bölümündeki cadde adlarının yerini aldı" (Rose-Redwood vd., 2010, s. 453). Fakat adlandırmaların belirli politik mesajlar temelinde örgütlenerek kamusal yerlere/mekânlara yansıtılması, yaklaşık iki yüz yıllık bir tarihin (1789) ürünüdür.

Fransa'da, 1789 Devrimi'nin hemen sonrasında birçok meydan ve cadde adı, devrimle ilişkili sembol ve göstergelerle değiştirilmeye başlandı. Bu yüzden, 'kamusal yerlerin adlandırılması ve yeniden adlandırılmasının' ideolojik veçheleri, Fransız Devrimi ile başlar (Hebbert, 2005, s. 582; Therborn, 2002). 1789 Devrim'i, "siyaseti sokaklara taşıdı ve monarşi tarafından sınırlandırılan 'kutsal coğrafyayı' 'sekülerleştirerek' gelecek yüzyıla bir model oluşturdu" (Ferguson, 1988, s. 390). Bu model; yeni ulus-devletlerden siyasal rejim değişikliklerine ve sömürge sonrası devletlerden, toplumların yeniden sömürülmesine kadar yerleri adlandırma, sürekli uygulanan bir politikaya dönüşmüştür.

J. C. Gonzâlez Faraco ve Micheal D. Murphy "Street Names and Political Regimes in an Andalusian Town" başlıklı çalışmalarında, Endülüs'teki kamusal yer adlarının; İspanya'da art arda gelen üç iktidar (1931-1936-1971) tarafından nasıl değiştirilip yeniden adlandırıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Onlara göre:

[14] 'İçerinin adlandırması' olarak eski yer adları, her zaman yerel topoğrafya ve yerli halkın gündelik ilişkileri ve ticari faaliyetleri sonucunda üretilmiş adlar olmayabilir. Osmanlı döneminde birçok yer adı 16. yüzyıldan itibaren değiştirildiği düşünüldüğünde, eski yer adlarının bazıları Osmanlı egemenliğinin bir sonucu olarak, 'dışarının adlandırmasıdır'.

> Bu topluluğa (Endülüslüler) siyasi liderlerin ardı ardına dayattığı toponimik yeniden çalışma, her yeni ulusal hükümetin amaçlarını, taktiklerini ve gerçekten de ahlakını yansıtıyor. Her rejim, isim seçiminde yalnızca siyasi düşmanlara yapılan toponimik referansları ortadan kaldırmakla kalmaz, aynı zamanda kasaba halkı ve onları yönetenler arasında belirli bir ilişki türünü şart koşar ve kendine özgü yerel, bölgesel ve ulusal yönelim karışımını ortaya çıkarır. Kısacası, bu yüzyıl boyunca yerel politikacılar, liderlik ve yeni bir siyasi düzene yön veren ilkeler hakkındaki ulusal söylemin bir parçası olarak adları kullandılar (Faraco ve Murphy, 1997, s.123).

İktidarlar arası bir mücadele biçimi olarak kamusal yer adlarının değiştirilmesi, "iktidar ideolojisini 'somutlaştırmanın' bir yoludur" (Light, 2004, s. 155) ve "şehrin kontrolünü onaylama işlevi görür" (Ferguson, 1988, s. 386). Bu yüzden kamusal yerleri adlandırma ve yeniden adlandırma, 'yerin' ideolojik toplumsal üretiminde önemli bir rol oynamaktadır. Adlandırmalarda iktidarlar, kendi ideolojilerine uygun eski ve yeni kültürel değerleri ön plana çıkarmaktadır. Bu değerlerin temsili senkronizasyonu, kamusal yer adları aracılığıyla kolektif bir öznelliğin inşasını amaçlamaktadır. Bu yüzden istenen ideolojik hedeflere ulaşmak için kamusal yerlerin adlandırılması, en yaygın uygulamalardan birini temsil eder (Cohen ve Kliot, 1992, s. 654). Kamusal yerlerin adlandırılmasıyla, ideolojik göstergeler dil üzerinden gündelik yaşamın bütün alanlarına kadar girer. İktidarlar için yeni bir meşruiyet aracına dönüşür (Gill, 2005).

Bir yeri adlandırma, tanım ve norm özelliği içerdiği için iktidar söyleminin coğrafi manzaralardaki *göstergesel* ifadesidir. Gösterge olarak kamusal yer adları, kişinin çevresine (semiyosfer) anlam katma sürecinin bir parçasıdır; "bilgi kaynağı olarak hareket ederler, iletişimi kolaylaştırırlar, bilmemize yardımcı olurlar ve değerler deposu olarak hizmet ederler" (Cohen ve Kliot, 1992, s. 656). Kamusal yer adları, iktidar ideolojisinin meşruiyet alanlarını genişletir ve muhalif ideolojilerle şehirsel mekânda bir mücadele alanı yaratır.

Şehirsel mekân, "birçok yönden, belirli bir politik düzenin değerlerinin ve ideolojisinin ifadeleridir: Bu düzende meydana gelen bir değişime, şehirsel mekânın yeniden yapılanması eşlik ediyor" (Light, 2004, s. 168). Dolayısıyla kamusal yerlerin adlandırılması, iktidarların sosyomekânsal yapıdaki egemenliğinin bir tezahürüdür. Kamusal yer adları, iktidarların sosyomekânsal ilişkilerdeki yaygınlığını vurgulayan göstergelerdir ve bu yolla coğrafi peyzajın hangi iktidar ideolojileriyle yapılandığını

açıkça ortaya çıkaran temsillerdir. Bu anlamıyla kamusal yer adları, kartografide bir işaret olmakla birlikte, hem sembol hem de mesaj içeriği taşıdığı için, farklı ideolojileri coğrafi manzarada işaretler (sign).

1.3. İDEOLOJİK BİR GÖSTERGE OLARAK KAMUSAL YER ADLARI

Kamusal yer adları, şehirsel mekândaki adlandırma eğilimlerinin ideolojik[15] boyutlarını ortaya koymada, önemli katkılar sunmaktadır. Şehirsel yer adları; şehir labirentinde yön bulma işlevine yani düz anlama sahip bir gösteren olmakla birlikte, aynı zamanda, gösterilen olarak bir dizi 'yan anlam' içerir. Gösterge olarak şehirsel yer adlarının içermiş olduğu yan anlamlar, iktidar ideolojilerini yansıtır.

Valentine N. Voloshinov, gösterge ile iktidar ideolojisi arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: "Her şey *gönderene* sahiptir: Kendi dışındaki bir şeyleri temsil, tarif ya da ikame eder. Başka bir anlatımla, bir göstergedir. *Gösterge olmaksızın ideoloji de yoktur*" (Voloshinov, 2020, s. 52). Buna göre ideoloji, dilde yani göstergede konumlanmıştır. Voloshinov, ideolojiyi yanlış bilinçle açıklamaktan ziyade, ideolojinin maddi gerçekliğinin dilde göstergeler aracılığıyla temsil edildiğini vurgulamaktadır (2020, s. 54): "Her ideolojik gösterge yalnızca gerçekliğin bir yansıması, bir gölgesi olmakla kalmaz, aynı zamanda, kendisi de tam da bu gerçekliğin maddi bir parçasıdır (segment)". İdeoloji, göstergenin maddi gerçekliğinden ayrılmaz. Bu gerçeklik, iktidar ideolojisinin yer adları aracılığıyla şehirsel mekânda maddileşmesinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kamusal yer adları, "özellikle sembolik bir niyeti olanlar, ortaya çıktıkları politik söylemleri maddileştirir" (Costa, 2012, s. 5).

Voloshinov (2020) için belli ideolojilerle özdeşleşen göstergeler olmakla birlikte bu özdeşliği bozan ve bunun ötesine geçen göstergeler de vardır. Bu bağlamda, farklı muhalif ideolojilerin belli göstergeleri ön plana çıkarma girişimleri, farklı

[15] İdeoloji, sosyal bilimlerde tanımlanması en zor kavramlardan biridir. İdeoloji terimi, Destutt de Tracy tarafından, fikirlerin keyfi kullanımına karşı bilimsel-nesnel bir fikir biliminin ortaya çıkarılmasını ifade etmek için kullanılmıştır. Tracy'nin bu açıklamasından günümüze değin, ideoloji kavramı çok farklı şekillerde tanımlanmıştır. Karl Marx, pejoratif bir anlam taşıyan 'yanlış bilinç' (camera obscura) ile tanımlarken; Karl Mannheim, ideolojiye karşı 'ütopya' kavramına dikkat çekmiştir. Vladimir Lenin ise, Marx'ın aksine, ideolojiyi olumlu anlamda tanımlayarak, 'işçi sınıfı ideolojisi'ne vurgu yapmıştır. Louis Althusser ise, devletin zor aygıtlarının yanında bir de 'rıza üreten ideolojik aygıtları' olduğunu ifade etmiştir. Burada adını sayamayacağımız birçok düşünür, dolaylı ya da doğrudan ideoloji kavramı ile hesaplaşmıştır. Örneğin Pierre Bourdieu, ideoloji yerine 'habitus-doxa' ikilisini kullanırken, Michel Foucault 'söylem' kavramına yer vermiştir.

anlamlandırma sistemlerinin ortaya çıkmasını sağlar. Bu durum ideoloji ve gösterge arasındaki ilişkinin diyalojik özelliğine vurgu yapar: "Ne ideoloji ne de gösterge, bir toplumda karşı konulmaz birliği empoze eden monolitik fenomenler değildir. Aksine, Voloshinov'a göre toplum; mücadele ve çatışma ve sürekli olarak müzakere edilen ilişkilerle karakterize edilir ve gösterge, bu süreci tipik biçimleriyle yansıtır" (Hodge ve Kress, 1995, s. 19). Bu yönüyle yer adları, şehirsel mekândaki farklı ideolojileri yansıtması bağlamda bir dizi mücadele biçimini içerir. Bu yüzden her grubun (iktidar ya da muhalif) ideolojik yapısını kuran farklı gösterge bölgeleri vardır. Voloshinov'a (2020, s. 53) göre gösterge bölgesi, ideolojinin mekânıdır. Örneğin Cumhuriyet'in ilanından 1949 yılına kadarki dönemin yani tek-partinin (CHP) Ankara şehrindeki ideolojik gösterge bölgesi, aşağıdaki adlardan oluşmaktadır:

- *Caddeler*: Anafartalar, Atilla, İskitler, İsmetpaşa, İstiklal, Meşrutiyet, İzmir, Müdafai Hukuk, Kazım Özalp, Necatibey, Sakarya, Selanik, Süleyman Sırrı. (Ankara Şehir Broşürü, 1940, s. 5; Ankara Rehberi, 1949).
- *Bulvarlar*: Atatürk, Cumhuriyet, Gazi Mustafa Kemal, İnönü (Ankara Şehir Broşürü, 1940, s. 3; Ankara Rehberi, 1949).
- *Meydanlar*: 19 Mayıs, 27 Kanunievvel, Lozan, Mehmetçik, Mimar Sinan, Tandoğan, Ulus (Ankara Şehir Broşürü, 1940, s. 1; Ankara Rehberi, 1949).
- *Parklar*: Gençlik, İnönü (1944 tarihli Ankara şehir haritası)
- *Liseler*: Atatürk, Gazi (Ankara Rehberi, 1949).
- *Mahalleler*: Anafartalar, Sakarya, İstiklal, Dumlupınar, Kurtuluş, İnönü, İsmetpaşa, Misaki Milli, Cumhuriyet, İnkılap, Yeni Turan, Bozkurt, Öztürk, Altay, Sakalar, Oğuz, Sümer, Akalar, Başkırt (Ankara Şehri Polis Rehberi, 1941, s. 79/82).

1923-1949 yılları arasındaki adlandırmalar, monolitik bir düzlemde şehirsel mekâna işlenmiştir. Bu adlardaki anlam, "çağdaş/modern laik Türk" ilkesinden beslenmektedir. Fakat burada gösterilen yani anlam, tüm Ankara şehri sakinleri tarafından aynı şekilde paylaşıldığı anlamına gelmemektedir. Bu adların dini (İslami) ve farklı etnik gruplar açısından olumsuzlayıcı bir anlama sahip olduğunu ifade etmek gerekir. Hatta bu adlandırmaların İslamcı ve diğer etnik gruplar üzerinde, "sembolik şiddet" üretimi noktasında da etkili olduğu söylenebilir.

1950-1960 yılları arasında, Demokrat Parti iktidarıyla, Ankara şehrinin gösterge bölgesine, *Osmanlı* ve *İttihat ve Terakki*'yi imleyen adlar verilmeye başlanmıştır (Tablo, 18). *Yıldırım Beyazıt* adı hem meydana hem okullara, *Fatih* adı da caddeye verilirken, İsmet İnönü Bulvarı *Talat Paşa Bulvarı*'na, İsmet İnönü Caddesi ise *Mithat Paşa Caddesi* olarak değiştirilmiştir. Özellikle İnönü adlarına yönelik bu ad değişikliklerini, Demokrat Parti'nin İnönü rovanşizmi açısından değerlendirmek gerekir. 1961-1980 arası süreçte, *Osmanlı* ve *Selçuklu* adları şehirsel mekâna işlenmekle birlikte, aynı zamanda başa gelen iktidarların siyasal kültürü ve ideolojisini yansıtan adların da Ankara'daki kamusal yerlere verildiği görülmektedir. 1980 darbesinden sonra, Ankara şehrindeki yerlere *İslami* adlar verilmeye başlanmış ve 1994-2003 arası yıllarda ise İslamcı adlara *Turancı* adlar eşlik etmiştir (Tablo 37). İstisna olarak, daha önce de vurgulandığı gibi, Çankaya'daki parklara İslami adların verilmediği görülmektedir.

Ankara şehrinin gösterge bölgesi, farklı siyasal iktidarları imlediği için, bir *metin* olarak ortaya çıkmaktadır. Bu metinsellik, aynı zamanda, iktidarların marjinalize ettiği ve görünmez kıldığı farklı kimliklerin şehirsel mekândaki varlığına *parantez* açmaktadır. Çünkü şehrin bu adlarla işaretlenmesi, şehrin bu ad ve anlamlardan ibaret olmadığı düşüncesine dayanmaktadır (Derrida, 2014). Bu bağlamda, bir metin olarak şehir; "edebi bir metin olarak değil, okunabilen ve yorumlanabilen birbiriyle ilişkili ve yapılandırılmış göstergeler dizisine vurgu yapar" (Costa, 2012, s. 5). Farklı dönemlerdeki iktidarların, farklı zaman dilimleri içerisinde yerleri adlandırma uygulamaları, katmanlı bir şehir metni ortaya koyar ve şehirsel mekân, kolektif hafızanın sürekli değişen üretiminin somutlaşmış/maddileşmiş halini sergiler. Dolayısıyla şehirsel mekân, birçok siyasal anlam katmanıyla dokunmaktadır.

Göstergelerin ideolojik incelenmesi, belirli tarihsel ve toplumsal oluşum içerisinde, farklı göstergelerdeki anlamlandırma biçimleri arasındaki dinamik bağlantılara yoğunlaşır. Bu bağlantı kimi zaman çatışan kimi zaman ise kesişen anlam ağlarıyla örülmüştür (Keane, 2018, s. 65). Farklı iktidar ideolojilerinden oluşan şehirsel mekân, bir mücadele alanına dönüşmektedir. Dolayısıyla "siyasi tartışmalar, geçmişin mülkiyeti ve kahramanların tanımı, şehir metni üzerindeki kontrol ile ilgilidir" (Palonen, 2008, s. 220). Şehirsel mekânda hangi göstergelerin anılacağı veya anılmayacağı üzerinden siyasal bir mücadele biçimi gelişir. Bu yüzden iktidarlar,

göstergeleri tek anlamlı ideolojik bir söylem dâhilinde kapatmaya ve onu sabitlemeye çalışır. Fakat göstergelerin anlamı; zamana ve mekâna (iktidarlara) göre farklı bağlamlarda ortaya çıktığı için şehir bir *metin*'e dönüşmektedir.

Şehirsel mekânda her rejim veya iktidar değişikliği sonrası, yeni iktidar kendi ideolojik yapısına göre yer adlarında değişimler yapar. Kimi zaman kendi ideolojisi ile çelişen adları değiştirir kimi zaman ise yapılacak yeni adlandırmalarla kendi ideolojisini 'görünürlük mekânlarına' yansıtır. Bu durumda şehir, farklı ideolojik adlandırmaların iç içe geçtiği 'metinsel' (textuality) bir coğrafi manzara sunar. Tekrar ifade etmek gerekirse, buradaki *metin* kavramı, indirgenemez anlam çoğulluğu içeren göstergelerin, şehirsel mekânda nasıl bir araya geldiğini ifade eder (Duncan ve Duncan, 2006, s. 26).

Trevor Barnes ve James Duncan gibi coğrafyacılar, şehir metni kavramını, şehirdeki göstergelerin bir dizi yan anlamla dolu olduğunu ifade etmek için kullanır (Duncan ve Gregory, 2009; Barnes ve Duncan, 2006). Barnes ve Duncan; Roland Barthes'ın *Çağdaş Söylenler* kitabından hareketle, eleştirel bir coğrafi okuma biçimi geliştirirler. Barthes (2018), çağdaş toplumlarda sergilenen göstergelerin, nasıl belli ideolojik içeriklere sahip olduğunu çözümler. O, kamusal manzaralardaki ve mekânlardaki masum göstergelerin altında, derin ideolojik üretimlerin olduğuna dikkat çeker (Barthes, 2018, s. 128)[16]. Bu bağlamda ideoloji, her dönemin iktidar değerlerini ifade etmek ve iktidar ideolojisini meşrulaştırmak için, göstergelere gömülü bir şekilde sunulur. Dolayısıyla yer adları, farklı ideolojik göstergeler olarak işlev görür ve söylemin-dilin çok merkezli özelliğini vurgular. Ayrıca şehri metin olarak ele almak, yer adlarındaki 'doğallaştırma' eğilimlerinin bir eleştirisini de sunar.

Daha önce de vurgulandığı gibi, yer adlarının ideolojik işlevi, göstergeye gömülüdür. Gösteren olarak yer adları, genel bir mekânsal yönelim sağlamanın ötesinde, simgesel yan anlamlarla bir dizi ideolojik içerimi gösterilen üzerinden dışa vurur. Çünkü gösterge, "belli bir ideolojik alana bağlıdır ve bu ideolojik alanla örtüşür" (Eco, 2019, s. 36/57; Eco, 1997, s. 185). Yer adları ve siyasi iktidar arasındaki göstergebilimsel ilişki, son yüzyılda, iktidarların şehirsel mekâna yönelik

[16] Barthes *Göstergebilimsel Serüven* kitabında ise, şehrin metinlerarası bir iletişim modeli yansıttığını ifade ederek, 'şehircilik' kavramının temelde göstergeleriden oluşan bir söylem metni olarak tartışır (Barthes, 2021, s. 210).

müdahalelerinde izlenebilir[17]. Dolayısıyla, yerlerin yetkililer tarafından resmi olarak adlandırılması, iktidardaki sosyo-politik düzenin altında yatan ideolojik öncüllere uyar (Rose-Redwood, vd., 2010, s. 459). İktidar veya resmî ideoloji, yerleri adlandırırken ya da yeniden adlandırırken beslendiği siyasal kültürü ve yeni resmî ideolojinin kaynaklarını ön plana çıkarır. Bu yüzden yer adları, farklı hegemonik söylemleri şehirsel mekânda temsil eder.

Yer adlarını şehir metnindeki ideolojik göstergeler olarak ele almanın önemli bazı sonuçları vardır. Birincisi; "şehir metni, bir temsil sistemi ve bir politik kimlik nesnesi olarak işlev görür (…) Bir dünya görüşü oluşturmayı amaçlayan bir 'temsil'dir" (Palonen, 2008, s. 220). Yer adlarının bu temsil özelliği, mekândaki siyasal kültürün farklı versiyonlarını göstergeler aracılığıyla anlamamıza yardımcı olur. Örneğin Ankara şehri, tek-partinin (CHP) ürettiği bir mekân olmasından dolayı bazı gruplar için güçlü duygular uyandırır. AK Parti dönemiyle birlikte Ankara'nın şehirsel mekânı hem toponimik manzara hem de mekânsal peyzaj bağlamında, önceki siyasi kültürden farklı uygulamalara sahne olmaktadır (Batuman, 2018, s. 17). Tek-partinin "laik, modern/çağdaş Türklük" ilkesi üzerinden üretilen şehirsel yer adları, AK Parti dönemiyle birlikte "dindar nesil yetiştireceğiz" söylemi üzerinden terkip edilmektedir (Eroler, 2019, s. 15/16). AK Parti'nin geçmiş üzerinde yapmış olduğu farklı yorumların 'ulusal kültür' ve 'ulusal kimlik' biçimleri, yer adları aracılığıyla şehirsel mekâna da işlenmektedir. Dolayısıyla yer adları, iktidar düzeneklerinin ideolojik yönelimlerine karşı savunmasızdır.

Yer adlarının ideolojik temsiller olarak üretilmesi, mekândaki siyasi kontrol ve mekânda hegemonya kurma bağlamında önemli işlevlere sahiptir. Hegemonyanın

[17] Şehirsel yer adlarının ideolojik veçheleri, Bolşevik Devrimi sonrası Sovyet Sosyalist Rusya'nın şehir manzarasında da ön plana çıktı. SSCB'nin çöküşüyle birlikte komünizm, Lenin ve Stalin ile ilişki adlar şehirsel mekânda değiştirilmiştir (Gill, 2005). Palonen (2008), Budapeşte'deki şehirsel yer adları üzerine yapmış olduğu çalışmasında, komünist sonrası Budapeşte'de farklı ideolojik grupların şehir metnine farklı adlar bıraktığına dikkat çeker. İsrail'deki yer adlarını Siyonizm üzerinden tartışan Cohen ve Kliot (1992), İsrail'in ulus inşa sürecinde Siyonist milliyetçi ideolojinin yerleri adlandırmada etkili olduğunu ve Arap geçmişinin şehirsel mekânda silindiğine vurgu yapar. Pinchevski ve Torgovnik de (2002) İsrail'deki kamusal alanın Siyonist ideoloji çerçevesinde yapılanmış ve aynı zamanda ideolojik-kültürel meşruiyet kazanan bir dizi sembolik yer adının sonradan eklendiğini ortaya koyar. Rusu da (2019) Romanya'da 1829-2018 yılları arasında Sibiu'daki cadde adlarının geçirmiş olduğu siyasal evrimin tarihsel bir kaydını ortaya koyar. Rusu, farklı ideolojik adlandırmalardan hareketle, Macaristan'daki etnopolitik yapıyı ortaya koymaya çalışır. Basık ve Rahautsou (2019), Belarus'un bağımsızlığını kazandıktan sonra, Sovyet Rusya'ya ait adların şehirsel mekândaki değiştirilme sürecini tartışır.

adlandırma veya yeniden adlandırma çabası, yeni bir 'sağduyu' ile ideolojik söylemlerin sıradanlaşmasını sağlar (Puzey ve Voulteenaho, 2014, s. 68). Özellikle bir dilden diğer dile yapılan çeviri adları, bunun güzel bir örneğini sunar. Mesela Hakkâri'ye bağlı *Çığlı* beldesi, oradaki halk tarafından *Aşûtê* olarak adlandırılmaktadır. Aşûtê'nin Türkçesi Çığ demektir. Burada fiziki yapı ile ad arasında bir özdeşlik vardır. Yani hem Türkçe hem de Kürtçe olarak fiziki-coğrafi yapıya uygun bir addır. Fakat bu ad, orada yaşayanlar üzerinde nötr bir imgelemde deneyimlendiği için iktidarın hegemonya kurması bağlamında önemli bir işleve sahiptir. *Aşûtê* örneği, bir bakıma, apolitik olanın (görünürde) politikasıdır.

Maoz Azaryahu'ya göre kamusal yer adları (1990, s. 34); "kendi başına bir siyasi deklarasyon işlevi görmekte, siyasi değişikliklerin yaşandığını ve resmi kültür için bir 'sahiplik' ortaya koymakta ve ileri sürmektedir". Bu sahipliğe, sosyomekânsal inşaya kendi varlığını damgalama ve önceki göstergelere karşı da bir marjinalleştirme girişimi eşlik etmektedir. Bu yüzden yerleri adlandırma, siyasi bir eylem biçimidir. Adlandırma ve yeniden adlandırma eyleminin siyasi yönü, "nihai süreci kontrol eden ve yönlendiren ideolojik mülahazalarda ortaya çıkar" (Azaryahu, 1997, s. 480). Bu ideolojik mülahazaların şehirsel mekânı nasıl dönüştürdüğünü anlamak açısından, *gösterge* ve *metin* kavramları önemli teorik avantajlar sağlamaktadır.

İkincisi; iktidar ideolojisinin beslendiği siyasi kültürün, yer adları üzerinden gündelik ve sıradan ilişkiler içine yerleştirilmesidir. Bu durum ideolojinin 'masum göstergeler', yani yer adları aracılığıyla doğallaştırılmasını içerir. Ancak yukarıda ifade edildiği gibi yer adları, siyasi anlamlarla doludurlar ve hegemonik düzenle ilişkili ve onu destekleyen belirli bir dünya teorisini temsil ederler. Dolayısıyla her ideoloji, kendi geçmiş anlatısını yer adları üzerinden bir anma ritüeline dönüştürür. Anma niteliğindeki yer adları, "siyasi otoritelerin geçmişin resmi olarak onaylanmış bir versiyonunu kentsel peyzaja kaydetmeleri için güçlü araçlar oluşturur" (Rusu, 2019, s. 57). Yerlerin hatıra nitelikli adlarla ortaya konulması, coğrafi konum ile tarihi ilişkilendirir ve şehirsel mekân, kronolojik bir tarih anlatısına dönüştürülür. Tek Parti Dönemi'nin tarih anlatısı, İlk Çağ uygarlıkları ve Orta Asya ile Kurtuluş Savaşı ve tek-parti dönemindeki gelişmeler ekseninde yer adlarına yansırken, 1950 sonrasında bu anlatıya; Selçuklu, Osmanlı, Ortadoğu, İslam ve Ortaçağ İslam düşünürü adları

eklenmiştir. Bu eklemlenme hem şehirsel bir mücadele biçimini ön plana çıkarır hem de ulusal tarih anlatısının hacmini genişletir.

Şehirsel yer adlarındaki anma etkinliği, geçmiş kahramanları ön plana çıkarır. Yer adlarının iletişime kattığı geçmiş anlam, 'doğal düzen'in bir parçası olarak deneyimlenir. Yani tarihi "şeylerin doğal düzeninin" bir özelliğine dönüştürür (Azaryahu, 1997, s. 481). Fakat geçmiş bir kahramanın anılması, sadece tarihin belli bir versiyonunu değil, aynı zamanda, onu apaçık kılma gücünü de artırır. Geçmişi anan bir yer adı, resmi tarih söylemini günlük yaşamın pratiklerine yerleştirir ve o adı ortak bir kültürel deneyime dönüştürür. Tarihi olaylar ve kahramanların tabelalarda sunulması, "adlarla aşina olan insanların gündelik deneyimlerine mekanik bir tarih anlatısı katar" (Augé, 1995, s. 69). Her iktidar, kendi ideolojisi üzerinden ya yeni bir resmi tarih yaratır ya da resmi tarihe eklemlenerek onun şanlı geçmişini genişletir. Bu şekilde "neyin kamuoyunda anılması gerektiğine ilişkin geçmişe dair değerlendirmeler yapar" (Palonen, 2008, s. 222).

Üçüncüsü; şehri göstergelerden oluşan bir metin olarak ele almak, yer adlarının söylem biçimlerinin analizine de imkân tanımaktadır. Söylemsel okumanın önemi; şehrin, kolektif hafızanın inşa edildiği gündelik politik göstergeler olarak yarattığı etki düşünüldüğünde ortaya çıkmaktadır. Yer adları toplumsal hafıza ve kimlik üretiminin bilinçdışı inşasını sağlar. Bu bilinçdışı inşa, okul ders kitaplarında somut ve bilinçli bir hal almaktadır. Kitaplardan farklı olarak yer adları, 'ötekinin olumsuzlanması' diyalektiğini vurgulamamasına rağmen (kamusal yer adları herhangi bir ötekiyi referans almadan, doğrudan olumlu bir dizge dâhilinde yerlere verilir), kültürel olarak zihinde verili bir bilgi stokunun oluşturulmasına katkı sağlar. Pierre Bourdieu'nun (2017, s. 634; 2021, s. 173) habitus dediği, yapılandırılmış yapı işlevi görür. Bu bağlamda şehrin ve tarihin gündelik deneyimini kamusal anma yoluyla yapılandıran yer adları, iktidarların toplumsal hafızanın üretimi ve yeniden üretimi noktasında stratejik bir araca dönüşür. Kamusal yer adlarının siyasal bir araca dönüşmesi, iktidarın mutlak mekân perspektifiyle doğrudan ilişkilidir. Örneğin her başa gelen iktidar, "mutlak mekân" fikrinden hareketle şehri, kendi toponimik düzlemi yani kendi ideolojisini damgalayacağı boş bir mekân olarak görür.

1.4. GEÇMİŞİ VE ŞİMDİYİ ADLANDIRMA(K)

Bu çalışmada geçmiş kavramı; yaşanmış ve bitmiş olayların kronolojik bir anlatı biçiminde, -iktidar tarafından- şimdiki zamanda yeniden tasarlanmasını ifade etmektedir[18]. Geçmiş, şimdiki zaman tarafından inşa edilen bir olgular sistemi olarak düşünülmektedir. Buna göre "her şimdiki zaman, tarihin belli anlarıyla eşzamanlı olmalıdır" (Tiedemann, 2011, s. 30). Bu anlamıyla geçmiş; yaşanmış ve bitmiş olaylar değil, iktidar tarafından 'şimdi'de sürekli tekrar ederek, 'geleceği' 'geçmişte' sabitleyen zaman-ötesi bir terimdir. "Geçmişin bu özel yapısı yani geçmiş anlatısının yapısı, şimdiyi kaçınılmaz ve doğal kıldığı için, iktidarın meşrulaştırıcı etkisiyle yakından ilgilidir" (Azaryahu, 1990, s. 32). İster muhafazakâr ve milliyetçi ideolojiler için olsun, isterse devrimci ve liberal ideolojiler için geçmiş, her daim kullanışlı bir alet-edevat kutusu hüviyetine sahip olmuştur. Çünkü her ideolojinin kendini temellendirdiği bir 'geçmiş' anlatısı vardır. Egemen iktidarların temel meşruluk iddiaları, geçmişin şimdiki zamanda tarihselleştirilmesi üzerinden şekillenir. Özellikle tarih, "günümüzdeki insanlar tarafından belirli amaçlar için yazılır ve 'kaynakların' seçimi ve yorumlanması her zaman keyfidir" (Olick ve Robbins, 1998, s. 110). Bu bağlamda geçmişin şimdiki iktidar tarafından kronolojik olarak tasarlanması, 'tarih'[19] kavramına kilit bir rol biçmektedir: "Tarihsel bakış artık şimdi'den geriye, tarihe değil, ama tarihten şimdiki zamana, önceleme yoluyla yönelmektedir" (Tiedemann, 2011, s. 30).

İktidar düzeninin sahipleri, belirli 'tarihsel gerçekler' rezervinden geçmişin resmi bir versiyonunu seçerler. Belirlenmiş bir ideoloji ve ahlaki kurallar dizisine göre şekillendirilen geçmiş, tarihsel olayların ardışıklığı ile nedenselleştirilir. Bu nedensellik bağı, reel politikayı tarih karşısında öncel bir pozisyona getirmektedir. Reel politik söylemde tarihin görevi, geçmişi yeni bir 'hakikat düzeni' içerisinde icat

[18] Bu çalışmada kullanılan 'icat', 'hayal', 'kurgulama' ve 'tasarlama' kavramları; geçmişin 'sahte' ya da 'uydurma' olduğuna yönelik anlamlarına vurgu yapmamaktadır. İcat, hayal, kurgulama ve tasarlama, iktidarların 'belirli geçmişleri', istedikleri tarzlarda tarihselleştirdiğine ve yeniden ürettiğine dikkat çekmek için kullanılmıştır.

[19] Tarih araştırmalarının yanında, Arkeoloji çalışmaları da geçmişin yeniden tasarlanmasında iktidarın bir aygıtı olarak işlev görmüştür. Andreas Huyssen'a göre, modern Almanya'nın kültürel kimliğinin kurulması, daha sonraları alman milliyetçiliğinin temelini oluşturan müze kazılarıdır. Seçilerek düzenlenen geçmiş, geleceğin kurulması için elzem görülmüştü (Huyssen, 1992, s. 33). Arkeoloji ile şimdinin inşası arasındaki ilişki için bakınız: S. Jones (1997). *The Archaeology of Ethnicity: Constructing Identities in The Past And Present*. London and New York: Routledge.

etmektir (Ranciére, 2011, s. 42). Tarihin yarattığı bu hakikat düzeni, modern anlamda, geçmişin 'ulusal tarih anlatısı' içerisinde yeniden inşa edilmesi/kurgulanmasıdır. Tek-parti dönem Türk ulusçuluğu için Eski Orta Asya ve İlk Çağ Mezopotamya uygarlıkları, 'şimdiki zamanla dolu bir geçmiştir'. Türkiye Cumhuriyeti'nin inşası, arkeolojik geçmişin ihtişamı üzerinden şimdiyi tarihselleştirir. AK Parti'nin geçmiş söylemi ise Malazgirt Savaşı ve İstanbul'un fethi üzerinden şekillenir (Koyuncu, 2014, s. 93/110). Dolayısıyla geçmiş, iktidarın "şimdiki zamanda oluşturduğu bir kurgulama nesnesidir" (Benjamin, 2011, s. 45).

Ulusçuluk/milliyetçilik, modern ulusal tarih anlatısının anlaşılmasında temel kavramlardır. Ernest Renan; 1882'de Sorbonne Konferansı'nda sunduğu *Ulus Nedir?* başlıklı bildiride, ulusu modern bir olgu olarak tanımlar ve ulusun özgünlüğünü geçmişin ihtişamı üzerinden açıklar: "Ulus, birey gibi, uzun bir gayret, fedakarlık ve özveri geçmişinin sonucudur. En meşru kült ata kültüdür; atalarımız bizi biz yapmıştır. Kahramanlıklarla, büyük adamlarla ve zaferlerle (hakiki zaferlerden bahsediyorum) dolu bir geçmiş, işte ulusal fikrin dayandığı sosyal sermaye bunlardır" (Renan, 2019, s. 50). Renan'a göre ulus; ahlaki bir örnek ve toplumsal eylem için model olan tarihi kahramanların omuzlarında ortaya çıkar. Bu anlamıyla kahramanlık geçmişi olmayan ya da kahramanlığı icat edilmeyen bir toplumsal grup, ulus değildir ve olamaz (Kumar, 2006, s. 7).

Ulus, geçmişe yaraşır bir şimdiki zamanda -ulusçu öğretiler temelinde- inşa edilen bir olgudur. Fakat Renan'a göre ulusun geçmiş ihtişamı üzerinden inşa edilmesi tek başına yeterli değildir, aynı zamanda 'toplu unutuşların' da sağlanması gerekir. Renan için uluslar, "birliklerini sağlamak ve koruyabilmek için yalnızca geçmişlerindeki başarıları hatırlamamak, kimi kötü anıları da unutmalıydılar" (Özkırımlı, 2015, s. 56). Ulusçu/milliyetçi tarih anlatısının 'şimdiki zamanı', 'bazı geçmiş anların hatırlanması' ile 'bazı geçmiş anların unutulması' üzerinden şekillenir. Burada geçmişi hatırlamak, basit bir bilgi edinme meselesi değildir, aktif ve yapıcı bir süreçtir. Geçmiş, kolektif öz bilincin kurumsallaşması için aktif ve yapıcı öğeler içerir (Grosby, 2005, s. 10).

Şimdinin fiili akışı ile geçmişin hayali imgesinin örtüşmesi, ulusçuluğun temel motivasyon kaynağıdır. Şimdiye uygun geçmiş geleneklerin icadı, ulusçuluğun ayrıt

edici özelliğidir (Hobsbawm, 2013). Ulusa yaraşır ve ulusa uygun bir şimdinin inşası, geçmişten 'geleneklerin icat edilmesine' veya 'çağrılmasına' bağlıdır. Eric Hobsbawm'a (2013, s. 1; 2017, s. 98) göre 'icat edilmiş gelenek', "otomatik olarak geçmişle sürekliliği ima eden, tekrarlama yoluyla belirli değerleri ve davranış normlarını aşılamaya çalışan, normalde açıkça veya zımnen kabul edilmiş kurallar tarafından yönetilen ve ritüel veya sembolik bir doğaya sahip bir dizi uygulama anlamına gelir"[20]. İcat edilen geleneklerin işlevi, topluluk imgeleminde düzen ve istikrar sağlamaktır:

> Modern çağda üretilmelerine karşın bugünü 'uygun' bir geçmişe bağlayan bu gelenekler, toplumsal grupları oluşturan bireyler arasındaki birlik ve dayanışmayı arttırma amacını güder. Bu uygulamalar sürekli tekrarlandıklarında belirli değerlerin ve davranış normlarının içselleştirilmesini sağlar, böylelikle de otomatik olarak geçmişle bugün arasında bir köprü oluşturur, süreklilik hissi yaratırlar (Özkırımlı, 2015, s. 142/143).

Stuart Hall'in (1996, s. 612) vurguladığı gibi, icat edilmiş gelenekler; "hem eylemlerimize hem de kendimize ilişkin anlayışımızı etkileyen, düzenleyen ve yeni anlamlar inşa etmenin önemli bir yoludur". Bu aynı zamanda ulusçuluğu ya da milliyetçiliği doğallaştıran bir eğilimdir. Ulusçuluğun ya da milliyetçiliğin doğallaşması, belirli düşünce alışkanlıklarının günlük olarak yeniden üretilmesine bağlıdır. Bu yeniden üretim, Michael Billig'in 'banal milliyetçilik' olarak tanımladığı şeydir. "Her gün, millet, uyruklarının yaşamlarında imlenir ya da 'dalgalandırılır'" (Billig, 2002, s. 17). Dolayısıyla ulusçuluğun/milliyetçiliğin, sosyal alanları ve kamusal mekânları düzenlemesi, resmi (egemen) tarih mantığının bir dışavurumudur. Ulusçuluğa yatırım, insanların kendilerini belirlenmiş yapılarla tanımlayabilmesini sağlayan önemli bir iktidar stratejisidir. Buradaki stratejik tarih anlatısı, "genellikle mit biçimini alır: tarih -ya da daha doğrusu, tarihin belirli bir versiyonu ve geçmişin belirli bir yorumu- bugünü anlamlandırır" (Azaryahu ve Kook, 2002, s. 199).

İcat edilen geleneklerin kamusal alanda sergilenmesinde ve gündelik yaşam ilişkilerinin içerisine yerleştirilmesinde, yerlerin adlandırılması önemli bir uygulama

[20] Hobsbawm, on dokuzuncu yüzyılın ortalarından sonlarına kadar, devlet öncülüğünde, yitirilmekte olan meşruiyetlerini desteklemek için yararlı gelenekleri "icat etme" çabalarının çoğalmasına dikkat çeker. Hobsbawm'a göre, özellikle 1870'ten sonra, kitle siyasetinin ortaya çıkışıyla bağlantılı olarak, siyasi liderler "toplumsal doku ve toplumsal düzenin sürdürülmesinde 'irrasyonel' unsurların önemini yeniden keşfettiler" (Hobsbawm, 2017).

alanını kapsar. Kamusal yer adları, tarihi olaylara ve olağanüstü öneme sahip kişilere yatırım yaparak, "kutsal tarihin bir kaydını" tutar (Schwartz, 1982, s. 377). Fakat kamusal yerleri adlandırma, sadece geçmişe değil geçmiş ve şimdi arasındaki süreklilik ilişkisine de yatırım yapar. Genel olarak, yerlerin yorumlanmasında 'geçmiş' ile 'şimdi' arasında iki yönlü bir ilişki vardır: Geçmiş, bugünü dönüştürürse, böylece onu yapmaya yardım ederse, şimdiki zaman da geçmişi yapar (Azaryahu ve Kellerman, 1999, s. 110; Massey 1995, s. 187). Kamusal yer adlarının geçmiş ve şimdi siyaseti; ulusçuluk ve milliyetçilik adına işlev görür ve "bireyleri bir dizi toplumsal ve edebi anlatının içkin öznesi ve nesnesi yapan karmaşık kültürel özdeşleşme ve söylemsel hitap stratejilerini içerir" (Bhabha, 1990, s. 292). Dolayısıyla şehirsel mekânın söylemsel inşasında kamusal yer adları önemli işlevlere sahiptir. İktidar söyleminin geçmiş göstergeleri, yer adları aracılığıyla şehirsel mekânda (şimdide) maddileşmektedir.

Yerleri adlandırma söylemi, egemen ulusal kimliklerin ve ideolojilerin gündelik toplumsal ilişkilerdeki anlamlarını inşa eder. "Sıradan şehirsel deneyimleri içeren sosyal iletişim ağlarına tarihin resmi bir versiyonunu sunar" (Azaryahu, 2009, s. 53). Siyasal, sosyal ve dilsel bir göstergeler sistemi olarak kamusal yer adları, ulusun tasavvur edilmesinde ve milliyetçiliğin yaratılmasında özellikle önemli bir rol oynar. Çünkü insanların ulusal söyleme katılmalarını ve kendilerini ulusal bir topluluk olarak düşünmelerini mümkün kılan bir uygulamadır. Kamusal yerleri adlandırma hareketi, hayali topluluklar inşa etme ve temsil etme girişimidir (Palonen, 2008, s. 220; Anderson, 2017). Yukarıdaki açıklamalardan hareketle; ideolojik bir gösterge olarak kamusal yer adları[21], temelde, ulusçu/milliyetçi ideolojik söylemleri geçmiş ve şimdi arasında kurulan süreklilik ilişkisiyle ön plana çıkarmaktadır.

Tarihsel şahsiyetlere ve geçmiş olaylara referans veren kamusal yer adları, şehir manzarasında ulusal geçmişin resmi bir versiyonunu kanonlaştırır. Bu adlar, "geçmişi günümüze getirmek için önemli bir araçtır ve tarihi günlük yaşamın coğrafi yapısına dokumaya yardımcı olur" (Alderman, 2002, s. 99). Bu bağlamda kamusal yer adlarının önemi:

[21] Bir ulus devlet içerisinde farklı ulusal kimliklere vurgu yapan gruplar vardır. Bu farklı ulusçu söylemler ilerleyen bölümlerde Türkiye özelinde ayrıca tartışılacaktır.

> Geçmişin hem bir versiyonu hem de yorumu olarak tarihin politik rolü düşünüldüğünde ortaya çıkıyor. Bir yandan, siyasi rejimler ve seçkinler, egemenliklerini meşrulaştırmak ve pekiştirmek ve otoritelerini güçlendirmek için tarihi kullanırlar. Öte yandan, ulusal tarih, ulusal kimliğin temel bileşenidir; paylaşılan bir geçmiş duygusu, hem etnik toplulukların hem de ulus devletlerin kültürel yaşayabilirliği ve sosyal bütünlüğü için çok önemlidir (Azaryahu, 1997, s. 480).

Geçmişin belirli bir versiyonunun sosyal alanın bir parçası olabilmesi için "semiyosferde (göstergelerde) işlenmesi, sosyal iletişim ağlarında sürekli işleyen anlamları üretme ve dağıtma mekanizmalarının bir parçası olması gerekir" (Azaryahu, 1990, s. 33). Kamusal yer adlarının göstergebilimsel, yani semiyotik özelliği, aynı zamanda iktidarın toplumsal alandaki bilinçdışı meşruluğunu sağlar. Kamusal yer adlarının altında yatan farklı ideolojik perspektiflere rağmen, bireylerin adlara yükledikleri ve onlarla ilişkilendirdikleri anlam, aynı zamanda bireysel deneyimlerin coğrafi mekânla semiyotik (göstergebilimsel) ilişkileri nasıl çerçeveleddiklerini dışa vurmaktadır. Buradaki göstergebilimsel ilişkideki amaç, ortak bir geçmiş duygusunun üretilmesini sağlamaktır. Dolayısıyla iktidarlar; hegemonik statüsünü, belirli güç ilişkilerini ve ideolojik eğilimlerini gündelik kamusal mekânla girilen ilişkilerde somutlaştırır ve belirli ideolojileri görünürlük mekânlarına yansıtır (Azaryahu, 1997, s. 480).

İnsanların geçmiş temsilleriyle tekrarlayan karşılaşmaları, sıradan ve çoğunlukla bilinçsiz olduğu için kamusal yer adlarının milliyetçi söylemleri, günlük deneyime derinlemesine gömülü haldedir. Bu yolla, geçmiş her yerde mevcut hale gelir ancak insani ve sosyal faaliyet düzeylerinde neredeyse hiç fark edilmez. Birçok vesileyle bireylere her gün milliyetçilik cephanesinden değerler sunulur (Billig, 2002, s. 18). Böylece iktidar ideolojisinin coğrafi mekândaki anlamı doğallaştırılır ve geçmiş söylemi, modern şehrin siyasi coğrafyası ile birleştirilir. Dolayısıyla şehrin siyasi manzarasına yansıtılan kamusal yer adları, "belirli kültürel inançları geleceğe taşır" (Wanjiru ve Matsubara, 2017, s. 3; Palonen, 2015, s. 62). Bu bağlamda kamusal yer adları geçmişi, geleceğin birer temsiline dönüştürmeyi amaçlar. Bu temsille "garanti altına alınan 'sonsuz yaşam', iktidar düzenini sürdüren kahramanlara verilen ödüldür ve onları karşılıklı olarak ölümsüzleştirme onuruna layık etmektir" (Azaryahu, 1990, s. 33).

Kamusal yer adları yalnızca geçmişin belirli bir versiyonunu değil aynı zamanda farklı iktidar ideolojilerinin kendilerini temellendirdikleri farklı geçmiş anlatıların bir *toplamıdır*. "Kamusal yer adları, ulusal geçmişe dair yeni değerlendirmelerde bulunur ve siyasi grupları birbirinden farklılaştırır (ve birbirlerinden ayırır)" (Palonen, 2008, s. 218). Çünkü kamusal yer adları, iktidarların "hatıra önceliklerini ve hegemonik söylemlerini temsil eder" (Rose-Redvood, vd., 2010, s. 460) ve iktidarlar aynı dönem içinde, farklı "hatıra öncelikleri"nin[22] değişimini, kamusal yerleri adlandırma yoluyla şehir sakinlerine/kamuoyuna bildirir.

İktidarlar farklı ulusal kimlik ve milliyetçi ideolojik söylemlerle şehrin göstergebilimsel yapısına müdahale ederler. İktidarlar çoğu zaman sembolik eski adları değiştirir. "Sembolik olanı, yani geçmişin izlerini silerek yeni bir anlam ufku kurar" (Pinchevski ve Torgovnik, 2002, s. 373). Diğer durumlarda ise, yeni ve yeniden adlandırmalar ile şehrin coğrafi manzarası dönüştürülür. "Bu yeniden adlandırma alıştırması, yönetme hakkının güvence altına alınması (çoğu durumda birincil amaç), eski ihtişamların yeniden inşa edilmesi, ülkenin karanlık geçmişinden kurtarılması veya gerçek ya da hayali ulusun (yeniden) inşa edilmesi gibi diğer kaygılarla kesişmektedir" (Azaryahu, 1997, s. 482).

Yeniden adlandırmalar, insan alışkanlıklarında ve uygulamalarında bir değişikliği zorlar ve siyasi değişimi insan faaliyetlerinin gündelik alanlarına sokar. Bu noktada yeniden adlandırmalar, 'hatırlama' ve 'unutma'nın içkin diyalektiğine dayanır. Her iktidar, kendi beslendiği siyasal geleneğin ihtişamını, kahramanlarını ve önemli değerlerini kamusal yer adlarına yansıtır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci, Osmanlıcılığın unutulması üzerinden şimdiyi modernleştiren bir anlama sahiptir. Tek-partinin ulus inşasının tarihsel geçmişi, Orta Asya ve İlk Çağ uygarlıklarının ihtişamı üzerinden ulusçu/milliyetçi bir düşünce yaratır. 'Osmanlı geçmişi ve şanlı tarihi', ancak 1950 sonrasında kamusal yer adlarında kendine yer edinir. Dolayısıyla her dönemin iktidar sahipleri daha önce belirlenmiş galiplerin mirasçısıdır. Bu anlamda AK Parti, Osmanlı geçmişiyle özdeşleşen adları şehirsel mekâna yansıtmaktadır. "Bu durumda galip gelenle özdeşleşme, her zaman tüm iktidar sahiplerinin işine yaramaktadır" (Benjamin, 2011, s. 40). Tek-parti rejimi için Osmanlı

[22] Hatıra öncelikleri, iktidarların toplumsal düzlemde hatırlanmasını istediği ideolojik göstergeleri ifade etmek için kullanılmıştır.

göstergesi bir mağlup olma imgesiyken, AK Parti için bir ihtişam kaynağı olarak yapılanmaktadır.

Farklı siyasal ideolojiler ve farklı ulusal kimlik öğelerinin kamusal yer adları üzerinden coğrafi mekâna monte edilmesi ve mekânda yan yana durmaları, şehrin *metin* özelliğini ön plana çıkarır. Kamusal yer adlarının ulusçu ya da milliyetçi bir şehir metni yaratma gücü, yalnızca geçmiş kahramanlar ve görkemli olaylarla sınırlı değildir. Kimi durumlarda şimdiki zamanın kahramanları, önemli şahsiyetleri, yeniden üretilen milliyetçi veya ulusçu semboller ve önemli olaylar da şehir metnine dâhildir. Fakat geçmiş ve şimdi'nin türdeş bir boş zaman içinde konumlandırılması, 'ihtişamlı ve kudretli tarih anlatısı' üzerinden sürekliliğini hep korumaktadır. Bu anlamda, kamusal yer adı tabelalarına yazılan geçmiş, ders kitaplarında bulunan ve anti-kahramanlardan bahseden versiyon ile aynı değildir. "Bir zaman okundan yoksundurlar ve tüm kahramanlar ve olaylar 'önce' ve 'sonra' ve dolayısıyla neden ve sonuç arasında hiçbir ayrım olmaksızın aynı anda var olurlar" (Azaryahu, 1990, s. 33).

1.5. TOPLUMSAL HAFIZANIN YENİDEN ÜRETİMİ

Geçmişi hatırlama, bilinçli anımsamadan kaybedilenlere duyulan nostaljik özlemden veya şimdiyi yeniden şekillendirmek için geçmişin ideolojik yeniden üretimine kadar birçok amaca hizmet edebilir. Şehir mekânının göstergebilimsel manzarasının oluşturulma biçimi, belirli ideolojik amaçlara yöneliktir. Şehir mekânında bir dizi ideolojik gösterge bulunur ve bu göstergeler, toplumsal hafıza oluşturmada ve hafızanın yeniden üretilmesinde büyük bir rol oynar (Dwyer and Alderman, 2008, s. 166). Çünkü hafızanın "çıkış noktası ve referans çerçevesi, kullandığı göstergeler ve semboller sistemidir" (Funkenstein, 1989, s. 7). Jan Assmann, bu sembol ve göstergeler sistemini 'kültürel hafıza' olarak tanımlar. Kültürel hafıza kavramı, "her çağda her topluma özgü yeniden kurulabilir metinler, göstergeler ve ritüeller bütününü içerir" (Assmann, 1995, s. 132). İdeolojik göstergeler olarak kamusal yer adları, toplumsal hafızayı belirli olaylar ekseninde şehirsel mekânda somutlaştırır.

Tarih ders kitaplarındaki kahramanlar veya önemli geçmiş olaylar, kamusal yer adları aracılığıyla maddi bir görünüm (yazı, tabela) kazanır. Maurice Halbwachs'ın

(2019) ‘ölü bellek’ olarak tarif ettiği ‘geçmiş tarih’[23], kamusal yer adları aracılığıyla hem gündelik dilde hem de görünürlük mekânlarında sergilenir ve bu şekilde toplumsal hafızaya sunulur. Assmann, gündelik dilde tekrar eden geçmişi, ‘iletişimsel hafıza’ olarak tanımlar ve onu ‘kültürel hafıza’dan ayırır (Assmann, 1995, s. 127). Assmann’a göre kültürel hafızanın sabit bir noktası vardır; ufku zamanın geçmesiyle değişmez sadece şimdinin ihtiyaçlarına göre yeniden üretilir. “Bu sabit noktalar, kültürel hafızayı oluşturan (metinler, ayinler, anıtlar) ve kurumsal iletişim (okuma, uygulama, gözlem) yoluyla korunan geçmişin kader olaylarıdır” (Assmann, 1995, s. 129). Assmann bu kader olaylarına ‘hafıza figürleri’ adını verir. Fakat kamusal yer adları, Assmann’ın yapmış olduğu ayrımı da aşan ve ‘iletişimsel hafıza’ (Atatürk Caddesi nerede?) ile ‘kültürel hafıza’yı (Atatürk kimdir?) iç içe geçiren bir uygulamadır.

Geçmişin sözel ve soyut anlatıları, kamusal yer adları aracılığıyla somut bir niteliğe sahip olur. Bu anlamıyla müzeler, anıtlar ya da anma günleri, toplumsal hafızayı yeniden üretmede kamusal yer adları kadar kapsamlı değildir. Çünkü insanlar kamusal yer adlarıyla gündelik hayatın akışı içerisinde sürekli bir karşılaşma içerisindedirler (Hoelscher ve Alderman, 2004). Bir şehir haritası veya şehir rehberindeki bütün tarifler, kamusal yer adları aracılığıyla gerçekleşir. İnsanlar her gün müzeleri ve anıtları ziyaret etmez ya da takvimsel olarak ‘anma günleri’ belirli tarihlerle sınırlıdır. Burada takvimin toplumsal hafızayı yeniden üretme gücünün önemini ifade etmek gerekir. Topluluğun takviminde sabitlenen anma günleri, üyelerin toplu geçmişlerine senkronize erişimini sağlar. “Nitekim geçmişteki bazı olayların yıllık olarak hatırlanmasını sağlayarak ortak hafızamızda tutmak, takvimin temel işlevlerinden biridir” (Zerubavel, 1996, s. 294). Buna rağmen kamusal yerleri adlandırma; müze, anıt ve anma günlerini de içeren daha kapsamlı bir uygulamadır. Örneğin *19 Mayıs Caddesi* hem her yıl kutlanan *19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı*’nı hem de Mustafa Kemal’in Samsun’a gidişini temsil eden ve müze haline getirilen Bandırma Vapuru’nu hatırlatır. Bu yolla ‘tarih’ ile ‘bellek’ arasında bir senkronizasyon gerçekleşir. Bu çalışmada ‘tarih’ ve ‘hafıza’ arasındaki tartışmalara

[23] Halbwachs, otobiyografik hafıza, tarihsel hafıza, tarih ve kolektif hafıza arasında ayrım yapar. Otobiyografik bellek, yaşadığımız olayların belleğidir, tarihsel bellek ise yalnızca tarihsel kayıtlar aracılığıyla bize ulaşan bellektir. Tarih, artık “organik” bir ilişkimizin olmadığı, hatırlanan geçmiştir (Halbwachs, 2019).

girilmemiştir[24]. Fakat şu söylenebilir; geçmiş hafızası olmadan tarih olamayacağı için hafıza devam eden geçmişin bağlantılarını içerir.

Geçmiş yani tarih, kolektif hafızadan çıkan bir olgudur. Geçmiş, hatırlanan şimdidir, tıpkı geleceğin öngörülen şimdide olması gibi; hafıza her zaman şimdiden ve şimdinin içeriklerinden türetilir (Funkenstein, 1989, s. 10; Schwartz, 1982, s. 374; Huyssen, 1999, s. 13; Assmann, 1997, s. 9). Bu durum hafızanın tarihi kendi amaçları uğruna kullanabilmesi anlamına gelir. Hafızanın sıklıkla tarihi kendi hizmetinde kullandığı artık kabul edilmekte: Profesyonel tarihçiler; milliyetçilik ve diğer daha yeniden yapılandırıcı kimlik mücadeleleri için sıklıkla siyasi meşruiyet sağlamaktadır (Olick ve Robbins, 1998, s.110; Wertsch ve Roediger, 2008, s. 320). Bu yüzden Anthony D. Smith (2002), ulusun oluşumunun bir işareti olarak kolektif hafıza merkezinin tapınaktan ve rahiplikten üniversiteye ve onun bilimsel topluluğuna doğru kaydığına dikkat çeker. Aynı şekilde Claude Levi-Strauss'a (2021) göre, siyasi konsensüs oluşturmak için gerekli bir değişken olarak tarih, mitolojinin yerini almıştır ve mitoloji ile aynı işlevleri yerine getirmektedir.

Mit (söylence), "belirli bir toplumsal düzeni ve dünya tasavvurunu meşrulaştırmak, herhangi bir şeyin mevcut halini geçmişiyle izah etmek, mevcut durumun meşruiyetini geçmişteki bir duruma dayandırmak ve geleceği hem bügüne hem de geçmişe göre tasavvur etmektir" (Strauss, 2012, s. 71). Bu bağlamda iktidarlar, hatırlamayı bir siyaset aracı olarak harekete geçirmek için sıklıkla geçmişin mitsel anlayışlarından faydalanmak için tarihi kullanırlar. Dolayısıyla iktidarlar, "hafızayı şimdiki zamanda bir siyaset aracı olarak harekete geçirirler ve geçmişin mitolojikleştirilmiş anlayışlarından yararlanırlar" (Verovšek, 2016, s. 1). Bu bağlamda bize neyi hatırlamamız gerektiğini ve neyi unutabileceğimizi ya da unutmamız

[24] Tarih ve Bellek kavramları başlı başına bir çalışmayı gerektirdiği için bizim çalışma konumuzun kapsamı dışındadır. Bu konuyla ilgili bazı çalışmalara bakınız: M. Halbwachs (2019). *Kolektif Bellek*. Çev: Zuhal Karagöz, İstanbul: Pinhan Yayınları; Y. H. Yerushalmi (1982). *Zakhor: Jewish History and Jewish Memory*. Seattle: University Washington Press; B. Schwartz (1982). The Social Context of Commemoration: A Study in Collective Memory. *Social Forces*, 61(2), 374-402; J. L. Goff (1992). *History and Memory*. New York: Columbia University Press; N. Gedi and Y. Elam (1996). Collective Memory-What Is It?. *History and Memory*, 8(1), 30-50; J. Assmann (1997). *Moses the Egyptian: The memory of Egypt in Western monotheism*. Cambridge, MA: Harvard University Press; P. Nora (2006). *Hafıza Mekânları.* Çev: Mehmet Emin Özcan, Ankara: Dost Kitabevi; B. Sarlo (2012). *Geçmiş Zaman: Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma*. Çev: Peral Bayaz Charum ve Deniz Ekinci, İstanbul: Metis Yayınları; E. Traverso (2019). *Geçmişi Kullanma Klavuzu: Tarih, Bellek, Politika*. Çev: Işık Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları.

gerektiğini açıkça söyleyen sosyal hatırlama kuralları, iktidarlar tarafından düzenlenir. Ulus devletler ve onları oluşturan sosyal ve kültürel kurumlar tarafından toplumsal hafızanın kontrolü sağlanmaya çalışılır (Weedon ve Glenn, 2012, s. 144).

Toplumsal hafıza ile tarih arasındaki ilişki şimdide inşa edildiği için ulus inşa süreçlerinde hafıza "milliyetçi coşkunun hizmetçisi, tarih de onun yüksek danışmanı oldu" (Olick, 1998, s. 378). Önceki başlıkta tartışıldığı gibi, geçmiş ve şimdi siyaseti, kamusal yer adlarına milliyetçi/ulusalcı özellikler dâhilinde yansıtılır. Bu bağlamda James V. Wertsch'e göre toplumsal hafıza, hem sözlü hem de yazılı anlatılar biçimindeki kaynaklar tarafından organize edilerek üretilir: "Kolektif hafızanın anlatı organizasyonundan bahsederken, genellikle geçmişle ilgili bir 'hikâye stokundan' öğeler gelir. Bu 'kültürel araç kitindeki' öğeler tipik olarak belirli olaylarla ilgili anlatılardır, bu da benim 'belirli anlatılar' dediğim şeydir" (Wertsch, 2008, s. 122). 'Belirli anlatı' organizasyonu sayesinde "yönetici elitler, ayrıt edici bir ulusu sergilemek ve kültürel-politik bir topluluğa ilişkin özel bir anlayışı ifade etmek için coğrafi mekânda maddi manzaralar yaratıp toplumsal belleği inşa ederler" (Light ve Young, 2020, s. 1454). Toplumsal hafıza ve onu destekleyen kurumlar ve uygulamalar, bireylerin özdeşleştiği ve onlara bir tarih, yer ve aidiyet duygusu veren 'hayali toplulukların' yaratılmasına, sürdürülmesine ve yeniden üretilmesine yardımcı olur. Bu yüzden şehirdeki kamusal yer adlarının tabelalarda maddileşmesi ve mekânsal sembolizmi şekillendirmesi (ve yeniden üretmesi), onu milliyetçi bir hafıza sistemi içerisinde işaretler (Mitchell, 2000; Connerton, 2011).

Bu çalışma için toplumsal hafıza kavramı; "içinde güçlendirilebilecek anlamlı kimlik biçimleri bulunan ve belirli gruplar tarafından ve onlar adına oluşturulmuş geçmiş anlatıları ifade eder" (Weedon ve Glenn, 2012, s. 143). Belirli gruplar tarafından inşa edilmiş geçmiş anlatıları, şehirsel yer adları aracılığıyla kamusal alanda sahnelenir. Bu bağlamda iktidarlar, kamusal yer adları aracılığıyla toplumsal belleğin oluşumuna ve yeniden üretimine kendi ideolojileri çerçevesinde müdahalede bulunurlar. Bu müdahaleler, aynı zamanda, toplumun belirli kimliklerle kendilerini tanımlamalarını sağlama amacı güder (Wertsch ve Roediger, 2008, s. 319; Zerubavel, 1996). Kimlik belleği varsaydığı için toplumsal hafıza belirli kimliklerle özdeşlemeyi sağlar. Geçmişin hafıza aracılığıyla dışavurumu; olumlu (biz buyuz) ya da olumsuz (bu bizim zıddımız) anlamda bir tür tanımlayıcı kimlik belirleme yoluyla gerçekleşir.

Bu bağlamda "bir grubun anılarını edinmek ve dolayısıyla kolektif geçmişiyle özdeşleşmek, herhangi bir sosyal kimlik edinme sürecinin bir parçasıdır ve üyeleri bu geçmişe alıştırmak, toplulukların onları özümseme çabalarının önemli bir parçasıdır" (Zerubavel, 2003, s. 3). Kamusal yerlerin geçmiş ve şimdi anlatılarıyla adlandırılması, toplumu ulusal bir deneyime ve kolektif bir geçmişe bağlar. Bu yüzden adlar, ulusal kimliğin oluşumunda, sürdürülmesinde ve yansıtılmasında çok önemli bir rol oynar (Ashuri, 2005, s. 423).

Ulusal kimlikler; çeşitli anımsatıcı öğeler, uygulamalar ve biçimler aracılığıyla kurulur ve sürdürülür. Bu bağlamda kamusal yer adları, geçmişi ulusal bir bağlama oturtmak anlamında 'hafıza mekânı'[25] işlevi görmektedir. 'Hafıza mekânlarını' Pierre Nora; çağdaş toplumlarda hafızanın canlılığını yitirmesine karşın geçmiş ulusal hafızanın kristalleştiği maddi mekânlara vurgu yapmak için kullanır (2006, s. 9): "Hafıza özellikle bu mekânlar içinde ortaya çıkar ve insanların iradesine ya da yüzyıllara bağlı olarak en çarpıcı simgeler de buralarda görülür: Bayramlar, amblemler, anıtlar ve anma törenleri, ayrıca övgü söylevleri, sözlükler ve müzeler". Bu nedenle hafıza mekânları; coğrafi yerleri, anıtları ve binaları, tarihi figürleri, anma törenlerini ve kamusal yer adlarını kapsar. Hafıza, somut ve fiziksel olan mekânlara (gömülme yerleri, katedraller, savaş alanları, geçmişin somut kavramlarını içeren hapishanelere) ve maddi olmayan alanlara (kutlamalara, gösterilere bağlı) geçmişin aurasını sağlayan ritüelleri içerir (Hoelscher and Alderman, 2004, s. 349). Bu bağlamda kamusal yer adları, 'hafıza mekânları' olarak geçmiş ulusal anlatıları şehirsel mekânda maddileştirir.

Hafıza mekânlarının geçmiş ulusal anlatılar çerçevesinde kendini var etmesi ve yeniden üretmesi, onu aşkın bir kategorinin parçası yapmaktadır. Nora'nın da yapmaya çalıştığı şey, geçmiş ulusal anlatıları aşkın bir sınıflandırma sistemi dâhilinde ortaya koymaktır. Çünkü Nora'nın hafıza mekânları, tam olarak, şimdiki zamandaki köklü iktidar ilişkileriyle aşılanmış tarih ve kimlik anlatılarıyla ilgilidir (Weedon and

[25] Nora'ya göre hafıza mekânları, güçlü sözlü gelenekleri olan toplumlardaki 'gerçek hafıza' mekânları değildir. "Nora için hafıza, 'geleneğin sıcaklığında, geleneğin sessizliğinde, ataların tekrarında hâlâ yaşanan deneyimin kalıntıları', 'toplu olarak hatırlanan değerler', 'söylenmemiş gelenekler tarafından aktarılan beceriler' ile ilişkilidir; başka bir deyişle, kolektif hafızadır" (Gedi and Elam, 1996, s.34). Hafıza mekânları, hafızanın hafızasına dönüştüğü için tarihseldir. Geçmişle bilicin koptuğu ve belleğin parçalandığı bir dönüm noktasında (küreselleşme, postmodernizm) hafıza mekânları, tarihsel süreklilik duygusunun kaybolduğu yalnızca tarihsel hafızanın sahnelendiği alanları ifade etmektedir.

Glenn, 2012, s. 146). Nora'nın yazdığı dönemde (1974) 1968 olayları sonrası oluşan farklı toplumsal hafıza biçimlerinin (feminizm, ekoloji, kimlik vs.) oluşması ve ulus-devletin aşındığına yönelik tartışmaların olması, Nora'yı ulusal geçmişin nostaljisine götürmüştür. Bu yüzden, iktidarların belirli tarihsel öğelerden hareketle toplumsal hafızaya süreklilik kazandırma stratejileri (McDowell and Braniff, 2014, s. 20), aslında homojen ulusal bir hafızanın olmadığı ön varsayımına dayanır.

Seçkinlerin, sosyopolitik düzeni caddenin yeniden adlandırılması gibi 'resmi kültürel uygulamalar' yoluyla meşrulaştırmaya çalışması, farklı yerel veya siyasal kültürler tarafından kabul edildiğini garanti etmez. Örneğin *31 Mart Olayı* iktidarlar arası ilişkilerde farklı hafıza biçimleriyle ortaya çıkmaktadır. Osmanlıcığa göre, II. Abdülhamit'in darbe ile tahttan indirilmesine karşı dini nüanslar da içeren bir isyan iken Kemalistlere göre anayasal özgürlüklere ve II. Meşrutiyet'in ilanına karşı yapılmış bir irtica ayaklanmasıdır. Kamusal yer adlarına *31 Mart* adının yansıma biçimleri, farklı hafıza stratejilerini ön plana çıkarır. Kemalizm'in *31 Mart* adlandırması ile Türk-İslam Sentezi ve Siyasal İslam düşüncesinin *31 Mart* adlandırması farklı hatırlama biçimlerine vurgu yapar. Bu bağlamda "kolektif bir tarih duygusu geliştirirken, belirli bir tarihsel figür veya olayın nasıl hatırlanması gerektiği konusunda her zaman aynı fikirde olmayız" (Zerubavel, 1996, s. 295). Geçmiş ve şimdinin farklı hatırlama biçimleriyle şehir manzarasına kamusal yer adları aracılığıyla yansıtılması, şehri bir mücadele mekânına dönüştürür. Zaten şehrin metinsel özelliği, mekânı farklı siyasal mücadelelerin gerçekleştiği mekânlar olarak tanımlar. Bu yüzden "kamusal hafıza alanındaki mücadeleler, cadde yer isimlerinin siyasallaştırılmasının etkinliğini anlamaya yardımcı olmak için büyük olanaklar sunar" (Chloupek, 2018, s. 2).

Şehir metninin farklı ideolojik müdahalelerle ortaya çıkması, şehirsel mekâna yönelik stratejilerin nasıl yapılandığını ortaya koyar. Bu müdahale, daha önce ulusun hegemonik yapılarına dâhil edilmemiş gruplar için mücadele eden bir dizi siyasal kimlik grubunun da varlığını gösterir. Bu yüzden toplumsal hafıza, farklı siyasal grupların geçmişin anlaşılmasını kontrol etmek için seçkinlere ve devlet yetkililerine karşı süregelen bir mücadele alanıdır (Wertsch ve Roediger, 2008, s. 319). İslamcılar, ulusal tarihin inşasında kendilerinin dışlandığı ve mürteci olarak tanımlandıklarına vurgu yaparak, din temelli (Osmanlıcılık) bir geçmiş hafızası üzerinden siyasal

mücadele biçimi geliştirirler. Kamusal yer adlarına yansıma biçimiyle; Ankara şehrindeki kamusal yerlerin adlandırılmasında, 1990'lardan itibaren milliyetçi-muhafazakâr ve İslamcı adların gittikçe yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yüzden "bir şehir haritasında, şehrin politik ve kimliksel tarihinin çoklu katmanlarını ortaya çıkaran farklı bellek söylemleri bulunur" (Costa, 2012, s. 7) ve kamusal yer adları, "belirli kamusal hafıza coğrafyalarının nasıl üretildiğini gösterir (Azaryahu, 2011, s. 28).

Şehir metnindeki kamusal yer adlarının farklı siyasal ideolojileri imlemesi, onu 'hafıza savaşlarının' gerçekleştiği bir mekâna dönüştürür. Eviatar Zerubavel geçmişin sosyal mirası üzerinde, topluluklar arasında ve içinde verilen sayısız hafıza savaşına dikkat çeker. Ona göre hafıza savaşları, genellikle tüm toplulukları kapsar ve tipik olarak kamusal mekânda gerçekleşir (Zerubavel, 1996, s. 296). Hafıza savaşlarının temel motivasyon kaynağı, 'görünürlük mekânlarını' ele geçirmektir. Cadde, bulvar, meydan ve parklar, şehrin görünürlük mekânlarının başında gelmektedir ve toplumsal ilişkilerin yaşandığı uzamsal alandır. Bu bağlamda kamusal yerleri adlandırma, "tartışmalı kimlik simgeleri ve tarafsız mekânları ideoloji mekânlarına dönüştürür ve belleğin mekânsallaştırılmasına katkı sunar" (McDowell ve Braniff, 2014, s. 16).

Susan Comfort da muhaliflerin hafızasını tanımlamak adına 'karşı-hafıza' (counter-memory) kavramını kullanır. "Karşı hafıza, geçmişte var olan ama hala insan deneyiminin, özleminin ve başarısının alanlarını temsil ettikleri için önem taşıyan, egemen kültürün ihmal ettiği, küçümsediği değerler olarak düşünülebilir" (Comfort, 1995, s. 124). Türkiye'nin siyasal tarihinde, karşı-hafıza pratiklerinin ortaya çıkardığı farklı siyasal gruplar bulunmaktadır. İslamcı akımlar, Kemalist ideolojinin bir dönem gerici olarak tanımladığı ve küçümsediği gruplar olarak karşı-hafıza kutbunda yer almaktaydılar[26]. Kamusal yerlerin adlandırılmasında ve kamusal yer adlarının değiştirilmesinde karşı-hafıza siyasetinin etkili olduğunu görmekteyiz. Ankara şehrinde *Atatürk, İnönü, Cumhuriyet* vb. cadde adlarının yanı sıra *Cami, Hocalı, Huri, Hurma, İhlas* vb. adlar da caddelere verilmektedir. Aynı durum park, bulvar, meydan ve okul isimleri gibi diğer kamusal yer adları için de geçerlidir. Dolayısıyla karşı-hafıza, tarihin doğrusal zamanına daima itiraz eder (Traverso, 2019, s. 48; Sarlo,

[26] Yerel yönetimleri ele geçiren bazı sol-sosyalist ve etnik gruplar, hem Kemalizm'e hem de İslamcı siyasal geleneğe karşı toplumsal hafıza biçimde görülebilecek adlandırmalar yapmışlardır.

2012). Bir dönem karşı-hafıza kutbunda bulunan AK Parti, 2011 yılından itibaren kurucu-hafıza kutbunda yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

BAŞKENT ANKARA'NIN MEKÂNSAL (YENİDEN) ÜRETİMİ

2.1. BAŞKENT ÖNCESİ ANKARA ŞEHRİNİN KISA TARİHİ

Ankara, tarihsel süreç içerisinde birçok farklı medeniyetin hüküm sürdüğü bir şehir olmuştur. Yapılan arkeolojik kazılara göre, Ankara'daki ilk yerleşme kalıntıları, Frig Dönemi'ne (MÖ 1200) aittir. Frig medeniyetinin merkezi yerleşim alanı ve başkenti olan Gordion (Yassıhöyük), Ankara'nın günümüzdeki Polatlı ilçesi sınırları içerisinde kalmaktadır. "Ankara ilinin tarihi süreç içinde ilk başkent oluşu" Frig Dönemi'nde gerçekleşmiştir (Gülalp, 2017, s. 12). Friglerden sonra Galatlar (MÖ 278) ve Roma Eyaleti olan Galatia'nın (MÖ 25) başkenti olarak "Ankyra", Roma Dönemi'nde önemli bir gelişim göstermiştir (Aydın vd., 2005, s. 53-101). Augustus Tapınağı ve hamamlar başta olmak üzere, doğu-batı-kuzey-güney yollarının imarı bu dönemde yapılmıştır[27]. Şehir surları, saray, agora, Zeus Tapınağı, Asklepios Tapınağı, hapishane, suyolu, çeşmeler, Katedral Kilisesi, Aziz Platonis Kilisesi, Aziz Klementios Kilisesi, Arhangels Kilisesi, Novatî Kilisesi, Nilos Manastırı, Attalina Manastırı, Magna Rahibeler Manastırı gibi eski metinlerde ifade edilen birçok yapı, Roma ve Bizans dönemlerine aittir.

Ankara; 4 ve 6. yüzyıllarda Bizans[28], 7. yüzyılda Arap ve 12. yüzyılda ise Selçuklu idaresine girmiştir. Köprüler, hanlar ve birçok cami Selçuklu Dönemi'nden itibaren inşa edilmiştir. Selçuklu dönemi yapılarında Ahilik örgütünün önemli bir yeri vardır. Hacı Arab Camii, Ahi Elvan Camii, Ahi Tura Camii, Kızılbey Camii, Aleaddin Camii, Eyüp Camii, Ahi Şerafeddin Camii Selçuklu Dönemi'nde, Ahiler tarafından inşa edilmiştir (Tunçer, 2001, s. 22/23; Konyalı, 1978). Kalecik Köprüsü, Akkale ve Akköprü gibi yapıların yanı sıra; Saraç Sinan Mescidi, Ahi Şerafeddin Türbesi, Keneki/Geneği Mescidi, Ahi Yakup Mescidi, Eynebey Hamamı ve Yörük Dede Kümbeti de Selçuklu mimarileri arasında yer alır.

Tarihsel süreçte, Ankara'da meydana gelen mekânsal dönüşümler, kale ve civarında yaşanmıştır. "Ankara Kalesi'nin dış suru, aynı zamanda şehrin sınırlarını da

[27] Roma Yol Sistemi EK-1'de Şekil 1'de verilmiştir.
[28] Bizans Yol Sistemi EK-1'de Şekil 2'de verilmiştir.

belirlemektedir" (Aydın vd., 2005, s. 151). Günümüzde Altındağ ilçesi sınırları içerisinde kalan bu bölge, Eski Ankara olarak tarif edilmektedir. Cami, medrese, kilise, manastır, hanlar ve ticaret alanları bu bölgede yer almaktadır. Yerleşim yerleri de kale ve hemen çevresindeki iş hanlarının etrafında yoğunlaşmıştır. Kalenin dış surları dışında kalan alanlar ise bataklık, mezarlık, tarla, bağ ve bahçeler olarak işlev görmekteydi (Şekil 4).

Ankara, özellikle 16. yüzyıldan itibaren, bir İslam şehri olarak gelişim göstermiştir. "16. yüzyılın başında yapılan tahrirlere göre Ankara büyük ölçüde bir Müslüman kenti haline gelmişti. Kentte yaklaşık 1.000-1.500 kişilik küçük bir Hıristiyan cemaatle, yaklaşık 150 kişilik bir Yahudi cemaati vardı" (Aydın vd., 2005, s. 149). 1520-1530 tarihleri arasında Ankara'nın nüfusu, yaklaşık olarak 14.877 idi (Aydın vd., 2005, s. 149; Akçura, 1971, s. 18). Ankara şehir nüfusu, "17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar durağan kalmıştır" (Aydın, vd., 2005, s. 181). Bu süreçte nüfus, 20-25 bin civarıdır. Akçura (1971, s. 18/19) ise Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinden hareketle, 17. yüzyıl nüfusunun 30 binin üstünde; 19. yüzyılın ilk otuz yılında ise şehir nüfusunun 30-50 bin arasında olduğunu ifade etmektedir. Tunçer (2001, s. 55) aynı dönem nüfusunun 23 bin civarı olduğunu ileri sürmektedir. Fakat şehir nüfusunun 1860'larda 45.000, 1879'da 60-70 bine kadar yükseldiğini gösteren kaynaklar da vardır (Galanti, 1950, s. 75-76; Akt: Keleş, 2018, s. 21).

19. yüzyılda Müslüman nüfus oranında önemli bir artış yaşanmışsa da Ankara şehri, farklı dinsel ve etnik yapısıyla her zaman çok kimlikli bir şehir görünümüne sahip olmuştur. Bu çok kimlikli şehir yapısı, mahalle adlarından iş kollarına kadar, birçok alandaki faaliyetlerin yaratmış olduğu mekânsal farklılaşmalardan hareketle izlenebilir (Tablo 3).

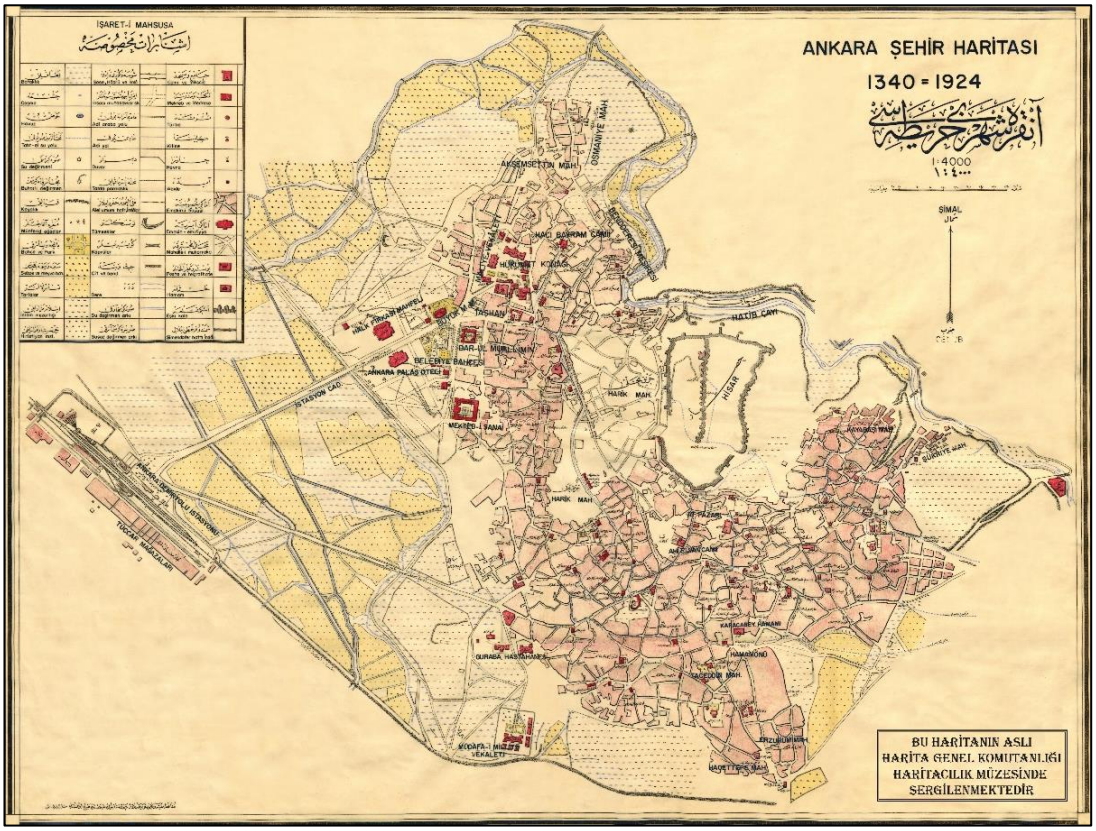
1830'da sadece erkeklerin dâhil olduğu nüfus sayımına göre, şehirdeki erkek sayısı 11.293'tür. Erkek nüfusu kadar kadın nüfusunun da olduğu varsayıldığında, toplam şehir nüfusu 22.586 olmaktadır: Yaklaşık değerlerle bu nüfusun "12.216'sını Müslümanlar, 10.100'ünü Rumlar ve Ermeniler, 270'ini Yahudiler oluşturuyordu" ve 1881 yılında yapılan nüfus sayımına göre ise, "17.218'i Müslüman, 1.637'si Rum, 5.579'u Katolik, 725'i Gregoryen Ermeni, 413'ü Yahudi ve 236'sı Protestandır" (Etöz, 2006, s. 16/17).

1900'lerin başında Ankara şehir nüfusunun ne kadar olduğu konusunda tam bir sayı ifade edilmemektedir. Aydın (2005), Ankara şehir nüfusunun 21 bin civarında olduğunu tahmin ederken, Tunçer (2001, s. 77) ise 28-32 bin civarında bir sayı vermektedir. Zeliha Etöz'e (2006) göre, 19. yüzyılın bitiminde Ankara şehir nüfusu 32.851'dir. Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı'ndan sonra, 1920'lerde Ankara şehir nüfusunun azalarak 20 bin civarına gerilediğini söylemek mümkündür (Akçura, 1971, s. 21; Keleş, 2018).

Osmanlı Dönemi'nde Ankara şehrinin toplumsal mekânındaki temel değişiklik; yol[29], cami, han ve mescitlerin varlığında meydana gelmiştir. Ağaç Ayak Cami (1705), Cenabı Ahmet Paşa Cami (1565), Çiçeklioğlu Cami (15.-16. Yüzyıl), Eskicioğlu Cami (17. yüzyıl sonu, 18. yüzyıl başı), İbadullah Cami (17. yüzyıl sonu, 18. Yüzyıl başı), Kurşunlu Cami (15. yüzyıl), Tabakhane Cami (18. yüzyıl sonu, 19. yüzyıl başı), Tacettin Cami (1901-1902) ve Zincirli Cami (17. yüzyılın ikinci yarısı) Osmanlı Dönemi yapılardır (Konyalı, 1978). Diğer Osmanlı Dönemi yapıları arasında şunlar yer alır: Kurşunlu Hanı (15. Yüzyıl), Pirinç Hanı (1739), Çengel Hanı (1522-1523), Safran Hanı (1511), Çukur Hanı (16.-17. Yüzyıllar), Pilavoğlu Hanı (16.-17. Yüzyıllar), Bala Hanı (19. Yüzyıl), Taşhan (1895-1902) ve Abdülkadir İsfahani Mescidi (1570), Celal Kattani Mescidi (1765-1766), Gecik Mescidi (1443) ve Mehmet Çelebi Mescidi (19. yüzyıl). Bu yapılar Eski Ankara olarak tanımlanan Kale ve çevresinde konumlanmıştır. Ayrıca 1892 yılında II. Abdülhamit Dönemi'nde, Ankara'ya demiryolu yaptırılmıştır. Bu tarihten (1892) sonra; Hükümet Konağı, Telgrafhane, Kışla, Hamidiye Sanayi Mektebi, Gureba Hastanesi, Posta Binası, Osmanlı Bankası ve Angora Oteli gibi yapılar inşa edilmiştir. "Eğitim yapıları arasında da; 27 medrese, 1 idadi (lise), 1 meslek okulu, 1 rüştiye (ortaokul), 4 ilkokul, 65 adet sıbyan mektebi, 8 adet azınlık mektebi sayılmaktadır" (Aktüre, 1978, s.128; Akt: Tunçer, 2001, s. 72).

[29] Osmanlı Yol Sistemi EK-1'de Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 4: 1924 Tarihli Ankara Şehir Haritası

Kaynak: SALT Araştırma Harita Koleksiyonu. Resmi İnternet Sitesinden Alınmıştır. https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/102344 (Erişim Tarihi: 21.05.2022).

Başkent öncesi Ankara şehrinde, modern anlamda caddeler yoktur. Genel olarak evler ve dükkânlar arasında kalan alanlar sokak/cadde olarak kullanılmaktaydı. İlgili sokak veya caddeler ise iş yerlerindeki ticari faaliyetlere ve cami, han vb. yerleşmelere göre adlandırılmıştır. Örneğin Hacı Bayram Caddesi, Samanpazarı Yolu, Müneccim Yokuşu, Çıkrıkçılar Yokuşu, Mevlevihane Yolu yerleşim adlarından hareketle kullanılmaktaydı (Şekil 9). Ayrıca 1600'lerden başkentin ilan edildiği 1923'e kadar Ankara şehri eski sınırlarını hala korumaktaydı. Mekânsal işleyiş anlamında ise şehir; "hükümet yapıları, demiryolu ve Boşnak Mahallesi eklemeleri dışında işlevini aynen sürdürmekteydi" (Tunçer, 2001, s. 75).

Ankara şehrinin mahalle yapısına bakıldığında; 16. yüzyılda 81 olan mahalle sayısı, 17. yüzyılda 84'e çıkmıştır. 1840'taki vergi tanzim defterlerine göre, Ankara şehrinde 87 mahalle bulunmaktadır (Özdemir, 1986, s. 77/78). 1891 tarihli verilerde ise şehirdeki mahalle sayısı 74'tür (Tamur, 2010; Tablo 3). Adı geçen mahalleleri Erman Tamur, beş kategori halinde sunmaktadır.

Tablo 3: Erman Tamur'un 1891'deki Verilerle Yaptığı Mahalle Tasnifi

1) Meslek Erbabı Bir Kişinin Adını Taşıyan Mahalleler		
Boyacı Ali	Dellal Karaca	Hallac Mahmud
Kazur Ali	Rüstem Naal	Yakub Harrat
Yusuf Habbaz		
2) Genel Olarak Bir Meslek Grubunun Adını Taşıyan Mahalleler		
Baklacı	Bostani	Börekçiler
Buryacı	Debbağlar	Helvayi
Kattanin	Leblebici	Saraç Sinan
Sabuni		
3) Dini veya Başkaca Unvan Sahibi Bir Kişinin Adını Taşıyan Diğer Mahalleler		
Ahi Murad	Ahi Tura	Ahi Yakub Mahallesi
Ali Bey Mahallesi	Hacı Arab	Hacı Bayram
Hacı Doğan	Hacı Halil	Hacı İlyas
Hacı Mansur	Hacı Musa	Hacı Seyyid
Halife Bayezid	Hoca Hindi Müslim	Hoca Paşa
İbni Gökçe	Kul Derviş	Molla Büyük
Ramazan Şemseddin	Sultan Alaeddin	Şeyh İzzeddin
Teke Ahmed	Yeğen Bey	
4) Kişi ve Meslek Adı Taşımayan Mahalleler		
Ahi	Balaban	Bazar-ı Ganem
Çeşme	Direkli	Emirler
Emre Küli	Erzurum	Hacet Tepesi
Hatuniye	İğneci Belkıs	İmaret
Kayabaşı	Ketegi	Kureyş
Mevcud	Misafir Fakih	Mukaddem
Müruri	Öksüzce	Papani
Tulice	Ürgüb	Yenice
5) Çoğunlukla Gayrimüslimlerin Oturduğu Mahalleler		
Behlül	Çakırlar	Dibek
Hoca Hindi Gayrimüslim	Kethüda	Kürd
Mihriyar	Rum Hacı Eshab	Rum İmam Yusuf
Valtarino		

Kaynak: Tamur, 2010, s. 59/61.

1600-1890 yılları arasında, 10 mahallede azalma olduğu görülmektedir. Tiflisi, Sirekli, Bademli, Afi, Sed, Makramacı, Kâfir, Keyyalın, Güngi ve Kiçülü mahalleleri, 1891 tarihli verilerde bulunmamaktadır. Bunun bir nedeni adı geçen mahallelerin diğer mahalleler ile birleşmeleridir. Örneğin Tiflisi Mahallesi, Dabbağhane Mahallesi ile birleşip Dabbağhane adıyla resmi kayıtlara geçmiştir. Değişim sürecinin diğer mahallelerde de bu şekilde işlendiği söylenebilir. 1923 yılında ise şehirdeki mahalle sayısı 64'tür. İlerleyen sayfalarda görüleceği üzere, 1923-1949 yılları arasında bu mahallelerin hemen hepsi ad değişikliğine uğramıştır.

2.2. CUMHURİYET VE BAŞKENT

Bir şeyi adlandırmak, adlandırılan şeye belirli bir sınır tayin etmektir. Bu sınır, adlandırılan şeyi diğerlerinden ayırır. Adlandırmanın içermiş olduğu ayırmanın en somut örneği, mekânsal adlarda ortaya çıkar. Mekânsal adlar, belirli bir alanı harita aracılığıyla somutlaştırır. Mekânsal adlar, koordinat düzleminde matematiksel olarak hesaplanmış belirli bir alanı *tanımlar* ve fiziksel-doğal yapının coğrafi sınırını belirler. İfade etmek gerekir ki, adlandırmak tanımlamak değildir. Çünkü tanım doğası gereği doğru olmak zorundadır. Birçok yer adının sonradan değiştirildiği ve bazen iktidarın bilinçli bir politikası olarak eski adların ortadan kaldırıldığı göz önüne alındığında, adlandırmayı tanımlamak şeklinde ifade etmek yaşanan "toponimik temizliği" meşrulaştırma tehlikesi içerir. Burada kullanılan tanımlama, matematiksel olarak hesaplanmış bir alan tanımlamasına göndermede bulunmaktadır.

Mekânsal adlar, matematiksel olarak hesaplanmış alanların alfabetik ifadesidir. Bu adlar, kartografide belirli bir alanı 'işaret'ler (sign). Ankara göstergesi (sign) de belirli bir alanı ve sınırı diğer alanlardan ayırır. Bu ayrım, gösteren ve gösterilen olmak üzere iki farklı işlev görür. Gösteren olarak Ankara, kartografik bir uzama vurgu yaparken, gösterilen olarak ise, *Başkent* ve *Cumhuriyet* kavramlarını ön plana çıkarır. Ayrıca gösterilen olarak Ankara, bir dizi farklı anlam kümesine sahiptir. İkinci bölüm, birinci başlıkta ifade edildiği gibi, gösterilende anlam sabit değildir. Egemenin verili anlam sistemlerinin dışında, Başkent ve Cumhuriyet'e dair eleştiriler ve karşı çıkış hareketleri de mevzubahis olmuştur. Başkent ve Cumhuriyetin geleneksel siyasal otorite üzerindeki anlamı, her daim heterojenlik göstermiştir.

Birinci bölümdeki tartışmalarda, adlandırma uygulamasının iktidar pratiklerinin bir sonucu olduğuna dikkat çekilmişti. *Cumhuriyet*'in ilanı da Mustafa Kemal'in Meclis denetimini eline aldıktan sonra uygulamaya geçirdiği bir adlandırmaydı[30]. Cumhuriyet, 29 Ekim 1923'te *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*'nun 1. maddesine eklenen; "Türkiye Devletinin şekli hükümeti, Cumhuriyettir"[31] cümlesiyle ilan edildi. Cumhuriyet'in ilanı, 1923 seçimleri öncesi İkinci Grup olarak tarif edilen muhalefetin tasfiyesinden sonra gerçekleşmiştir (Kaynar, 2010, s. 7; Demirel, 2012; Demirel, 2003)[32]. Bu süreçte; İstiklal Mahkemeleri Kanunu, Hıyanet-i Vataniye Kanunu, Takrir-i Sükûn Kanunu vb. kanunlar Meclis'ten çıkarılmış ve yapılacak *adlandırmalara* hukuksal anlamda bir 'meşruiyet' sağlanmıştır. *Cumhuriyetin ilanı* - cumhuriyetin ilanına giden süreç (1921-1923)- hem rıza hem de baskı aygıtlarının bir arada işlediği bir adlandırma eylemini içerir.

İktidar ile adlandırma arasındaki ilişki, Ankara'nın başkent ilan edilmesi sürecinde de açıkça ortaya çıkmaktadır. Ankara'nın başkent olma yönündeki yasal süreç, 13 Ekim 1923'te gerçekleşmesine rağmen Mustafa Kemal 27 Eylül 1923'te *Neue Freie Presse* gazetesine verdiği demeçte, Ankara'yı 'Başkent' ve yeni devleti de 'Türkiye Cumhuriyeti' olarak adlandırmıştı (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, 1961, s. 63). Cumhuriyetin ilanı ve Ankara'nın başkent olması, Mustafa Kemal tarafından birbirine gebe ve birbirlerini tamamlayan iki olgu olarak tanımlamış ve yasal süreç başlamadan, cumhuriyet ve başkent kavramları reel politik söylemlere

[30] Adlandırmak, semantik olarak ilan etmektir.

[31] 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1921-anayasasi/ (Erişim Tarihi: 05.05.2022)

[32] Başlangıçta Mustafa Kemal ve arkadaşları dışındaki mebuslar cumhuriyet kavramına sıcak bakmamaktaydı. Fakat Padişah'ın (VI. Mehmet Vahidettin, 4 Temmuz 1918-1 Kasım 1922) Sevr Antlaşmasına (10 Ağustos 1920) onay verip imzalattırması ve İngilizlerle gizli görüşmeler yapmaya çalışması gibi olayların yaşanması, saltanat makamına yönelik bir güvensizlik ortamı yaratmıştı (Sezgin, 2005). Bu güvensizlik ortamında Mustafa Kemal, mecliste padişah ve saltanat aleyhine eleştiriler yaparak var olan güvensizliği daha da pekiştiriyordu. Mecliste saltanatın kaldırılmasında ortak bir tavır vardı ve hatta Hüseyin Avni Ulaş önderliğindeki "saltanatçı, dinci ve gerici" olarak tanımlanan İkinci Grup da saltanatın kaldırılmasına dair bir önerge Meclis'e sunmuştu (Demirel, 2012, s.81). Cumhuriyet ilan edildiğinde ise mecliste Rauf Orbay, Kazım Karabekir ve Refet Bele'nin dışında herhangi bir muhalefetle karşılaşılmamıştı. Adı geçen paşaların muhalefet gösterdikleri iki temel konu vardı: Birincisi cumhuriyetin erken ilan edildiği ve toplumun buna hazır olmadığı, ikincisi ise Mustafa Kemal'in diktatör olacağı korkusuydu (Sezgin, 2005; Alpkaya, 2021). Nihayetinde Rauf Orbay, Kazım Karabekir ve Refet Bele önderliğindeki muhalefet, 17 Kasım 1924'te *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* adında bir parti kurdular. Buradaki önemli nokta parti isminde "cumhuriyet" kavramının kullanılması ve cumhuriyetin sürdürülmesi gayesinin devam ettirilmesiydi (Zürcher, 2013). Sonuç olarak *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*'nın kapatılmasıyla, son kalan muhalifler de tasfiye edilmişti.

dâhil edilmiştir. Belirtmek gerekir ki, 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile adı konulmamış bir cumhuriyet söz konusuydu ve meclisin Ankara'da toplanması da şehre fiilen başkent olma özelliğini veriyordu (Demirel, 2012, s. 44; Tanör, 2017, s. 267)[33].

Cumhuriyet ve Başkent'in bir arada düşünülmesi, yeni devletin inşa sürecinin de mekânsal olarak Ankara'da başlayacağı anlamına gelmektedir. Cumhuriyet'i adlandırmak, *ancien régime* dayalı siyasal, sosyal ve kültürel yapıdan kopuşu ilan etmektir. Nihayetinde 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiş, Şeriye Evkaf Vekâleti ve Şeriye Mahkemeleri de kaldırılmıştı. Ayrıca ulema örgütlenmesinin kurumları ortadan kaldırılmış, bakanlık örgütü, eğitim ve yargı kurumları laikleştirilmiştir (Aydın, vd., 2005, s. 379).

Geçmişten kopuş düşüncesi, Fransa'da hem I. Cumhuriyet Dönemi (1792-1804) hem de III. Cumhuriyet Dönemi'nin (1870-1940) temel parolasıydı[34]. Fransa'da III. Cumhuriyet'in ayrıt edici özelliği, ulus temelli bir 'vatandaşlık' ve seküler ilkelere dayalı bir eğitim anlayışını ortaya koymasıdır. Devletin seküler vatandaşlık eğitimi, ulusal bir kimliğin inşasını içerir. III. Cumhuriyetçi düşüncede vatandaşlığı ve toplumsal ilişkiyi inşa eden devletti (Déloye, 1998, s. 102). Bu anlamıyla cumhuriyet, ulus-devletin vazgeçilmez rejimidir. Çünkü ulus olma bilincinin 'hayali bir cemaate' dönüşebilmesi için devlet, seküler ilkelere dayalı bir vatandaşlık eğitimini esas alır. Eğitimin tüm ülke sathına homojen politikalar dâhilinde uygulanmasının altında, 'ulusal bilince dayalı seküler vatandaş yaratma' fikri vardır.

Cumhuriyet, ulus-devlet ve milliyetçiliğin eşzamanlı ortaya çıkışı; geçmişin siyasal (hanedanlığa karşı ulus-devlet ve cumhuriyet), sosyal (seküler ve rasyonel vatandaş), ekonomik (servetten-sermayeye geçiş ve endüstriyel kapitalizm) ve kültürel (laiklik) yapılardan somut bir kopuşu ifade eder. Başka bir ifadeyle, monarşi ve hanedanlığa karşı ulus-devlet ve cumhuriyet (siyasal), cemaat ilişkileri yerine rasyonel

[33] *Türkiye* adı da Birinci Meclis'in daha ilk gününde (23 Nisan 1920) çıkarılan 1. No'lu "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Sureti Teşekkülü Hakkında Heyeti Umumiye Kararı" ile resmi olarak kullanılmıştı. Yine 20 Ocak 1921 tarihli *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu* 3. maddesinde *Türkiye* adı yer almaktaydı: "Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti << Büyük Millet Meclisi Hükümeti >> unvanını taşır".

[34] Fransa'da 1792 yılında Cumhuriyet ilan edilmesine rağmen ancak III. Cumhuriyet döneminde (1870-1940) krallık ya da imparatorluk karşıtı bir rejime dönüşebilmiştir. "Yeniçağ cumhuriyeti Fransız Devrimi ile doğmuşsa, Napolyon ile modernliğin kurumlarını Avrupa'ya yaymış ise, özünün temel taşı olan vatandaşlık öğesi ancak Dreyfus'çuların zaferi ile tescil olmuş, Fransa'da cumhuriyet esas anlamında ancak Devrimden yüz sene sonra Dreyfus zaferi ile kurulmuş" (Birtek, 1998, s.177).

ve seküler birey (sosyal), servet ve merkantilist üretim yerine endüstriyel kapitalizme dayalı liberalizm temelli sermaye ilişkileri (ekonomi) ve dinsel kültürel yapı yerine modern-laik bir kültürel formasyon temelli bir kopuş düşüncesi hâkimdir. Bu kopuş, çoğu zaman devlet eliyle pozitivist düşünceler temelinde, 'toplumsal mühendislik' yoluyla anlam kazanmıştır. Toplumsal mühendislik bağlamında cumhuriyeti adlandırmak, siyasal iktidarın bir söz-edimidir (Austin, 2009). Söz-ediminin somut referans noktaları, iktidarın mekânsal düzenlemelerle toplumsal pratiklere yönelik müdahale biçimlerinde ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'yi cumhuriyet olarak adlandırmak, etno-seküler temellere dayalı yeni bir ulus-devlet inşa etmek demektir: "Osmanlı geçmişini 'devr-i sabık' haline getirmek cumhuriyeti toplum tarihinin temel kırılması şeklinde sunmaktır". Toplumsal tarihin temel kırılma noktası olarak cumhuriyeti anlamlandırmak, cumhuriyet göstergesinin temellendiği verili anlam sistemleriyle mekânsal yapıyı (toplumla ilişkili olarak) yeniden üretmek demektir. Bu yeniden üretim, İttihat ve Terakki iktidarı döneminden kalma batılılaşma ve milliyetçilik hareketinin bir devamı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamıyla cumhuriyet, "Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminin medeniyetçi reformculuğunun bir devamcısıdır" (İnsel, 2009, s. 22).

Avrupa'da ulus-devletlerin ortaya çıkışı ile başkent sorunu bir arada gündeme gelmiştir. Başkentlerin kurumsallaşması, kimi zaman geleneksel yapıyı dönüştürerek (ulusal sembol ve söylemlerin geleneksel yapıya eklemlenmesi) kimi zaman ise geleneksel yapıyı reddederek, yani yeni bir toplumsal, siyasal ve kültürel yaratım süreciyle gerçekleşmiştir (Therborn, 2002). Dolayısıyla başkentler, ulus-devleti temsil etmesi açısından birçok yeni sembolik işleve sahiptir. Bu anlamıyla başkent, bütün ulusu tek başına temsil ve tasvir etme kudretini kendinde barındırır (Tankut, 1988, s. 94). Mimarisiyle, yerleşme düzeniyle, anıtlarıyla, kamusal alanıyla kendi sembolik dünyasını 'izleyicisine' takdim eder. Başkentlerdeki mekânsal değişimler; izleyicisine, kolektif bir ulusal hafıza ve ulusal kimliğin inşasını ve bunun doğrulamasını sunar. Başkent Ankara da, "yeni ulus ideasının simgelerinin yerleştirimi ve şehri izleyenlerin bu ulus ideasına uygun bir yolculuğa çıkabileceği ve izlenimler edinebileceği bir şehir tasarımı idi" (Aydın, 2017, s. 32).

Siyasi gücün sembolik tezahürü olarak başkentlerin ulusal ikonografiye uygun bir şekilde üretilmesi, Ankara şehri için de geçerlidir. Cumhuriyet'in "icat ettiği bir şehir olan Ankara", tek-partinin anlam dünyasına göre coğrafyayı maddileştirmiştir. Bu yüzden "*İcat Edilmiş Şehir* adı başkent Ankara'nın kimi zaman köklü geçmişi, çok katmanlı kültürünü ve hikâyelerini görünmez kılan, kimi zaman da bu geçmiş içinden bir katmanı öne çıkaran ideolojik inşaya gönderme yapıyor" (Cantek, 2017, s. 10). Katman seçimi; mekânsal düzenleme, mimari örüntü, kamusal anıtsallık ve kamusal mekânların adlandırılması gibi şehrin biçimsel yapısına doğrudan yansımaktadır. Mekânsal düzenleme, başkentin planlama sürecinde ortaya çıkarken "başkentin mimari özelliği ise ulus devletin ihtişamını aktarmaya çalışır" (Therborn, 2002, s. 35). Buradaki mimarlık göstergesi, egemen ideolojiyi hem düzanlam hem de yananlamlar halinde üretir (Eco, 2019; Barthes, 1977). İdeolojinin mekânsal düzenlemeler ve toplumsal ilişkilerin gerçekleştiği düzlemlerde üretilmesi, 19. ve 20. yüzyıldaki iktidarların hareket noktası olmuştur. Çünkü mekânın yeniden düzenlenmesi, hâkim sosyal ideolojiyi pekiştirir ve onun doğallaştırma gücüne katkı sunar (Yeoh, 1996, s. 298).

Ankara, başkent yapıldıktan sonra "yeni rejim, hem kendi başkentini, rejimin kurucularının ihtiyaç ve arzularına uygun bir şehir, hem de rejimin bütün ülkeye örnek şehri yapmak emelindedir" (Aydın, vd., 2005, s. 383). Bu yüzden Ankara'nın başkent ilan edilmesi ve sonrasında meydana gelen mekânsal düzenlemeler, yeni rejim ideolojisinin temsil edildiği bir semboller evrenini içerir. "Yeni başkent, görüntüsü ve faaliyetleri ile uluslaşmayı özendirecektir. Böyle bir çerçevenin kendine özgü bir karakteri, görüntüsü olacaktır" (Tankut, 1988, s. 94). Bu yüzden şehrin mekânsal düzeni, mimari örüntüsü, kamusal anıtsallığı ve kamusal yerlerin adlandırılması, yeni rejim ideolojisini temsil eder. Bu temsillerle Ankara, tek-parti ideolojisinin görünür kılındığı bir şehrin doğuşunu simgeler. Ankara'nın şehirsel karakteri, "ulusal çaba ve gururun, kısaca uluslaşmanın dışa vurmasıdır" (Tankut, 1988, s. 94). Meltem Ahıska'ya (2001) göre başkent Ankara, Anadolu'yu 'medenileştirme' misyonunu da üzerinde taşır.

Ankara'nın başkent seçilmesinin birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; Ankara şehri sakinlerinin Milli Mücadele süresi boyunca Mustafa Kemal'in yanında Kurtuluş Savaşı'na katılmalarıdır. İkincisi, Türkiye coğrafyasının merkezinde

yer almasıdır. Üçüncüsü ise, Anadolu'da batıdaki savaşa destek sunabilecek ve batı tarafından müdahale edilmesi zor bir yer olması kadar, demiryolu, telgraf gibi alt yapı gelişmelerinin Ankara'ya sağladığı üstünlükler de etkili olmuştur (Tekeli, 1982, s. 270; Aydın, vd., 2005, s. 379; Tankut, 1988, s. 95). Fakat Ankara'nın başkent seçilmesinin nedeni, Mustafa Kemal'in zihnindeki cumhuriyet rejimine uygun 'boş bir mekân' (soyut mekân, mutlak mekân) olmasından ileri gelir. "İstanbul, genç Cumhuriyet'in kadrolarıyla yeniden tanımlanamayacak kadar "geçmiş yüklü" *(dolu)* ve ulusal birliğin sembolü olamayacak kadar kozmopolittir. Oysa Ankara, bir hükümranın hükmü altına girmeye uygun görünmektedir" (Cantek, 2003, s. 69; Tekeli, 2006, s. 7)[35]. Mustafa Kemal'in zihnindeki "yeni Türk toplumunun" inşası için Ankara, hemen hemen bütün ideolojik ve stratejik özellikleri içerisinde barındıran, 'mutlak-geometrik boş bir mekândır'. İdeolojik anlamdaki milliyetçi fikirler ve pratikler, boş bir sayfa olarak görülen Ankara üzerine yazılacaktır (Ahıska, 2001, s. 52; Tankut, 1988, s. 94).

Başkent Ankara, ilkin Eski Ankara sakinlerine daha sonra ise tüm ulusa; gündelik yaşamı, siyasal tasavvuru ve yeni mekânsal yapısıyla örnek olması gereken bir mekân olarak tasarlanmıştır. Ankara şehri, "Cumhuriyetin yeni kurumlarını, dünya görüşünü, yaşam biçimini bütün Türkiye'ye aktarma işlevini üstlenmiştir" (Keleş ve Duru, 2008, s. 28). Ankara şehri sakinleri; modern gündelik yaşam biçimleri ve ulusçu siyasal tasavvurlar ekseninde işleyen bir toplumsal mühendislik sürecinin failleri olarak görülmekteydi. Bu yüzden başkent sonrası süreçte şehirde meydana gelen mekânsal dönüşümler; "modern çağdaş yaşam biçimleri" ile "ulusçu-Türkçü öznelliğin inşası" minvalinde gerçekleşmiştir. Aka Gündüz 1931'de *Hakimiyet-i Milliye*'de şöyle yazmaktadır: "İnkar etmiyoruz ki eski Ankara'yı emekle, tahammülle, zorla modern Ankara yapmağa çalışıyoruz. Fakat, bu kafi gelmiyor, Ankara sakinini de, emekle, vasıta ile ve hatta zorla Ankaralı yapmak mecburiyetindeyiz" (Gür, 2011, s. 15). Bu bağlamda, iktidarın bir söz-edimi olarak modern Ankara'nın inşa edilmesinde, ilk olarak, şehrin mekânsal düzenlemesiyle işe başlanmıştır. "Mustafa Kemal ve kurucu kadronun düşüncelerindeki ideal

[35] İstanbul "yeni cumhuriyet için, Osmanlıyı temsil eden, aynı zamanda hem aşırı batılılaşma ve yozlaşmanın mekânı hem de yeni rejim için tehlike olabilecek İslamiyet gibi güçlerin mekânıdır (Gür, 2011, s. 11).

Cumhuriyeti ilk somutlaştırma girişiminin 'Ankara'nın imarı' olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır" (Duru, 2017, s. 107).

2.3. BAŞKENTİN MEKÂNSAL (YENİDEN) ÜRETİMİ

Tek-partinin yönetici kadroları; Başkent Ankara'yı cumhuriyete özgü, ulusun sembolü ve örnek alınması gereken bir şehir haline getirmek için ilk olarak imar faaliyetine yoğunlaşmışlardır. İmar planı için, eldeki tek materyal olan 1924 tarihli şehir haritasından hareket edilmiştir (Şekil 4). Ankara'nın modern anlamdaki bu ilk planı:

> 1923 sonunda yani yılın Aralık ayında, İstanbul'da faaliyet gösteren Keşfiyat ve İnşa'at Türk Anonim Şirketi'ne ısmarlandığını; ilgili şirketçe yapılan çalışmanın sonuçlarının ise 30 Mayıs 1924 tarihinde, firmanın uzmanlarından Dr. Carl Christoph Lörcher'e hazırlatılmış biçimde, planları ve basılı plan raporu ile, firma yetkili müdürü Heussler tarafından Şehremaneti'ne teslim edilmiştir (Cengizkan, 2003, s. 154).

Lörcher'in imar raporu çalışması, Başkent'teki mekânsal düzenlemeler için önemli bir referans kaynağı olmuştur. İmar planın Şehremaneti'ye sunulmasıyla şehrin mekânsal yapısında yapılacak düzenlemelere başlanmıştır: Şehrin imar planı nasıl olmalıdır? Eski Ankara bölgesinde mi değişim ve dönüşümler yapılmalı yoksa Başkent imgesine yaraşır yeni bir şehir mi yaratılmalıdır? Devlet yetkilileri için hangi yeni binalara ihtiyaç vardır? Bu binalar nerede konumlandırılmalı ve nasıl tasarlanmalıdır? Konut sorununun çözümü için ne gibi planlar yapılmalıydı soruları, Şehremaneti'nin karar organı olan Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'nin temel gündemini oluşturmaktaydı[36].

Şehremaneti yönetimi, eski Ankara başta olmak üzere tüm ülkeyi etkileyecek, ulusun diğer şehirlerine örnek olacak ve "Osmanlı Devleti'nden farklılığını

[36] Şehremaneti yönetimi, varolan şehir sorunlarını kısa süreli çözümlerle gidermek için faaliyetlere hemen başlamıştı. "Varolan cadde ve sokakların durumlarının iyileştirilmesi, onarımı, yeni güzergâhların açılması ve yapı adalarına göre eskilerinin kapatılması, 1924 Şehremaneti haritası uyarınca başlatılır. Yazları toz fırtınaları, kışları soğuk ve buz tutmuş sokak ve kaldırımları ile bilinen kentin sorunları, geçici olanaklarla çözülmeye çalışılır" (Cengizkan, 2010). Başkent sonrası meydana gelen ani göçler ve oluşan yoğun nüfus şehir ihtiyaçlarının temininde de önemli sorunlar çıkarmıştır (Tankut, 1981, s. 114). "Nüfusun hızlı artışı, kentin yeni kurum ve yapılara, daha doğrusu nüfusun geçici ve kalıcı olarak dinleneceği, yemek yiyeceği, eğitim alacağı, eğlence ve kültür etkinliklerine katılacağı mekânlara olan gereksinimi de kat kat artırmaktadır" (Cengizkan, 2010). Bunun yanı sıra artan nüfus, temel mahalli müşterek ihtiyaçlar olan içme suyu ve kanalizasyon sorunlarını da doğurmuştur. 1920'de 20-30 bin arası olan nüfus, 1926'da 47.727 ve 1928'de ise 107.641'e yükselmiştir. Bu nüfus artışı Lörcher'in imar planında tahmin ettiği nüfusun çok üstünde bir gelişmeydi.

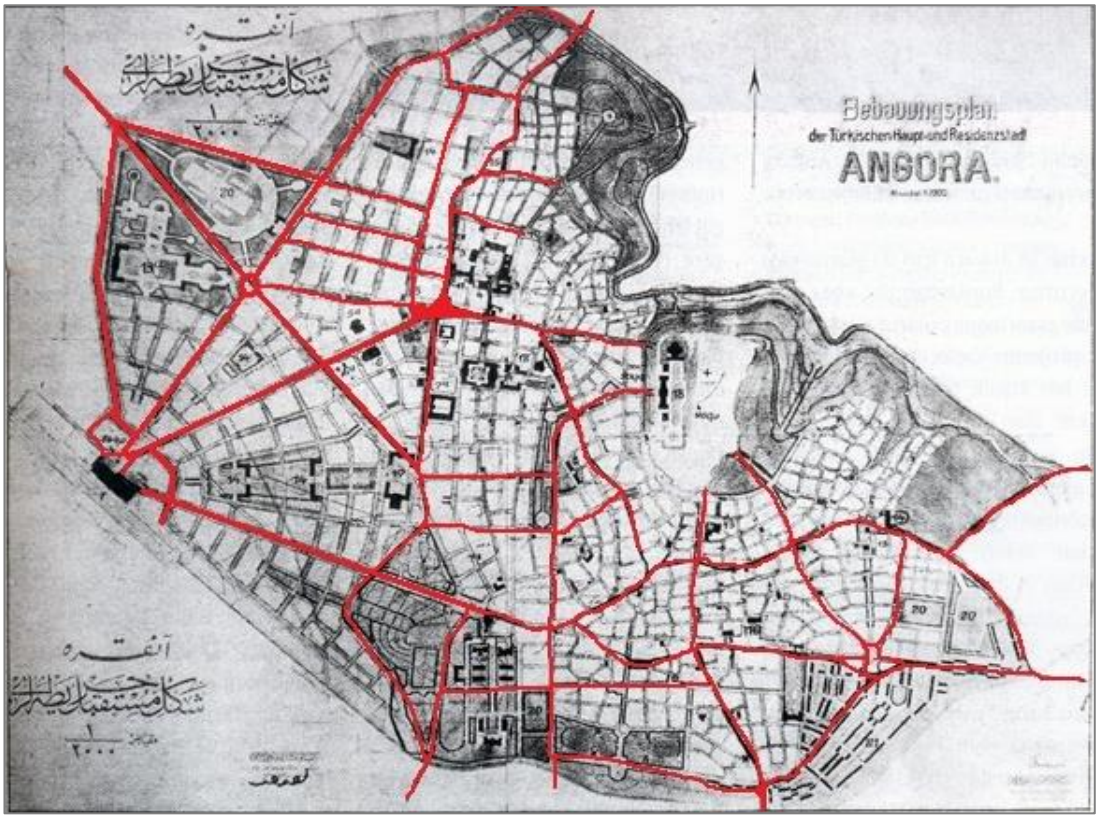
kanıtlayacak" (Cengizkan, 2010) yeni bir şehrin kurulmasında karar kıldı (Cengizhan, 2003)[37]. Yeni şehir, Eski Ankara ile Çankaya arasında kalan alanda kurulacaktır. Yeni şehrin kurulacağı alanda, 24 Mart 1925 tarihli 583 sayılı "İstimlak Kanunu" ile 400 hektarlık alan kamulaştırılmıştır.

Lörcher, Eski Ankara ve Yeni Şehir olmak üzere, iki plan hazırlamıştır. Eski Ankara imar planı, "şehrin ağırlık taşıyan tek iskân alanı olan tarihi Kale ve civarı" (Tankut, 1981, s. 113) için yapılmıştır. Şekil 5'te görüldüğü gibi plan, eski şehir alanında; cadde ve sokakların genişletilmesi, meydanların düzenlenmesi, yeni yolların açılması ve eski kerpiç evlerin yıkımını içermektedir. 1925'ten itibaren adlandırılacak olan cadde ve sokaklar (ilgili planda), "(1, 2, 3 gibi) sayılarla numaralandırılmış, özel ve kent genelindeki ana caddeler ise (I, II, III gibi) Romen rakamlarıyla kullanılmıştır" (Cengizkan, 2003, s. 161)[38]. Özellikle ana caddeler; zarif ticaret merkezleri, gezinti ve trafiği düzenlemenin yanı sıra resmigeçit törenleri için kurgulanmıştır.

[37] "Ulus kurucuların zihnindeki Ankara şehir planında, şehrin kozmopolit tarihini çağrıştıracak her türden ize hiçbir varlık alanı tanımamaktan başka, Osmanlı'ya ve Selçuklu'ya dair izlerin de yeri yoktu. Bu nedenle şehrin, eski şehrin çekirdeğini oluşturan Kale ve çevresinin dışında, batıya ve güneye doğru genişlemesi öngörüldü" (Aydın, 2017, s. 33).

[38] Numaralı caddeler, ilerleyen yıllarda Kemalist dünya görüşünü alfabetik adlarla değiştirilerek şehirsel mekâna yansıtılacaktır.

Şekil 5: Lörcher'in Eski Ankara İmar Planı

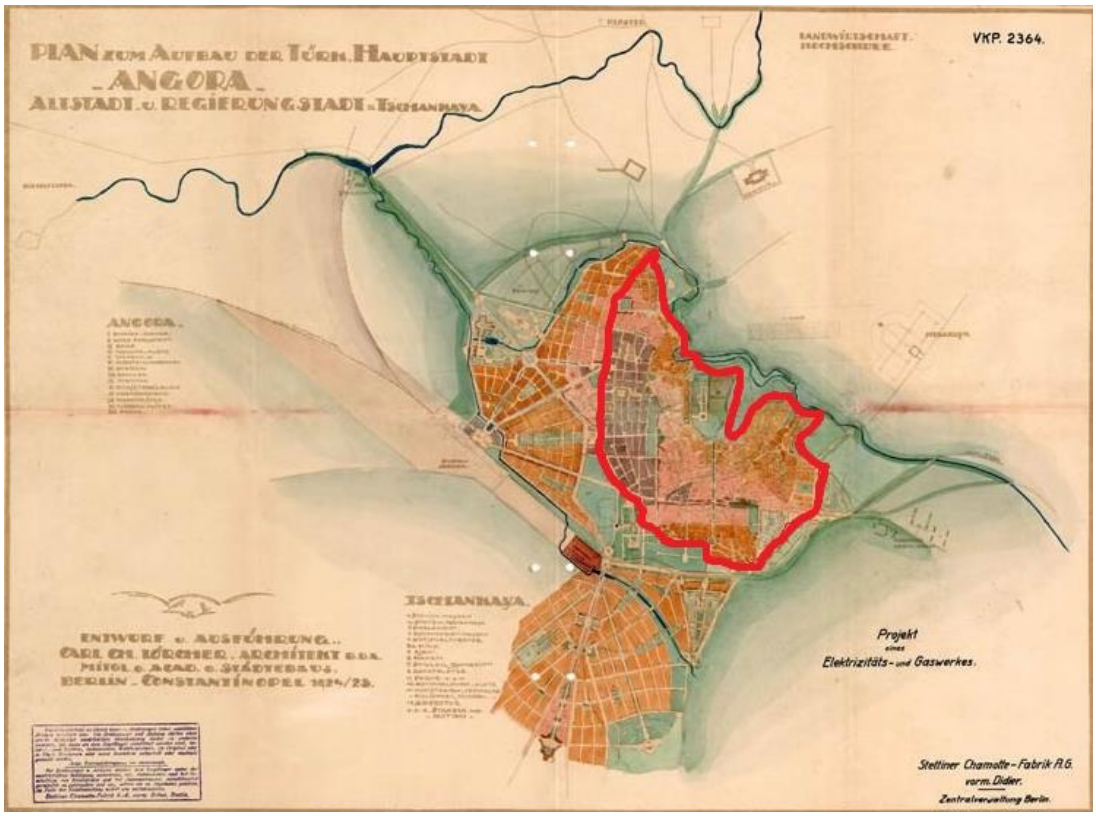

Kaynak: Bilgi, 2010, s. 192.

Eski şehrin güney bölümüne yeni bir şehrin kurulmasını ön gören ikinci plan ise, "Yönetim Şehri: Plan ve Yapılaşma Planı" (Regierungs Stadt: Entwurf und Ausführung) başlığı taşımaktadır (Şekil 6). Yönetim şehri olarak Yeni Şehir planı; bakanlıkları, bakan, bürokrat ve memurlar için yerleşme bölgeleri, geniş caddeler ve caddelerin birleştiği serbest meydanlar ve yeşil alanların hâkim olduğu bir imar planı öngörmektedir. Yönetim şehri[39] fikri, "yönetim binalarının kentsel mekâna hâkim bir düzenlemesini dile getirmektedir" (Uluiş, 2009). Şehirsel alana devlet örgütlenmesinin egemen kılındığı bu proje, cumhuriyet ideolojisinin mekândaki en somut tasavvurunu oluşturur.

[39] "Önceleri 'Yeni Şehir'in (Yeni Mahalle) tümü için kullanılan bu adlandırma *(Yönetim Mahallesi)*, sonradan vekâletler mahallesi olarak adlandırılan ve Güven Park'tan başlayıp, bakanlıkları içeren ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ile "taçlanan" bir "kama" ile somutlaşacaktır" (Cengizkan, 2003, s. 156).

Şekil 6: Lörcher'in Eski Ankara ve Yeni Şehir İmar Planı

Kaynak: Goethe-Institut Ankara Resmi İnternet Sitesinden Alınmıştır. https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/loe/trindex.htm (Erişim Tarihi: 26.04.2022). *('Kırmızı Alan' yazar tarafından haritaya eklenmiştir).*

Şekil 6'daki kırmızı alan eski Ankara'yı; diğer alanlar ise Lörcher'in planladığı yeni yerleşim bölgelerini göstermektedir. Özellikle Çankaya ile Eski Ankara arasında kalan bölüm yani Yeni Şehir, rejimin inşa etmeyi planladığı sembolik alandır.

> İktidarın varlığını ve egemenliğini kent ölçeğinde dile getiren proje, eski iktidarın etkilerinden sıyrılıp, siyasal altyapısını güçlendirmeyi hedeflemekte olan yeni rejim için son derece önemli bir propaganda niteliği taşımaktadır. İşte, Lörcher'in yeni imar planın hazırlanması ile görevlendirilmesi yine aynı ideolojik temele dayanmaktadır (Uluiş, 2009).

Yeni Şehir planı ile birlikte Eski Ankara bölgesi ihmal edilmiş ve devletin kaynaklarının büyük çoğunluğu, Yeni Şehir için seferber edilmiştir. Hiyerarşik bir

yerleşim planı öngören Lörcher, Osmanlı Dönemi'nde kurulmuş şehirlere tamamen karşıt bir imar projesi hazırlamıştır[40].

1927 yılına gelindiğinde, Lörcher Planı'nın yetersiz kaldığı gözlemlenmiş ve şehir için yeni planlama girişimleri başlatılmıştır[41]. Bu girişimlerin nedeni "kentin iyi imarının rejim başarısı ile özdeşleşeceği inancıdır" (Tankut, 1988, s. 96). Bu bağlamda 1927 yılında İmar Planı yarışması düzenlenmiş ve yurt dışından getirilen üç imar plancısı yarışmıştır. "1928 yılında sonuçlanan yarışmayı kazanan Jansen Planı toplam 1.500 hektar üzerinde ortalama 120-240 kişi/hektar gibi düşük bir yoğunlukla 270.000 kişi yerleştirir" (Şenyapılı, 1985, s. 37)[42]. Jansen'den, Lörcher'in 1925 yılında hazırlamış olduğu plan taslağı üzerinden çalışmalarını yürütmesi istenmiştir. Lörcher'in tasarladığı Yeni Şehir Bölgesi Planı (Şekil 6) yarışmacılara verilmiş ve yarışmacılar bu bölgenin yol ve doku karakterini veri almışlardır (Cengizkan, 2003, s. 166). Bu bölge ise şehrin gelişim yönünü gösteren Yeni Şehir'i de içine alan Ulus-Çankaya hattıdır. Jansen'ın Planı, "Lörcher'in 1924 ve 1925 yıllarında yaptığı planlara dayandığından yeni kentin gelişme doğrultusu Mustafa Kemal'in yerleşim yeri olarak seçtiği Çankaya yönüne doğru olacaktır" (Duru, 2017, s. 114)[43].

Lörcher'de olduğu gibi Jansen de yerleşim alanları arasında hiyerarşik bir ilişki kurmakta ve yönetici kadrolar için bir 'devlet mahallesi'nin kurulmasını önermektedir. "Devlet mahallesi ile Çankaya arasında ise kentin 'prestij' mahalleleri olarak tanımlayan Jansen… bu mahalleleri Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı köşkü ile sınırlıyordu" (Şenyapılı, 1985, s. 37/38). Jansen Yeni Mahalle (Yeni Şehir) ve diğer mahallelerin ana arterinin Atatürk Bulvarı'na bağlanmasını tasarlamaktaydı (Şekil 7).

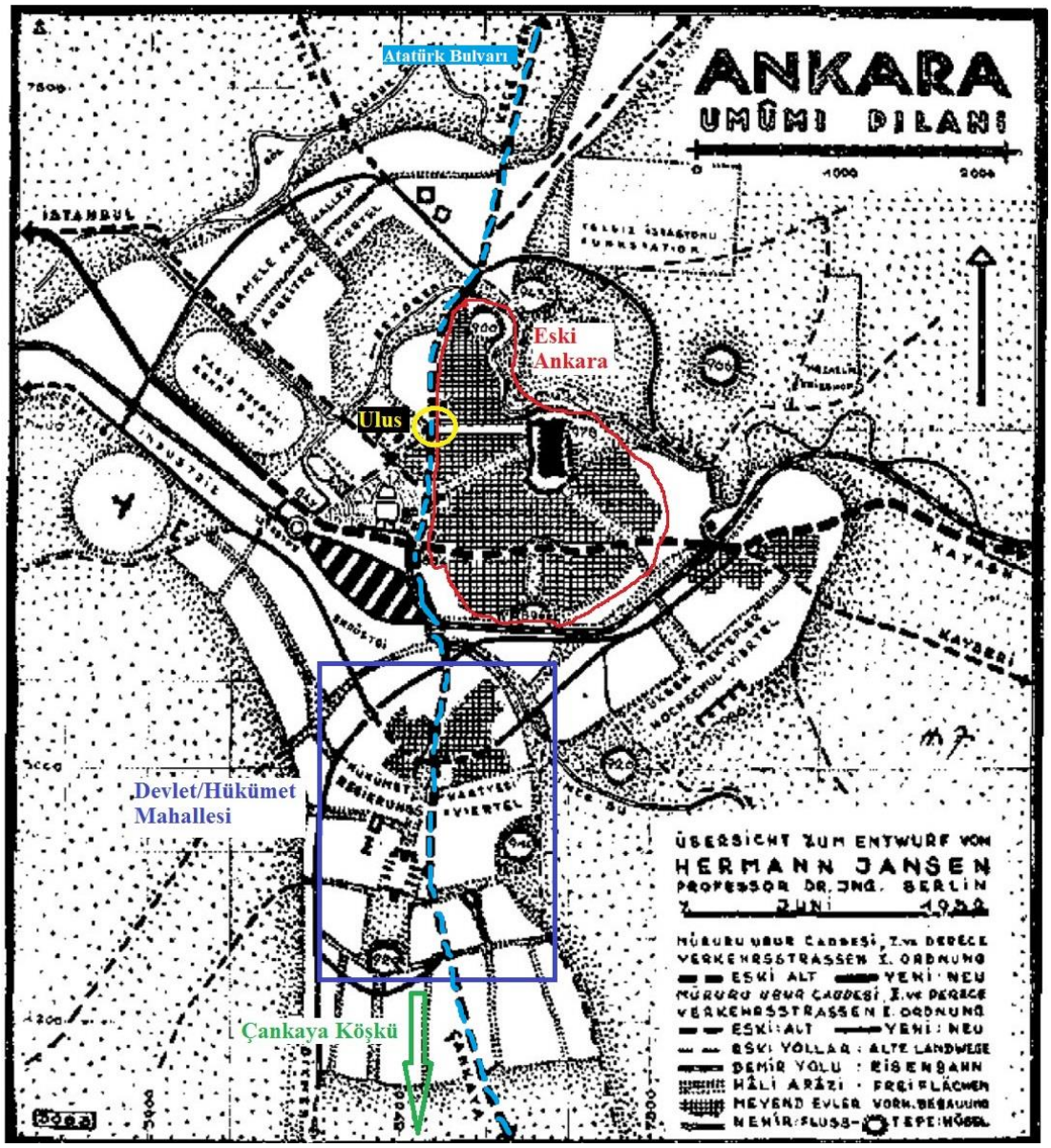
[40] Lörcher için, mimarlık ve şehircilik siyasal ilişkilerin belirleyici bir parçasıdır. Lörcher yeni çağın ulus düşüncesine göre bir imar planlama sürecini gerçekleştirdiğini de ifade etmektedir (Bkz: Uluiş, 2009).

[41] 1924-25 Lörcher Planları bir yandan yüksek arsa bedelleri nedeniyle Eski Ankara çevresindeki yapılaşmayı ve yenileşmeyi teşvik etmekte yetersiz kalmış; öte yandan güneydeki Yeni Şehir'e imar getirirken ortaya çıkan düşük yoğunluklu kırsal imaj tatminkar bulunmamıştır. Yaklaşık beş yılda dört katına çıkan nüfus artışının kentleşme üzerindeki etkilerini yönetmek üzere 40-50 yıllık projeksiyonla 250-300 nüfusluk bir kenti tartışan 1928 yarışması plan önerileri, eski-yeni kent gerilimi için farklı tutumlar sergiler. Jansen'in tutum olarak farkı, Ankara Belediyesi'nin yatırım darlığını hissederek daha alçakgönüllü çözümler önermesi ve içeriden bilgi alarak somut düşünceleri ortaya koyabilmesidir (Cengizkan, 2010).

[42] 1928 Jansen Planı, genel bir bölgeleme yapmakta; araç ve yaya dolaşımını ana bir kent omurgası ile belirlemekte; kentin esas gelişme yönünü güneye doğru gösterirken, eski şehir çevresinde üç yönde de yeni yapılaşma önermekte; kaleyi "kentin tacı" kabul ederek, kale çevresinin imarı ve kalenin 'güzel' görünmesi için, yeşil 'bakı koridorları' (vista line) önermekte (Cengizkan, 2010).

[43] Mustafa Kemal, doğrudan mekânsal yapının şekillenmesinde aktif bir rol oynamıştır.

Şekil 7: Herman Jansen'in Ankara Şehri İmar Planı

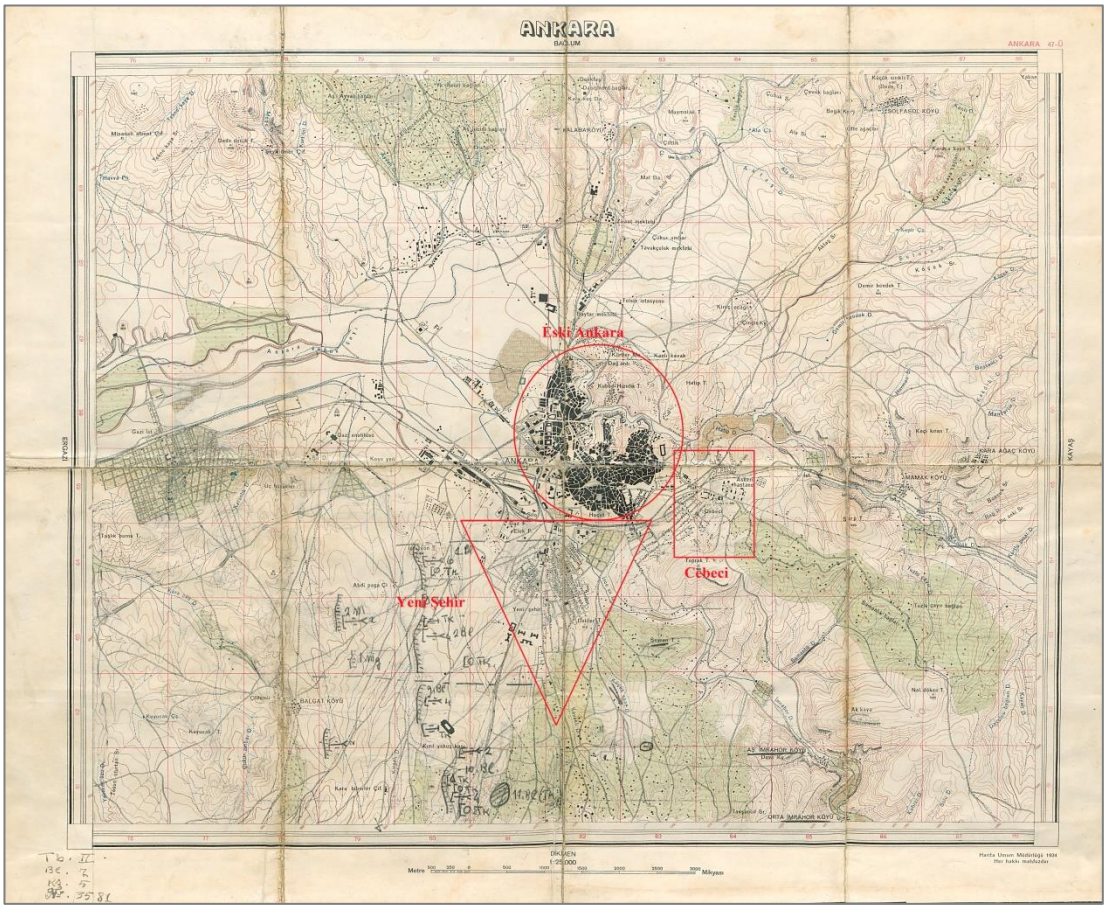
Kaynak: Ankara İmar Planı, 1937, s.18. *(Harita üzerindeki ilgili düzenlemeler yazar tarafından yapılmıştır).*

Şekil 7'deki plan, *Eski Ankara-Ulus Meydanı-Devlet Mahallesi-Cumhurbaşkanlığı Köşkü* arasında hiyerarşik bir bağlantı hattı kurmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Köşk'ünden Ankara şehrine bakan bir gözle planın çizildiği anlaşılmaktadır. Buradaki göz, egemenin yani iktidarın gözüdür. Bu gözün çizmiş olduğu geometrik mekân perspektifinde Eski Ankara, hiyerarşik olarak yerli halkın bulunduğu en alt tabakayı temsil etmektedir. Bu tabaka, medenileştirilmesi gereken yerli halkı ve eski yerleşim alanlarını ifade etmektedir.

1930'lu yıllara gelindiğinde, Ankara şehrinde, konut alanları başta olmak üzere bir dizi kamu kurumu binası inşa edilmiştir. 1934 yılında, Yeni Şehir (üçgen alan) ve Cebeci (dikdörtgen alan) bölgesinde önemli oranda konutun ve devlet binalarının yapıldığı görülmektedir (dairesel alan ise eski Ankara bölgesini ifade eder) (Şekil 8). Sonuç olarak Ankara'nın bu imar planı "yeni vatan, toplum ve devlet üçlüsünün gerçekleştirilebilmesi için yapılmış devrimlerden biri" (Tankut, 1981, s. 115) olarak düşünülmektedir.

Özellikle Yeni Şehir, "genç ulusun iradesini ve ideallerini temsil edecek ve aynı zamanda hem yeni idare şeklinin hem de yeni bir yaşam biçiminin mekânı" olarak kurgulanmıştır (Batuman, 2017, s. 43).

Şekil 8: 1934'te Ankara Şehrinin Mekânsal Yapısı

Kaynak: Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi. *(Haritadaki kırmızı alanlar yazar tarafından çizilmiştir)*

Başkent imarının, yeni ulus-devlet ideolojisiyle özdeşleştirme fikri, şehrin mimari örüntüsü için de geçerli bir olgudur. Cumhuriyetin ilk yıllarında mimariye

yansıyan "Yeni-Osmanlı Mimarlık Üslubu" (Akın, 2019, s. 51), 1930'lu yıllardan sonra "çağdaş-ulusal" bir mimari üslup yaratma çabasına yönelmiştir. Yeni-Osmanlı Mimarlık Üslubu ya da I. Ulusal Mimarlık Üslubu'nun temsilcileri Mimar Kemalettin, Mimar Vedat ve Mimar Arif Hikmet'in mimarlık anlayışları, rejim tarafından çağa uygun bulunmamış ve 1930'lardan itibaren Ankara'nın mimarisi için yabancı mimarlar ülkeye davet edilmiştir.

1930'lu yıllardan sonra 'çağdaşlaşma', 'modernleşme', 'ulusçuluk/Türkçülük' ve 'Batılılaşma' kavramları, mimari örüntünün şekillenmesinde temel düstur olmuştur. Türkiye'ye davet edilen Ernst Egli'ye göre mimar; "ulusun geleceğinin oluşturulmasında önemli bir rol oynamanın yanı sıra, bu ulus kimliğini mimariye yansıtma yükümlülüğünü taşır" (Egli, 1942, s. 274; Akt: Franck, 2010, s. 256). Egli'nin mimari yapı ile ulusun geleceği arasında kurmuş olduğu özdeşlik ilişkisi, tek-parti ideolojisi ile doğrudan örtüşen bir görüştür. Ankara Ticaret Lisesi, Atatürk Orman Çiftliği Bira Fabrikası, İsmet Paşa Kız Enstitüsü, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi gibi yapıları inşa eden Egli, ulusal ve çağdaş/modern bir Türk mimarlığı arayışındadır. Sibel Bozdoğan'a (2015, s. 259) göre Egli başta olmak üzere bu dönem mimarları, "moderni millileştirme" görevini üstlenmişlerdir.

Tek-parti kadroları için 'Türk toplumunun' modernleşmesi; müzik, tiyatro ve balede olduğu gibi mimaride de, Batıyla paralel bir düzeyde ilerlemekle mümkündür. Cumhuriyet kadroları, "bireysel öznellik hislerini ithal etmeden Batı'nın formlarını, kurumlarını ve hayat tarzlarını ithal etmek istiyorlardı" (Bozdoğan, 2015, s. 254). Fakat Yeni Şehir'de, Memur (Yönetim) Mahallesi'nde modern-Batılı mimari stillerde inşa edilen evlerdeki yaşam, hem "Türklüğe yakışmıyordu" hem de modern-Avrupai tarzda bir görünüm arz etmiyordu. 'Modern ve Avrupai tarzda yaşayıp' da Memurin Mahallesini gezenler, oradaki yaşamdan kesitler gördüklerinde hayal kırıklığına uğramışlardı. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, dönemin modern yaşam tarzı ile mimari yapı arasında meydana gelen çatlağı şöyle yazmaktadır:

> Evlerin önüne ve yanına yapılan biçimsiz kümes ilaveleri, çıkıntılar, orasını [Memurin Mahallesini] ihtimâlsiz bir köy haline sokmuştur, hele akşamları otlamadan dönerek evin içine alınan hayvanların nerede yatırıldığına bir türlü akıl erdiremedik. Bazı evlerin tabanı oyularak odaların altında açılan izabelerde bu koyunların yatırıldığını görmüşler (Türkoğlu, 2019, s. 41).

Tek-parti kadroları için başkentin bir dizi ulusal yüksek kültür kurumuna sahip olması gerekiyordu ve bunların mimari materyalizasyonları, başkent inşasının ana görevleri olarak görülüyordu. "İşlev, paylaşılan bir ulusal miras yoluyla ulusal kimlikti" (Therborn, 2002, s. 35). Fakat bu ulusal kimliğin toplumsal düzlemde işlerlik kazanması için, rejimin otoriter müdahalelerde bulunması da meşru görülmekteydi. Aka Gündüz *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde çıkan yazısında, şehrin 'yerli yabanilerinin' gerekirse zorla modernleştirileceğine vurgu yapmaktaydı. Tek-parti için önemli olan, mimari yapıda 'rejimin ciddiyetini', 'modern ve çağdaşlığını' ve ayrıca mimari yapının siluetiyle, rejimin 'sembolik gücünün' kadiri mutlaklığını herkese göstermektir.

İcat edilen başkentlerin ulusal ideolojiyi temsil etmesi açısından, imar ve mimari örüntüden sonra, şehirsel mekânın anıtsallaştırılması da önemli bir uygulama alanını ifade etmektedir (Baydemir, 2016). Yeni cumhuriyetin anıtsallaştırma girişimleri, temelde, ulusçu-otoriter temsillere dayanmaktadır. Bu dönem anıtları, "her şeyden önce ulusal ve politik liderin gündelik kent mekânındaki temsili varlığını sağlar" (Erkmen, 2010, s. 45). Anıtların Atatürk heykelleri biçiminde kurgulanması, ulusun kahramanını bütün ulusa mal etmek ve bu bağlamda onu kültleştirme amacı gütmektedir. "Anıtlarda kullanılan malzemenin de rejimin ve devletin gücünü simgeleme ereğiyle örtüşmektedir" (Tekiner, 2010, s. 68). Dolayısıyla Cumhuriyet Dönemi anıtlarının temel özelliği, hiyerarşik ve otoriter bir temsil tasavvurunu ortaya koymalarıdır. Bunun için Zafer Anıtı, Orduevi önündeki Atatürk Heykeli, Güvenlik Anıtı ve Etnografya Müzesi önündeki anıta bakılabilir (Ankara Rehberi, 1949, s. 71/75).

Tek-parti rejiminin imar, mimari örüntü ve mekânsal anıtsallaştırma girişimleri, Ankara şehrinin yeniden tanımlanması amacını gütmektedir. Şehirsel coğrafyanın yeniden tanımlanması için tek-partinin tüm bu mekânsal müdahale biçimleri; "belirli bir ulus inşası ve kimlik siyaseti biçiminin, yani devlet-toplum ilişkilerinin ve Türklüğün mekânsal yollarla biçimlendirilmesinin çağdaş ifadesi ile ilgilidir" (Jongerden, 2009). Burada amaç Osmanlı'dan, dini cemaatlerden ve farklı etnik kimliklerden, kısacası 'yakın geçmiş' ve onun toplumsal yapısından radikal bir kopuşu içermektedir.

2.4. YERLEŞİM YERİ ADLARI

Adlandırma, doğası gereği boşluktan doğar yani yokluğu varlığa getirme çabasıdır. Bu bir icat, yeni bir şeyle ilgili olduğu kadar, iktidarın var olan adları değiştirmesi sürecinde de geçerlidir. "Çünkü iktidar adlandırırken, boşlukla konuşur" (Myers, 2009, s. 96). İktidar adlandırmayla, yeni bir şeyin varlığına çağrı yapar. Bu mantıksal önerme, felsefi düşüncede olduğu gibi sosyal-mekânsal ilişkilerde gerçekleşen adlandırma biçimleri için de geçerlidir. Ankara'daki kamusal yer adlarının değiştirilmesi ve yeniden adlandırılması; 'Türklüğü, ulus-devleti ve modernliği/çağdaşlığı' varlığa çağıran uygulamalardır. Bu uygulamalarda şehirsel mekân, geometrik-mutlak boş bir düzlem dâhilinde 'rasyonelleştirilir'.

Mutlak mekân düşüncesi, yerle yaşanan farklı deneyim biçimlerinin yaratmış olduğu farklı anlam sistemlerini homojenleştiren siyasal bir müdahale biçimidir. Mekân, Foucaultcu anlamda, içindeki yerlerin normalleştirmesinde ve homojenleştirilmesinde kullanılan bir stratejisidir. Bu strateji düşünce tarihinde (Euklides, Descartes, Newton, Kant vs.) mekâna yönelik açıklama ve tanımlamalarda görülen bir olgudur. Çünkü tarihsel süreçte mekân, bir koordinat sisteminde sanki gözlemci onu oluşturan yerlerin dışındaymış ve aşağıya bakıyormuş gibi soyutlanmaktadır. Bu soyutlamada insan mekânda, hem özne (kontrol eden) hem de nesne (kontrol edilen) durumundadır. Dolayısıyla yer, bu koordinatlar düzleminde 'homojen bir nokta' olarak hesaplanmaktadır. Fakat nokta olarak yeri hesaplayan kişi, bizatihi öznel yer deneyiminden hareketle bunu yapmaktadır. Bu yüzden yerleri mekânsal hesaplamalarla düzenlemeye çalışan dışsal göz, bu düzenlemeyi kendi öznel yer deneyiminden hareketle evrenselleştirmektedir.

Mutlak mekân yaklaşımının kendisi, rasyonalist felsefi gelenekle doruk noktasına ulaşmıştır. Rene Descartes'a göre, yaşanan dünya yüzeyi üzerindeki maddi tözler (res extensio) arası farklılıklar (yer kaplama), Koordinatlar Düzlemi (y=f(x)) üzerinden homojen kesin noktalar ile matematiksel olarak hesaplanabilir. Mutlak mekân yaklaşımı, mekân-insan etkileşiminin mekânı yapılandırma biçimleri yerine, mekânı imar planları (Lörcher, Jansen Planları) dâhilinde haritalar üzerinden homojen boş bir düzlem biçiminde görür. Burada insan-doğa ile toplumsal ilişkilerin mekânı yapılandırmadaki gücü yani çevresel geçmişin bilişsel hafıza üzerinden mekânı

değiştirme ve dönüştürme kapasitesi göz ardı edilmektedir. Fakat mekân; insan pratikleri ve 'habitus'unun eğilimlerini içerisinde barındıran aktif bir süreçtir (Bourdieu ve Wacquant, 2021; Bourdieu, 2017).

Belirtmek gerekir ki, mekânın mutlaklık'ı; 'mekânda homojenliği' gerektirir (Ponty, 2016, s. 330) ve içerisindeki 'insan ilişkilerini' (Relph, 1976, s. 140), 'toplumsal ilişkiler' tarafından yapılanmış 'antropolojik yerlerin' (Augé, 1995, s. 45) 'yokluğu', yani 'boşluğu' demektir. Bu bağlamda Ankara şehrindeki yerlerin yeniden adlandırılması, 'mutlak mekân' (boş mekân, mekân bilimi) tasavvurunun bir sonucudur. Mutlak mekân, mekânı boşlukta görmesi itibarıyla, egemenin gözü olarak işlev gören 'mekân bilimi'dir[44] (Tuathail, 1996, s. 10). Mekân bilimine göre, mekân üzerinde yaşayanlar yalnızca homojen ve nicel bir nüfus sayımı ilkesidir. Dolayısıyla iktidarların mekânı ele geçirme ve yeniden dönüştürme çabalarının altında, kendi ideolojisini varlığa getirme ereği yattığı için, iktidar mekânı toplumsal ilişkilerin yapılandırdığı anlam ağlarından azade (boş) görür. Geçmişin izleri (trace), birikimleri ve yerlere sirayet etmiş hafıza biçimleri göz ardı edilir (Tuan, 2001) ve mekâna yönelik her türlü müdahale; 'Türklük, laiklik, millilik, yerlilik ve modernlik' adına meşru görülür.

Türkiye'de[45] bilinçli ve ideolojik ad değiştirme süreci, 1913'lü yıllarda *İttihat ve Terakki* iktidarı döneminde gündeme gelmiştir. "1913 Muhacirin Nizamnamesi'ne göre muhacirler için yeni inşa edilecek köylere uygun isimler verilmesi gerektiği özellikle vurgulanmıştır" (Dündar, 2011, s. 82). Rize sancağının, 15 Aralık 1913'te Trabzon vilayetine ve oradan da Dâhiliye Vekâleti'ne bildirdiği açıklamaya göre, Rize'deki birçok yerleşim yeri değiştirilmiştir. Rize sancağında, gayrimüslimlere ait köy ve mahallelerden, 224 tanesinden 217'sinin adı değiştirilmiştir (Nişanyan, 2011, s. 43).

[44] Ayrıntılı bilgi için bkz: Lefebvre, 2014.

[45] Türkiye'de yerleşim yeri adlarına padişah ve şehzade isimlerinin verilmesi, 1860'lı yıllarda, padişah Abdülaziz ile başlar ve bu dönemde "Aziziye" adları birçok yerleşmede kullanılmıştır. Aynı şekilde "Abdülhamit yıllarında tespit edebildiğimiz, 100 dolayında Hamidiye adı yerlere verilmiştir" (Nişanyan, 2011, s. 32; Aydın, 2006).

Enver Paşa Tamimi olarak zikredilen 6 Ocak 1916 tarihli tamim, dönemin yer adları değişikliğinin gerekçesini ifade etmesi bakımından, önem arz etmektedir. Tamime göre:

> 1- Memalik-i Osmaniyyede Ermenice, Rumca ve Bulgarca, hasılı İslam olmayan milletler lisanıyla yadedilen vilayet, sancak, kasaba, köy, dağ, nehir, ilah. Bilcümle isimlerin Türkçeye tahvili mukarrerdir. Şu müsaid zamanımızdan süratle istifade edilerek bu maksadın fiile konması hususunda himmetinizi rica ederim.
>
> 2- Mıntakanız dahilindeki ahzıasker rüesası ve memurin-i mülkiye ile birleşerek bu tahvilatı müş'ir cedvelleri tertip etsinler ve evvelemirde vilayet, sancak, kaza merkezlerinden başlayıp biten cedvelleri peyderpey karargâh-ı umumiye göndersinler. Toplanan cedvellerde tedkikat icra ve yekdiğerine çok benzeyen isimler bilmuhabere tebdil olunduktan sonra bunlar Dahiliye ve Posta nezaretlerine tamim ve tatbik edilmesi için gönderilecektir.
>
> 3- Yeni konacak isimlerin daima çalışmakta ibret ve miyar olacak tarihi mefahir-i askeriyemizi şamil olması mültezemdir. Gerek şimdi ve gerek evvelce vakayi-i hayriyeye maruz kalmış olan mevkiler oraya mahsus şanlı hadisatı hatırlatması ve bu vaki değilse en namuslu ve memleketine nafi hizmetlerde bulunup da vefat etmiş zatların isimleri zikredilmeli veyahut mevkiin daima mebzul ve maruf olan mahsulat, sanayi ve ticaretine, daima sabit kalacak ve sanat ve şekl-i coğrafisine yakışan isimler bulunmalı, velhasıl mekteb hocaları talebelerine coğrafya öğrettikleri sırada vatanımızın her parçasını zikrederken onlara aynı zamanda her mevkiin şanlı tarihine, iklim, mahsul, sanat ve ticaretine ait faideli mevzular bulabilmelidir.
>
> Bir de öteden beri yabancı da olsa nasılsa lisanen ülfet edilmiş isimlerin birdenbire başka lafzen hiç müşabeheti olmayan isimlere tahvili hem bazı yanlışlıkları ve hem de ala halihi ahali ağzında eski isimlerin dolaşmasını mucib olacağından ahalinin kabiliyet-i fıtriyesi nazar-ı mülahazaya alınmalı ve ona göre isim bulmaya itina edilmelidir. Mesela, bu zikredilen esas dahilinde isim bulmak kabil olmaz ise "Ereğli"ye Ergili veyahud "Erikli", Gelibolu'ya "Velibolu" demekle herhalde ülfet-i sabıka ihlal edilmemiş olur (Nişanyan, 2011, s. 41).

Tamim, özellikle İslami olmayan yani gayrimüslimleri sembolize eden yer adlarının değiştirilmesi gerektiğini salık verir. Yeni adlar konusunda ise; "İttihat, Terakki, Teşkilat, Cihadiye, Türkili, Türkyuvası, Alptekin, Barbaros, Ertuğrul, Piyalepaşa, Türkmeneli gibi isimlerin verilmesi önerilmiştir" (Nişanyan, 2011, s. 45).

Tamimdeki diğer önemli bir nokta ise, "askeri kahraman" adlarının verilmesine vurgu yapmasıdır. Bu tamimdeki "ad değiştirme projesi aynı zamanda tarihin militarizasyonunu içerir" (Nişanyan, 2011, s. 42). Tamim; yer adlarının değiştirilmesi politikasında gayri-Müslimlerin coğrafi mekânda homojenleştirilmesi ve

marjinalleştirilmesini planlamaktadır. Buradaki en temel çaba Müslüman Türklerin, "sadece demografik olarak değil, aynı zamanda 'tarihsel kıdem' itibariyle de o toprakların 'gerçek sahibi' olduğunu kanıtlamaktır" (Durgun, 2018, s. 214). Cumhuriyetin ilanından sonra ise, öz Türkçeye uymadığı gerekçesiyle İslami adlar değiştirilmiştir.

Ulus inşa sürecine eşlik eden Türkleştirme politikalarının yer adları üzerinden milli bir kampanyaya dönüşmesi, Ankara'da toplanan Birinci Meclis'te de gündeme gelmiştir. 20 Aralık 1920 tarihli 117 sayılı içtimaında, yer adları konusunda ciddi bir tartışma yaşanmıştır. Milletvekili Tunalı Hilmi ve Sırrı Bey, ülkedeki yer adlarının milli olmadığından yakınmışlardır:

> Hâkimiyetimiz altında bulunan memleketlerimizden birçoklarının gayrimillî isimlerle tevsim olunduğunu hepimiz biliyoruz. Hattâ bu pek şayan-ı teessüfdir ki altı yüz seneden beri bu topraklar üstünde keyfemeyeşa icra-yı hâkimiyet ettiğimiz halde elân bu isimleri millîleştiremedik ve bu, bizim memleket üzerinde tamamen nâfiz bir nazarla icra-yı hüküm etmediğimizi, muhasımlarımız bir delil olarak gösteriyorlar (...) Memleketin herhangi bir noktasında böyle isminin tebdiline lüzum görülen mahaller varsa iş'ar edilsin ve hepsi birden yapılsın (muvafık sadaları)... (Aydın, 2006).

Aynı oturumda Nâdir Bey de gayrimüslim adlarını taşıyan yerlerin değiştirilmesine dair meclise bir önerge sunmuştur:

> Anadolu içerisinde Yunan-ı kadim ve Romalılardan kalmış bazı harabelere nisbetle bu harabeler civarına müsadif kasaba ve kuraya [köylere] Yunanî lisanından isimler tesmiye ve elyevm lisan-ı umumîde de bunda birçok mahazir [mahzurlar] mevcuttur. Meselâ Isparta livasında ab u havasının letafetiyle meşhur Ağros nahiyesi gibi, bu nahiyede ümera-yı Selçukiyeden Gazi Atabey'in emsali az bulunur kârgir bir medresesi mevcut ve kendisi de bu medrese içinde medfundur [gömülüdür]. Ağros kasabasının bilumum emlâk ve arazisi bu medresenin vakfıdır. Müşarünileyhin [adı geçenin] vaktiyle malikânesi olan bu nahiyeye Ağros demekten ise Atabey nahiyesi demek daha muvakıftır. Eğridir dâhilinde Badlı nahiyesi var. Oradaki Kurbadlı harabesine nispeten Badlu nahiyesi denilmiş. Hâlbuki bu nahiye bütün dağlıktır. Lisan-ı umumîde bir kısmına Cebel namı verilir. Hâlbuki bunun sahihi [doğrusu] Çiyil'dir. Bu nahiyeye dahi Çiyil nahiyesi demek pek muvafıktır sanırım. Bu iki nahiye isimlerinin ber minval-i muharrer Atabey ve Çiyil namlarına tebdilini teklif ederim (Aydın, 2006).

Tunalı Hilmi, Süleyman Sırrı ve Nâdir Nadi'nin istekleri; Cumhuriyet'in ilanından sonra tek-partinin iktidarını güçlendirmesine paralel bir şekilde yaygınlaşmış ve genel bir devlet politikasına dönüşmüştür. Örneğin "1925 yılında İl Genel Meclisi kararıyla Artvin ilinde büyük kısmı Gürcüce olan yer adlarının tümü değiştirilmiştir" (Tunçel, 2000, s. 27). Kerem Öktem (2008) yaşanan bu yer adı değişikliklerini "toponimik temizlik" olarak adlandır ve "yer adlarının 'arkeolojisinin' yok edilmesi ve bunun yerine ulus-devletin zaman ve mekân vizyonuna uyan alternatif bir toponim düzenin yerleştirilmesi amacı" güdüldüğüne dikkat çekmektedir.

Cumhuriyet Dönemi'nde, Ankara şehrindeki yerleşim yerlerinden biri olan mahalle adlarında, önemli değişiklikler yaşanmıştır. 1924 tarihli Ankara şehir haritasında, 64 mahallenin var olduğu görülmektedir (Tablo 4; Bkz: Şekil 4).

Tablo 4: 1924 Tarihli Şehir Haritasındaki Mahalle Adları

Hocapaşa	Baklacı	Hocahindi Müslim	Hocahindi G. Müslim
Osmaniye	**Kavaklı**	Dellal Karaca	Taceddin
Akşemsettin	Hallac Mahmud	**Koyunpazarı**	İmaret
Bostaniye	Voltarin Müslim	Hacı Arab	Gecik
Hamidiye	Hacı Doğan	Mevcud	Hacettepe
Kureyş	Hatuniye	Yusuf Habbaz	Sabuni
Ahi Yakup	**Yeğenbey**	Keneri	Hacı Halil
Şeyh İzettin	Hacı Eshab	Beyazıd	Yakup Horat
Hacı Bayram	Kazur Ali	Helvacı	Hacı Murat
İğneci Belkıs	İmam Yusuf	Hacı İvaz	R. Na'il
Kızılbey	**Yenice**	Hacı Musa	Katani
Tülice	Voltarin Rum	Buryacı	Boşnak
Ahi Tura	Öksüzce	Kul Derviş	Şükriye
Balaban	Leblebici	Hacı Seyyid	Kayabaşı
Börekçiler	Mukaddem	Saraç Sinan	Mollabüyük
Debbağhane	**Çeşme**	Ürgüp	Direkli

Kaynak: 1924 tarihli Ankara Şehir Haritası.

1941 yılına gelindiğinde, şehirdeki mahalle sayısı 58'e düşmüş ve 5 mahalle dışındaki bütün mahalle adları değiştirilmiştir. *Yenice, Kavaklı, Koyunpazarı, Çeşme* ve *Yeğen Bey* mahalle isimleri dışındaki 53 mahallede, ad değişikliği yaşanmıştır.

Değiştirilen adların büyük çoğunluğu Latin alfabesine geçişle birlikte Türkleştirilmiş ve eski adların yerini, Türkçü-Turancı ve milliyetçi adlar almıştır (Tablo 5).

Tablo 5: 1941 Yılında Ankara Şehrindeki Mahalle İsimleri

Koyunpazarı	Misakı Milli	Çimen Tepe	Demir Fırka
Yeğenbey	Kızıl Elma	Kırgız	Necati Bey
Kavaklı	İstiklal	Kurtuluş	Şenyurt
Çeşme	İsmet Paşa	Dumlupınar	Yeni Turan
Yenice	Ülkü	Dua Tepesi	Atıf Bey
Köprübaşı	Özgen	Sümer	Yeni Hayat
Bozkurt	Altay	Meydan	Demirli Bahçe
Fevzi Paşa	Sakalar	Gündoğdu	İstasyon
İnkılap	Su Tepesi	Turan	Yeni Doğan
Öztürk	İç Kale	Akalar	Aktaş
Bent Deresi	Kılıç Arslan	Nazım Bey	Cebeci
Altıntaş	Pazar	Öz Baylar	Cumhuriyet
Tabakhane	Akbaş	Sakarya	Keçiören
Anafartalar	İnönü	Başkır	
Eğe	Oğuz	Yalçınkaya	

Kaynak: Ankara Şehri Polis Rehberi, 1941, s. 79/82.

Mahalle ad değişikliklerinde yaşanan ilginç bir olay, Balkan Savaşları sonrasında muhacirlere tahsis edilen "Osmaniye Mahallesi"nin, halk arasında "Dağ Mahallesi" ve daha sonra oraya "yerleşen halkın isteği" doğrultusunda İsmetpaşa adını alma sürecinde yaşanmıştır (Türkoğlu, 2019, s. 41). Bir mahalleli, 26 Aralık 1926'da *Hakimiyet-i Milliye* gazetesine bir mektup yazarak, Osmanlı yerine İsmetpaşa adının verilmesini talep etmiştir:

> Öteden beri Dağ Mahallesi ünvanıyla yâd olunan mahallemize son zamanlarda bilâ-sebep, temiz vatan havasını teneffüs etmek hakkı kendisinden nez olunan şerefsiz ailenin ismi verilmiş ve Osmaniye mahallesi diye yâd edilmek hatası tahrîr ve kadastro vesaikine varıncaya kadar nüfûz etmek tehlikesi baş göstermiştir. Mahallemizin son zamanlardaki inkişâfında fazilet ve şefkat-ı vatanperverânenin bir timsali olan büyük Başvekilin pâyânsız muâvenetleri sebk etmiştir... Esbâb-ı mezkûreye binâen mahallemizin bâdemâ ne vâkıa-yı mutâbık olan Dağ ne de iğrenç bir hâtıra-yı mâziyi taşıyan Osmaniye sıfatlarıyla telkibine rızamız yoktur (Türkoğlu, 2019, s. 41; Aydın, 2006).

Bu mektupta ilginç olan şey, Osmanlı'ya dönük böylesine büyük bir nefretin, gazete aracılığıyla Ankara şehri sakinlerine duyurulmasıdır. Nihayetinde, yeni tek-partinin ideolojik yapısına uygun bir mektup olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla mahalle adı değişikliklerinde, yer ile toplum ilişkisine dair herhangi bir standart gözetilmemiş, adların Osmanlı hatırasını silen ve Türklükle ilişkili olması, yeterli bir kıstas sayılmıştır. Bu bağlamda tek-parti iktidarının yerlere müdahalesi, boşaltmanın ve doldurmanın içkin diyalektiği üzerinden işlemektedir. İktidar ormana bakıp boş mekân görürken, yerliler 'yer' görürler (Cresswell, 2004, s. 9). İktidarın mekânı 'boş' görmesi, yerlinin mekânı -anlamlarla, değerlerle, sembollerle- 'dolu' görmesinin ön varsayımına dayanır. Yaban, gerici, Türk olmayan değerlerle yerin 'dolu' olması, iktidarın mekân dispozitifleri yoluyla yeri boşaltmasının temel koşuludur. Ankara şehri de, 'geçmişle' dolu bir yer olmasından dolayı 'mutlak mekân' (mekân bilimi) açısından boş görünür, fakat bu 'boşluk' şehrin tarihsel süreçte biriktirdiği geçmiş kalıntıların 'doluluğundan' ileri gelmektedir.

Tablo 6'da görüldüğü gibi 1923-1949 yılları arasında, *Ulusal Savaş ve Kahramanları, Ulus-Devlet, Ulusun Kökeni* ve *Ulusun Bürokratları* şeklinde sınıflandırabileceğiz bir toponimik değişim süreci yaşanmıştır.

Tablo 6: 1941 Yılındaki Mahallelerin Sınıflandırılması

Ulusal Savaş ve Kahramanları	**Ulus-Devlet**	**Ulusun Kökeni**	**Ulusun Bürokratları**
Kurtuluş	Misakı Milli	Bozkurt	Fevzi Paşa
Anafartalar	Cumhuriyet	Öztürk	Nazım Bey
Sakarya	İnkılap	Özgen	Necati Bey
İstiklal	Gündoğdu	Altay	Atıf Bey
Dumlupınar	Yeni Hayat	Sakalar	
İnönü	Yeni Doğan	Oğuz	
İsmet Paşa	Yeni Turan	Kırgız	
	Şen Yurt	Sümer	
		Turan	
		Akalar	
		Başkırt	
		Kızıl Elma	

Kaynak: Ankara Şehri Polis Rehberi, 1941, s. 79/82.

Yerleşim yeri adlarına yönelik bu müdahale; vatanın millileştirilmesi ve coğrafyanın asıl sahiplerinin Türkler olduğunu ima etmektir. Bu durum, I. Coğrafya Kongresi'nde (1941) belirtildiği gibi, "Türk realitesine uymayan yer adlarının ayıklanması ve dönüştürülmesi demektir'" (Durgun, 2018, s. 213). Burada amaç; yakın geçmişin unutturulması ve yeni Türk ulusal kimliği ile kolektif bir belleğin üretilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda Ankara, toplumsal ilişkilerin yapılandırdığı temsil mekânı olma özelliği göz ardı edilmiştir. Ankara şehri, boş bir toprak parçasında (mutlak mekân), yeni bir ulusal kültürün inşa edildiği 'stratejik bir mekân'dır. Buradaki stratejik mekân kavramı, iktidarın mutlak mekân perspektifi dâhilinde kurgulanmış ya da tasarlanmış 'soyut mekânı' ifade etmektedir.

Sonuç olarak tek-parti iktidarının eski yer adlarını değiştirmesi, 'dışarının adlandırması'dır. 'İçerinin adlandırması' ise, insan ilişkileri tarafından yapılanmış yer adlarını ifade etmektedir. İçerinin adlandırması, Walter Benjamin'in (2012, s. 190) 'tinsel özün' adı kendine çağırmasındaki ontolojiye benzer bir işlev görmektedir. 'Tinsel öz', ilişkiler ve pratikler neticesinde, 'adın kendisini toplumsal pratiklere duyurmasında' ortaya çıkmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN KAMUSAL YERLERİ ADLANDIRMA PRATİKLERİ (1923-1949)

3.1. CHP'NİN ADLANDIRMA VE YENİDEN ADLANDIRMA PRATİKLERİ

Kamusal yer adları, düzenli ve rasyonel bir şehirsel mekân için (ikametgâh, nüfus, vergi, posta, telefon vb.) modernist bir isteği yansıtır (Rose-Redwood, 2009). Fakat yukarıdaki rasyonel ifadesi, Türk-ulus inşa sürecinin dayanmış olduğu geçmiş mitinin, şimdiye taşınmasındaki "zihinsel kıvraklığı" ifade etmek için kullanılmaktadır. İlerleyen sayfalarda görüleceği gibi, şehirdeki ideolojik cadde ve bulvar adları, çok rahat bir şekilde başka cadde ve bulvarlara taşınabilmiştir. Dolayısıyla modernist isteğin yol sistemini düzenlemesindeki rasyonalist amaç, sermaye birikim süreçlerini kolaylaştırmaktır (Light ve Young, 2014, s. 438). Fakat cumhuriyetin ilk yıllarındaki modernist istek; 'Batılı ve çağdaş Türk'ü ortaya çıkarmaya çalışan, karmaşık bir rasyonalizmdir.

Tek-parti kadroları için Ankara şehrinin boşluğunu dolduran tek geçmiş; Hitit, Sümer, İskit, Akad gibi arkeolojik topluluklardır. Arkeolojik geçmişe duyulan bu özlem, tek-partinin ulusu inşa etmesi açısından 'rasyonel' kurgulamanın bir ürünüdür.

> Cumhuriyet kurucuları, Ankara'yı İç Asya'daki Türkî uygarlığın Anadolu'daki paralellerini temsil eden Hitit, Frig, İskit, Kimmer gibi kavimlerin karşılaşma yeri, dolayısıyla hem çağdaş Türk toplumunun saflığını hem de Anadolu'daki "proto-Türklerin" mirasını temsil eden bir yer olarak görmek istiyorlardı. Bu nedenle şehre yönelik imar planlamaları ve estetik mimari müdahaleler *[yerleri adlandırma ve eski adları değiştirme politikası]* bu tarih görüşünün simgelerini taşımalıydı (Aydın, 2017, s. 35).

Eti (Hitit), Sümer, Frig uygarlığı başlatan topluluklar olarak 'Türklüğün' ve Türk ulus-devletinin rasyonelleştirilmiş *arkhe*'sidir. Geçmiş katmanının bu ilk arkeolojik uygarlıklara dayandırma, yönetici kadrolar için şimdiyi inşa etmede ve *Türk Tarih Tezi*'nin oluşturulmasında temel motivasyon kaynağı olmuştur.

Başkent Ankara, 'mutlak mekân' çerçevesinde "inşa edilmiş bir şehir" olmasından dolayı, kamusal yerlere yakın geçmişe dair adlar verilmemiştir. Yakın geçmiş, toplumsal ilişkileri düzenleyen sosyal normları kendi içerisinde barındırdığı

için, 'tehlikeli' ve 'irtica' kategorisinde değerlendirilmiştir (Cantek, 2003; Aydın, 2017). Dolayısıyla arkeolojik tarihin belirli bir anının şimdinin inşasına ortak edilmesi, ulus-devletlerin temel mekânsal perspektifini ortaya koyan bir uygulamadır. Tam da bu mekân perspektifi, yani mutlak mekân anlayışının bir sonucu olarak, geçmiş adların neredeyse tamamı Ankara'nın şehirsel hafızasından silinmiştir. Rejimin ürettiği göstergelerin ideolojik temsiller amacıyla şehirsel peyzaja işlenmesi, yeni bir toplumsal bellek ve kimlik inşasına vurgu yapmaktadır (Helleland, 2012, s. 106). Dolayısıyla, geçmişte seçilen bir katmanın şimdinin ideolojik siyasına yer adları üzerinden taşımak, "onları siyasallaştırılmış anıtlara dönüştürür" (Alderman, 2002, s. 102). Burada amaç, kamusal yer adları aracılığıyla "mekânda yeni bir kültür politikasını ilan etmektir" (Kearns ve Berg, 2009, s. 153).

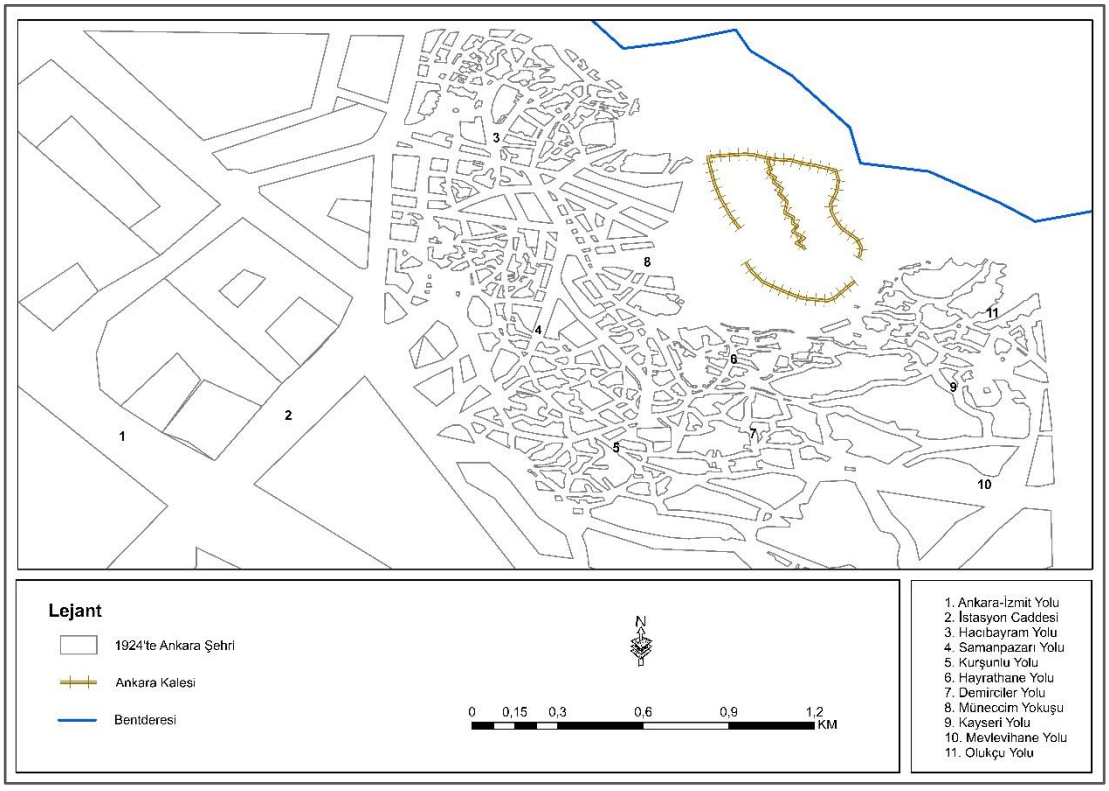
Eski adların şehirden kaldırılmasıyla, mekâna ait kodlar süreklilikten koparılmaktadır. Kolektif bellekte yer tutan imgelerin yerine, yeni bağımsız kodların yüklenmesi "kolektif bellekte yer tutan imgelerin silikleşmesine ve zaman içerisinde de yok olmasına nedendir" (Al, 2011, s. 29). Dolayısıyla *doldurma ve boşaltmanın içkin diyalektiği*, *unutmak* ve *hatırlamak* üzerinden kolektif bellekte kesintiler yaratır. Bu yüzden boş-dolu ve unutma-hatırlama momentlerinin mekânsal değişimler üzerinden sürekli dönüştürülmesi, Ankara şehrini "bir türlü doldurulamayan *boş bir kente"* (Gür, 2011, s. 9) dönüştürmektedir. Çünkü her başa gelen iktidar, mutlak mekân fikrinden hareketle Ankara şehrini kendi toponimik düzlemi -kendi ideolojisini damgalayacağı boş bir mekân- olarak görmektedir.

3.1.1. 1924-1934 Yılları Arasındaki Adlandırmalar ve Ad Değişiklileri

1924 tarihli şehir haritasına ve Ankara şehrinin son 300 yıllık tarihine bakıldığında, dönemin kamusal yer adlarının yerel dokudan -içerinin adlandırması- ortaya çıktığı görülmektedir (Bkz: Harita 4). Haritada cadde olarak bir tek, *İstasyon Caddesi* adı yer almaktadır. Ankara şehrinin 1924'teki yol sistemi; yerleşim yerlerindeki cami, han, medrese ve ticari alanlara bağlı, toplumsal ilişkilerin ürettiği bir adlandırma biçimini içerir. *Ankara-İzmit Yolu, Hacı Bayram Yolu, Samanpazarı Yolu, Kurşunlu Yolu, Hayrathane Yolu, Zincirli Yolu, Kayseri Yolu* vb., şehrin ulaşım ağında kullanılan eski adlardır (Şekil 9). Örneğin *Hacı Bayram Yolu*, Hacı Bayram

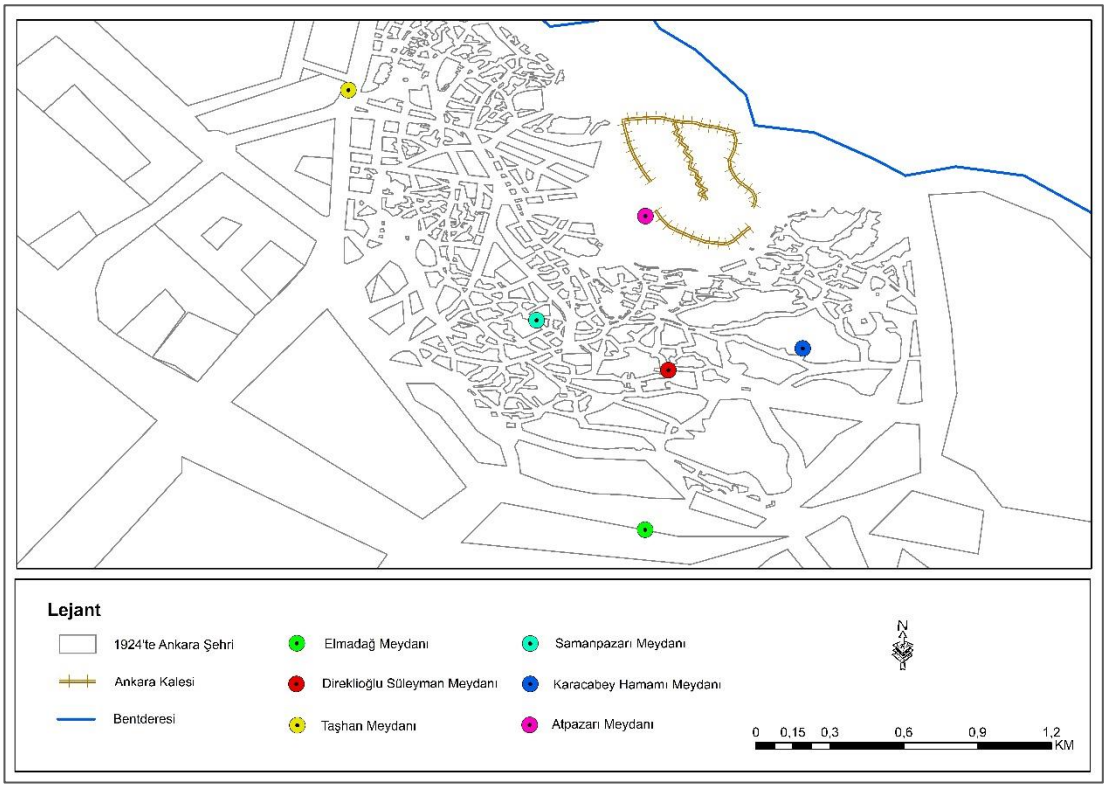
Cami'den; *Samapazarı Yolu*, hayvanlar için saman satılan pazar yerinden; *Kurşunlu Yolu*, Kurşunlu Hanı'ndan adlarını almışlardır.

Şekil 9: 1924'te Ankara Şehrinde Bazı Kamusal Yer Adları

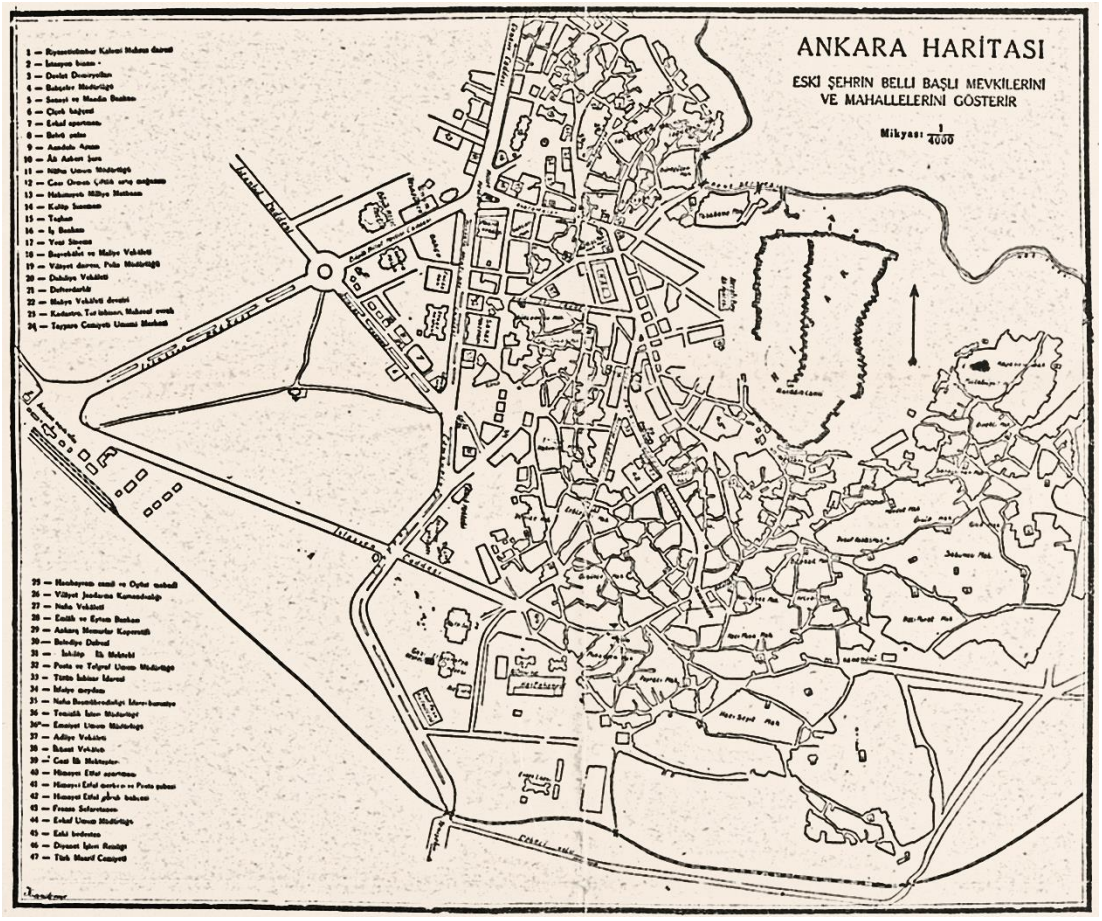
Aynı şekilde *Taşhan Meydanı, Koyunpazarı Meydanı, Atpazarı Meydanı, Samanpazarı Meydanı, Direklioğlu Süleyman Meydanı, Karacabey Hamamı Meydanı* ve *Elmadağ Meydanı* tarihsel süreç içerisinde yaşanan sosyoekonomik faaliyetlerden dolayı bu adları almışlardır (Şekil 10). Diğer yandan 1924'te Ankara şehrinde bulvar bulunmamaktadır.

Şekil 10: Eski Meydanların Mekânsal Dağılımı

Yerleşmelerin (ev, iş hanı vs.) 17. yüzyıldan itibaren işlerlik kazandığı göz önüne alındığında, yol adlandırma sisteminin toplumsal ilişkilerden üretildiği ve şehirsel hafızanın oluşmasında, gündelik sosyomekânsal pratiklerin belirleyici olduğu ortaya çıkmaktadır.

Şekil 11: 1928-1929 Yıllarında Eski Ankara

Kaynak: Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi

1928'lerin sonuna gelindiğinde, şehirdeki yolların artık cadde ile tanımlandığı, dar ve kısa yolların ise sokağa dönüştürüldüğü görülmektedir. *Hacı Bayram Caddesi, Koyunpazarı Caddesi* ve *İstasyon Caddesi* dışında, eski yol adları hem o dönem haritalarında hem de dönemin resmi belgelerinde kullanılmamıştır (Ankara Şehri Broşürü, 1940; Ankara Şehri Polis Rehberi, 1941; Ankara Rehberi, 1949). İzmit-Ankara Yolu'nun bir kısmı *İstanbul Caddesi*'ne, diğer kısmı ise *İstiklal Caddesi*'ne; İstasyon Caddesi'nin Taşhan Meydanı bölümü, *Büyük Millet Meclisi Caddesi*'ne; Samanpazarı Yolu, *Çocuk Sarayı Caddesi*'ne dönüştürülmüştür (Tablo 7; Şekil 11). Ayrıca Taşhan Meydanı ilkin *Hâkimiyet-i Milliye Meydanı*'na, 1928'lerde ise *Millet Meydanı* şeklinde ad değişikliğine uğramıştır (Tablo 8). Diğer eski yollar ise sokağa dönüştürülmüş ve 1935'lere gelindiğinde, yolların neredeyse tamamı yeniden adlandırılmıştır (Ankara Şehri Broşürü, 1940, s. 9/22).

Tablo 7: Eski Ankara Bölgesindeki Cadde Adı Değişiklikleri (1928-1929)[46]

Eski Adlar	Yeni Adlar
İstasyon Caddesi (1)	-
Hacı Bayram Caddesi (9)	-
Koyunpazarı Caddesi (12)	
İzmit-Ankara yolunun İzmit kısmı	İstanbul Caddesi (2)
İzmit-Ankara yolunun Ankara kısmı	İstiklal Caddesi (4)
Samapazarı Yolu	Çocuk Sarayı Caddesi (11)
Taşhan Meydanı bölümünde kalan İstasyon Caddesi'nin bir kısmı	Büyük Millet Meclisi Caddesi (3)
-	Mustafa Necati Bey Caddesi (5)
-	Cumhuriyet Caddesi (6)
-	Çankırı Caddesi (13)
-	Anafartalar Caddesi (8)
-	Kızıl Bey Caddesi (7)
-	Bahriye Caddesi (10)

Kaynak: 1928 tarihli Eski Ankara Şehir Haritası

1928'in sonundan itibaren yapılan adlandırmaların ve ad değişikliklerinin ideolojik biçimi, *Latin alfabesi* ile şehri işaretlemiş (gösterge) olmalarından ileri gelmektedir. "Kemal Atatürk yönetiminde ve onun inisiyatifiyle Arap harf esaslı Osmanlı alfabesinin yerini Türkçe yazının yerini Latin alfabesi almıştır. Bu, aksan işaretinin eklenmesini, 'o' ve 'u' harflerinin üstündeki çift noktanın yanı sıra Angora gibi bazı yer adları, Ankara şeklinde uyarlanmıştır" (Kadmon, 2004, s. 87). Bunun en somut örneği, *Hâkimiyet-i Milliye Meydanı*'nın *Millet Meydanı* adıyla değiştirilmesidir. Bu bağlamda, Millet Meydanı hem Latin alfabesini hem de rejimin 'millet' söylemini ifade etmesi bakımından, gösteren-gösterilen biçiminde ideolojik bir mahiyete bürünmektedir.

Tablo 8: Taşhan Meydanı'nın Adlandırılma Biçimleri

1924'teki Ad	1925'li Yıllardaki Ad	1928'li Yıllardaki Ad
Taşhan Meydanı	Hâkimiyet-i Milliye Meydanı	Millet Meydanı

Kaynak: 1928 tarihli Eski Ankara Şehir Haritası

[46] Eski caddelerin haritadaki konumu ve numaralandırmaların haritadaki gösterimi, EK-1'de Şekil 4'te verilmiştir.

Bu adlandırmalar sayesinde rejimin dil reformu, gündelik dilin içerisine dâhil olmaktadır. Bu yolla adlar, "temsil siyasetine egemen olanlara normallik ve meşruiyet sağlar ve hem sembolik hem de maddi düzlemin bir parçası haline gelirler" (Berg ve Kearns, 2009, s. 19). Dil reformunun görünürlük mekânlarında sahnelenmesi, toplum ile dil arasında bir aşinalık kurar ve rejimin ideolojik söylemine bilinçdışı bir meşruluk sağlar. Yeniden adlandırmalarla yani "yeni bir *ethos*'a yatırım yapmak için dilin yeniden işlenmesi (yeni kelimelerin enjeksiyonu, mevcut terimlerin anlamının değiştirilmesi ve bazı kelimelerin ortadan kaldırılması yoluyla) yeni bir rejimin sembolik kültürünün yaratılması için önemlidir" (Gill, 2005, s. 480).

3.1.2. 1935-1949 Yılları Arasındaki Adlandırmalar ve Ad Değişiklileri

1935'ten sonra şehir imarında meydana gelen dönüşümlerle, Yeni Şehir bölgesinde 'modern anlamda' bir dizi cadde, bulvar ve meydan inşa edilmiştir[47]. "Yeni Şehir'in her şeyden önce siyasi bir iddia" (Batuman, 2017, s. 42) olarak planlanması, kamusal yer adlarının siyasal çehresini de etkilemiştir. 1935 tarihli verilerde; İstanbul Caddesi *Akköprü Caddesi*'ne; Bahriye Caddesi *Denizciler Caddesi*'ne; İstasyon Caddesi'nin Yeni Şehir tarafına çıkan ikinci bölümü *Kamutay Caddesi* ve *16 Mart Şehitleri Caddesi*'ne; Kızılbey Caddesi *Birinci Anafartalar Caddesi* şeklinde yeniden düzenlenmiştir (Tablo 9).

Kamutay ve *Denizciler'*in yanı sıra *Tüze, İlbeyi, Işıklar* ismi, öz Türkçe olduğu düşünülen adlar şeklinde caddelere verilmiştir. Diğer yandan Hacı Bayram Caddesi, *Gaziantep Sokak*'a ve Koyunpazarı Caddesi de sokak statüsüne getirilmiştir. "Adları doğallıktan çıkaran bu strateji, coğrafi mekânı bir anma sahnesine dönüştürmek için mevcut icat edilmiş analitik anların sayısını çoğaltmaktır" (Dwyer ve Alderman, 2008, s. 166).

[47] Ankara'nın başkent olmasıyla şehir dışından ve şehrin kırsal alanlarından merkeze doğru önemli bir göç akını yaşanmıştır. 1927 yılında 74.553 olan şehir nüfusu, 1935'te 122.720'ye yükselmiştir (Keleş, 2018, s. 26; Mamboury, 1934, s. 92). Nüfus artışına bağlı yaşanan konut yetersizliği, belediyenin çözmesi gereken temel bir sorun haline gelmişti. Konut sorununa kanalizasyon ve su gibi mahalli müşterek ihtiyaçların da eklenmesiyle kamusal hizmetlerde bir dizi problem kendini göstermekteydi (Türkoğlu, 2019). Şehirde hem memur hem de bürokratların yaşamış olduğu konut soruna göçle gelenler de eklenince, ilk gecekondulaşma süreci de ortaya çıkmaktaydı (Şenyapılı, 1985). 1935 yılına gelindiğinde konut üretiminde önemli bir gelişme sağlanmış olsa da gecekondulaşma artarak devam etmekteydi.

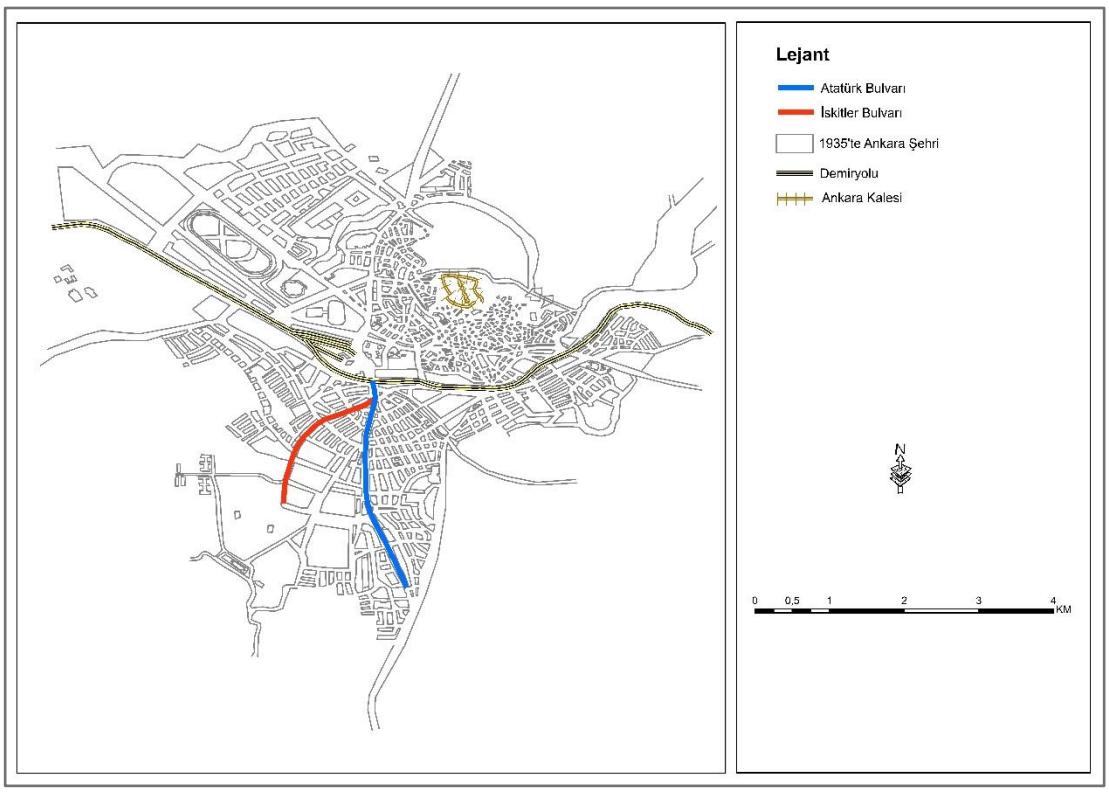
Tablo 9: Yeni Cadde Adları ve Değiştirilen Cadde Adları (1929-1935)

Eski Ad (1929)	**Yeni Ad (1935)**	**Eski Ad (1929)**	**Yeni Ad (1935)**
İstanbul Caddesi	Akköprü Caddesi	-	İsmet Paşa Caddesi
Bahriye Caddesi	Denizciler Caddesi	-	İzmir Caddesi
Büyük Millet Meclisi Caddesi	Kamutay Caddesi	-	Bakanlıklar Caddesi
İstasyon Caddesi'nin bir kısmı	16 Mart Şehitleri Caddesi	-	İkinci Anafartalar Caddesi
Kızılbey Caddesi	Birinci Anafartalar Caddesi	-	Meşrutiyet Caddesi
-	İlbeyi Caddesi	-	Tuna Caddesi
-	Cebeci Caddesi	-	Kanara Yolu
-	Amrağ Caddesi	-	Enstitü Caddesi
-	Dikmen Caddesi	-	Tarım Yolu Caddesi
-	Zeyrek Caddesi	-	Selanik Caddesi
-	Emciler Caddesi	-	Yaltırık Caddesi
-	Gömü Caddesi	-	Oran Caddesi
-	Bankalar Caddesi	-	Atilla Caddesi
-	Tüze Caddesi	-	Posta Caddesi
-	Işıklar Caddesi	-	Müdafaai Hukuk Caddesi
-	Yüksel Caddesi	-	Birinci Çankaya Caddesi
-	Müdafaa Caddesi	-	İkinci Çankaya Caddesi
-	Kazım Özalp Caddesi	-	Üçüncü Çankaya Caddesi

Kaynak: Ankara Şehri Broşür, 1940, s.5; Ankara Şehri Polis Rehberi, 1941, s. 71/72.

1935'e kadar ki süreçte, halkın gündelik ilişkilerde kullandığı eski adların neredeyse tamamı şehirsel peyzajdan silinmiş, rejim ideolojisini yansıtan adlarla şehirsel mekân yeniden üretilmiştir. Bu dönemde iki yeni bulvar kullanıma açılmıştır: *Atatürk Bulvarı* ve *İskitler Bulvarı* (Şekil 12).

Şekil 12: Atatürk Bulvarı ve İskitler Bulvarı

1924 tarihli haritada yer alan eski meydanlar, 1935'teki resmi belgeler ve haritalarda yer almamaktadır. Eski meydanlar, insan varoluşunun ve pratiklerinin karşılıklı ilişkisinden doğmuş yerlerdir (Casey, 1996, s. 15). Bu yerler, matematiksel bir düzlemde hesaplanarak üretilmiş mekânlar değildir[48]. Tarihsel süreç içerisinde bir dizi toplumsal ilişkinin izlerini taşıyan antropolojik yerlerdir ve insan coğrafyasının 'duygusal mekânları'dır (Kearney ve Bradley, 2009, s. 79)[49]. Özellikle *Samanpazarı,*

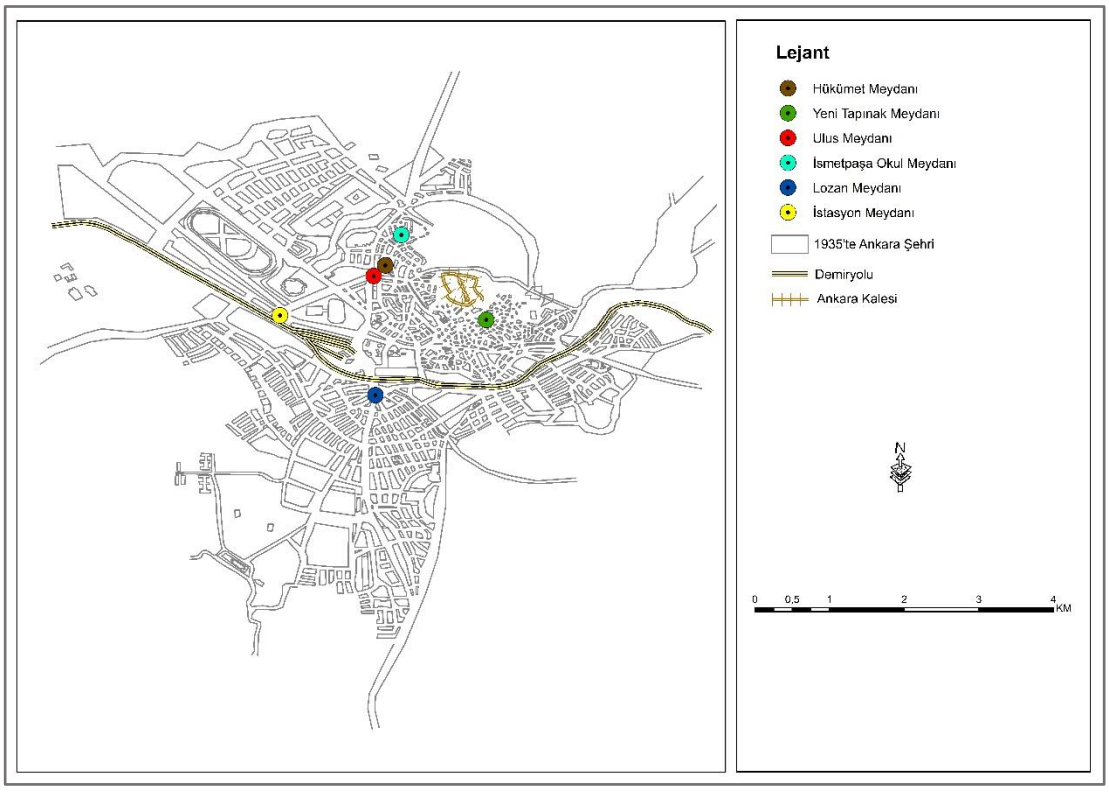
[48] Gaston Bachelard'a göre "hayalgücünün kavradığı mekân, geometricinin ölçümüne ve düşüncesine teslim edilmiş kayıtsız bir mekân olarak kalamaz. Yaşanmış bir mekândır bu" (Bachelard, 2018, s. 28). Yaşanılmış mekân, değerlerle yüklü bir 'yer'dir. Bu değerler, yere yönelik duygusal bir anlama ve insandaki yer aidiyetinin de temelini oluşturur. Gaston Bachelard *Mekânın Poetikası* kitabında, insan ve yer arasındaki bu dolayımsız ilişkiyi yer-severlik [to-pophilie] soruşturması olarak açıklar: "Soruşturmalarımıza, bu yönelim çerçevesinde, yer-severlik [to-pophilie] adı verilebilir. Bu soruşturmalar, sahip olduğumuz mekânların, rakip güçlere karşı savunduğumuz mekânların, sevdiğimiz mekânların insani değerini belirlemeyi amaçlıyor" (Bachelard, 2018, s. 28). Bachelard hayal gücü mekânlarının kökeninde bir 'yer-sevgisi' olduğunu ifade etmektedir. Bunu yaparken ise ev, eşya, çekmece, dolap, okyanus, kum, köşe gibi sözcüklerin şiirsel kullanımından yola çıkmaktadır.

[49] Burada şu noktaya dikkat çekmek gerekiyor: Toponimi çalışmalarının yer'i fenomenolojik bir otantikliğe indirgenmemesi adına, özdeşlik eleştirisinin de yapılması elzemdir. Mesela iktidarın 'mutlak mekân' perspektifinin bir sonucu olarak yapılan adlandırmalar, uzun bir zaman diliminden sonra, orada yaşayanlar için 'duygusal bir yer' haline gelir. Örneğin tek-parti döneminde yapılan yeni adlandırmalar, günümüzde belirli bir hafıza ve kimlik dolayımını içerebilir ve bu dolayım bir dizi duygusallığa da sahip olabilir. Fakat bu durum, geçmişteki ad değişikliklerinin temelinde yatan iktidar ilişkilerini müstakil kılmaz.

Atpazarı ve *Koyunpazarı* meydanları, tarihsel olarak güçlü geçmiş duygulanımlara sahip ve geleneksel ticari ilişkilerin sürdürüldüğü, toplumsal süreçlerle birlikte ortaya çıkmış kamusal yerlerdir (Şekil 10).

1935'teki meydan adları, Euklidesçi anlamda, 'geometrik boş bir düzlem' üzerinden yapılmış imar çalışmalarının bir ürünüdür. Bu adların birçoğu, iktidar kurumlarının adlarını taşır ve rejimi hem kurumsal hem de dilsel olarak gündelik dilin sınırları içerisine yerleştirmektedir (Şekil 13).

Şekil 13: 1935'teki Meydanlar

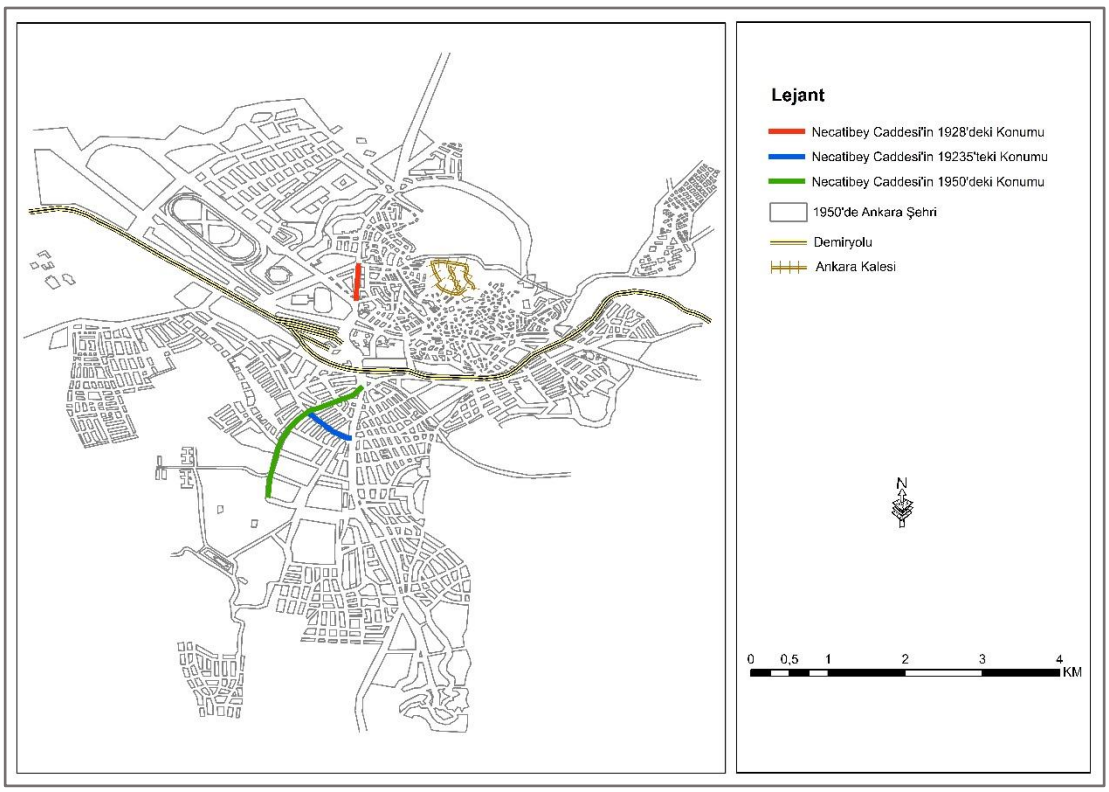

Lozan Meydanı, Kurtuluş Savaşı'nın bir kazanımı ve yeni Türk ulus-devletinin uluslararası alandaki meşruiyetini simgeler. Lozan Meydanı, eski Ankara'dan Yeni Şehir bölgesiyle bağlantıyı sağlayan ana arterde yer almaktadır. Yeni Şehir bölgesine, yani yeni modern Türk ulus devletinin sahnelendiği alana girebilmek için 'Lozan'dan yani Lozan Meydan'ından geçmek gerekir. Dolayısıyla Lozan Meydanı'nın bulunduğu konum, eskiden (Osmanlı) yeniye (Türkiye) geçişi de içeren bir göstergedir. Lozan Antlaşmasını (24 Temmuz 1923) imzalayan, yeni Türk ulus-devletinin kahramanı İsmet Paşa adı da, İsmet Paşa İlkokulu önündeki meydana verilmiştir (Şekil 13).

Rejimin Osmanlı'ya yönelik hıncı ve dini; rasyonel bir bağlama yerleştirme çabasının ilginç bir örneği, Cenabi Ahmet Paşa Camii (1565) önündeki alana *Yeni Tapınak Meydanı* adının verilmesinde görülür. Cami'den Tapınak'a olan dönüşüm, çağdaş Türk'ün dinle olan bağının gelecekteki tahayyül edilme biçiminin de bir göstergesidir. Burada bir deislamizasyon politikası söz konusudur. Latin Alfabesi ile dilin Türkleştirilmesi çabasını da içerisine alan bu toponimik uygulamalar, doğrudan siyasi bir anlam şehrinin inşa edilmesi amacı gütmektedir. Buradaki temel ilke, laikliktir. Dolayısıyla şehrin anlamsal fethi, kamusal yerlere yansıtılan laiklik ve Türklük temelli göstergelerle sağlanmıştır.

1935'ten sonra da benzer toponimik uygulamaların yaşandığı görülmektedir. 1935-1949 yılları arasındaki adlandırmaların ilginç olan yönü, adların bir cadde ya da bulvardan alınıp, başka cadde ve bulvarlara taşınmasıdır. *Necatibey Caddesi* (Şekil 14)*, Müdafaai Hukuk Caddesi, İskitler Caddesi, Cumhuriyet Caddesi* ve *Atilla Caddesi*, farklı cadde ve bulvara dönüştürülüp farklı adlar almıştır fakat bu adlar başka bölgelerdeki cadde ve bulvara yeniden verilmiştir. Müdafaai Hukuk, İskitler, Cumhuriyet, Atilla ve Necatibey adları, farklı mahallelere taşınarak Ankara'nın şehirsel mekânında sürekli sergilenmiştir. Dolayısıyla, bürokratik aygıtın mekânı denetleme ve düzenleme potansiyelinin kapitalizm ile olan rasyonel ilişkisi, Ankara şehrinin yol sistemi düzenlenmesinde, farklı bir şekilde tezahür etmektedir. Mekânın rasyonalizasyonu, bürokratik/ideolojik bir müdahale olarak kamusal yerlerin adlandırılmasında ortaya çıktığı düşünüldüğünde, 'mutlak mekân' kavramı daha anlaşılır olmaktadır. Bu bağlamda, Ankara şehrindeki adlandırma projeleri, otoriter modernist planlamalarla (Lörcher, Jansen) gerçekleştiği için değiştirilen adlar farklı cadde ve bulvarlara yeniden taşınabilmiştir.

Şekil 14: Necatibey Caddesi'nin Yıllara Göre Mekânsal Değişimi

Mutlak mekân ve rasyonalizm arasındaki bağıntı, iki şekilde tezahür etmektedir. Birincisi, sömürgecilik faaliyetlerinde sömürülecek yerin, harita üzerinden 'mutlak bir düzlem' dâhilinde hesaplanarak ele geçirilmesinde ortaya çıkar. Sömürgecilik faaliyetleri ile modern kartografinin eş zamanlı ortaya çıkışı bunun somut bir örneğidir (Harley, 2001). İkincisi, endüstriyel kapitalizmin kentleşme ile olan ilişkisinde bürokratik aygıt, mekânı mutlak görür: İmar ve bölge planları, çevre düzenlemeleri, kamusal hizmetler ile yol sistemleri, ikametgâh bilgileri, posta, telgraf ve telefon hatları vb. hizmetlerin şehirsel mekândaki işleyişi, rasyonelleşmiş bürokratik bir yapıyı gerektirir (Tuathail, 1996, s. 8). Bu tür kamusal hizmetler, şehirsel mekânın (yerler arası uzaklık, yolların uzunluğu, evlerin ve kamusal mekânların kapladığı alan vb.) harita üzerinden mutlak bir hesaplanmayla gerçekleşir. Dolayısıyla kentsel yol sisteminin rasyonalizmi; mekânsal sistemleri, işlevleri ve insanları yönlendirmek ve takip etmeye yarayan, bürokratik-teknokratik araçlar çerçevesinde ortaya çıkar (Voulteenaho ve Ainiala, 2009, s. 228).

Ankara şehrinin ‘mutlak mekân’ kavramı çerçevesindeki dönüşümü, Avrupa’daki gibi sanayileşmeye bağlı, şehirsel yaşamın hem bürokratik yapıyla hem de buna bağlı olarak sermayenin şehirdeki dönüşümünün kontrol altına alınmasındaki rasyonalist işlevle çok az ilişkilidir. Kapitalizm, kent, mekânsal düzenleme ve denetleme yani Geároid Ó Tuathail’in (1996, s. 7) kavramsallaştırmasıyla, ‘jeo-iktidar’ın rasyonel-bürokratik aygıtları, Ankara şehrinde ‘etno-seküler’ özellikleri ve rejim kahramanlarını öne çıkarmaktadır. *Mustafa Kemal, İsmetpaşa, İnönü, Müdafaai Hukuk, İstiklal, Gazi, Selânik, Anafartalar* vs. cadde ve bulvar adları, şehirsel mekânda sürekli tekrarlanmaktadır. Bu adlar, izleyicisine rejimin ortaya çıktığı siyasal düzlemi –sürekli- hatırlatması yoluyla, bir “değerler göstergesi” sunmaktadır. Bu göstergesel değerler sisteminin şehirsel mekâna işlenmesi, gelecekte ‘şehirsel hafıza kristalleri’nin ne olacağı sorusuna da bir cevap vermektedir (Nora, 2006, s. 9).

1949’ların sonuna gelindiğinde, Ankara şehri mekânsal anlamda genişlemeye devam etmekle birlikte yeni cadde ve bulvarlar da kullanıma açılmış ve (yeniden) adlandırılmıştır.

Tablo 10: Yeni Cadde Adları ve Değiştirilen Cadde Adları (1935-1949)

Eski Adlar	Yeni Adlar
Akköprü Caddesi	İstanbul Caddesi
Amrağ Caddesi ile birleşti	Cebeci Caddesi
Vekâletler Caddesi	Bakanlıklar Caddesi
Birinci Anafartalar, İkinci Anafartalar, Tüze ve Çocuk Sarayı Caddesi birleşimi	Anafartalar Caddesi
Zeyrek Caddesi	Dikmen Caddesi
Emciler Caddesi	Sakarya Caddesi
Gömü Caddesi	Mamak Caddesi
İlbeyi Caddesi	Hükümet Caddesi
İskitler Bulvarı	Necatibey Caddesi
Kanara Yolu	İskitler Caddesi
Oran Caddesi	Sanayi Caddesi
Ziraat Enstitüsü Caddesi	Tarım Yolu Caddesi
-	Bahçelerarası Caddesi
-	Baraj Caddesi
-	Bentderesi Caddesi
-	Etlik Caddesi

-	Gazi Çiftliği Caddesi
-	Hipodrom Caddesi
-	Keçiören Caddesi
-	Yenidikmen Caddesi
-	Çankaya Caddesi
-	Süleyman Sırrı Caddesi
-	Kızılay Caddesi

Kaynak: Ankara Şehri Broşür, 1940, s. 5.

Kamusal yerleri adlandırmanın iktidar ve egemenlik ile olan ilişkisi, şehri 'siyaset sitesine' dönüştürmesinde ortaya çıkmaktadır (Palonen, 2015; Azaryahu, 1990). Caddelerin önemli siyasi-ideolojik işlevlere sahip olmasının en somut örneği, *İstasyon Caddesi*'nin adlandırma biçimlerinde ortaya çıkmaktadır. 1924-1949 yılları arasında, İstasyon Caddesi'nin adlandırma rejimine baktığımızda, önemli veriler sunmaktadır. Ankara'ya gelenlerin şehirle ilk temasları, İstasyon'da başlar. 1924 tarihli haritada görüldüğü gibi (Bkz: Şekil 4); İstasyon Caddesi, güney ve kuzeydoğu yolunun tamamını ifade etmek için kullanılmaktaydı. 1928'de Taşhan Meydanı (Millet Meydanı) bölümü *Büyük Millet Meclisi Caddesi*'ne; 1935'te güney taraftaki İstasyon Caddesi *16 Mart Şehitleri Caddesi* ve *Atilla Caddesi*'ne, Büyük Millet Meclisi Caddesi ise *Kamutay Caddesi* olarak değiştirilmiştir. 1949'lara gelindiğinde ise, 16 Mart Şehitleri Caddesi ve Atilla Caddesi *İnönü Bulvarı*'na, kuzeydoğu İstasyon Caddesi ve Kamutay Caddesi ise *Cumhuriyet Bulvarı* olarak adlandırılmıştır. Cumhuriyet Caddesi, Enstitü Caddesi, Bankalar Caddesi ve Çankaya Caddesi'nin de eklenmesiyle, *Atatürk Bulvarı* uzun bir sahaya yayılmıştır. Dolayısıyla, Ankara'ya trenle gelenlerin istasyondan çıktıklarında karşılaşacakları üç tabela vardır: *Atatürk Bulvarı, İnönü Bulvarı* ve *Cumhuriyet Bulvarı* (Tablo 11).

Tablo 11: Bulvar Adları (1935-1949)

Atatürk Bulvarı	Çankaya Caddesi'nin bir kısmı, Enstitü Caddesi, Cumhuriyet Caddesi, Bankalar Caddesi'nin birleşimi
İnönü Bulvarı	16 Mart Şehitleri Caddesi ve Atilla Caddesi'nin birleşimi
Cumhuriyet Bulvarı	Kamutay Caddesi ve İstasyon Caddelerinin birleşimi
Gazi Mustafa Kemal Bulvarı	Necatibey Caddesi ve Yaltırak Caddesi'nin birleşimi

Kaynak: Ankara Şehri Broşür, 1940, s. 3.

Tablo 12: Meydan Adları (1935-1949)

Eski Adlar	Yeni Adlar
İstasyon Meydanı	19 Mayıs Meydanı
İsmetpaşa Okul Meydanı	Okul Meydanı
Yeni Tapınak Meydanı	Mimar Sinan Meydanı
Millet Meydanı	Ulus Meydanı
-	Müdafaai Hukuk Meydanı
-	Emniyet Abidesi Meydanı
-	Zafer Meydanı
-	27 Kanunievvel Meydanı
Samanpazarı Meydanı	-
Büyük Millet Meclisi Meydanı	-
Hisar Meydanı	-
Mehmetçik Meydanı	-
Ogüst Meydanı	-
Nevzat Tandoğan Meydanı	-
İtfaiye Meydanı	-

Kaynak: Ankara Şehri Broşür, 1940, s. 1; Ankara Rehberi, 1949.

Tablo 13: Park Adları (1923-1949)

İnönü Parkı
Gençlik Parkı

Kaynak: 1944 ve 1950 Tarihli Ankara Şehir Haritası.

Tablo 14: Lise Adları (1923-1949)

Eski Adlar	Yeni Adlar
Taş Mektep (1886), Erkek Lisesi (1924)	Atatürk Lisesi (1938)
-	Gazi Lisesi
-	Yeni Şehir Lisesi
-	Ticaret Lisesi
-	Kız Lisesi

Kaynak: Ankara Rehberi, 1949.

1935-1949 yılları arasındaki adlandırmalar[50], rejimin mekânsal düzenlemelerle ortaya çıkarmak istediği coğrafi manzaranın, somutlaşmış halini sergilemektedir. Bu durum meydan, park ve okul adları için de geçerlidir. Belirli tarihsel olay ve

[50]1944 tarihli Ankara Şehir Haritası EK-1'de Şekil 5'te verilmiştir.

kahramanlar, adlandırma yoluyla şehirsel mekânda maddileştirilmiştir. Rejimin ulusal kimlik anlatısı, adlandırmalar yoluyla kronolojik bir tarih anlatısını ön plana çıkarmaktadır. Bu tarih anlatısı, yeni yaratılan ulus-devletlerde, ulus ve ulusal kimlik duygusunu geliştirme çabasının önemli bir parçasıdır (Yeoh, 1996, s. 299).

3.2. CHP'NİN ADLANDIRMA PRATİKLERİNİ SINIFLANDIRMAK

1949 yılına kadar yapılan ad değişiklileri ve yeni adlandırmalar sonucunda, toplamda otuz yedi cadde, dört bulvar, on yedi meydan, iki park ve beş lise adı, Ankara'nın şehirsel mekânına işlenmiştir[51]. Şehre işlenen adlardaki gaye, 'mekânın anlamsal fethini sağlamak' ve anlamı monist söylemde sabitlemektir. Monolitik söylemdeki amaç ise, tek-parti rejimini görünürlük mekânlarıyla özdeşleştirmektir. Burada bir tek-parti tartışmasına girilmemekle birlikte, şehirsel mekânın *mekân temsilleri*[52] ve *temsil mekânları*[53] biçiminde üretilmesinde (Lefebvre, 2014, s. 68), tek-partinin mekânsal materyalizasyonunun nasıl sağlandığı tartışılmaktadır. Tek-partinin mekânsal materyalizasyonu, daha önce de vurgulandığı gibi, *Türklük (milliyetçilik)* ve *Batılılaşma* kavramları çerçevesinde terkip edilmiştir. Ankara şehrindeki kamusal yer adları, *Batılılaşmaya* vurgu yapar ancak *Türk* temelli bir *ulus* tasavvurunu daha fazla ön plana çıkarmaktadır. Tablo 15'teki adlar bağlamında Türk ulus-devleti, Mustafa Kemal önderliğinde ve onun dünya görüşü (Kemalizm) ekseninde 'kurulmuştur' (Parla, 1991, s. 167).

Tablo 15: Örnekleme Dâhil Edilen Kamusal Yer Adları (1923-1949)

Cadde	Bulvar	Meydan	Park	Lise
Anafartalar	Atatürk	19 Mayıs	Gençlik	Atatürk
Atilla	Cumhuriyet	27 Kânunievvel	İnönü	Gazi

[51] Tüm cadde, bulvar, meydan, park ve lise isimleri EK 2'de Tablo 1'de verilmiştir.

[52] "*Mekân temsilleri,* yani *tasarlanmış* mekân; bilginlerin, planlamacıların, şehircilerin, "parçalayan" ve "teknokratların", yaşananı ve algılananı (sayılar üzerine bilgiççe spekülasyonların –"altın sayı", oran ölçüleri ve "kanonlar" karıştırdığı) tasarlananla özdeşleştiren, bilimselliğe yakın kimi sanatçıların mekânı. Bu, bir toplumun (bir üretim tarzının) içindeki egemen mekândır. Mekân kavrayışları, (üzerinde durmak gerekecek bazı çekincelerle birlikte) sözel, dolayısıyla entelektüel olarak oluşturulmuş bir göstergeler sistemine yönelme eğilimi gösterir" (Lefebvre, 2014, s. 68).

[53] "*Temsil mekânları,* yani mekâna eşlik eden imgeler ve semboller aracılığıyla *yaşanan* mekân, yani "oturanların", kullananların mekânları, aynı zamanda kimi sanatçıların ve belki de o mekânı tarih edenlerin ve sadece tarif ettiğine inanların –yazarlar, filozoflar- mekânları. Bu, imgelemin değiştirmek ve sahiplenmek istediği, egemen olunan, dolayısıyla maruz kalan mekândır. Fiziksel mekânı, nesnelerini sembolik olarak kullanarak kapsar. Öyle ki, bu temsil mekânları sembollerin ve sözel olmayan göstergelerin az çok bağdaşık sistemlerine yönelir" (Lefebvre, 2014, s. 68).

Gazi Çiftliği	Gazi Mustafa Kemal	Büyük Millet Meclisi		Yeni Şehir
Hükümet	İnönü	Emniyet		
İskitler		Hükümet		
İsmetpaşa		Lozan		
İstiklâl		Mehmetçik		
İzmir		Mimar Sinan		
Meşrutiyet		Müdafai Hukuk		
Müdafaa		Tandoğan		
Müdafai Hukuk		Ulus		
Kazım Özalp				
Necatibey				
Sakarya				
Selânik				
Süleyman Sırrı				
Tuna				

Kaynak: Ankara Şehri Broşürü, 1940; Ankara Şehri Polis Rehberi, 1941; Ankara Rehberi, 1949.

Tek-parti rejiminin kamusal yer adlarına yansıma biçimleri, kendi içerisinde değerlendirildiğinde, birbiriyle korelasyon halinde dört sınıflandırma biçimi ortaya çıkmaktadır. Örneklemdeki kamusal yer adları; *Ulusal Savaş ve Kahramanları, Ulus-Devlet, Ulusun Kökeni* ve *Ulusun Bürokratları* şeklinde bir sınıflandırma sistemine tabi tutulmuştur. Cumhuriyetin kuruluşu ve sonrasında meydana gelen söylemlerde, *ulusa* yönelik yoğun vurgulardan dolayı, *ulus* kavramı tercih edilmiştir. Ulus kelimesi, "Atatürk'ün direktifleriyle 28 Eylül 1934'ten itibaren her gün gazetelerde yoğun olarak kullanılmıştır" (Alpman, 2018, s. 125). Ulusal savaştan ulus-devlete, cumhuriyet ve vatandaşlıktan giyim-kuşama, yeme-içme kültüründen yatmaya, kamusal mekânların kullanımından gündelik yaşama kadar her alanda, toplumun önceden belirlenmiş kurallara dâhil olmasını sağlamak için, her daim *ulus* kavramına vurgular yapılmıştır. Her reform; ulusal birlik, ulusal istenç, ulusal kültür, ulusal kahraman gibi söylemler ile dile getirilmiştir (Bora, 2010, s. 117/138).

Tablo 16: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (1923-1949)

Ulusal Savaş ve Kahramanları[54]	**Ulus-Devlet**[55]	**Ulusun Kökeni**[56]	**Ulusun Bürokratları**[57]
Anafartalar	Büyük Millet Meclisi	İskitler	Kazım Özalp
İstiklal	Cumhuriyet	Atilla	Necatibey
İzmir	Emniyet	Mimar Sinan	Nevzat Tandoğan
Müdafai Hukuk (3)	Gençlik		Süleyman Sırrı
Sakarya	Hükümet (2)		
19 Mayıs	Lozan		
27 Kanunievvel	Meşrutiyet		
Mehmetçik	Selanik		
Atatürk (2)	Tuna		
Gazi (2)	Ulus		
Gazi Mustafa Kemal	Yeni Şehir		
İnönü (2)			
İsmetpaşa			

Kaynak: Ankara Şehri Broşürü, 1940; Ankara Şehri Polis Rehberi, 1941; Ankara Rehberi, 1949.

Tablo 16'daki sınıflandırma, tarih ders kitaplarındakine benzer bir ulus-devlet portresi/kronolojisi çizmektedir. Kitaplardan farklı olarak kamusal yerler adları, 'ötekinin olumsuzlanması' diyalektiğinden ortaya çıkmamaktadır (Azaryahu, 1990, s. 33). 1923-1949 yılları arasındaki adlandırmalar, 'benin tek-sesliliği'ni ve homojenliğini şehirsel mekânda dile getirmektedir. Burada anlam, monist bir söylemde sabitlenmeye çalışılmaktadır. Fakat anlam, anlamın sabit olmadığı ön varsayımına dayandığı için (Derrida, 2014), 1923-1949 yılları arasında yapılan adlandırmalara çoğu zaman, baskı aygıtları eşlik etmiştir. Örneğin Dersim'den Tunceli'ye yapılan ad değişikliği, hem 'fiziksel şiddet'i hem de 'sembolik şiddet'i içermektedir. Bu durum, kamusal yer adlarının işleyişi için de geçerlidir. *Cumhuriyet Caddesi* göstergesi, muhalifler için hem fiziksel şiddeti (İstiklal Mahkemeleri vs.) hem de sembolik şiddeti (fiziksel şiddeti hatırlatması bağlamında) iç içe geçiren bir

[54] *Ulusal Savaş* kategorisinde sınıflandırabileceğimiz bazı sokak adları: *Mudanya, Çanakkale, Samsun, Gaziantep, Erzurum, Sivas,*

[55] *Ulus Devlet* kategorisinde sınıflandırabileceğimiz bazı sokak adları: *Hilal, Yurt, Kızılay, Alsancak, İnkılap, Yenigün, Yenikök,*

[56] *Ulusun Kökeni* kategorisinde sınıflandırabileceğimiz bazı sokak adları: *Türk, Anadolu, Kırgız, Mete, Eti, Bozkurt, Kurt, Eti Zafer, Akıncılar, Ertürk, Erdoğan, Çağatay, Bozkır, Ural, Oba.*

[57] *Ulusun Bürokratları* kategorisinde sınıflandırabileceğimiz bazı sokak adları: *Fevzi Çakmak.* Daha önce *Celal Bayar* adı da sokağa verilmişti fakat 1950'ye gelindiğinde, Celal Bayar, *Mermerli Sokağı* adı biçiminde değiştirilmiştir.

adlandırmadır. Dolayısıyla adların resmi ideolojinin göstergeleri olarak şehirsel mekâna monte edilmeleri, öteki (İslamcı, etnik vb.) kimlikler için 'sembolik şiddet' mesajı içermektedir (Bourdieu, 1991, s. 240).

Diğer yandan *Cumhuriyet Caddesi* göstergesi, bazılarına göre yeni Türk ulus-devletini simgelerken, diğerleri için İslam Devleti'nin ortadan kaldırılması ya da farklı etnik kimliklerin baskılanması, asimile edilmesi gibi anlamları içermektedir. Bu bağlamda *Cumhuriyet* göstergesinin gösterileni, bir dizi farklı ve birbirine indirgenemez anlam çoğulluğunu içerdiği için, *Cumhuriyet* gösterileni bir göstergeye dönüşmektedir (Derrida, 2014; Derrida, 2020). Gösterilenin bir dizi farklı anlamı içerisinde barındırması, hem adlandırma ile iktidar ilişkisinin semantiğini tözleştirmekten kurtarmakta hem de bu farklı anlam ağlarının farklı siyasi gruplar temelinde örgütlenip, günümüze değin nasıl geldiğinin anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Bir diğer katkı ise, Tablo 16'daki sınıflandırmanın sabit ve kesin olmadığı, her bir birimin (sınıfın) birbirleriyle olan ilişkisi noktasında ve birbirlerine Kemalizm çerçevesinde eklemlendiğini hatırlatmasında ortaya çıkmaktadır. Son katkı ise, günümüze doğru gelindiğinde hangi göstergelerin bu sınıflara dâhil edildiği, hangilerinin çıkarıldığı noktasında işlerlik kazanmaktadır.

3.2.1. Ulusal Savaş ve Kahramanları

Ulusal Savaş/Kurtuluş Savaşı/İstiklal Savaşı, I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin kalan son toprakları içinde yani Misak-i Milli sınırları dâhilindeki toprakların kurtarılması için, 1919-1922 yılları arasındaki toplumsal seferberlik dönemini ifade etmek için kullanılmaktadır (Goloğlu, 2008; Zürcher, 2000). Ankara şehrindeki kamusal yer adlarına bu dönemle ilgili bir dizi olay ve kişi adı verilmiştir. Ulusal Savaş ya da Kurtuluş Savaşı, Mustafa Kemal önderliğinde ve onun şahsında yaşanan gelişmeler ekseninde kamusal yer adlarına yansımıştır. Bunun en somut örneği, I. Dünya Savaşı'nın en kanlı geçtiği Çanakkale Savaşı'nın üçüncü cephesi olan *Anafartalar* adının bir caddeye verilmiş olmasıdır. Halk arasında *Karaoğlan Yolu* olarak kullanılagelen bu alan, "Mustafa Kemal'in Çanakkale Savaşları sırasında kazandığı Anafartalar Savaşı'nı onurlandırmak üzere caddeye bu ad verilmiştir" (Şenyapılı, 2004, s. 18).

Anafartalar, Mustafa Kemal'in Anafartalar Grubu Komutanlığı yaptığı ve önemli başarılar kazandığı bir cephedir. Bu kazanım, Mustafa Kemal'in daha fazla tanınır olmasını da sağlamıştır. Dolayısıyla Ulusal Savaş, Mustafa Kemal'in yönettiği ve kazandığı savaşlar ve olaylar minvalinde kamusal yer adlarına verilmiştir (Tablo 17). Ulusal Savaş, Mustafa Kemal ile özdeşleşmesi bakımından, 1915'teki *Anafartalar Cephesi*'ndeki 'başarıdan' itibaren başlatılmaktadır.

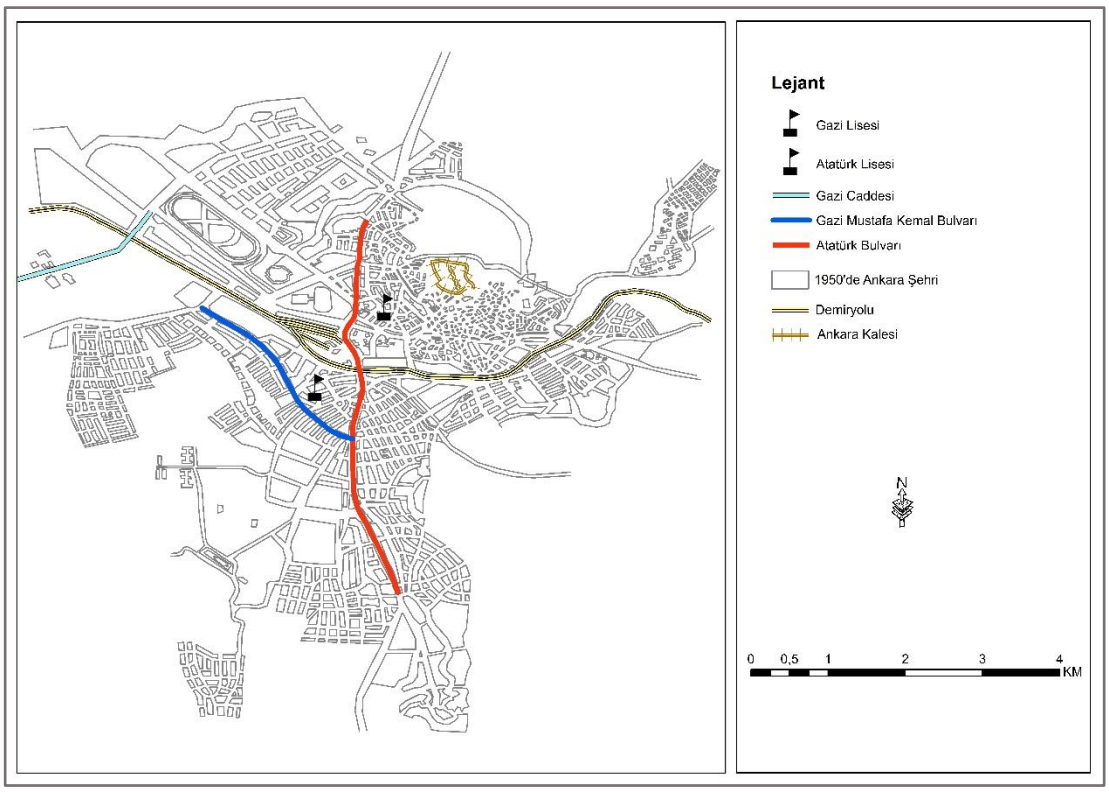
Tablo 17: Ulusal Savaş'ın Kronolojisi

Kamusal Yer Adları	Açıklama
Anafartalar Caddesi	9 Ağustos 1915: Anafartalar, Çanakkale Savaşı'nın 3. Cephesinin adıdır. Mustafa Kemal, Anafartalar Grubu Komutanı olarak görevlendirilmiş ve savaşın kazandığı bir cephedir.
İstiklal Caddesi	19 Mayıs 1919-11 Ekim 1922: Ulusal Savaşı/Ulusal Mücadele dönemi
19 Mayıs Meydanı	19 Mayıs 1919: Mustafa Kemal'in Bandırma Vapuru'yla Samsun'a çıkışı
Müdafai Hukuk Caddesi	4 Eylül 1919: Sivas Kongresi'nden sonra Mustafa Kemal önderliğinde bütün cemiyetlerin, Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilerek Kurtuluş Savaşı'na girilmesi
27 Kanunievvel Meydanı	27 Aralık 1919: Mustafa Kemal'in Ankara'ya gelişi
Sakarya Caddesi	23 Ağustos-13 Eylül 1921: Sakarya Meydan Muhaberesi
İnönü Bulvarı ve İnönü Okulu	6 Ocak 1921: I. İnönü Muhaberesi ve 21 Mart-1 Nisan 1921: II. İnönü Muhaberesi İsmet Paşa'nın kazandığı ulusal savaşlar
İzmir Caddesi	9 Eylül 1922: Büyük Taarruz Savaşı ile Yunanlıların İzmir'den çıkarılması
Mehmetçik Meydanı	Kurtuluş Savaşı ve hâlihazırda görevli bulunan askerlerin halk dilindeki tanımı

Yerlere savaş adlarının verilmesi, çok eski tarihlere kadar gitmektedir. Klasik Dönem'de Roma İmparatorluğu elde ettiği yerlere, savaşla ilgili adlar vermiştir (Rose-Redwood, vd., 2010). Osmanlı Dönemi'nde de bu tür uygulamaların olduğu bilinmektedir (Sezen, 2017). Savaş ve kahraman adlarının, Roma ve Osmanlı Dönemi'nde yerlere yansıtılması, belirli bir tarihsel kıdem ve kronoloji içerisinde anlam bulmaktaydı. Fakat Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki savaş adları, Türk devletinin kuruluşu için bir milat/başlangıç görevi görmektedir. Ulusal savaş, Türk ulus-devletini "yoktan var eden bir mücadele dönemini" ifade eder. Bu milat, Kurtuluş Savaşı ile

önderlik arasında, olumsal anlamda bir özdeşlik tesis etmektedir. Nitekim Mustafa Kemal *Nutuk*'a, "1335 (1919) senesi Mayıs'ının on dokuzuncu günü Samsun'a çıktım" cümlesiyle başlamaktadır (Kemal, 2011, s. 7).

Şekil 15: Mustafa Kemal İle İlgili Adların Mekânsal Dağılımı

10 Temmuz 1921 ile 24 Temmuz 1921'de Yunanlılara karşı kaybedilen *Kütahya-Eskişehir Savaşı* adı kamusal yerlere verilmemiştir (tarih ders kitaplarından farkı olarak). Sadece savaşların olumlu anları yani kazanımları ve başarıları adlara yansımıştır. Dolayısıyla Ulusal Savaş Dönemi, Mustafa Kemal önderliğinde kazanılan savaşlar üzerinden olumlu bir dizge içerisinde kamusal yer adlarına verilmiştir.

Mustafa Kemal dışında, 1940'lardan itibaren İsmet İnönü'yle de Ulusal Savaş'ın kazanımları paylaşılmıştır. İnönü adının bulvar ve meydanlara verilmesi, 1940'lı yıllarda ve sonrasında yoğunluk kazanmıştır. 1940 yılı öncesinde, *İsmetpaşa İlkokulu* ve *İsmetpaşa Caddesi* dışındaki kamusal alanlara, İsmet İnönü adı verilmemişti. Bir de 1926'da Dağ Mahallesi (Eski Osmaniye Mahallesi) sakinleri, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesine gönderdikleri bir mektupta, *İsmetpaşa* adının mahalleye verilmesini talep etmişlerdi (Türkoğlu, 2019, s. 41). Belirtmek gerekirse, adlandırmalarda kahramanlar arasında hiyerarşik bir vurgu da söz konusudur. Mesela

liselere Mustafa Kemal adı verilirken, ortaokul ve ilkokullara da İsmetpaşa ve diğer bürokrat adları verilmiştir (Ankara Şehri Polis Rehberi, 1941; Ankara Rehberi, 1949). Sonuç olarak *Mustafa Kemal* ve *İsmet İnönü* dışındakiler, Ulusal Savaş'ın *Mehmetçik*'leridir. Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Fevzi Çakmak gibi adlar, *Mehmetçik* kategorisindedir. Mehmetçik adı homojendir ve gündelik muhayyilede astı temsil etmektedir.

Tablo 17'deki *Anafartalar, Sakarya, İzmir, İnönü* ve *İstiklal* adı Ulusal Savaş Dönemi'ndeki kazanımları vurgularken, *19 Mayıs* ve *27 Kanunievvel* adları ise ulusal savaşın başlatıcısı ve yürütücüsünün Mustafa Kemal olduğunu ön plana çıkarmaktadır. Cadde adları kazanılan savaşlara verilirken, Mustafa Kemal'in ulusal mücadeleye ilk başladığı yerleri, savaşı koordine ettiği ve ulusal mücadeleyi başarıyla bitirdiği yerlerin adı da meydanlara verilmiştir. Ulusal savaş ikonografisinin şehirsel mekâna işlenmesi, neredeyse tüm ulus-devletlerde görülen bir olgudur. Kamusal yer adlarındaki dikkat çekici nokta, savaş anlatısının ölüm ve ölüm korkusu etrafından değil de kazanım ve sevinç gösterisi temelinde kurgulanmasıdır. Her ne kadar bu adlar kullanıcılarında, sevinç ve kazanım duygulanımlarını yarattığı konusunda bir uzlaşma olmasa da (sembolik şiddet), özellikle iktidarların anlamı sabitlemeye yönelik çabalarını dışa vurması açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Burada anlamın sabitlenmesindeki amaç, "siyasi talepleri meşrulaştırmak ve ulusal topluluk içindeki sosyal ve politik bölünmeleri aşan, paylaşılan tarihsel miras duygusu yaratmaktır" (Azaryahu, 1999, s. 111).

1923-1949 yıllları arasındaki ulusal kahraman adları, şimdinin yani yaşanan belleğin içerisinde olan kahramanlardır. Bu anlamıyla şehirsel mekâna, ulusal tarihin başlangıç haritası işlenmiştir (Azaryahu ve Kook, 2002, s. 210). Modern ulusun sembolik haritası, ulusal savaş ve ulusal kahramanlarla mekâna damgalanmış ve bu yolla geleceğin 'mekân kristalleri' oluşturulmaya çalışılmıştır (Nora, 2006). Bu strateji, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından beri, şehirsel mekânın düzenlenmesinde kullanılan bir uygulamadır. Dolayısıyla "tarihi kahramanları ve olayları cadde isimleriyle anmak, giderek artan bir şekilde ulus inşa etme ve siyasi elitlerin ulusal kimliği, ulusal bir tarih kalıbına sokma çabalarının bir ürünüdür" (Azaryahu, 2009, s. 56). Bu bağlamda, modern Türk kimliğinin ve hafızasının kaynağını şehirsel mekânda maddileştirme biçimlerinden biri, ulusal savaş ve kahramanların adlandırılmasıdır.

Şehirsel mekândaki adlarla yaşanılacak karşılaşmalardan ümit edilen, adların sembolik anlamı üzerinden paylaşılan ortak bir topluluk (hayali cemaat) duygusu ve homojen bir toplumsal bellek oluşturmaktır.

3.2.2. Ulus-Devlet

Ulus-devlet[58] kategorisindeki kamusal yer adları, temelde, Cumhuriyet ve ulus/millet kavramlarını ön plana çıkarır. *Büyük Millet Meclisi, Hükümet ve Emniyet,* ulus-devletin idari anlamdaki örgütlenme modelidir. Geleneksel devlet yapısından farklı olarak ulus-devletin kurumları, merkezileşmiş bir idari aygıt biçiminde ve rasyonel-bürokratik bir sistem içerisinde coğrafi mekânı dönüştürür (Konvitz, 1990, s. 7; Weber, 2005). Fakat bu adların mekânlara verilmesi, hem bulundukları konumlarda devletin fiziksel-somut yüzünü hem de yeni devlet kurumlarını ulusa tanıtmak gibi işlevleri bulunmaktadır. *Büyük Millet Meclisi Meydanı, Hükümet Meydanı ve Emniyet Meydanı*, adı geçen kurumların önündeki boş alanları ifade etmektedir. Kurumların fiziksel-dışsal mimari görüntüsü ile meydanlar arasında göstergebilimsel bir ilişki vardır. Meydana gelenlerin bu kurumlarla yaşadıkları karşılaşmalar, kurum ile beden arasında performatif bir etkileşimin kurulmasınaı sağlamaktadır (Goffman, 2020). Devlet kurumları binalarının mimari anlayışının otoriter yapısı, izleyicisine ideolojik bir dizi mesaj (Eco, 2019) ve bireysel olarak deneyimlenecek ancak toplumsal hafızanın kurulmasını da sağlayacak bir dizi imge sunmaktadır.

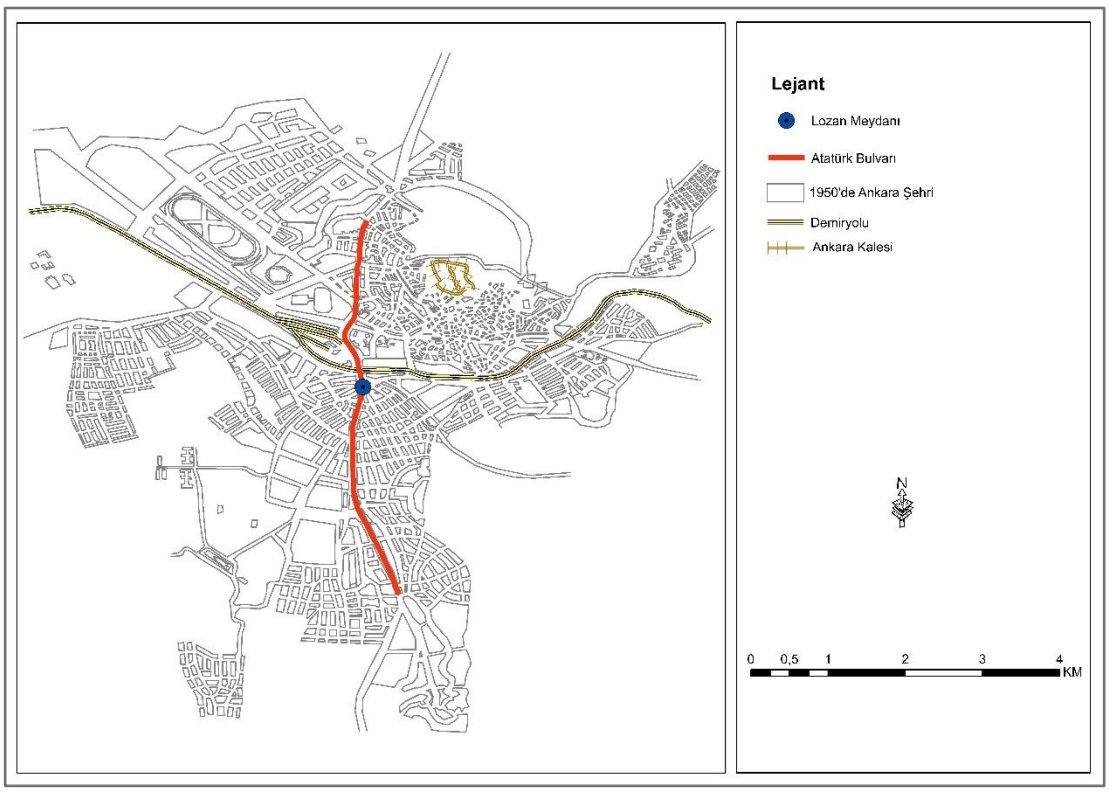
> Ulus-devlet, yaratılacak resmi/sivil kamusal alanda resmi bir belleğin tanımlanmasına çalışırken, eş zamanlı olarak meydanda bir araya gelen kentlinin, bu pratikler aracılığıyla toplumsal belleğini ulus-devletin belleğiyle özdeşleştirerek, geçmiş yüzyıldan kopuk *[hayali bir geçmiş ve şimdi anlatısı içerisinde]* bir sosyal çerçevede kimlik geliştirmesinde rol oynar (Yalım, 2017, s. 158).

[58] 21 Mart 1920'de Birinci Meclis'in Ankara'da toplanmasıyla birlikte, Meclis bir dizi yetki ile donatılmıştır. 1920'de 7. No'lu kanunla; "İstanbul'un işgalinden sonra İstanbul tarafından ve BMM tasvibi dışında yapılan ve yapılacak bütün antlaşma ve sözleşmeler ile verilen imtiyazlar geçersiz sayıyordu" (Tanör, 2017, s. 234). Meclis ile Kurtuluş Savaşı/Ulusal Savaş eş zamanlı koordine edilmekteydi. Mustafa Kemal'in Meclis başkanı seçilmesi ve olağanüstü yetkilerle (3 aylık) donatılmasıyla Meclis'te dengeler değişmeye başladı ve Mustafa Kemal kendine yakın görüşleri paylaşan milletvekillerini kendi önderliğinde bir araya getirdi ve yeni bir dönemin işaretleri de verilmiş oldu. Cumhuriyet'in ilanı ve yeni Türk devletinin işareti, Lozan Antlaşmasının imzalanmasıyla somutlaştı. 1923 yılı Ağustos ayında Lozan Antlaşmasının imzalanması ve 29 Ekim 1923'te *Cumhuriyet*'in ilan edilmesiyle, Türk ulus-devleti uluslararası alanda tam meşruiyetini sağlamış oldu.

Büyük Millet Meclisi (Meşruiyet) göstergesi, rejimin 'millet egemenliği', 'millet yönetimi' gibi anlamlara göndermede bulunmakla birlikte, Cumhuriyet Dönemi'nde 'millet egemenliği' kavramı, Halk Fırkası ile harmanlanmış, elitist bir anlama sahiptir (Bora, 2018). Yasama, yürütme ve yargı tek-parti denetimindedir ve 'millete rağmen millet için' sloganı düstur edilmiştir. Tek-parti kadroları için millet, Immanuel Kant'ın (1983) ifadesiyle, aklın rehberliğinde olmayan, irtica ve gericiliğe her daim meyyal, bir ergin olmama durumundaki tabakayı ifade etmektedir (Bora, 2018, s. 144). Bu düşünceye rağmen *millet, ulus* ve *cumhuriyet* göstergeleri kamusal yer adlarına, rejimin biçimsel anlamdaki portresinin çizilmesi üzerinden verildiğini söylemek mümkündür. Bu üç gösterge sadece Ankara şehrinde değil, bu adları Türkiye'deki tüm şehirlerin mekânsal materyalizasyonunda bulmak mümkündür (Canatan, 2017; Aliağaoğlu ve Uzun, 2011).

Lozan Antlaşması, Türk ulus-devletinin varlığını garantiye alan ve tek-partinin önemli bir kazanımı olarak meydana verilmiştir (Şekil 16). *Lozan Meydanı*, Türkiye Cumhuriyeti'nin 'mekânsal temsili' olan Yeni Şehir'in giriş bölgesine konumlandırılmıştır. Lozan; eski-yeni, arkaik-modern, millet-vatandaş, dindar-laik gibi mekânsal anlamda bir dizi ikiliğe vurgu yaparak, Yeni Şehir'i 'modern, laik Türk vatandaşı' kurgusu içerisinde sunmaktadır (Türkoğlu, 2019; Uluiş, 2009; Aydın, vd., 2005). Bozkırın 'toz, duman ve çamur' imgeleriyle özdeşleştirilen Ankara şehri, *Selânik* ve *Tuna* gibi yeşil-ekolojilere sahip şehirlere dönüştürülerek, Balkanlardan gelen yöneticiler için de görsel bir nostalji duygusu yaratmaktadır (Aydın, 2017). *Lozan* ile devletin kuruluşu; *Millet Meclisi, Hükümet, Emniyet* ile devlet örgütlenmesi; *Yeni Şehir, Selânik* ve *Tuna* ile ulus-devletin şehirsel ekolojisi, kamusal yer adlarına yansıtılmıştır.

Şekil 16: Lozan Meydanı ve Atatürk Bulvarı

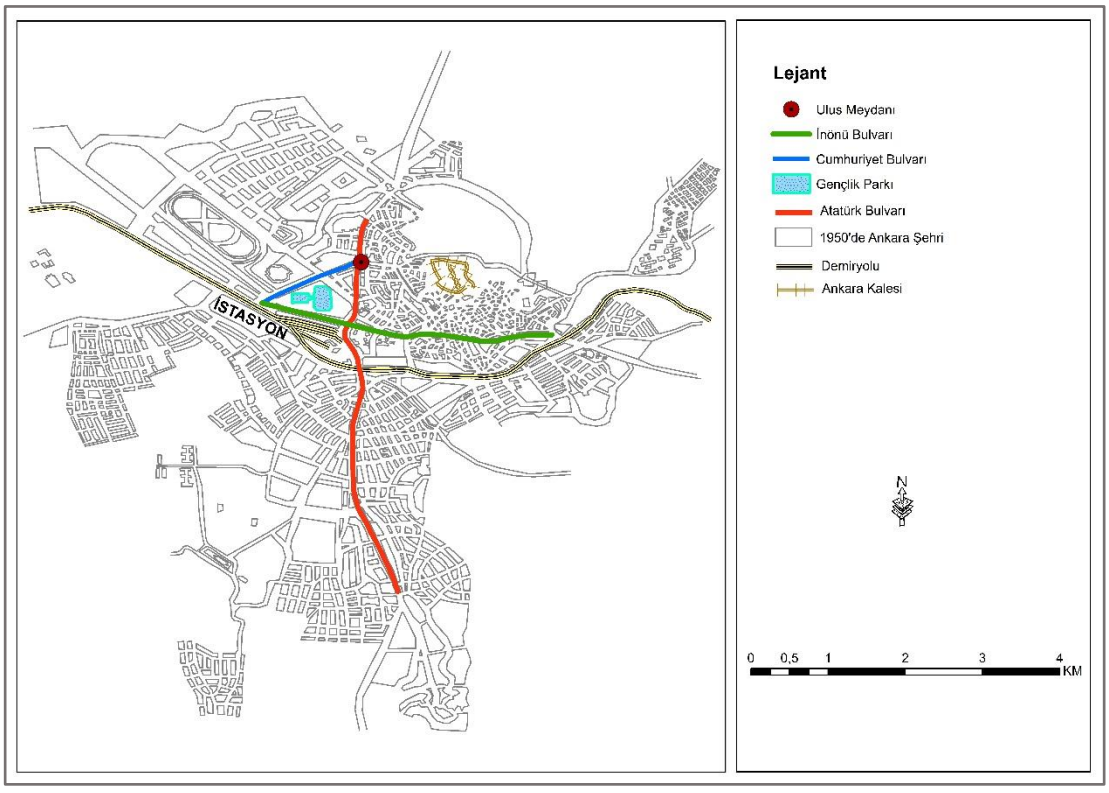
Yukarıda ifade edildiği gibi millet Meclisi, milletin doğrudan dâhil olduğu bir anlamlandırmaya sahip değildir. Kemalist kadro milletin doğrudan siyasa yapma sürecine katılmasını istemiştir fakat onlara göre millet henüz 'modern, laik ve rasyonel Türk vatandaşı' seviyesine ulaşamamıştır (Bora, 2018, s. 144). Hatta *Ulus Meydanı* göstergesindeki *ulus*, taksonomik ve dilsel/gramatik kaygıların bir ürünüdür. 12 Temmuz 1932'de Türk Dil Kurumu'nun kuruluşu ve öz Türkçe adların kamusal yer adlarına verildiği bir dönemde, *Millet Meydanı*, 1935'te *Ulus Meydanı* olarak değiştirilmiştir. "Moğolca kökenden gelen ve 'nation' sözcüğü karşılığında kullanılan 'ulus' sözcüğü daha çok, farklı bir etnik topluluğu belirtmektedir" (Karyelioğlu, 2012, s. 143). Ulus'un vurguladığı etnik topluluk ise, *Türk Gençliği* üzerinden idealleştirilmektedir.

Mustafa Kemal *Bursa Nutku*'nda gençliği; karşı-devrimci herhangi bir kalkışmaya karşı inkılapların savunucusu olarak ilan etmiştir. "M. Kemal, Cumhuriyet inkılaplarının gerçek koruyucusu olan gençliği, en ufak bir karşı-devrimci "kıpırtı" karşısında bile, işi polise-orduya-adliyeye bırakmayıp, "elle, taşla, sopa ve silahla" müdahale etmeye çağırır" (Bora, 2018, s. 165). Buna göre Türk ulusunun taşıyıcısı,

Türk Gençliği olacaktır. Bu yüzden *Ulus*, hem Türk gençliğinin doğusu anlamında hem de Türk ulus-devleti için bir milat/başlangıç olarak tasavvur edilir. Dolayısıyla ulus göstergesi, "sıfırdan, yepyeni, sağlıklı bir ulus yaratılması çabasının tescil edilmesinden başka bir şey değildir" (Kılınç, 2017, s. 138).

Gençlik Parkı'nın yapımına 1936'da başlandı ve 1941 yılında açıldı. Parklar, modern şehir planlamasının asli unsurlarından biridir. "Ankara'nın imar gelişimi fiziksel bir modernleşmeyi, yani Batılı tarz imarı, bu yeni imar mekânları içinde kurulacak yaşam, sosyal bir modernleşmeyi temsil edecekti" (Demir, 2006, s. 71). Dolayısıyla Türkiye'nin modernleşme ve Batılılaşma çabaları içinde parkların oluşumu ve kullanımı, halkın modernleşme süreciyle ilişkilenmelerinin önemli bir yolu olarak düşünülmüştür. Parklar; kadın, erkek ve çocukların, yani "makbul vatandaşların" topluca bir araya geldikleri ve kaynaştıkları, yeni duygu ve davranışlar edindikleri ve paylaştıkları, 'homojen mutlak bir mekândır'. Diğer yandan Gençlik Parkı, "ileride istasyondan gelenlere ilk büyük tesiri yaparak şehrin 'hoş geldin' selamını verecektir" (Ankara İmar Planı, 1937, s. 33). Bu selâma, *Cumhuriyet* ve *İnönü* bulvarları eşlik etmektedir (Şekil 17).

Şekil 17: Gençlik Parkı, İnönü Bulvarı, Cumhuriyet Bulvarı ve Ulus Meydanı

Ulus Meydanı ve Gençlik Parkı göstergeleri, *Batılılaşma* ve *Türk milliyetçiliği* gibi, tek-partinin iki temel ilkesine bizi götürmektedir. Ahmet İnsel'e göre, milliyetçilik ve medeniyetçilik (Batılılaşma), tek-partinin iki aslî öğesidir (İnsel, 2009, s. 17). Milliyetçilik ve Batılılaşma, tek-partinin mekânsal materyalizasyonun temel öğeleri olarak şehri yapılandırmaktadır. Sembolik bir vatan inşasının tek-parti ilkeleri çerçevesinde 'millileştirilmesi', kamusal yerleri adlandırmada belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden kamusal yer adları ile adların verildiği dönem arasında, önemli ideolojik bağlantılar bulunmaktadır. İlk uygarlık ve eski Türk Devleti adlarının siyasi-ideolojik anlamı 'şimdide' inşa edildiği için, geçmiş şimdinin bir katmanı olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla geçmişin modern ulusal bir anlatı içerisine sokulması için, onun şimdinin kazanımları ile inşa edilmesi gerekiyordu.

Ulus-devletin mekânsal göstergeleri olarak, *Hilal, Yurt, Kızılay, Alsancak, İnkılap, Yenigün* ve *Yenikök* gibi adlar da sokaklara verilmiştir. Bayrak, toprak ve reformun (inkılap) yeni bir zamanın ufkunda köklenmesi, 'Türk toplumunun' çimentosu biçiminde tahayyül edilmektedir. Kemalist kadronun bu adlarla şehirsel mekâna işlemiş olduğu anlamlar, laik/çağdaş/Türk temelinde homojen bir toplumsal yapıya vurgu yapmaktadır.

3.2.3. Ulusun Kökeni

Ernest Renan, 1882'deki *Ulus Nedir* bildirisinde, geçmişteki kahramanları ve başarıların şimdide senkronize edilmesi üzerinden bir ulus tartışması yapmıştı. Ulusun siyasal bir söylem olarak 'hayali bir cemaate' dönüşebilmesi için, olumsuz geçmişin unutulması ve bunun yerine şanlı geçmişin hatırlanması gerekir (Renan, 2019). Kamusal yerleri adlandırmak, Renan'ın bu öğüdünü karşılayan en önemli uygulama alanlarından biridir. Çünkü yerlerin adlandırılmasında olumsal düzlemde sürekli bir anma telaşı söz konusudur. Biraz daha derinlemesine bakıldığında, geçmiş ile şimdinin ulus anlatısı, kamusal yer adlarında zaman ötesi bir anlama dönüşmektedir. Burada şimdi, varılması gereken bir geçmiştir. Kamusal yerleri adlandıran, kendi siyasi kimliği üzerinden adı yeniden üreterek şimdide homojenleştirmektedir. Adın geçmişteki anlamı, şimdinin siyasi hafızası üzerinden gerekçelendirildiği için, geçmişten seçilen bir adın şimdiye dâhil edilmesi, onu geçmişin ideolojik yükünden kurtarıp şimdinin egemen dünyasına yerleştirmektedir. Dolayısıyla geçmişi anan

adların ideolojik özelliği, şimdide inşa edilmeleridir. Şimdi, varılması gereken geçmişi, geleceğe taşıma işlevi görmektedir.

Kemalist kadrolar, *Mimar Sinan* dışında, yakın geçmişten yani Osmanlıyı anan herhangi bir adı kamusal yer adlarına vermemişlerdir. Osmanlı Dönemi mimarisiyle özdeşleşmiş *Mimar Sinan* adı, 1935'ten sonra *Yeni Camii* (Cenabı Ahmet Paşa Camii) önündeki meydana (eski adı Yeni Tapınak Meydanı'ydı) verilmiştir. Tek-partinin Osmanlı karşıtlığı üzerinden kurmuş olduğu 'ulusal geçmişte', *Mimar Sinan* adının bir meydana verilmesinin anlamı nedir? Bu sorunun yanıtını, kısmen de olsa, *Cumhuriyet Gazetesi*'nin 5 Temmuz 1935 tarihli nüshasında bulmak mümkündür:

> Süleymaniyede büyük Türk mimar Sinanın mezarında araştırmalar yapılmış. Mimar Sinanın kafatası çıkarılmıştır. Koca Mimarın kafatası sağlam ve bozulmamış olarak bulunmuştur.
> Koca dâhinin kafası üzerinde yapılan tetkikat, büyük Mimarın yalnız kültür itibariyle değil, ırk noktasında da Türk olduğunu göstermiştir.
> Türkler ırk itibari ile Brakisefal, yan yassı yuvarlık kafalıdır. Mimar Sinanın kafasının muayenesinde büyük başında Brakisefal olduğu meydana çıkmıştır.
> Mimar Sinanın kafatası Antropoloji Müzesinde muhafaza edilecektir (Özakıncı, 2015)

Mimar Sinan kafatasının ölçümü[59] ile Türklüğü garantilendiği için, şimdiye dâhil edilmektedir. 'Türklüğün ölçülerine' uyduğu düşünülen Mimar Sinan, geçmişinden kurtarılıp 'özüne' (Türklüğe) kavuşturularak şimdide yeniden üretilmektedir (Maksudyan, 2016).

Yakın geçmişten yalnızca Mimar Sinan adının kamusal yer adlarına yansıtılmasındaki kaygı, ulusun kökeninde üst düzey bir sanatkâr/sanatçının olmamasıdır: "O *[Mimar Sinan],* bir Türk dehası olarak Türk'e şeref, cihana ise medeni eser veren bir sanatkâr olarak tarihte yer almıştır. Medeniyet eseri vücuda getiren her fert ve millet, elbette bütün nesiller tarafından tebcil edilmeye layık olur" (İnan, 1968, s. 7). *Mimar Sinan,* kafatası ölçümleriyle, milliyetçi/ulusçu anlatı içerisinde yeniden kurgulanmıştır. Sanat, bilim ve felsefede övünç kaynağı olarak konumlandırılabilecek birçok Orta Çağ Türk-İslam bilgini olmasına rağmen hiçbirinin adı kamusal yer adlarına yansıtılmamıştır. Orta Asya'dan geldiği 'kanıtlanmayan' ya

[59] Kafatası ölçümleri üzerinden ırkların sınıflandırılması, 19. Yüzyıl Avrupası'nda ideolojik olanın bilimselleştirilmesi ekseninde ortaya çıkmıştır (Bkz: Timur, 2000, s.139/174).

da brakisefal ölçümleri uymayanların, "Türklük evreni"ne dâhil edilmediği görülmektedir (Şen, 2019).

1923-1949 yılları arasında, Ulusal Köken sınıfına dâhil olabilecek diğer adlar şöyledir: *İskitler Caddesi* ve *Atilla Caddesi.* Bu iki cadde adı, şehir içerisinde farklı mahallelerde sürekli sergilenmişlerdir. İskit ve Atilla adlarının bulunduğu cadde ve bulvarlar farklı adlar (yerlerine Atatürk, Necatibey adları verilmiştir) almalarına rağmen, İskitler ve Atilla adları, şehrin farklı bölgelerindeki caddelere yeniden verilmiştir. İskitler ile eş anlamlı olarak kullanılan *Sakalar* adı da bir mahalleye verilmiştir (Ankara Şehri Polis Rehberi, 1941).

Mete, Eti, Bozkurt, Kurt, Eti Zafer, Akıncı, Ertürk, Erdoğan, Çağatay, Bozkır, Ural, Oğuz, Uygur gibi adlar da sokaklara verilmiştir. Bu adların seçimi "Tarih Tezi'nin Türklüğün temelini, Yakı Doğu'nun antik medeniyetlerine oturmaya ve bunu toplumsal algılama çerçevesine yerleştirmeye çalıştığının bir kanıtıdır" (Yalım, 2017, s. 207). Dolayısıyla bu adlarla ulusal köken, Renan'ın da ifade ettiği gibi *Atilla, Mete, Çağatay* ve *Akıncılar* üzerinden geçmiş kahramanlara; *Eti, Ural, Uygur, Bozkır, Oğuz* ve *Eti Zafer* adları üzerinden ulusal kökenin ülkesine ve *Kurt, Bozkurt, Ertürk* ve *Erdoğan* adları ise ulusal kökenin askeri anlamdaki savaşçı karakterine vurgu yapmaktadır:

> Nasıl ki ulus-devletin varlığını borçlu olduğu yakın geçmiş olan Kurtuluş Savaşı'nın önemli kişileri ve olaylarının isimleri şehirlerdeki cadde ve meydanlara veriliyorsa, bu yeni isimler de Anadolu medeniyetlerini kök-geçmiş olarak toplumsal belleğe yerleştirmeye çalışan Anadolu hareketinin birer göstergesi haline gelmişlerdir (Yalım, 2017, s. 207).

Bu tür uygulamalar, ulus inşa sürecine paralel olarak birçok ülkede yaşanmıştır. Geçmiş kahramanlar ve diğer yerel semboller, ulusal geçmiş anlatısı içerisinde resmi toponimliğin bileşenlerine uyarlanmıştır (Puzey ve Vuolteenaho, 2014, s. 67).

Tek-parti döneminde, arkeolojik ve antropolojik topluluklara yönelik yoğun vurgu, 'Türklüğün köken endişesini' (origin anxiety) taşımakla birlikte, *Türk Tarih Tezi*'nin de temel yapı taşını oluşturmaktadır. Bu teze göre Türk ırkı ve kültürü, neredeyse uygarlıkla eş zamanlıdır. 1930 tarihli *Türk Tarihinin Ana Hatları (TTAH)* kitabı, Orta Asya'da meydana gelen iklim krizi (Asya Denizinin kuruması) sonucunda Türklerin Afrika, Çin, Hindistan, Anadolu ve Avrupa'ya doğru göç ettiklerini ve

gittikleri yerlerdeki insanları da egemenlikleri altına alarak medenileştirdiklerini ortaya koymaya çalışmaktadır. İlgili kitaba göre Türkler, yedi bin yıldan bu yanadır yerleşik halde bulunan bir topluluktur ve bunun en güzel örneği, Anadolu'daki yerleşmelerdir (TTAH, 1930, s. 50). Bu yüzden Türkler, uygarlığı başlatan ve uygarlığın ilerlemesine katkıda bulunmuş bir ırktır. Türkler, İslam ve Osmanlı ile birlikte asimile olma sürecine girmişti; medeniyetçi ve devlet kurma karakterleri, tabi caizse, törpülenmişti (Ersanlı, 2011).

Afet İnan'a göre: "[Eski] Mısır ülkesi, tarihin çeşitli devrelerinde Türk hâkimiyeti altında yaşamış, bilhassa İslâm medeniyeti camiası içinde Türk tarihinde önemli yer işgal etmiştir. Bu bakımdan Orta, Yakın ve Yeni Çağ tarihlerinde Mısır ülkesi daima, Türk tarihinin bir kısmını teşkil eder" (İnan, 1956, s. VII). Medeniyetin ilerlemesinde ve kuruluşunda Türk ırkının yerini ortaya çıkarmaya dair, 2-11 Temmuz 1932 yılında *I. Türk Tarih Kongresi*; Türklüğün uygarlığa katkılarının ilan edilmesi için de[60] 20-25 Eylül 1937 yılında *II. Türk Tarih Kongresi* düzenlenmiştir. Türklüğün kökenine ve tarihine yönelik bilimsel bir kaygının ürünü olarak *Türk Tarih Tezi,* ırkçılık (Hüseyin Nihal Atsız, Sadri Mâksudi Arsal) boyutuna vardırılmıştır. Türk Tarih Tezi; Ali Suavi, Mustafa Celâleddin Paşa, Hüseyinzade Ali Turan gibi Yeni Osmanlılardan Jön Türklere kadar devam eden Türklük çalışmalarının (Özdoğan, 2019; Kurt, 2012)[61], tek-parti ideolojisi (bizzat Mustafa Kemal) bağlamında 'bilimsel' bir temele oturtulma gayesini taşımaktadır[62]. *Türk Tarih Tezi* ile birlikte *Güneş Dil Teorisi (Dil Tezi)* de dönemin yer adı çalışmalarında başvurulan temel kaynak olmuştur: "Türk en eski Millet ve Türk dili ana dilidir" (Tankut, 1936, s. 10). Tankut'a

[60] *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabının girişinde, şöyle yazmaktadır: "Şimdiye kadar memleketimizde neşrolunan tarih kitaplarının çoğunda ve onlara mehaz olan Fransızca tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rolleri şuurlu veya şuursuz olarak küçültülmüştür. Türklerin, ecdat hakkında böyle yanlış malûmat alması, Türklüğün kendini tanımasında, benliğini inkişaf ettirmesinde zararlı olmuştur. Bu kitapla istihdaf olunan asıl gaye, bugün bütün dünyada tabiî mevkiini istirdat eden ve bu şuurla yaşayan milliyetimiz için zararlı olan bu hataların tashihine çalışmaktır, aynı zamanda bu, son büyük hadiselerle ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanan Türk milleti için millî bir tarih yazmak ihtiyacı önünde atılmış ilk adımdır" (1930, s. 1).

[61] Türk Yurdu Dergisi'ne göre, Türk kavmi Garplılardan üstündür ve onlardan daha temizdir (Kurt, 2012, s. 58).

[62] Bürşa Ersanlı'ya göre, Türk tarih Tezi'nin ana unsurları şöyledir: "i. *Dil* Sümer, Akad, Sankrit, Çin ve Hindistan dillerinin yani Türkçeye akraba olarak görülen dillerin karşılaştırmalı bir incelemesi; ii. *Tarih* Orta Asya'dan gelen Türklerin tarihi zamanları da aşan uzun varlığını ve diğer uygarlıklara olan katkılarının kanıtlanması; iii. *Coğrafya* uygarlıkların beşiği olarak görülen ve Türklerin derin izlerini taşıdığı öne sürülen Anadolu toprakları üzerinde çalışmalar yapılması ve bunların belgelenmesi" (Ersanlı, 2011, s. 199).

göre Anadolu'daki eski uygarlıklar Türk olduğu için, adlara yönelik her etimolojik inceleme bizi Türklüğe götürmektedir.

3.2.4. Ulusun Bürokratları

Kemalist kadrodaki çok az yöneticinin adı, kamusal yerlerde maddileştirilmiştir. *Kazım Özalp, Necatibey* ve *Süleyman Sırrı* adları caddelere, *Nevzat Tandoğan* adı ise meydana verilmiştir. Kazım Özalp, hem Kurtuluş Savaşı süresince hem de Meclis'in Mustafa Kemal önderliğinde örgütlenmesinde her daim Mustafa Kemal'in yanında olmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal'in en çok güvendiği kişilerden biriydi (Tanfer, 1995). Özalp, *Nutuk*'ta askeri kahramanlığı ve başarısı ile tanımlanmıştır. Bunların dışında *Kazım Özalp,* Kemalist ilkelere ve tek-partinin otoriter yapısının devam ettirilmesinde ve güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

1924-1935 yılları arasında meclis başkanlığı görevinde bulunan Kazım Özalp, meclis açılış ya da kapanış konuşmalarını genelde şu cümle ile sonlandırırdı: "Efendiler, asıl şeref ve iftihar vatanı felaketten kurtardıktan sonra millete feyz ve saadet yollarını açan hakiki ve samimi rehberimiz, aziz Reisicumhurumuz Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine aittir (TBMM, 1927, s. 846)"[63]. Kazım Özalp'ın meclis başkanlığı dönemindeki Meclis konuşmalarına bakıldığında, her fırsatta Mustafa Kemal'in Türk halkının kurtuluşunu ve ilerlemesinin kaynağı olduğuna dikkat çekmektedir. Özalp'ın tek-partinin ilkelerine sıkı sıkıya bağlı bir yönetici olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlılık, onun Ankara'nın şehirsel mekânında 'anılmasını' sağlamıştır. Buna göre Kâzım Özalp adı, Kemalist ilkelerle özdeşleşen ve bu ilkelerin taşıyıcısı olarak toplumsal uzamda 'hatırlanmalıdır'.

1920-1923 yılları arasında, Büyük Millet Meclisi'nin sembolik ve fiziksel şiddet aygıtı olan *İstiklal Mahkemeleri*'nde etkin rol oynayan *Necatibey* adı da caddeye verilmiştir. Mustafa Necati, İstiklal Mahkemelerindeki aktif rolü ile Milli Mücadelenin öncüsü olarak tanımlanmaktadır (Arıkan, 1992). 1924 ile 1929 yılları arasında, Maarif Bakanlığı görevindeyken, Türkçe eğitimin yaygınlaştırılması ve milli bir eğitimin tek-

[63] Türkiye Büyük Millet Meclisi (1927) 2. Dönem 33. Cilt 83. Birleşim, s. 846. 1928 tarihli Meclis kapanış konuşmasını ise şöyle yapar: "Bu vesile ile aziz milletimize saadetler temenni eder ve Büyük Reisicumhurumuz Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine hürmet ve merbutiyetlerimi tekrar ile cümlenizi derin mühabetlerle selâmlarım" (TBMM, 1928, s. 378).

parti ilkeleri temelinde örgütlenmesinde, büyük bir rol oynamıştır. 1924'te Adliye Bakanlığı görevinde iken, 'Şeri Mahkemeler'inin kaldırılması yönünde önemli çalışmalar yürütmüş ve Şeri Mahkemeler'ini kaldırmıştır.

Kazım Özalp gibi, Mustafa Necati de, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'ye her yönüyle bağlı bir bürokrattı.

> O *[Mustafa Necati],* Mustafa Kemal ve İnönü'yü en iyi anlayan, onların ruhunu en iyi benimseyip kendi ruh cevherinin potasında yoğurarak tatbik eden ölmez bir devrimci idi. O daima milletinin eğitim alanından ilerleme yollarını düşünürken başöğretmen Mustafa Kemal'in ve İnönü'nün emrinde çalışmayı en büyük bahtiyarlık addetti (Arıkan, 1992, s. 84).

Eğitimle modern, çağdaş Türklüğün ortaya çıkmasını düşünen ve bunun için ilk örgütlü eğitim politikalarını geliştiren kişi, Mustafa Necati'dir. Laik ilkelere bağlı, çağdaş, modern Türk'ün eğitimle yaratılacağı fikrini paylaşan Necati'ye göre: "Eğitimin amacı, yeni nesli bedenen ve fikren olduğu kadar seciye ve millî heyecan yönünden de yeni hayata ve demokrasinin gereklerine hazırlamaktı. Türklük, bu şekilde içinde bulunduğu medenî milletler arasında yüksek bir yer elde edecekti" (Özer, 2005, s. 177). Tek-parti reformlarının modernleşme ve homojenleştirme pratiklerini eğitim üzerinden düşünen Necatibey, Harf Reformu ile Türklerin çağdaş, modern Batı seviyesine ulaşması arasında doğrudan bir bağ kurmaktaydı. Dolayısıyla Necatibey adı, Ankara şehrinin farklı bölgelerinde sürekli anılmıştır. Bulunduğu cadde adı, iki defa farklı adlarla değiştirilmesine rağmen Necatibey adı başka bölgelerdeki caddelere yeniden verilmiştir.

Süleyman Sırrı (İçöz) da hem ulusal savaş döneminde hem de meclisteki aktif çalışmalarından ötürü; Birinci Grup içinde meclise sunduğu bir dizi yasa, önerge ve takrirle tanınmış bir bürokrattır. Daha Birinci Meclis'in toplandığı 1920 yılında, gayrimüslimlere ait yerleşme adlarının değiştirilmesine dair, Tuna Hilmi ile birlikte bir önerge hazırlamıştır (Aydın, 2006). Özellikle bir dizi bürokratik görevde ve yürütme alanında faaliyette bulunan birçok teşkilat ve komisyonun oluşturulmasına dair mecliste aktif bir rol oynamıştır (Öztürk, 2018, s. 70/71). II., III., ve VIII. Dönem CHP milletvekilliği yapmıştır. Daha çok bürokratik teşkilatlarda ve oluşumlarda aktif görev alan Süleyman Sırrı, VIII. Dönem (1946-1949) milletvekilliği bittikten sonra "1932 yılında kurduğu Türkiye Tiftik Cemiyeti'nin başkanlığını görevini üstlenmiştir"

(Öztürk, 2018, s.69). *Süleyman Sırrı Caddesi*, 1950'den sonra sokak statüsüne dönüştürülmüştür.

Dönemin bürokratları arasında adı meydana verilen tek kişi, *Nevzat Tandoğan*'dır[64]. Tandoğan adı, 1946'da ölümü senesinde bir meydana verilmiştir. Nevzat Tandoğan, 1929-1946 yılları arasında Ankara valisi/belediye başkanlığı görevinde bulunmuştur[65]. Bu yüzden, Ankara'nın imarında ve şehirsel mekânında meydana gelen değişimler ve dönüşümlerden bahsedince ilk akla gelen kişi, Nevzat Tandoğan'dır (Duru, 2017, s. 118). Tandoğan, tek-parti ilkelerini Ankara'nın şehirsel mekânında maddileşmesini sağlamıştır:

> Bakanlar kurulunda sandalyesi olmayan bir bakan kadar, belki daha fazla şöhrete, nüfuza ve söze sahip olan Tandoğan, tek partili CHP yönetiminin her sözü kanun niteliğinde olan karakteristik bir idarecisiydi. Tandoğan'ın, göreve getirildiği 1929 yılından, intihar ettiği 1946 yılına kadar geçen dönemdeki icraatları tek parti yönetiminin hâkim zihniyetinin adeta aynası görünümünde ortaya çıkmıştı (İmga, 2004, s. 117/18)

Ulusun bürokratları, Kemalist ilkelerin hayata geçirilmesi noktasında her daim hazır ve nazır bulunan, tereddütsüz bir şekilde Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'ün emrinde olan ve tek-partinin otoriter yönetiminin sürdürülmesine katkısı olmuş kişilerdir. Rejimin ideal-tip bürokratlarını temsil eden bu isimler, Türkiye'deki gençliğin ideal-tip olarak örnek alması gereken kişiler anlamında, "milli ve yerli bürokrat"lardır.

1935'teki verilerde, *Celal Bayar* adı sokağa verilmişti fakat 1940'tan sonra Celal Bayar Sokağı, *Mermerli Sokağı* biçiminde değiştirilmiştir. Celal Bayar adının değiştirilmesindeki nedenlerden biri, tek partiye (CHP) karşı geliştirmiş olduğu muhalefetin etkili bir taban oluşturmuş olmasıdır (CHP içinde). Türk siyasi tarihinde, tek parti yönetiminden çok partili hayata geçilmesi başta olmak üzere bir dizi reform talebinde bulunan Celâl Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuad Köprülü'nün meclis grubunda açık olarak görüşülmek üzere verdikleri önerge yani *Dörtlü Takrir* bu muhalefetin vardığı noktayı göstermektedir (Eroğul, 2019, s. 14). Dolayısıyla Mustafa Kemal döneminde sokağa verilen Celal Bayar adı, İnönü döneminde şehirsel

[64] Önceki dönemlerde kısa süreli olarak İsmetpaşa (1928-1935) adı bir meydana verilmişti.
[65] Nevzat Tandoğan öncesi Ankara şehremaneti başkanları: Kütükçü Ali Bey (1923-1924), Mehmet Vehbi Demirel (1924), Mehmet Ali Bey (1924), Ali Haydar Bey (1924-1926), Asaf Bey (1926-1928).

mekândan kaldırılmıştır. Bu durumda adın şehirsel mekândan silinmesi; küçümseme, dışlama ve ötekileştirme gibi anlamları içermektedir (Azaryahu, 1997, s. 482).

İsmet İnönü'den sonra tek-partinin üçüncü adamı konumundaki Fevzi Çakmak adı da bir sokağa verilmiştir. Meydan, bulvar, cadde ve sokak biçimindeki hiyerarşik adlandırma rejiminde, Fevzi Çakmak adının sokağa verilmesinin bazı nedenleri bulunmaktadır. "Cumhuriyet'in ilanından sonra kimin reis-i cumhur olacağı konusu gündeme gelmiş ve bazı İstanbul gazetelerinde Fevzi Paşa'nın bu makama seçileceği yazılmıştır" (Alpkaya, 2021, s. 73). 1924 seçimlerine Kozan Milletvekili olarak seçilip Meclise girmesine rağmen, Mustafa Kemal'in askeriyenin siyasete karışmaması gerektiği önerisine uyarak, milletvekilliğinden istifa edip *Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği* görevini, 1944 yılına dek devam ettirmiştir. Çakmak'ın fırka ve meclis üzerinde bırakmış olduğu bu etki, Mustafa Kemal sonrası dönemde de kendini hissettirmiştir. Fakat Mustafa Kemal'in ölümünden sonra İsmet İnönü parti-devletinin başına geçmiş ve Fevzi Çakmak'ın tek-parti eleştirisi de içten içe oluşmaya başlamıştır. Çakmak, 1944'te yaşından dolayı *Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği*'nden ayrılmış ve 1946 yılında *Demokrat Parti* listesinden İstanbul bağımsız milletvekili olarak meclise girmiş ve siyaset yapmaya başlamıştır (Eroğul, 2019, s. 23). Demokrat Parti'den istifa ettikten sonra, Osman Bölükbaşı ile beraber 1948 yılında *Millet Partisi*'ni kurmuştur.

Yukarıdaki sınıflandırma; yeni bir ulus-devlet, bu ulus-devletin kurucusu ve kahramanları ile ulusun kökeninin şehir mekânında olumsal bir düzlemde nasıl maddileştirdiğini açıkça ortaya koymaktadır. 1923-1949 yılları arasında ideolojik 'gösterge bölgesi', tek-parti ideoloji ekseninde, *Türk-Tarih Tezi* minvalinde şehirsel yer adlarına yansımıştır. 'Gösterge bölgesi'nin şehirsel mekândaki görünümü, 'modern Türk imgesi' üzerinden monist bir söylemde kapatılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla yukarıdaki söylem ekseninde bir kimlik ve hafıza siyaseti ön plana çıkarılmıştır. Alaslı'ya (2019, s. 2) göre "yer adları belirli bir süreden sonra benlik duygumuzla yani kimliğimizle yakından bağlantılı hale gelir"[66]. Bu kimlik ve hafıza, 'laik, modern, çağdaş Türk'ün ne tür badirelerden geçtiği (ulusal savaş) ve bu badireler

[66] Adların belirli zaman dilimleri içerisinde kullanımı, kullanıcıların adlardaki imgeler çerçevesinde sosyal bir grup dâhilinde bir araya gelmelerini sağlar (Helleland, 2012, s. 96). Fakat bunun tersi de doğrudur. Adlar, rejimin sembolik dünyasına karşı bir direniş biçiminin nesiller boyu aktarılmasını da sağlar.

zorlu bir sürece tekabül ettiyse de Türkler tarihi boyunca bunu hep başarmış (ulusal köken) ve tarihsel süreçte uygarlığın ilerlemesine her daim katkıda bulunmuştur, söylemini içerir. Dinin Türk toplumunda yaygınlaşması ve özellikle Osmanlı Dönemi'yle birlikte Türklük, pejoratif anlamlara maruz kalmıştır (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, 1961). Fakat tüm bunlara rağmen, Türklük kendi ırki karakterinden hiçbir şey kaybetmemiş ve "geçmişini şimdide" keşfetmiştir. Kamusal yer adları bu keşfin mekânsal materyalizasyonunu sağlamış ve bu yolla milletin hafızasından, eski rejimin ideolojik işaretlerinin silinmesine katkıda bulunmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ'DEN REFAH VE FAZİLET PARTİLERİNE KAMUSAL YERLERİ ADLANMDIRMA PRATİKLERİ: GENEL BİR DEĞERLENDİRME(1950-2003)

4.1. DEMOKRAT PARTİ'NİN ADLANDIRMA PRATİKLERİ

Demokrat Parti iktidarı boyunca (1950-1960) Ankara şehrindeki[67] kamusal yerlerin adlandırılmasında, bir dizi önemli değişiklik yaşanmıştır[68]. Bu değişiklikler hem 1950 sonrası Türk siyasal gelişmeleri hem de İsmet İnönü'ye karşı DP rovanşizmini içermesi bakımından önem arz etmektedir. DP döneminde, 22 yeni cadde, 3 yeni meydan ve 4 lise adı Ankara şehrindeki kamusal yerlere eklenmiştir[69]. İki cadde, bir bulvar ve bir meydan adı da değiştirilmiştir.

Tablo 18: Örnekleme Dâhil Edilen Kamusal Yer Adları (1950-1960)

Cadde		Bulvar	Meydan	Lise
Mithat Paşa (Eski İsmet Paşa Caddesi)	Osman Şevki Çiçekdağ	Talat Paşa (Eski İnönü Bulvarı)	Kızılay (Eski Emniyet Meydanı)	Yıldırım Beyazıt Meslek ve Teknik
Muhammed Rıza Şah Pehlevi	Vali Doktor Reşit	Ziya Gökalp (Eski Kazım Özalp)	Yıldırım Beyazıt	Anafartalar
Gençlik	Yahya Galip		Hürriyet	
Fatih	Reşit Galip			
Ahmet Ağaoğlu[70]	Anıtkabir			
Turgut Reis	Önder			
Şehit Kaya Aldoğan	Babür			

[67] DP mahalli seçimlerde de on yıl boyunca Ankara şehir yönetimini elinde bulundurmuştur. 1950-1960 arası belediye başkanları: Mehmet Atıf Benderlioğlu (1950-1954); Kemal Aygün (1954-1955); Cemal Göktan (1955); Orhan Eren (1955-1957); Kemal Aygün (1957-1958); Abdullah Dilaver Argun (1958-1960).

[68] Ayrıca sadece Ankara'da değil, Türkiye genelinde de birçok köy adı, 1957 yılında İller İdaresi Genel Müdürlüğü'ne bağlı İsim Değişikliği Uzman Komisyonu tarafından değiştirilmiştir. "Komisyon, doğal yer adlarını farklı ölçeklerdeki bir dizi haritada inceledi. Tren istasyonları, jandarma karakolları, deniz fenerleri ve koy adları analiz edilerek sorumlu il meclislerine Türkçe adlar önerildi. 5442 Sayılı İl İdaresi Kanununa göre gerekli kararnameler çıkarıldı ve bu yer adları Türkleştirildi" (Öktem, 2008). Türkiye'de yerleşim yeri adlarının Türkleştirilmesi üzerine yapılmış bazı çalışmalar: Akgül, 2017; Nişanyan, 2011; Jongerden, 2009.

[69] Tüm cadde, bulvar, meydan ve lise isimleri EK-2'de Tablo 2'de verilmiştir.

[70] 1960'dan sonraki verilerde sokak statüsünde görünmektedir.

Kaynak: 1959 ve 1960 tarihli Ankara Şehir haritaları; Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası.

Tablo 18'de görüldüğü gibi, DP döneminde *Osmanlı* ve *İttihatçı* adlar şehirsel mekâna eklenmiştir. *Talat Paşa* ve *Vali Doktor Reşit,* Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermeni ve Rum tehcirinde aktif rol oynamış İttihatçılardır. Dâhiliye Nazırı Talat Paşa, Vali Doktor Reşat'ın Rumların yerinden edilmesi sürecinde göstermiş olduğu başarılarından dolayı onu; "Van, Bitlis, Diyarbekir ve Mamuretülaziz (Harput) vilayetlerini kapsayan Umum Müfettişliği'nin Kâtib-i Umumiliği unvanını getirdi. Talat Paşa, onu "faal, muktedir ve erbab-ı hamiyetten gördüğü" için, bu görevi Reşid'e vermiştir" (Dağlıoğlu, 2015). Vali Reşit, Diyarbakır'daki Ermenilerin yerinden edilmesi ve öldürülmesinden sorumlu tutularak, 5 Kasım 1918'da tutuklanmıştır. 22 Ocak 1919 yılında cezaevinden kaçan Vali Reşit, polis takibinden kurutulamayınca intihar etmiştir (Bilgi, 2006). Talat Paşa ise 15 Mart 1921'de, Taşnak Örgütü'nün düzenlediği bir suikastla, Almanya'da yaşamını yitirmiştir. Talat Paşa ve Vali Doktor Reşit, ulusun kahramanları olarak kamusal yer adları üzerinden ödüllendirilmiş ve bir anlamda itibar-ı iadeleri anma yoluyla sağlanmıştır. Yer adlarını bir "itibar siyaseti"ne dönüştüren bu anma törenleri (Alderman, 2002, s. 99), Türk siyasal kültürünün temellendiği yapısal kodları da ortaya koymaktadır.

Mete Kaan Kaynar'a göre DP, "İttihat ve Terakki yönetiminden erken Cumhuriyet'in otoriteryenizmine tevarüs eden" bir geleneğin devamıdır (Kaynar, 2016, s. 37). Kaynar; seçimle başa gelen İttihat ve Terakki'nin 1912'den sonra eski seçim ortaklarını ve diğer muhalif partileri baskılayan bir anlayışa geçmesi[71] ile farklı etnik, dini ve siyasi grupların katılımıyla Birinci Meclis'in Ankara'da toplanması ve 1923'ten sonra muhaliflerin Meclis'ten tasfiye edilmesinin[72] bir devamı olarak DP'yi konumlandırır. Buna göre DP, İttihat ve Terakki ile tek-parti otoriteryenizmi ve tekçiliğinin sonucunda kurumsallaşmış bir 'zihniyetin' ürünüdür[73]. Özellikle Ermeni olaylarında doğrudan rol oynamış Talat Paşa ve onun görevlendirdiği Vali Dr. Reşit

[71] Bkz: Hanioğlu, 2009.
[72] Bkz: Demirel, 2012; Demirel, 2003.
[73] M. Şükrü Hanioğlu'na göre, zihniyet olarak ittihatçılık hala devam etmektedir: "İttihatçılar bir örgüt olarak 1926 tasfiyesi sonrasında son nefesini vermiş ancak bir zihniyet olarak yaşamı çok daha uzun sürmüştür" (Hanioğlu, 2009, s. 257).

adlarının verildiği dönemin, 6-7 Eylül 1955'teki pogroma (Rum)[74] denk gelmesi, önemli bir ayrıntıdır. "Diyarbekir Celladı Doktor Reşid"lerin ve Talat Paşa'ların varlığına vurgu yapılarak fiziksel şiddete dayalı sembolik bir şiddet, kamusal yer adları üzerinden Rumlara gösterilmektedir. Bu durum, zihniyet olarak İttihatçılığın devam ettiğini söyleyen Kaynar'ın yaklaşımını somutlaştırmaktadır.

İttihatçı adların yanı sıra *Yıldırım Beyazıt, Fatih, Turgut Reis* ve *Mithat Paşa* gibi Osmanlı ile ilgili adlar da meydan, cadde ve okullar üzerinden Ankara'nın şehirsel peyzajına yansıtılmıştır. Tek-partinin pejoratif anlamlar dışında söylemlerine dâhil etmediği Osmanlı geçmişi (Bkz: Kemal, 2011), DP döneminde farklı bir boyut kazanmıştır. *Yıldırım Beyazıt, Fatih, Turgut Reis* ve *Mithat Paşa* adları, DP'nin "geçmiş kahramanları" kategorisinden yeni siyasal kültüre kanalize edilmiştir. Adnan Menderes, 4 Mayıs 1951'de "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun" ile ilgili konuşmasında, hem Atatürk'ü hem de diğer Osmanlı padişahlarını aynı geçmiş kategorisinde değerlendirir:

> Bizim gibi fanilerin vârisleri, belki bizlere yapılacak tariz ve hakaretleri takip edebilirler, fakat Atatürk'ün, ensale hâkim olmuş olan bir insanın, mazide ve gelecekte nesillere hâkim olmuş ve olacak bir insanın elbette icraatını yaparken çiğnediği, zarardide ettiği birçok menfaat zümreleri olacaktır… Atatürk mânevi şahsiyet olarak aramızda yaşamaktadır, onun için Selim'den, Fatih'den bahseden yok. Fatih'in heykeline dokunulmuş, Selim'in mezarına taarruz edilmiş, böyle bir şey yok… Çünkü Fatih, Selim bugün için aktüel bir mevzu değildirler. Bir Fatih meselesi yoktur, bir Selim meselesi yoktur, bir Namık Kemal meselesi yoktur. Ama biliyoruz ki bugün bir Atatürk meselesi vardır. Onlar için reel bir vaziyet olsaydı onlar hakkında da yüksek heyetiniz tedbir almakta gecikmezdi (Sükan, 1991, s. 74).

Menderes'in Osmanlı, Atatürk ve ulusal geçmişe başarıları ile mal olmuş manevi şahsiyetleri aynı ulusal kültürün bileşenleri olarak ortaya koyması, dönemin sağ ideolojileri tarafından da paylaşılan bir düşünceydi. *Komünizme Karşı Mücadele* ve *Bizim Türkiye* dergilerinde çıkan yazılarında, Bekir Berk ve Nurettin Topçu'nun temel CHP eleştirileri, Osmanlının devr-i sabık ilan edilmesine duyulan öfkeden ileri geliyordu: "Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı mirasının reddedilmesi ve reddedilen

[74] Arka planında Kıbrıs sorunu bulunan fakat 6 Eylül 1955'te Devlet Radyosu'nun, Selânik'te Mustafa Kemal'in evine bombalı bir saldırı olduğu yönündeki haberiyle patlak veren olaylarda:. "İstanbul ve İzmir gibi azınlıkların yoğun olarak ikamet ettikleri yerlerde, başta Rumlar hedef alınarak yapılan ancak daha sonra diğer azınlıklara yönelen yağma, talan ve saldırılar siyasi literatürümüze 6-7 Eylül Olayları olarak geçti" (Bkz: Şanlı, 2016, s. 377).

mirasın sınırlarının olabildiğince geniş tutulması, Osmanlı'dan kalan ne varsa inkâr edilmesi ya da eski ve köhne olarak nitelendirilmesi, tek-parti rejimine karşı duyulan tepkinin en önemli nedenlerinden birini oluşturuyordu" (Kılıç, 2016, s. 65). Diğer bir eleştiri ise, dinin sosyal yaşamdan dışlanmasıydı. Dönemin milliyetçi-İslamcı yazarları için Türk tarihinin miladı, 1923 yılı değildi. Türkler için milat, Türklük ve İslam'ın birleştiği 1071 yılı idi. Turancı-Türkçü yazarlardan (onlara göre din, tarihin belli bir döneminde Türklüğe eklemlenmiş bir olguydu) ziyade milliyetçi-İslamcı ya da milliyetçi muhafazakârlar için din, Türklerin toplumsal harcıydı.

1950'liler sadece milliyetçi, Türkçü ve Anadolucu dergiler için değil, tek-parti döneminde suskunluğunu korumuş fakat bir dip dalga halinde varlığını devam ettiren İslamcı dergilerin toplumsal uzamda görünürlük kazandığı yıllardır. Özellikle Necip Fazıl Kısakürek yönetiminde çıkan *Büyük Doğu* dergisi ile Eşref Edip'in *Sebilürreşad* dergisi, dönemin önemli İslamcı yayınlarındandır[75]. *Sebilürreşad* dergi taraftarları Celal Bayar'ın "katı-laisist" tavrından dolayı, 1950 seçimlerinde CHP'yi desteklemiş olsalar da, Menderes'le ilişkilerini hep güçlü tutmaya çalışmışlardır. Aslında *Sebilürreşad* yazarlarından Şemsettin Günaltay'ın[76] CHP hükümetinin son Başbakanlığı döneminde (1949) dindarları kısmen rahatlatan reformlar[77] yapmış (Bora ve Ünüvar, 2016, s. 161) olması da derginin CHP'yi desteklemesinde etkili olmuştur. Fakat DP döneminde -Celal Bayar'a rağmen- Menderes'in dine yönelik söylem ve uygulamaları ile İslamcı yayınlara sağladığı finansal destek, İslamcı yazarlar tarafından teveccühle karşılanmıştır.

Menderes, "19. Cumhuriyet Hükümetinin (I. Menderes Hükümeti) Programını Sunuş"unda, İslamcı ve milliyetçi muhafazakâr yazarların da arzu ettiği bir laiklikten söz etmektedir:

[75] 1925'te kapatılmış olan Sebilürreşad dergisi, 1948'de aynı ad ve yayıncı (Eşref Edip) ile tekrardan yayın faaliyetine başlamıştır.

[76] 1950 seçimleri öncesinde CHP'nin ılımlı laiklik politikasına yönelik Celal Bayar'ın "Şeriatı yaşatmayacağız!" ifadesi, *Sebilürreşad* dergisi tarafından binlerce nüsha olarak tüm Türkiye'ye dağıtılmıştı (Koca, 2016, s. 297).

[77] Aslında CHP'nin 7. Kurultayında (14 Kasım 1947), dinin kamusal alandaki özgürlüğünün esnetilmesi konusunda alınan kararla, ılımlı bir laiklik anlayışı ortaya konulmuştu. Seçmeli din dersleri, İmam Hatip okulları ve bazı tekke ve zaviyelerin açılması son CHP hükümeti döneminde gerçekleşmişti. Özellikle çok-partili siyasal döneme geçişle birlikte CHP'nin, tabandan oy almada dinin sağlayacağı katkıları fark etmiş olmasının da etkisi vardır. Nitekim DP'nin din ve vicdan hürriyetine yönelik seçim beyannamesi, 1946 tarihli seçimlerdeki işe yararlılığı tescillenmişti.

> İrticai tahrike asla müsâade etmemekle beraber din ve vicdan hürriyetlerinin icaplarına riayet edeceğiz. Hakiki laikliğin manâsını biz böyle anlamaktayız. Programımızda da sarahaten ifade edildiği gibi, hakiki laikliği dinin devlet siyâsetiyle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması şeklinde anıyoruz. Bu itibarla gerek din dersleri meselesinde gerekse din adamlarını yetiştirecek yüksek müesseselerin faaliyete geçmesi hususunda icabeden tedbirleri süratle itihaz etmek kararındayız (Sükan, 1991, s. 13).

Menderes'in "hakiki laiklik" söylemi, Mustafa Kemal inkılaplarına "milli bir ahlak ve ruhun" verilmesini içerir: *Maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, milli ahlakı sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü akibetlere sürükleneceği tabiidir* (Sükan, 1991, s. 10). DP'nin bu yeni laiklik yorumu, komünizmle mücadele için de gerekli bir yöntem olarak temellendirilmiştir. Menderes bu konuşmanın öncesinde, komünizmle mücadelenin mutlak surette gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Aslında komünizmin Türkiye'de yükselmesi ve taraftar bulunması temelde, tek-parti döneminin "maddi/militan-laikliğine" bağlanmaktadır[78]. CHP'nin katı laikçiliği, Günaltay hükümeti döneminde yumuşatılmış olsa da bu bağlantı, dönemin İslamcı ve milliyetçi muhafazakâr yazarlarının paylaştığı bir düşüncedir. Buna göre "komünizm; ateizm ve ahlaksızlıkla özdeşleştirildiği için, din, komünizme karşı bir siper görevi görecektir" (Azak, 2019, s. 168)[79].

Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki, "komünizmin dini reddettiği" ve "milli ahlakı yok ettiği" noktasında yaptığı komünizm eleştirisini, din üzerinden kamuoyuna duyurmaktadır. Bu görüşe göre, Türk gençleri dinlerine ve ananelerine bağlılıkları ile ancak geçmiş kahramanların mirasçıları olabilirler. Nitekim dönemin "milli eğitim ideolojisi" de "gelecek kuşakların yalnız bilimsel ve teknik bilgiyle değil, milli ve insani bütün manevi değerlerle donatılması" şeklinde formüle edilmiştir (Kaplan, 2019, s. 214/26). Dolayısıyla Osmanlı padişahlarının başarıları ve

[78] Osman Turan'a göre: "Batılılaşma adına milli ve manevi değerleri unutması sağlanan genç kuşağın materyalist değerlere beynelmilel ideolojilere kapılması, dini-geleneksel değerlerin boşluğunu yeni bir din olan komünizmin doldurması sürpriz değildi" (Demirel, 2009, s. 423).

[79] Millet Partisi'nden Osman Bölükbaşı, dini reaksiyonun komünizmi engellemeyeceğini, eğer mevzu komünizmin farklı kılıflara bürünmesi ise pekâlâ din kılıfına girerek de propaganda yapabileceğini ifade eder. Dolayısıyla komünizme karşı dini kalkınma modelinin eleştirisi de dönemin muhalif milletvekilleri tarafından yapıldığını ifade etmek gerekir.

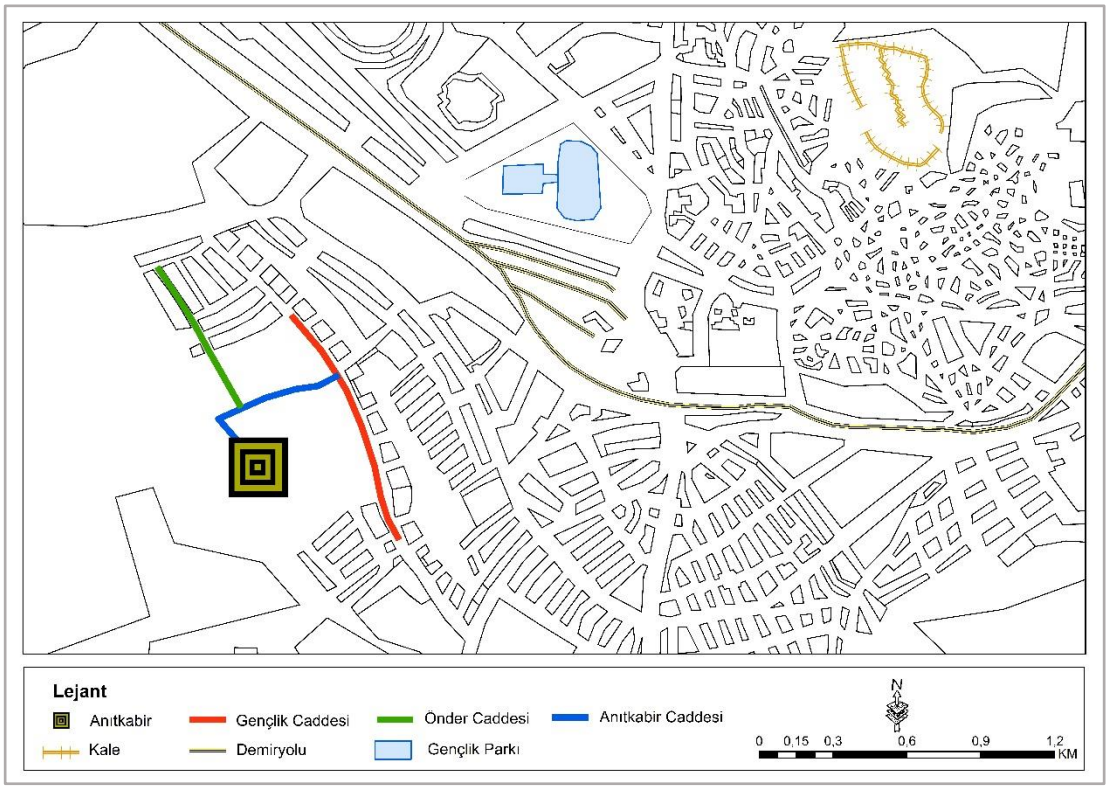
kahramanlıkları; dine, geçmiş gelenek ve göreneklere olan bağlılıklarına dayanmaktadır.

DP'nin İslamcı ve milliyetçi-muhafazakâr kesimlere yönelik bu tür açılımları yapmasındaki amaç, taşradaki oyları konsolide etmektir. Malatya'da Ahmet Emin Yalman'a suikastı yapan Hüseyin Üzmez'in *Büyük Doğu* dergisi başta olmak üzere diğer İslamcı yayınlar ve dernekler ile ilişkisi ortaya çıktığında DP, İslamcılara yönelik baskılara başlamıştır (Azak, 2019, s. 153). Bu süreçte, Necip Fazıl Kısakürek yargılanmış, *İslam Demokrat Partisi* ile *Milliyetçiler Derneği* kapatılmıştır. Said Nursi hakkında dava açılmış, *Milliyetçiler Derneği* ile ilişkisi bulunan DP Milletvekili Tahsin Tola (Isparta) ile *Büyük Cihad* dergisinde Mustafa Kemal'e dair olumsuz yazılar kaleme alan DP Milletvekili Fehmi Ustaoğlu (Samsun) partiden ihraç edilmiştir. Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin istifası gündeme gelmiş ve *Sebilürreşad* başyazarı Eşref Edip'e beş ay hapis cezası verilmiştir. Fakat burada dikkat çekici nokta DP'nin, 1957 seçimlerinde bu gruplarla "alenen ittifak yapmakta bir beis görmemesidir" (Koca, 2016, s. 308). DP'nin oy temelli fakat ilkeler dışı siyasal tutumu, milliyetçi muhafazakâr popülizminin tipik bir ifadesidir. Yüksel Taşkın'a göre, muhafazakâr-popülist bir parti olarak DP, "İslami veya milliyetçi motiflerden yararlanmakla beraber, bu çizgilerin siyasal ve hatta sivil alandaki örgütlü temsiline hiç sıcak bakmamıştır" (Taşkın, 2019, s. 86).

DP'nin laikliğe yönelik yaklaşımı, CHP'li vekiller (Falih Rıfkı Atay, Nadir Nadi vs.) tarafından Mustafa Kemal inkılaplarına karşı bir kalkışma hatta bir karşı-devrim olarak tanımlanmıştır. Fakat Menderes hükümeti, Anıtkabir'in çevresindeki cadde adlarını Mustafa Kemal'i imleyecek şekilde tahakkuk ettirmiştir (Şekil 18). Ayrıca 1938 yılından sonra ilk *Nutuk* baskısı da DP döneminde yapılmıştır (I. Cilt 1950, II. Cilt 1952 ve III. Cilt 1959'da basılmıştır). Hem Menderes ve Bayar'ın meclis konuşmaları ve demeçleri (Sükan, 1991; Bayar, 1999, s. 61) hem de *Anafartalar* adının bir liseye verilmesi, "ulusun kurtarıcısının" Mustafa Kemal olduğu noktasında bir ön kabul olduğunu göstermektedir. DP'nin "Atatürk'ün izindeki parti" olarak kendini konumlandırarak CHP'nin altı okunu parti programına alması ve "sorunumuz parti olarak CHP değildir", "İnönü Atatürk'ü unutturmaya çalışmaktadır" gibi birçok söyleme başvurması, İnönü'ye dayalı bir hınç politikasının olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla Menderes "millete malolmuş inkılapların korunması"[80] derken, Mustafa Kemal'in reformlarına vurgu yapmaktadır. Celal Bayar da söylev ve demeçlerinde, Mustafa Kemal'e ve onun inkılaplarına olan bağlılığını sürekli tekrarlar. Dolayısıyla DP, "özü itibariyle laikliğe bağlı bir partidir" (Koca, 2016, s. 297).

Şekil 18: Anıtkabir ve Çevresindeki Cadde Adları

Gençlik Caddesi, Anıtkabir Caddesi ve *Önder Caddesi*, Anıtkabir'le birlikte, Mustafa Kemal'in mekânsal materyalizasyonunu temsil eden adlardır. Dolayısıyla DP, Mustafa Kemal'in inkılapları ile Osmanlı geçmişini bir araya getirmeye çalışan bir politika izlemiştir. Bu bir araya getirme işlemini Menderes, Atatürk inkılaplarının yarıda kaldığı, inkılapların eleştirilebileceği, inkılaplar ile "milli irade"nin[81] çelişebileceği noktasında yaptığı açıklamalarını, "ifade özgürlüğü" üzerinden demokrasiye bağlamaktadır (Sükan, 1991, s. 71/76). Menderes'e göre, Türklük ilkesi üzerinden Batılılaşmayı temel düstur edinen Mustafa Kemal inkılapları, "milli ruh ve ahlakla" yani "din ve gelenek" ile kombine edilmesi gerekiyordu. Bu noktada *Ziya*

[80] Ayrıca Bayar, DP'nin misyonunu Atatürk inkılaplarının tamamına erdirilmesi olarak sunar (Bora, 2009).

[81] Çoğunlukçu temsili demokrasiyi benimseyen DP için milli irade, geleneksel yerel kültürle varlığını icra ettiren Sünni-Türklerdir.

Gökalp (Caddesi) ve *Ahmet Ağaoğlu (Caddesi)* adlarının şehirsel mekâna aktarılması, önemli bir noktadır. Gökalp (1876-1924) *Türkçülüğün Esasları* kitabında, DP'nin somutlaştırdığı siyasal söylemi, *içtimai mefkûre* şeklinde formüle etmektedir: "İçtimai ilm-i halimizin birinci düsturu şu cümle olmalıdır: Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, garp medeniyetindenim (Gökalp, 1976, s. 63)[82]. Gökalp'in bu yaklaşımında İslam ikincil planda olsa da "hars"ı oluşturması babında önemli bir anlama sahiptir:

> Garp medeniyetinin her yerde şark medeniyetinin yerine kaim olması, tabiî, bir kanun olunca, Türkiye'de de bu ikame hâdisesinin vukuu zarurî demekti. O halde, şark medeniyeti dairesinde bulunan Osmanlı medeniyeti, behemahal ortadan kalkacak, onun yerine bir taraftan İslâm diniyle beraber bir Türk harsı, diğer taraftan da garp medeniyeti kaim olacaktır. İşte Türkçülüğün vazifesi, bir taraftan yalnız halk arasında kalmış olan Türk harsını arayıp bulmak, diğer cihetten garp medeniyetini tam ve canlı bir surette alarak millî harsa aşılamaktır (Gökalp, 1976, s. 40).

Gökalp'a göre; Türkçülük, İslamcılık ve Çağdaşlaşma arasında sağlanacak ahenk ile Türkler ileri toplumların seviyesine çıkabilir. Menderes'in yukarıda ifade ettiği, *"maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, milli ahlakı sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü akibetlere sürükleneceği tabiidir"* cümlesi, Gökalp'ın daha önce bir kültür ideali ve bir toplumsal dayanışma ilkesi olarak sunduğu medeniyet-kültür ahenginin izlerini taşımaktadır. Gökalp, İslam'ın Arap kültüründen arındırılıp, Türk kültürüyle harmanlanmış "milli bir İslam"a dönüştürülmesi gerektiğini ifade etmiş olsa da İslam -teolojik olarak değil toplumsal ahlak bakımından- organik toplumun ikincil lokomotifi konumdadır. Heyd'in vurguladığı gibi, "Atatürk'ün anti-İslamcı tutumuna karşılık, Gökalp, Türkiye'de İslamiyet üzerine verimli bilimsel bir araştırmanın başlatıcısı ve hatta belki de, ilginç bir dinsel reform hareketinin babası olabilirdi" (Heyd, 1950, s. 82; Akt: Parla, 2020, s. 75).

[82] Meselâ, biz Türkiyelilerin müşterek vicdanlarımızda "Türk milletindeniz, İslâm ümmetindeniz, garp medeniyetindeniz" ter'îleri vâzıh görünüşler gibi mer'î olmağa başlayınca, bütün İçtimaî hayatlarımız değişmeğe başlayacaktır. "Türk milletindeniz" dediğimiz için, lisanda, bediiyatta, ahlâkta, hukukta, hattâ diniyatta ve felsefede Türk harsına "Türk zevkine, Türk vicdanına göre" bir orijinallik, bir şahsîlik göstermeğe çalışacağız. "İslâm ümmetindeniz" dediğimiz için, nazarımızda en mukaddes kitap Kur'an-ı Kerim, en mukaddes insan Hazret-i Muhammed, en mukaddes mabed Kâ'be, en mukaddes din İslâmiyet olacaktır. "Garp medeniyetindeniz" dediğimiz için de, ilimde, felsefede, fenlerde vesâir medenî sistemlerde tam bir Avrupalı gibi hareket edeceğiz (Gökalp, 1976, s. 68).

Ziya Gökalp'te ikincil ama gerekli olan İslam, Ahmet Ağaoğlu'nun (1869-1939) Türk milliyetçiliği yaklaşımında da ikincil ama gerekli bir kategoridir. "Türklüğü ve İslamiyet'i birbirini destekleyen fikri akımlar olarak değerlendiren Ağaoğlu, aralarında bir çelişki ve çatışma görmez" (Kurt, 2012, s. 71)[83]. Bunları birbirini tamamlayan iki tarihsel ve organik ilke olarak tanımlar. Bu yüzden "her kültürün muhtelif kısımları birbirine adeta organik bağlarla bağlandıklarından yalnız tam olarak işlediği zaman kendisinden beklenilen mahsulleri verebilir" (Ağaoğlu, 2013, s. 111)[84]. Batılılaşma ve Türkçülüğün İslam ile olan organik ilişkisi, maddi/militan laikliğe "ruh ve ahengin" (toplumsal ahlak) verilmesi ilkesine dayanmaktadır. Diğer yandan Ağaoğlu'nun, 1930 tarihli *Serbest Cumhuriyet Fıkrası* içinde yer alması ve partinin kısa sürede kapatılmasıyla tek-parti rejimine karşı eleştirel bir (liberal) konum alması (Bkz: Uyar, 2005, s. 224; Coşar, 2005, s. 236) ile oğlu Samet Ağaoğlu'nun DP'de milletvekili olması, adının caddede anılmasında etkili olmuştur.

DP'nin demokrasi ve laiklik politikası, aynı zamanda İnönü'ye karşı rovanşist bir uygulamadır. Bu rovanşizme, CHP malvarlıklarının hazineye devrini içeren yasaların meclisten çıkarılması da eklenebilir. Bu çalışma açısından, *İnönü Bulvarı*'nın Talat Paşa Bulvarı'na ve *İsmet Paşa Caddesi*'nin ise Mithat Paşa Caddesi'ne devri, bu rovanşizmin en somut örneklerini teşkil etmektedir. İnönü'nün şehirsel mekândan çıkarılması, küçük düşürme ve aşağılama gibi anlamlara gelmektedir. Moaz Azaryahu'ya göre: "Yeniden adlandırma işlemi iki aşamalı bir prosedürdür. Birincisi, var olan bir ad ortadan kaldırılır, bu da küçümsenme anlamına gelir ve ikincisi, eski adın yerini alan yeni adla ilişkili, anma törenidir" (Azaryahu, 1997, s. 482). Menderes'in meclis konuşmalarına bakıldığında da, İnönü'yü aşağılayan ve küçümseyen bir dizi ifade biçimi mevcuttur (Bkz: Sözen, 1991).

[83] Ağaoğlu İslamiyet'i "daha ziyade ahlaki ve moral değerler bütünü olarak görür. Bunun yanında, Türklerin mukedderatını İslam'ın mukedderatına bağlı sayar ve Türklüğün İslamiyet olmadan tasavvur edilemeyeceğinin altını çizer: Biz Asya-yı Garbi'ye atıldığımız günden beri kendimizi İslam diye tanıyoruz. İslamiyet Türkler için bütün manasiyle kavmi, cinsi bir din rengini kesbetmiştir" (Kurt, 2012, s. 71).

[84] Sebîlürreşad Dergisi'nin Mayıs 2020 kapağında Ahmet Ağaoğlu'nun fotoğrafı ve fotoğrafın altına ise onun şu sözüne yer verilmiştir: "İslâm'ın kilidi bizim ülkemizin ellerindedir". https://www.sebilurresad.com.tr/index.php?route=product/product&product_id=83 (Erişim Tarihi: 20.07.2022).

DP'in İnönü eleştirisinin haklı tarafları olmakla birlikte aynı zamanda, kendi iktidarının olumsuzluklarını da örtmeye çalışan içeriklere sahiptir. İnönü dönemindeki (1938-1949) baskı, şiddet, yolsuzluk ve otoriterizm uygulamalarının eleştirisi, DP'nin otoriter yapısının (baskı, şiddet, sansür, yolsuzluk) "milli irade" üzerinden meşrulaştırmasıyla bir arada işlenmektedir. Menderes "kim baskı var diyorsa" gidip "millî iradeyi seneler senesi zımni baskılarla ayakaltında tutan" CHP tarihine bakmalıdır, der[85]. Menderes için yolsuzluk, baskı ve otoriterizm olmuş olsaydı, "milli irade" DP'yi tekrardan iktidara getirmezdi. Demokrasinin "milli irade" yani çoğunluğa dayalı bir meşruluk aygıtı olarak tertip edilmesi, DP ile birlikte siyasal parti söylemlerine girmiştir (Bora ve Ünüvar, 2016, s. 161).

Tablo 19'da görüldüğü gibi, DP'nin yerleri adlandırma rejimi, milliyetçi muhafazakâr bir uygulamanın şehirsel mekândaki temsilidir. DP, milliyetçi ve dinsel sembolleri CHP'ye karşı kullansa da milliyetçi muhafazakâr gruplarla herhangi bir ittifaka girmediğini ve bu grupların örgütsel bir zemine kavuşmalarını da istemediğini ifade etmek gerekir (Taşkın, 2019, s. 118). Dolayısıyla DP'nin milliyetçi muhafazakâr popülizmi, hem Mustafa Kemal'i hem de geleneksel milliyetçi muhafazakâr adları bir arada şehirsel mekâna yansıtmasından ileri gelmektedir. Sonuç olarak DP, "muhafazakâr kesimden oy almak için ama laiklikten de ödün vermeden popülist bir şekilde dini politikalar gütmekte; ayrıca dinde ısrar eden kesimlere de gerektiğinde müdahale edebilmektedir" (Koca, 2016, s. 308/9).

Tablo 19: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (1950-1960)

Ulusal Savaş ve Kahramanları	**Ulus-Devlet**	**Ulusun Kökeni**	**Ulusun Bürokratları**	**Ulusun Şehitleri**
Vali Doktor Reşit	Muhammed Rıza Şah Pehlevi	Yıldırım Beyazıt	Osman Şevki Çiçekdağ	Şehit Kaya Aldoğan
Anafartalar	Mithat Paşa	Babür	Ahmet Ağaoğlu	

[85] İnönü'nün DP eleştirileri: "1. DP iktidarı, anayasası dışı tutum ve davranışlar içerisindedir. Bir Anayasa Mahkemesi kurulmalı, Anayasa teminatı isteriz… 2. Hâkim baskı altındadır. Adli teminat yoktur. Adli teminat isteriz… 3. Üniversite muhtariyeti zedelenmiştir. Üniversite hocaları baskı altındaddır. Üniversite muhtariyeti için teminat isteriz. 4. Muhalefet partileri baskı altındadır. Muhalefet tasfiye edilmek istenmektedir. Muhalefet için söz, seyahat, yayın, toplantı, seçim ehemmiyeti isteriz… 5. Basın hürriyeti zedelenmiştir. Basın ve yazarlar baskı altındadır. Basın hürriyeti için teminat isteriz… 6. Din siyasete alet edilmiştir. Anayasanın laiklik ilkeleri zedelenmiştir. Din siyasete alet edilemez. Teminat isteriz… 7. Radyo, iktidarın tekelindedir" (Kaçmazoğlu, 2000, s. 36).

Talat Paşa	Hürriyet	Turgut Reis	Ziya Gökalp	
Önder	Gençlik	Fatih	Yahya Galip	
Anıtkabir				
Yahya Galip				

Kaynak: 1959 ve 1960 tarihli Ankara Şehir haritaları.

DP döneminde yer adlarına, *ulusun şehitleri* kategorisi eklenmiştir. *Şehit Kaya Aldoğan (Caddesi)*, Kore Savaşı şehitlerinin anıldığı bir mekânsal materyalizasyon biçimidir. Kore Savaşı, hem "ileri medeniyetler seviyesine ulaşmada" hem de "medeniyetin kurtarılması" bakımından, Batı bloğuna eklemlenmenin somut belgesini oluşturur. İlerleyen dönemlerde ulusun şehitleri kategorisi, milliyetçi-muhafazakâr sağ coşkunun üretiminde doğrudan reel-politik bir söyleme dönüşmüştür. Bu yüzden DP iktidarı dönemi, "Türk sağının bütün kollarının fikri mayalanma dönemidir. 60'ların İslamcı ve milliyetçi akımları, bu dönemde hazırlanmıştır" (Bora ve Ünüvar, 2016, s. 159).

DP'li yıllarda İslami adlar, özellikle sokaklara verilmiştir. Küçük ara sokaklara İslami adların verilmesi, şehirsel mekâna bir tür 'gizliden eklemlenme' süreci olarak ele alınabilir. Bu dönemde; *Cami, Huri, Farabi* ve *Mesnevi* adları, Ankara şehrindeki sokaklara verilmiştir. İslami adların şehirsel mekâna sokaklar üzerinden gizliden eklemlenmesi, DP'nin dine yönelik hakiki bir tavra sahip olduğu şeklinde de tartışılabilir. Sokak statüsündeki İslami adların mekânsal materyalizasyonları, ilerleyen dönemlerde doğrudan cadde, bulvar, meydan, park ve okul adları üzerinden şehirsel mekâna 'açıktan eklemlenecektir'.

4.2. CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN ADLANDIRMA PRATİKLERİ (II)

On yıllık Demokrat Parti iktidarı, 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle sonlandırıldı ve Demokrat Parti kapatıldı. Parti üyeleri tutuklanarak yargılanmak için Yassıada'ya gönderildi. Albay Alparslan Türkeş, darbenin gerekçesini Ankara Radyosu'nda okuduğu bir bildiri ile kamuoyuna duyurdu. Bildiriye göre darbe, DP iktidarının antidemokratik uygulamalarına son vermek ve "demokratik nizamı" sağlayıp "Atatürk İnkılaplarını" korumak için yapılmıştır (Ak Devrim, 1960, s. 50). Demokrasinin sağlanması için antidemokratik bir uygulama olan darbenin meşrulaştırılmasında, dönemin akademisyen, yazar ve gazetelerinin önemli bir etkisi olmuştur.

Darbenin ertesi günü, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi akademisyenlerinden oluşan bir komisyon, hükümetin (DP) Anayasa'yı ihlal ettiği ve kanunsuzca icraata bulunduğu yolunda bir rapor hazırladı[86]. Raporda; "devlet, ordu ve Atatürk özdeşliği" üzerinden DP iktidarı eleştirilmekte ve devletin asli ve kurucu unsuru olarak ordunun varlığı, 'Atatürk İnkılapları'nın koruyuculuğuyla meşrulaştırılmaktadır. Darbe gerekçesini, devlet-ordu-Atatürk özdeşliği üzerinden "demokrasi"ye bağlayan rapor, DP iktidarını şu noktalarda eleştirmektedir: DP; anayasayı ihlal etmiş gayrimeşru bir iktidardı, tekçi ve keyfi uygulamalara yönelmiş otoriter bir iktidara dönüşmüştü; yolsuzluk ve hürriyetleri ayaklar altına alan ve müesseseler arası ayrımcılıklara neden olmuş bir iktidar olduğu için meşru bir zemini kalmamıştı ve bu yüzden ihtilal zaruriydi (Ak Devrim, 1960, s. 64/66; Doğaner, 2017, s. 102/3).

27 Mayıs, "Atatürk İnkılaplarının korunması" adına bir "hürriyet ilanı" olarak kamuoyunda duyurulmuş ve bazı şehirlerde kutlamalar organize edilmiştir. Milli Birlik Komitesi, 27 Mayıs 1960 tarihli "6 Numaralı Tebliğ"inde vatandaşlara şöyle seslenmiştir: "Sevgili vatandaşlar, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yine Türk Milleti ile el ele vererek başardıkları bu hayırlı teşebbüs, eşsiz Kahraman Atatürk'ümüzün ruhunda aldığımız ateşle hürriyet meşalesinden doğmuştur" (Ak Devrim, 1960, s. 69). Dönemin *Hürriyet Gazetesi*, "Bütün yurtta hürriyet bayramı devam ediyor"[87] manşetini atarken, *Akşam Gazetesi* "ikinci cumhuriyet"[88] olarak 27 Mayıs'ı kutluyordu. Cemal Gürsel başkanlığında kurulan askeri hükümetin programına göre, "İnkılap Hükümeti" Atatürk ilkeleri üzerine kurulacak ve "İkinci Cumhuriyet" ile Türk demokrasisi sağlam temellere oturtulacaktır (Dağlı ve Aktürk, 1988, s. 12) [89].

---

[86] Raporu yazan akademisyenlerin darbeyi meşrulaştırma girişimlerine, Yassıada Yargılamalarında verilen idam hükümleri de eklenmiştir. Profesörlere göre, eğer idamlar yapılmazsa darbe meşruluğunu ve haklılığını yitirebilirdi (Saç, 2017, s. 95).

[87] 27 Mayıs 1960 gazete manşetleri. https://www.timeturk.com/27-mayis-1960-gazete-mansetleri/fotogaleri-156842 (Erişim Tarihi: 01.08.2022):

[88] 27 Mayıs 1960 gazete manşetleri. https://www.timeturk.com/27-mayis-1960-gazete-mansetleri/fotogaleri-156842 (Erişim Tarihi: 01.05.2022)

[89] 30 Mayıs 1960'ta I. Gürsel Hükümeti'nin Milli Birlik Komitesi'ne sunduğu hükümet programını, "İnkılap Hükümeti" olarak tanımlamıştır. Hükümet programı, demokratik yaşama geçilmesi için yeni bir anayasanın yapılacağını ifade etmekte ve bu anayasa "İkinci Cumhuriyet Anayasası" olacaktır. Yine program, "hür basın" ve "din ve vicdan hürriyeti" konusunda anayasal bir teminat sağlanacağına dikkat çekmektedir (Dağlı ve Aktürk, 1988, s.3). Birinci Koalisyon Hükümeti programı da bu minvalde ve "Atatürk ıslahatının ilkeleri üzerinde" kurulu bir cumhuriyete vurgu yapmaktadır.

Ankara şehrindeki kamusal yerlerin adlandırılmasında, 27 Mayıs'ın doğrudan yansımalarını görmek mümkündür. Darbe sonrası Ankara şehri, 1963 yılına kadar askeri yönetim tarafından idare edilmiştir[90]. *Cemal Gürsel, İrfan Baştuğ, Bölük, Turan Emeksiz, Şehit Ersan* ve *Şehit Cemalettin* adları, 27 Mayıs ile ilişkili olarak Ankara şehrindeki meydan ve caddelere verilmiştir (Tablo 20). Özellikle *Turan Emeksiz, Şehit Ersan* ve *Şehit Cemalettin* gibi öğrenci ve genç subaylar, 27 Mayıs darbesine meşruiyet sağlamak adına, "Hürriyet Şehitleri" olarak günlerce gazete manşetlerinde yer almışlardır.

Dönemin yazarlarından Yusuf Ziya Ortaç, *Akbaba Dergisi*'ndeki "İki Bayram" başlıklı yazısında DP'yi, "eli gençlerin kanına bulanmış" bir parti olarak tanımlamıştır:

> Takvimdeki yaprak 27 Mayıs 1960'tır… Bu da Demokrat Parti'nin yıkıldığı gün. İktidara geldiği gün, onun "Yeter" diye kalkan eli bembeyazdı, tertemizdi. İktidardan düştüğü gün beş parmağında kanlar akıyor! Bu kan, kimin kanıdır biliyor musunuz? Atatürk'ün, Cumhuriyeti, vatanı, inkılapları emanet ettiği Türk gençlerinin kanı (Ak Devrim, 1960, s. 79).

Ortaç'ın vurgu yaptığı "Türk gençlerinin kanı" cümlesi, DP döneminde sokak gösterilerinde öldürülen gençlerle ilgilidir. Bu gösteriler, 27 Nisan 1960'ta CHP'nin kapatılması için meclisin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilen *Tahkikat Komisyonu*'na karşı yapılmıştı. İstanbul Üniversitesi'nin Beyazıt Kampüsünde yapılan öğrenci protestolarında iki kişi yaşamını yitirmiş ve yüzlerce öğrenci yaralanmıştır. Ankara'daki olaylarda da polis, genç öğrenci ve subaylara sert müdahalelerde bulunmuştur. İlerleyen günlerde gazeteler, öldürülen genç öğrencilerin Anıtkabir'in kuzeydoğusunda "Devrim Şehitleri Mezarlığında" toprağa verileceğini yazmıştır. Anadolu Ajansı'nın (AA) 10 Haziran 1960'ta geçtiği bir haber şöyledir: "28 Nisan ve 27 Mayıs'ta ölen Turan Emeksiz, Nedim Özpulat, Ersan Özey, Ali İhsan Kalmaz ve Sönmez Gültekin, Anıtkabir'in yamacında oluşturulan 'Devrim Şehitleri Mezarlığı'nda toprağa verildi" (Kaynar, 2017, s. 37). Gazetelere göre bu gençler, "diktatör Menderes"e karşı cumhuriyeti ve "Atatürk İnkılaplarını" savundukları için katledilmişlerdi. Bu yüzden ölen gençler, devrim şehitleriydi. Devrim marka bir

[90] 1960-1963 arası yıllarda Ankara'yı şu askerler idare etmiştir: İrfan Baştuğ (1960), İhsan Organ (1960-1961), Nuri Teoman (1961-1962) ve Enver Kuray (1962-1933).

otomobilin de darbe yönetimi sırasında gündeme gelmesi, 27 Mayıs'ın bir "devrim"[91] olarak meşrulaştırmasına katkı sunma amacı taşımaktadır.

Gazeteler, birçok gencin DP iktidarı tarafından öldürülüp ortadan kaldırıldığını yazmıştır. *Milliyet Gazetesi*, "Buzhanelerden toplu halde cesetler çıktı" başlığını atarken, *Akşam Gazetesi*, 2 Haziran 1960 tarihli nüshayı, "Cesetler yem makinalarında kıyılıp toz haline getirilmiş" manşetiyle basmıştır[92]. "Gazetelerin kullandığı başlıklar oldukça net ifadelerle, bazı cesetlerin bulunduğu ve cesetlerin DP muhalifi öğrenciler olduğu yönündedir" (Kaynar, 2017, s. 37). Bu haberler üzerine ölü sayılarının araştırılması için heyetler oluşturuldu ve araştırmalara başlandı. Fakat 27 Mayıs'ı, "baskıcı bir hükümete karşı gerçekleştirilen bir devrim hareketi olarak ele almaya, meşrulaştırmaya yetecek sayıda Hürriyet Şehidi yoktu" (Kaynar, 2017, s. 40). Haberlerde ifade edilen "buzhanelerde bekletilen ve makinalarda kıyılan gençlerin cesetlerine" ulaşılmasa da DP'nin buna dair planlarının oluğuna dair açıklamalar yapılmaya başlandı. Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanlığı'nda subay ve astsubaylara hitaben yapmış olduğu konuşmada, Celal Bayar'ın ordudaki genç subayları imha etmeye yönelik bir plan içerisinde olduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla Cemal Gürsel ve ekibi, Hürriyet Şehitleri ile birlikte devrimci bir hareketin özneleri olarak meşrulaş(tırıl)mak istenmekteydi (Ak Devrim, 1960).

27 Mayıs'ın Hürriyet Şehitleri'nin sembolik adı, *Turan Emeksiz* olmuştur. Turgay Gülpınar'a göre Turan Emeksiz, "Türkiye'de ölümü devlete bağlanan ve bizzat devlet tarafından bir *siyasal şehit* ilan edilerek toplumsal hafızaya kazınan ilk öğrenci olmuş ve siyasal tarihte belirli bir yer edinmiştir" (Gülpınar, 2014, s. 133). Turan Emeksiz adı, Ankara şehrindeki bir caddede anılmakla beraber, o dönemde Türkiye'deki birçok okula da onun adı verilmiştir. Turan Emeksiz ile birlikte *Şehit Cemalettin* ve *Şehit Ersan* adları da Ankara şehrindeki caddelere verilmiş ve "ikinci cumhuriyetin şehitleri" olarak mekânsal materyalizasyonları anma yoluyla sağlanmıştır. Aynı şekilde, 1964'teki Kıbrıs hareketi sırasında yaşamını yitiren *Cengiz Topel (Caddesi)* de ulusun şehitleri kategorisinde şehirsel mekânda anılmıştır. Cengiz Topel adı, tüm illerdeki kamusal yer adlarından en az birine verilmiştir. Diğer yandan

[91] 27 Mayıs'ı darbe, ihtilal ve devrim kavramları üzerinden tartışına bir çalışma: Kaynar, 2017a, s. 59-76.
[92] Milliyet Gazetesi Arşivi, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/ (Erişim Tarihi: 03.08.2022).

DP döneminde Adalet Vekilliği yapmış ve Adnan Menderes'e en yakın isimlerden biri olan *Osman Şevki Çiçekdağ (Meydanı)* adı da şehirsel mekândan kaldırılmıştır. Osman Şevki Çiçekdağ Meydanı, *Dikimevi Meydanı* şeklinde ad değişikliğine uğramıştır (Tablo 20). Fakat ilerleyen yıllarda Osman Şevki Çiçekdağ adı, aynı meydanda yeniden anılmıştır.

Tablo 20: Örnekleme Dâhil Edilen Kamusal Yer Adları (1961-1968)[93]

Cadde		**Meydan**	**Lise**
Cemal Gürsel (Eski Cebeci Caddesi)	Tunalı Hilmi (Eski Özdemir Caddesi)	Cemal Gürsel	Mustafa Kemal
Cengiz Topel	Mahmut Şevket Paşa	Dikimevi (Eski Osman Şevki Çiçekdağ Meydanı)	27 Aralık
Turan Emeksiz	Bölük		
Şehit Ersan	Sümer		
Şehit Cemalettin	Nenehatun		
Malazgirt	Yahya Kemal		
Gazi Osman Paşa	İrfan Baştuğ		
Kütükçü Ali Bey	Tanzimat		

Kaynak: 1963, 1965 ve 1967 tarihli Ankara Şehir Haritaları

Türkeş'in okuduğu bildiride, kısa sürede seçimlere gidileceği vaat edilmiş olsa da yaklaşık bir buçuk yıl sonra, yani 15 Ekim 1961 yılında serbest seçimler yapılmıştır[94]. Darbeden birkaç ay sonra İsmet İnönü serbest seçimlerin yapılması için Gürsel'le konuşmuş fakat Gürsel, seçimlerin yapılması için daha erken olduğunu ifade etmiştir. Anayasa Komisyon Raporunu yazan akademik heyet de bu konuda Gürsel'i desteklemekteydi. Nihayetinde 1961 Anayasası'nın yapılmasından sonra seçimlere gitmenin daha doğru olacağına karar verildi. 9 Temmuz 1961 tarihli referandum ile Anayasa kabul edildi ve üç ay sonra (15 Ekim 1961) serbest seçimlere gidildi.

[93] 1967 tarihli Ankara Şehir Haritası EK-1'de Şekil 7'de verilmiştir. Ayrıca tüm cadde, bulvar, meydan ve lise isimleri EK-2'de Tablo 3'te verilmiştir.

[94] Darbeciler her ne kadar hiçbir parti ile ilişkilerinin bulunmadığı ve hiçbir partiye taviz verilmeyeceğini ifade etmiş olsalar da, darbecilerin CHP ile doğrudan bağlantıları vardı. Darbenin planlayıcısı Cemal Mandaoğlu bazı CHP'li milletvekilleri ile doğrudan ilişki içerisindeydi. Nitekim kurulan Temsilciler Heyeti üyelerinin büyük çoğunluğunu CHP'liler oluşturmaktaydı.

Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın'ın vurguladığı gibi, 1961 Anayasası'nın iki niteliği, onu diğer anayasalardan ayırmaktadır:

> Birinci niteliği, daha önceki anayasalarda son derece kısıtlı bulunan yurttaş hak ve özgürlüklerinin alanının genişletilmesi, devletin sosyal niteliğine ağırlık tanıması ve hukuk devletinde ihtiyaç duyulan kurumları getirmesidir. İkinci niteliği ise, birinciyle tezat teşkil eder. Bu ikinci nitelik, DP döneminin tecrübesine dayanarak, yeni vesayet kurumlarının yaratılması ve bu kurumların parlamento üzerinde sıkı denetimini getirerek demokratik alanın imkânlarını zayıflatılmasıdır (Aydın ve Taşkın, 2018, s. 89).

1961 Anayasası'nın hak ve özgürlük noktasında gerçekleştirmiş olduğu atılımlar, sol örgüt ve partilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1960'lı yıllara kadar sol-sosyalist düşüncelere karşı sürekli bir cadı avının yaşandığı göz önüne alındığında, sol partilerin (Türkiye İşçi Partisi) siyasal meşruluk zeminine kavuşmaları önemli bir gelişmeydi. Diğer yandan 1961 Anayasası'yla; *Milli Güvenlik Kurulu, Genel Kurmay Başkanı'nın konumu, Senato, Tabii Senatörlük kurumu, Kontenjan Senatörlüğü,* ve *Askeri Yargı* gibi vesayetçi kurumlar tesis edildi ve 1961 Anayasası'nın başlangıç hükümlerindeki yeni ifadelerle, seçilmiş iktidarlara karşı darbelerin yolu açılmış oldu (Aydın ve Taşkın, 2018).

Darbe sonrası süreçte kapatılan tek parti Demokrat Parti olmakla birlikte, DP'nin muadili olarak görülen *Adalet Partisi (AP)*, 11 Şubat 1961 yılında Ragıp Gümüşpala önderliğinde kuruldu[95]. 15 Ekim 1961 seçimlerinde Adalet Partisi'nin yüksek bir oy (% 34,79) almış olması, ordu tarafından hayal kırıklığına neden olmuştur. Cuntanın tek başına iktidara gelmesini istediği ve desteklediği CHP, beklentilerin altında bir oy (% 36,74) almıştı[96]. Bu durum, ordu içinde bir darbe hareketliliğine neden olmuş olsa da Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı olması -şartı- ile kısa süreli de olsa, yeni darbe girişimleri engellenmiştir.

1960'lı yıllar, aynı zamanda Kemalizm'in hem sağ hem de sol cenahlar tarafından yeniden formüle edildiği bir dönemdir. Kemalizm'in yeniden formüle edilmesi sürecine 1946'dan itibaren başlanmış olsa da en somut görünümü (1960'lı yıllarda) Ankara şehrindeki kamusal yer adlarında vuku bulmuştur (Tablo 21). 17

[95] Türk siyasal tarihinde Adalet Partisi, "1965-1971 ve 1979-1980 yılları arasında tek başına iktidar, 1961-1962 ve 1965 Şubat-Ekim dönemlerinde küçük koalisyon ortağı ve 1975-1978 yılları arasında da koalisyon hükümetinin büyük ortağıdır" (Demirel, 2017, s. 9)

[96] Yeni Türkiye Partisi 13,73, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ise 13,96 oranında oy almışlardı.

Kasım 1963 ile 2 Haziran 1968 arası yıllarda, CHP'den Ankara Belediye başkanlığına seçilen Halil Sezai Erkut, kamusal yerleri adlandırırken 19. yüzyıl ortasından itibaren yaşanmış olay ve kişilerle, tek-parti düşüncesi şehirsel mekânda anmıştır.

Tablo 21: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (1961-1968)

Ulusal Savaş ve Kahramanları	Ulus-Devlet	Ulusun Kökeni	Ulusun Bürokratları	Ulusun Şehitleri	Ulusun Sanatçıları
Mustafa Kemal	Tanzimat	Sümer	Tunalı Hilmi	Şehit Cemalettin	Yahya Kemal
27 Aralık		Malazgirt	Kütükçü Ali Bey	Şehit Ersan	
Dumlupınar				Turan Emeksiz	
Cemal Gürsel				Cengiz Topel	
İrfan Baştuğ					
Gazi Osman Paşa					
Plevne					
Nene Hatun					
Mahmut Şevket Paşa					

Kaynak: 1963, 1965 ve 1967 tarihli Ankara Şehir Haritaları

Yukarıda ifade edildiği gibi, 27 Mayıs darbesinin gerekçesini sunan Anayasa Komisyon Raporu'na göre, DP döneminde devletin temellerini oluşturan Mustafa Kemal inkılapları tehlikeye düşmüştür. Özellikle 1960 Darbesinden sonraki I., II., III., ve IV. Koalisyon Hükümetleri programlarına, "Cumhuriyet hükümeti, bütün üyeleriyle, Atatürk ıslahatının ilkeleri üzerinde kararlıdır" (Kaplan, 2019, s. 230/233)[97] cümlesiyle başlamaktadır. 27 Ekim 1965'te tek başına iktidara gelen Adalet Partisi'nin hükümet programı da "demokratik düzenin ve Türk devletinin temeli olan Atatürk devrimlerini her yönü ile korumayı en başta gelen bir ödev saymaktayız" (Kaplan, 2019, s. 234) ifadesine yer vermiştir. Dolayısıyla Mustafa Kemal'i yeniden anmak için *Mustafa Kemal* ve *27 Aralık* adları, Ankara şehrindeki liselere verilmiştir. 27 Mayıs'ın "ikinci milli mücadele" ve "ikinci cumhuriyet" şeklinde tanzim edilmesi, eskiden sokak olan *Dumlupınar* (Başkomutanlık Meydan Muhaberesi) adının, geniş bir

[97] I. Koalisyon Hükümeti: CHP ve AP, 20.11.1961-25.06.1962; II. Koalisyon Hükümeti: CHP, YTP, CKMP, 25.06.1961-25.12.1963); III. Koalisyon Hükümeti: CHP-Bağımsızlar, 25.12.1963-20.02.1965; IV. Koalisyon Hükümeti: AP, YTP, CKMP, MP, 20.02.1965-27.10.1965.

caddede maddileştirilmesiyle sonuçlanmıştır. İkinci cumhuriyetin kahramanları ise *Cemal Gürsel, İrfan Baştuğ, Turan Emeksiz, Şehit Ersan* ve *Şehit Cemalettin* ekseninde şehirsel mekânda anılmıştır. Yine *Şehitler, Gaziler* ve *Şehit İsmail* adları da sokaklara verilmiştir. 1963-1968 yılları arasında Ankara belediye başkanlığının da CHP'de olması, bu adlandırma biçimini daha anlaşılır kılmaktadır.

Yukarıda ifade edildiği gibi, 27 Mayıs'ın "Atatürk Devrimleri"nin tehlikeye düştüğü yönündeki söylemi ile *Tunalı Hilmi (Caddesi)* adının bir caddeye verilmesi arasında önemli bir bağlantı vardır. Tunalı Hilmi, 'Atatürk Devrimleri'nin kanunlarla düzenlenmesi tasarısını meclise sunmuş kişidir. "Mustafa Kemal'in güvendiği, devrimlere destek veren, ateşli bir Türkçü olarak milletvekilliği görevini yürütmüştür" (Ulusoy, 2009, s. 13). *Ulusun bürokratları* kategorisinde bulunan Tunalı Hilmi ile 27 Mayıs arasında, İnkılapların korunması noktasında bir bağlantı bulunmaktadır.

Ulusal savaş ve kahramanları kategorisine, 31 Mart Ayaklanmasının bastırılmasında ve II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinde önemli rol oynamış *Mahmut Şevket Paşa* adı da bir caddeye verilmiştir. Mahmut Şevket Paşa'nın hürriyet ve meşruiyet taraftarlığı ile 27 Mayıs arasında da önemli bağlantılar bulunmaktadır:

> Ordu içinden hoşnutsuzluğu devam edenlerin kendilerine karşı ayaklanması -31 Mart Ayaklanması- veya darbe teşebbüsleri –Talat Aydemir'in darbe teşebbüsleri- görülür ve bu tür eylemlerin şiddetli bir biçimde cezalandırılmaları sağlanır. Mahmut Şevket Paşa da Cemal Gürsel de orduyu siyaset dışında tutmaya çalışmışlardır (Doğaner, 2017, s. 104).

II. Meşruiyet ile kurulan bu analojik ilişki, "irtica" faaliyetlerine karşı da İttihatçı bir mesaj içermektedir. İslamcı gruplar, 1950'lilerden itibaren hem dernekleşme hem de matbu anlamında önemli bir gelişim kaydetmişlerdi. AP bu gelişimin farkında olmakla birlikte, DP döneminde palazlanan bu İslamcı grupları kendi himayesine çekmek adına, parti programına dine yönelik politikalar da eklemiştir. Öyle ki, I. Demirel Hükümeti (27.10.1965-03.11.1969) programı, din eğitiminin daha fazla yaygınlaştırılması ve İmam Hatip mezunlarının daha fazla istihdam edilmesine önemli bir yer vermiştir (Kaplan, 2019, s. 234). Buradaki din vurgusu, yine komünizm tehlikesi üzerinden telaki edilir ve bu durum, AP iktidarı ile CHP'li belediyeyi ortak bir misyonda birleştirir.

Gazi Osman Paşa Caddesi ve sokaktan caddeye dönüştürülen *Plevne Caddesi,* komünist Rusya'ya karşı şehirsel yerlere monte edilmiş önemli göstergelerdir.

Bilindiği gibi, Gazi Osman Paşa öncülüğünde Osmanlı Ordusu, kendisinden kalabalık olan Rus ve Rumen ordularının gerçekleştirdiği üç büyük taarruzu püskürtmüş ve Plevne'yi başarılı bir şekilde savunmuştur. Buna göre ulusal savaş, en başından beri Ruslarla (şimdi onun komünizm tehlikesi ile uğraşsak da) yapılagelen bir olguydu. Aynı şekilde, Erzurum'da Aziziye savunmasına katılan, Rus işgaline karşı Erzurum'daki halk direnişinin simgesi hâline gelmiş "Türk kadın kahraman" *Nenehatun* adı da bir caddeye verilmiştir. Ulusal savaş ve kahraman kategorisine bir kadının dâhil edilmesi, "militarist-erkekleştirilmiş" kadın motifi üzerinden imal edilmiş bir gösterge olduğu unutulmamalıdır (Sancar, 2014). Buna benzer adlar, sokaklara da verilmiştir. Milli Mücadelede yaşamını yitiren *Şehit Makbule* ile *Fatma Aliye* adları sokaklarda anılmıştır. Dolayısıyla "Milli Mücadele" ve "ikinci cumhuriyet" arasında kurulan analoji ile hem "irticaya" hem de komünistlere karşı benimsenen tavır, yer adları üzerinden somutlaşmaktadır. Diğer yandan Ankara'nın ilk belediye Başkanı *Kütükçü Ali Bey (Caddesi)* adı da *ulusun bürokratları* kategorisinde bir caddeye verilmiştir. Kütükçü Ali Bey, Ankara'da milli mücadelenin örgütlenmesinde önemli bir rol oynamakla birlikte, cumhuriyete giden süreçte de Mustafa Kemal ve kadrolarına önemli yardımlarda bulunmuştur.

Türk *ulus-devleti*'nin modernleşme gayesinin başlangıcı olarak Tanzimat Dönemi'nin önemli bir yeri vardır. Modernleşme ve Batılılaşma sürecinin Tanzimat ile başlatılması, ordunun modernleşme seyrindeki aktif rolüne vurgu yapmaktadır:

> Tanzimat dönemi yenilik hareketleri arasında eğitimin modernleşmesi kapsamında askeri okulların yaygınlaştırılması kararlaştırılmış ve taşra ordularına sorumlu oldukları bölgede bir rüştiye ve idadi okulu açmaları şartı getirilmiştir. Bu şekilde modern sivil okullar açılmadan önce yöre sakinlerinin çocukları çoğunlukla askeri eğitimle tanışmış, taşranın da orduyla yakınlığı sağlanarak, ilerlemelerinde bu önemli bir yol olmuştur. Ordu mensupları, Türk modernleşme seyrindeki öncü rolleri ve aldıkları eğitimin yarattığı duyarlılık gereği devleti kurtarmak adına muhalefeti de üstleneceklerdir (Doğaner, 2017, s. 100).

Ordunun modernleşmedeki misyonun tarihselliğine vurgu yapmak için *Tanzimat* adı bir caddeye verilmiştir. Ordunun Osmanlı'nın son döneminden bu yana devletin bekası ile özdeşleştirilmesi fikri, 27 Mayıs'ın anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Kayalı, 2018, s. 46). Her ne kadar Mustafa Kemal, ordu ile siyasetin katiyen birbirinden ayrı olması gerektiğini vurgulasa da bu durum uygulamada farklı işlemiştir. Hem tek-parti döneminde hem de sonraki yıllarda, asker-siyaset

ilişkisindeki muğlaklık hep devam etmiştir. Sonuç olarak, Milli Mücadele Dönemi'ne dair adlar ile 27 Mayıs'ın kendini İkinci Milli Mücadele Dönemi olarak takdim etmesi, şehirsel mekânda maddileştirilmiştir. Bu minvalde, İzmir'in kurtuluş yılı olan *Dokuz Eylül* ile milli mücadelede aktif rol oynamış *Miralay Nazımbey* adları sokaklara verilmiştir.

Ulusal kökene Malazgirt'in eklenmesinde, Yüksel Taşkın'ın ifadesiyle "milliyetçi-muhafazakâr entelijansiyanın" (2019) önemli bir etkisi vardır. Türklüğün uygarlık sahnesine çıkışı *Sümer (Caddesi)* ile başlatılırken Türklüğün İslam ile olan münakaşası, *Malazgirt (Caddesi)* ile tarihlenmiştir. 1947'de çıkmaya başlayan *Serdengeçti* dergisinin ilk sayısında şu yazmaktaydı: "Tanrı dağı kadar Türk, Hıra Dağı (Cebelinur) kadar Müslüman'ız" (Kılıç, 2016, s. 48). Türklük ve İslam ilişkisi, 1945'li yıllardan itibaren milliyetçi muhafazakâr ve İslamcı dergi ve gazeteler tarafından yoğun bir şekilde işlenmekteydi.

1950'li yıllarda komünizmle mücadele bağlamında dinin önemi daha fazla hissedilmeye başlanmıştır. Türkçülük ile İslam'ın zorunlu birlikteliği; 1950'lilerde *Türk Milliyetçiler Derneği*'nin (1951-1953) yayınlarında, 1965'ten sonra *Milli Türk Talebe Birliği (MTTB)* ve özellikle 1970-1980 arası yıllarda ise *Akıncılar Hareketi* ve "*Mücadele Birliği* (1964-1980) dergilerinde (Bayrak, Yeni Ümit ve Pınar dergileri)" (Selçuk, 2018, s. 28) yoğun bir şekilde işlemiştir. Buna göre Anadolu vatanı (özellikle taşra) ve İslam, uzun bir tarihsel sosyolojinin ürünü olarak Türk ulusal kimliğinin temellendiği yapılardır. Bu dönemde sokaklara; *Mevlana, Tevekkül, Kader, Nur, Dedeefendi, Tuğrul Bey, Cengiz, Akat, Altay, Sümer, Oba, Özsoy, Erturan, Oğuzeli, Orhaneli, Erdoğan, Dedekorkut* adları verilmiştir.

Türklük ile İslam birlikteliği, 1965'te Adalet Partisi'nin hükümet programının eğitimle ilgili bölümde somut bir nitelik kazanmıştır. III. Adalet Partisi Hükümeti (06.03.1970-26.03.1971) programı, milliyet (Türklük) ve dine bağlılığı, Türk ulusal kimliğinin temel özelliği olarak takdim etmektedir: "Biz; milliyetine, dinine, din ve vicdan hürriyetine bağlı olmanın, Türk milletinin varlığında mevcut ve ayrılmaz bir unsur olduğuna inanıyoruz" (Kaplan, 2019, s. 237). Adalet Partisi'nin birinci hükümet programında; din ilmi, din eğitimi, dini kurumlar ve din görevlilerinin iyileştirilmesi konusunda politikalar üretileceği vaat edilmişti. Dolayısıyla, DP sonrasında şehirsel

mekân, milliyetçi muhafazakâr popülist adlandırma rejimiyle işlenmeye devam edilmiştir.

1961-1968 yılları arasında, *ulusun sanatçıları* kategorisi sınıflandırmaya eklenmiştir. Bu kategoride, *Yahya Kemal* adı bir caddeye verilmiştir. Tek-parti döneminin muhafazakâr şairi Yahya Kemal (1884-1958) modernleşmeyi, klasik Osmanlı kültürünün yeniden düzenlenmesinde buluyordu. Yahya Kemal "modernliğin imkânlarını, Gökalp'in tasarladığı gibi folkloru yükseltmekte değil, Osmanlı'da şahikasına çıktığını düşündüğü klasik kültürü restore etmekte, kullanmaktan yanaydı" (Bora, 2018, s. 344). Bu, Türk milli kültürünün mayalandığı kök olan İslam temelli bir restorasyondur. Yahya Kemal "Türk milletinin Müslümanlığını son derece önemsiyor, milli kimliğin asıl yapıcısı olarak kendi kültürüyle yoğurup yeniden şekillendirdiği Müslümanlığı görüyordu" (Ayvazoğlu, 2017, s.420). İslam ve Osmanlı geçmişinin ön plana çıkarıldığı bir dönem olan 1960'lı yılların kendisi de bir restorasyon dönemidir. Bu restorasyon döneminin en ilginç yönü, CHP'li Halil Sezai Erkut yönetiminde Ankara şehrine, Osmanlı geçmişi ve bazı İslami adların cadde ve sokaklara verilmesidir. Yahya Kemal adı caddeye verilirken *Abdullah Cevdet, Ebu Ziya Tevfik, Ahmet Mithat Efendi, Şair Nedim, Köroğlu, Şair Baki* ve *Reşat Nuri* adları sokaklara verilmiştir.

CHP'li belediye başkanı Halil Sezai Erkut'un *Malazgirt, Yahya Kemal, İttihatçı* ve *Osmanlı* son dönemine dair adları şehirsel mekâna işlemesi, bu restorasyonun CHP'de de yaşandığını göstermektedir. Aslında CHP'nin din eğitimi ve Osmanlı geçmişine yönelik politika değişikliğine gitmesi, 1950'lilerden itibaren başlamıştır. 1950'de Ezanın Arapça olarak okunmasına dair mecliste yapılan yasa değişikliğine CHP tam destek vermiştir. Fakat CHP'de asıl revizyon, İsmet İnönü'nün "ortanın solu" söylemi üzerinden yeni bir programa yönelmesinde somutlaşmıştır. Bu program neticesinde CHP içindeki sağcı kanat, Turhan Feyzioğlu önderliğinde 1967 yılında *Cumhuriyetçi Güven Partisi*'ni kurmuştur. Nihayetinde CHP'li belediye başkanları da, DP döneminin adlandırma rejimini devam ettirmiştir. Sokaklara verilen adlardan bazıları şunlardır: *Ahmet Hanidi, Arif Hikmet, Ahmet Refik, Mohaç, Alaaddin Ertungu, Oğuzeli, Erturan, Fatih, Şehit Osman, Gaziler, Sancak, Bayrak, Oba,*

Atadan, Atakan, Özsoy, Şehit Karaca, Bozkurt[98]. Dolayısıyla, 1961-1968 yılları arasında hem Kemalist hem de Osmanlı ve İslami adların bir arada şehirsel mekâna verildiği bir dönem olmuştur. Bir anlamda, DP'nin başlatmış olduğu muhafazakâr-milliyetçi –popülist- adlandırma rejimi, bu dönemde de devam ettirilmiştir.

4.3. ADALET PARTİSİ'NİN ADLANDIRMA PRATİKLERİ

Adalet Partisi'nin adlandırma uygulamalarının milliyetçi muhafazakâr ve İslami yapısı, 1970'ten sonra daha sistematik bir çerçeveye oturmuştur (Tablo 22). 2 Haziran 1968 ile 9 Aralık 1973 yılları arasında, Ankara belediye başkanlığı yapmış Adalet Partili Ekrem Barlas döneminde yapılan adlandırmalar, bu çerçeveyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tablo 22: Örnekleme Dâhil Edilen Cadde ve Meydanlar (1968-1973)[99]

Cadde		**Meydan**
Kazım Karabekir	Oruç Reis	Şili Meydanı
Mareşal Fevzi Çakmak	Dede Korkut	
Ziya Bey	Mecit Uluçay	
Sokullu Mehmet Paşa	Abdulkadir Öncel	
F. H. Demirelli	Ziya Önder	
Abdülhak Hamit	Adalet	
Selimiye	Cinnah	

Kaynak: 1970 ve 1972 tarihli Ankara Şehir Haritaları

Adalet Partisi (AP); eski DP'lilerden, İslamcı ve milliyetçi çevrelere kadar hemen hemen bütün milliyetçi muhafazakâr ve İslamcı kesimleri kendi içerisinde barındırmaktaydı. AP Genel Başkan Vekili Sadettin Bilgiç, milliyetçi ve dindar eğilimleri olan biriydi. Adalet Partisi içinde İslami çevrenin yanında, "radikal milliyetçiler ve Türk-İslam Sentezi anlayışına yakın unsurlar da partinin bir kanadını oluşturuyorlardı" (Demirel, 2017, s. 52). Fethi Tevetoğlu, Osman Turan ve Osman Yüksel Serdengeçti gibi ırkçı, Türk-İslamcı ve radikal milliyetçi isimler, AP bünyesinde meclise girmişlerdi. Diğer yandan İslamcı ve milliyetçi yönleri ağır basan *Milli Mücadeleciler* çevresi, AP ile anlaşarak devlet kadrolarına yerleşmeye

[98] Ayrıca 1924 haritasında *Kürt Mahallesi (Kürt Deresi*) olarak gösterilen yer, 1950, 1959, 1972 ve 1976 haritalarında, *Kurtderesi Sokak*'ı şeklinde gösterilmektedir.
[99] 1972 tarihli Ankara Şehir Haritası EK-1'de Şekil 8'de verilmiştir.

çalışmışlardır. Ekin Kadir Selçuk'a göre (2018: 127), Mücadelecilerin tüm çalışmalarının altında, AP ile anlaşıp "devlete yerleşme fikri yatmaktadır"[100]. AP lideri Süleyman Demirel de, milliyetçi muhafazakâr eğilimleri olan bir liderdir (Demirel, 2017, s. 100; Türk, 2018, s. 119; Taşkın, 2019, s. 83).

Irkçı, milliyetçi, muhafazakâr ve İslami düşünceye sahip birçok kişinin Adalet Partisi içinde yer almasının ortak paydası, komünizm karşıtlığından ileri gelmektedir. Diğer ortak payda ise, tek-parti döneminin "yanlış modernleşme" ve "yanlış laiklik" anlayışına getirilen eleştirilerdir. Bu eleştiriler, hem Süleyman Demirel (Türk, 2018, s. 93), hem de diğer milletvekilleri tarafından dile getirilmiştir (Demirel, 2017, s. 157). Üçüncüsü ise, 27 Mayıs askeri darbesine duyulan öfkedir. Sonuç olarak AP, birçok eski DP'li ve milliyetçi, muhafazakâr ve İslami[101] fikirleri paylaşan kişilerden müteşekkil bir teşkilata sahiptir. Bu gelişmeler ekseninde şekillenen AP, Tablo 22'de görüldüğü gibi, 1968-1973 yılları arasında Ankara'nın şehirsel mekânına, Kemalizm'i işaret eden herhangi bir ad vermemiştir. Tablo 23'teki lise adlarına bakıldığında, şehirsel mekânın, Türkçü ve milliyetçi muhafazakâr adlarla dokunduğu görülmektedir.

Tablo 23: Örnekleme Dâhil Edilen Lise Adları (1968-1973)

Ad Değişim Tarihi	Okul Adı	Açılış Yılı	Eski Adı
1965-1970 AP – Süleyman Demirel			
1969	Zübeyde Hanım Meslek Lisesi	1928	İsmet Paşa Kız Enstitüsü
1971-1972 CHP, MGP, AP ve Bağimsizlar – Nihat Erim Hükümeti			
1972	Ulus Meslek Lisesi	1905	Mekteb-i Sanayi
		1927	Mıntıka Sanat Okulu
		1935	Ankara Bölge Sanat Okulu
1972-1973 AP, CHP, MGP ve Bağimsizlar – Ferit Melen Hükümeti			
1973	Halide Edip Meslek Lisesi	1952	Yenimahalle Ortaokulu
1973	Ömer Seyfettin Lisesi	1961	Balgat Ortaokulu

Kaynak: Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası.

[100] Bu fikir, Necip Fazıl Kısakürek gibi İslamcı ve milliyetçi kesimlerin de dikkat çektiği bir noktaydı.
[101] Siyasal İslamcı fikirleri ile sivrilmeye bağlayan Necmettin Erbakan'ın AP'ye milletvekilliği başvurusu ret edilmiştir. 1969 genel seçimlerine Konya'dan bağımsız aday olarak giren Erbakan, 1970 yılında Milli Nizam Partisi'nin kurmuştur.

1968-1973 yılları arasında, *ulusal savaş ve kahramanları* kategorisine *Kazım Karabekir (Caddesi)* ve *Mareşal Fevzi Çakmak (Caddesi)* adları eklenmiştir (Tablo 22). Her iki ad da, muhafazakâr ve milliyetçi eğilimleri ile ön plana çıkmaktadır. Ulusal savaşın ikinci adamı hüviyetinde görülen Kazım Karabekir, saltanat ve hilafetin kaldırılması ile cumhuriyetin ilanı sürecinde, Mustafa Kemal ile aralarında görüş farklılıkları yaşanmıştır. Karabekir'e göre, inkılaplar çok erken yapılmıştır ve gelenekçi Türk toplum yapısı bu değişim sürecine hazır değildir. Dolayısıyla Karabekir'in "düşünce yapısında dikkat çeken husus, kültürel modernleşmede Batıcılığa görece mesafeli durması ve referans olarak yerli unsurları (din, gelenek, milli kültür vb. gibi) öne çıkarmasıdır" (Çiftçi, 2009, s. 1179). Karabekir'e göre, Osmanlı döneminde yapılan modernleşme hareketi, verili kültürel formlar üzerinden devam ettirilmelidir. Bu modernleşme geleneği (III. Selim'den itibaren) göstermiştir ki, İslam dini ile modernleşme bir arada yürütülebilir. Bu düşünce, modernleşme ile İslam dininin bir arada işlendiği bir reform sisteminin gerekliliğine dayanmaktadır. Dolayısıyla Batının tekniği ile milli kültürün bir arada işlenmesiyle Türk toplumu önemli bir gelişim kaydedebilirdi. Ahmet Ağaoğlu'nun da sahip olduğu bu kavrayış, AP lideri Süleyman Demirel tarafından sürekli dile getirilmiştir. Sonuç olarak Karabekir, muhafazakâr ve milliyetçi bir modernleşmenin savunucudur (Çiftçi, 2009, s. 1178; Alpkaya, 2017, s. 49).

Fevzi Çakmak da, milliyetçi-muhafazakâr ve İslami yönleri herkes tarafından bilinen bir askerdir. 1946 seçimlerinde DP listesinden İstanbul bağımsız milletvekili olan Çakmak, 1948 yılında Osman Bölükbaşı ile *Millet Partisi*'ni kurmuştur. Program olarak bakıldığında MP, "Gökalp'in düşüncelerini andıran bir milliyetçiliği ve onun mefkûrelerini gündeme taşırken, diğer taraftan da muhafazakâr izler taşıyordu" (Barutçu, 2016, s. 534). Çakmak 1950 yılında öldüğünde, DP'liler onun cenazesini İslami sloganların atıldığı bir gösteriye dönüştürmüştür. Kısacası Fevzi Çakmak, dindarlığı ile ünlüdür ve ömrü boyunca Arusi tarikatına bağlı kalmıştır (Ünder, 2009, s. 147).

Ulus-devlet kategorisine *Şili Meydanı, Adalet Caddesi* ve *Ulus Lisesi* gibi üç farklı adın verilmesi dikkat çekicidir (Tablo 22). *Adalet*, 27 Mayıs'ın mahkûm ettiği DP'lilere adaletin sağlanmasını ifade ederken, ulus da milliyetçi muhafazakâr bir toplumsal düzlemi ifade etmektedir. Tek-partinin "çağdaş laik Türklük" ilkesi,

"Müslüman, Türkçü ve milliyetçi Türk" ile bir eklemlenme sürecine girmiştir. *Ömer Seyfettin* ve *Dede Korkut* Türkçülüğü*; Selimiye, Oruç Reis* ve *Sokullu Mehmet Paşa* milliyetçi-muhafazakârlığı ve *Cinnah* ise İslami düşünceyi dışa vurmaktadır. Cinnah adı, Hindistan Müslüman Birliği ve Pakistan bağımsızlık mücadelesinin lideri olan Muhammed Ali Cinnah'tan gelmektedir.

Şili adının meydana verildiği tarihe ulaşılamamıştır. Harita Genel Müdürlüğü'nün (HGM) hazırlamış olduğu 1970 tarihli Ankara şehir haritasında Şili Meydanı adı yoktur fakat HGM'nin 1972 tarihli Ankara şehir arasında bu ad yer almaktadır. Büyük olasılıkla Şili Meydanı, 1971 tarihinde Ankara'nın şehirsel mekânına eklenmiştir. 1971 yılı, askeri muhtariyetlerin verildiği bir tarih olması açısından önemlidir. Ordu, 12 Mart 1971 yılında, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Menduh Tağmaç, Kara Kuvvetler Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu imzalı, üç maddelik bir muhtıra yayınlanmıştır. Muhtıraya göre, hükümetlerin ve parlamentonun tutum ve davranışları ülkeyi; anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içerisine sokmuştur. Bu yüzden "1… Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür" (Aydın ve Taşkın, 2018, s. 205). Muhtıra metnindeki diğer iki madde de, birinci maddede belirtilen olumsuzlukların, askeri muhtıraya meşruluk sağlama gerekçelerini içermektedir.

Askeri muhtıranın verildiği tarih ile Şili adının meydana verilmesi arasında önemli bir ilişki vardır. 1970'li yılların başında, Şili'de de askeri hareketlilikler vardı ve dindar-muhafazakâr partiler yayınladıkları bir bildirge ile ordunun yönetime el koymasını talep etmişlerdir. Nihayetinde 11 Eylül 1973'te ordu, General Pinochet'in önderliğinde yönetime el koymuştur (Aydın ve Taşkın, 2018). Meydana Şili adının verilmesinin yanı sıra Şili Cumhuriyeti'nin kurucusu, asker Bernardo O'Higgins'in anıtının bu meydana dikilmesi, ordunun darbeleri "ulusal kurtarıcılara" dayandırma misyonunu olumlamaktadır[102]. Dolayısıyla 12 Mart sürecinde, 26 Ocak 1970 yılında

[102] 1970'li yıllarda Türkiye'de, askerin yönetime el koymasını savunan ve 1960 anayasasının bazı özgürlükçü maddelerinin değiştirilmesi ve hükümet yetkilerinin güçlendirilmesi gerektiğini savunan İslami ve muhafazakâr-milliyetçi dergi ve gazeteler de bulunmaktaydı (Aydın ve Taşkın, 2018, s. 224). Sol örgütlerin çoğalmaya ve kendi içlerinde bölünerek farklı silahlı fraksiyonlar halinde eylemelere

İslamcı eğilimleri temsil eden Milli Nizam Partisi (MNP), "laikliğe aykırı eylemleri" ile Türkiye İşçi Partisi (TİP) de "Kürt sorunu"na yönelik açıklamaları gerekçe gösterilerek kapatılmıştır.

AP lideri Süleyman Demirel, 12 Mart muhtırasını doğrudan kendi iktidarına yönelik bir müdahale olduğuna dikkat çekerek, bunu 27 Mayıs'ın bir devamı olarak nitelendirmiştir. Askeri yönetimin kurmuş olduğu hükümetlere destek vermeyen AP, yaşanan bu süreçte, ordunun sağ eğilimlerini fark ederek yaşanan gelişmeleri kendi lehine dönüştürmeye çalışmıştır. "AP'nin kapatılmaması, eninde sonunda seçimlere gidilecek olması ve ara rejimin çözmeyi amaçladığı temel mesele olan anarşiyi önlemedeki başarısızlığı, bir seçim zaferi beklentisini, yani ordunun AP'nin gelecekte önünü tıkamayacağını müjdeleyen olgular olmuştur" (Cizre, 2014, s. 100). Dolayısıyla 12 Mart'la birlikte Adalet Partisi ile ordu arasındaki gerilimler giderilmiş ve AP-Ordu ilişkileri farklı bir boyuta taşınmıştır.

Tablo 24'te görüldüğü üzere bu dönemde, *Ulusun-bürokratları* kategorisine, Demokrat Parti kurucularından *Fuat Hulusi Demirelli* adı eklenmiştir.

Tablo 24: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (1968-1973)

Ulusal Savaş ve Kahramanları	Ulus-Devlet	Ulusun Kökeni	Ulusun Bürokratları	Ulusun Sanatçıları	Diğer
Kazım Karabekir	Adalet	Dede Korkut	F. H. Demirelli	Abdülhak Hamit	Cinnah
Mareşal Fevzi Çakmak	Şili	Oruç Reis	Mecit Uluçay	Ziya Bey	
Kemalettin Sami	Ulus	Selimiye	Abdulkadir Öncel	Halide Edip	
		Sokullu Mehmet Paşa	Ziya Önder	Ömer Seyfettin	

Kaynak: 1970 ve 1972 tarihli Ankara Şehir Haritaları.

girişmeleri, İslamcı ve milliyetçi muhafazakâr kesimler tarafından sürekli gündeme getirilen bir durumdu. Özellikle *Mücadele Birliği* bunun en somut örneğini teşkil etmektedir (Selçuk, 2018). Mücadele Birliği yazarları için solcular; ateist, ahlaksız ve toplumun milli değerlerinin içini boşaltan bir güruhtu. Bu yüzden Aykut Edebali'ye göre, ordu "solcuları ezmelidir". *Yeniden Milli Mücadele Dergisi* şu satırlara yer vermiştir: solcular "Mehmetçiğin kahredici kurşunlarını tadmıştır" ve "gebertilmiştir"; solcular "yaptıkları bunca ihanetin cezasını leşlerinin yere serilmesiyle ödeyen köpekler"dir (Selçuk, 2018, s. 147/48). Nihayetinde 1961 Anayasası'nın özgürlükçü maddelerinin değiştirilmesi talep edilmiştir. Süleyman Demirel de, sosyal haklardan ziyade yürütmenin yani hükümetin güçlendirilmesi gerektiğini sürekli vurgulamıştır (Türk, 2018).

Mecit Uluçay, *Abdulkadir Öncel* ve *Ziya Önder* gibi DP'li ve Adalet Partili vekil ve parti yönetici adları da şehirsel mekâna yansıtılmıştır. Özellikle güncel politik adların şehirsel mekâna verilmesi, 1968'ten itibaren yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla kamusal yer adları, yalnızca geçmiş adları değil aynı zamanda şimdiki siyasetçileri de şehirsel mekânda maddileştirmektedir.

4.4. CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN ADLANDIRMA PRATİKLERİ (III)

1974-1980 yılları arasında, CHP'li belediye başkanlarının Ankara şehrinde gerçekleştirdikleri adlandırma pratikleri, tek parti dönemi ve "ortanın solu" minvalinde anlamlandırılmıştır (Tablo 25)[103]. Bütün adlandırmalar, tek-parti dönemini çağrıştırmasa da CHP ile özdeşleştirilen adların şehirsel mekâna verildiği görülmektedir.

Tablo 25: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (1968-1973)[104]

Cadde			**Bulvar**	**Meydan**
Atatürk (Yenimahalle)	Atatürk (Çankaya)	Atatürk (Altındağ)	İsmet İnönü	İsmet İnönü
Erzurum (Yenimahalle)	Gen. Dr. Tevfik Sağlam	Ahmet Vefik Paşa		
Hasan Ali Yücel	Kemalettin Sami	Hasan Tez		
Osman Soğukpınar	Sivas (Yenimahalle)	Miralay Muhtar Bey		
Ziya Oralay	Dr. Besim Ömer	Fahrettin Altay		
Orhan Kemal				

Kaynak: 1976 ve 1980 tarihli Ankara Şehir Haritaları

1960'lı yıllar sağ ve sol parti ve örgütlerin ortaya çıktığı, nispeten diğer dönemlere göre daha özgürlükçü bir havanın estiği bir dönem olmuştur. CHP de, Avrupa'da sosyal demokrasinin, ülke içinde ise sol düşüncenin yükselişe geçmesine paralel, bazı politika değişikliklerine gitmiştir. "CHP içinde geleneksel politikanın değişeceğine ilişkin emareler, 14 Aralık 1962'de toplanan 16. Kurultay'da bizzat Genel Başkan İsmet İnönü'nün ağzından duyulmuştu" (Aydın ve Taşkın, 2018, s. 130)[105]. Bu değişimin ilk pratiği ise, 1965 seçimleri öncesi İsmet İnönü tarafından dile

[103] 9 Aralık 1973 ile 12 Aralık 1977 yılları arasında Vedat Dalokay, 12 Aralık 1977 ile 12 Eylül 1980 arası yıllarda ise Ali Dinçer CHP'den belediye başkanı olmuşlardır.
[104] 1976 tarihli Ankara Şehir Haritası Ek-1'de Şekil 9'da verilmiştir.
[105] CHP'nin 16. Kurultay'ında, politika değişimlerine bağlı olarak farklı gruplaşmaları da ortaya çıkmıştır. İlerleyen süreçte parti içinde tasfiye edilen ve 48'ler olarak bilinen bu grup, Turhan Feyzioğlu

getirilen "ortanın solu" söylemidir. "Ortanın solu", aşırı sağ ile aşırı sol grupların "ortasında" kalan bir anlamda kullanılmıştır. Dönemin reel politik süreçleri göz önüne alındığında ortanın solu, temelde, iki gerekçeye dayanmaktadır: "Birinci gerekçe, soldaki hareketlenmenin potansiyelini başka bir politik aktörle paylaşmama isteği ve 65 Seçimleri yaklaşırken, tabanını TİP'e kaybetmeme kaygısıydı. İkinci olarak, yine yükselen sol hareketlere koşut olarak solu şeytanlaştıran anti-komünist tazyiki, kendini radikal soldan ayrıştırarak püskürtme çabasıydı" (Yanık ve Bora, 2017, s. 289). Bir diğer gerekçeye de, Kemalist Batılılaşma ilkesine bağlı olarak Avrupa'da yükselişe geçen sosyal demokrasi etkisi eklenebilir.

Ortanın solu, Bülent Ecevit ve Turan Güneş tarafından daha ayrıntılı bir programa dönüştürülemeye çalışıldı ve Bülent Ecevit, 1966 yılında *Ortanın Solu* başlıklı bir kitap yayınladı. Kitap, ortanın solunu; devletçilik, sosyal devlet, köylüler ve işçileri kapsayacak şekilde temellendirmeye çalışmaktadır. Ecevit'e göre Mustafa Kemal "üst-yapı devrimlerini" yapmıştır, şimdi sıra "alt-yapı devrimlerinde". Alt-yapı devrimleri; köylüleri ve işçileri temele alan bir ekonomik-politik öne sürmektedir. Ortanın solu, temelde, "köylü ve çiftçilerin kooperatif birlikleri aracılığıyla, işçilerin sendikaları aracılığıyla, memur ve öğretmenlerin yardımlaşma kurumları aracılığıyla ve esnaf-sanatkarların birleşmeler yoluyla sınai yatırımlar yapmasına, bunların da devlet tarafından teşvik edilmesine dayanmaktadır" (Uçkan, 2017, s. 462). Bu bağlamda ortanın solu programı, Kemalist altı umde içinde *Halkçılık* ve *Devletçilik* ilkelerini ön plana çıkarmaktadır.

İnönü'nün ortanın soluna dair müphem söylemini belirli bir program haline getirmeye çalışan Ecevit; "halka gidilmesi" ve "halk ile birlikte" hareket edilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Toplumun sınıfsal yapılara bölündüğünü ifade eden Ecevit, "ortanın solundakilerinin üzerine düşenin sınıfları ortadan kaldırmak

önderliğinde 12 Mayıs 1967'de Cumhuriyetçi Güven Partisi'ni kurmuşlardı. Literatürde Güven Partisi, "sağ Kemalist" kavramıyla anılmaktadır. Aydın ve Taşkın, sağ Kemalizm"i üç unsur üzerinden açıklamaktadırlar: "Birinci unsur, Atatürk'ün sağlığında yakın çevresini oluşturdukları halde, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı sırasında tasfiye edilen gruba hâkim olan "İsmet Paşa karşıtlığı"dır. İkinci unsur, İsmet İnönü ile çalıştıkları halde, zaman içinde çeşitli nedenlerle ona küsmüş olmak gibi öznel bir hassasiyeti temsil eder. Üçüncü unsur ise, Atatürk devrim ve ilkelerine tam bağlılık içinde bulunmak ve Batılılaşma konusunda herhangi bir tereddüt olmamakla birlikte, Kemalizm'in sol ittifaklara sendikalar gibi işçi örgütlerine ve sol jargona kapalı bir versiyon olmasıdır" (Aydın ve Taşkın, 2018, s. 84). Bu bağlamda, Yusuf Hikmet Bayur, Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan, Kenan Öner, Osman Nuri Köni ve Mareşal Fevzi Çakmak gibi isimler, "sağ-Kemalist" olarak tanımlanmaktadır.

olmadığını… ortanın solu sınıflar arasında kaynaşma ve sınıf ayrılıklarının eritilmesini ister" (Ağtaş, 2008, s. 202). Aynı şekilde Ecevit'e göre, devletçilik ilkesi de, özel mülkiyet ve üretim araçlarının devletleşmesi ve teşebbüs özgürlüğünün yok edilmesi değildir. Devletçilik, özel sektör ile toplum arasındaki ödev ve sorumlulukları denetler ve özel mülkiyetin kamu yararıyla çatışması durumunda sınırlanmasını ön gören bir anlayışa sahiptir. Sonuç olarak "liberalizmle aşırı sol arasında iki yönlü bir set görevi gören siyasal sistemin adı, ortanın soludur" (Kaçmazoğlu, 2000, s. 211).

CHP'nin ortanın solu programı, *Orhan Kemal (Caddesi)* adıyla şehirsel mekâna yansımıştır. Toplumcu gerçekçi edebiyatın önemli temsilcilerinden bir olan Orhan Kemal, kır ve kentte yaşanan ekonomik ve sosyal adaletsizlikleri eserlerinde işlemektedir. Kemal eserlerinde, "şehirdeki yeni göçmenlerin, işçilerin, kenar mahallelerin ekmek ve hayat kavgasını anlatır" (Bora, 2018, s. 595). Orhan Kemal; fakirlik, sömürü ve siyaset kurumunun yozlaşmasını, kapitalist sistemin eleştirisi üzerinden metinlerine aksettirmektedir. *Gurbet Kuşları* romanında; "gecekondu olgusu, DP'nin siyaseti ve liberal iktisadın bireylerin yaşantısındaki etkilerini" (Gültekin, 2006, s.127) anlatır. Burada göç ve kentleşme ilişkisini, köylüler aleyhine nasıl baskıcı mekanizmalarla sonuçlandığına dikkat çekilir. Yani tarımsal üretimden kopanların kentlerde yaşamış oldukları olumsuzluklar anlatılmaktadır. Bu bağlamda altmışlı yıllar, "biraz da mülksüzleşerek köyünden göçen bu Gurbet Kuşları'nın hikâyesidir" (Kaynar, 2017b, s.17).

Tam da bu noktada, "ortanın solu" programının göç, köylülük, kent ve kırdaki işçilere yönelik yoğun vurgusu, Orhan Kemal'in edebiyatında işlediği konularla paralellik arz etmektedir. Ortanın solundaki köylülük ilkesi; "toprak ağasının, tefecinin, aracının elinden kurtaracağı iddia edilen ve köylülerin sınai kalkınma hamlelerine dâhil edilecek şekilde harekete geçirilmesini öngörmektedir" (Uçkan, 2017, s. 462). Bu öngörü, üç temel kavram ekseninde cereyan etmektedir: Toprak reformu, kooperatifçilik ve köykent. Buna göre toprak reformu "ağalık"tan, kooperatifçilik "tekçi kapitalizm"den, köykent ise "göç"ten halkı kurtaracaktır. "Köykentler, köylülerin üretim ve pazarlamaya dönük emeğinin ve sermaye birikiminin seferber edileceği, köylüler ve köykentlerle eşgüdümün sağlanacağı sahalar olarak tasarlanmıştır" (Uçkan, 2017, s. 462). Ortanın solu programı, yalnızca Orhan Kemal edebiyatıyla sınırlı değildir. *Yön* ve *Yeni Ufuklar* dergileri ile Asya Tipi

Üretim Tarzı (ATÜT) tartışmaları, Milli Demokratik Devrim (MDD) gibi dönemin sol tartışmaları da ortanın solu programının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Ortanın solu programındaki köykent projesi, üstyapı birimi işlevi gören ve 1954'te DP tarafından kapatılan Köy Enstitüleri yerine kurgulanmış bir "altyapı" birimi olarak ele alınabilir. Böyle görüldüğü takdirde, *Hasan Ali Yücel (Caddesi)* adının bir caddeye verilmesiyle, köykent projesi arasındaki ilişki daha anlaşılır olmaktadır. Batıcı-Kemalistlerin "milli-hümanizma" yaklaşımının başat isimlerinden biri olan Hasan Ali Yücel'in "milli-hümanist sentezi" ile ortanın solu programının bazı ilkeleri örtüşmektedir (Bora, 2018, s. 98). Ortanın solu programının aşağıdaki ilkeleri içerdiği göz önüne alındığında, bu durum daha da netlik kazanmaktadır:

> 1. Ortanın solu, insancıldır. 2. Ortanın solu, halkçıdır. 3. Ortanın solu, sosyal adaletçi ve sosyal güvenlikçidir. 4. Ortanın solu, ilerici, devrimci reformcudur. 5. Ortanın solu, devletçidir. 6. Ortanın solu, bunları sağlayabilmek için plancıdır. 7. Ortanın solu, özgürlüğe bağlıdır. 8. Ortanın solu, sosyal demokrasiden yanadır (Kaçmazoğlu, 2000, s. 212).

Milli hümanizmanın sembol ismi sayılan Hasan Ali Yücel, Mustafa Kemal'e atıfla; "ruh ve fikir istiklali için, milli varlığa dayanarak Garp medeniyetine giriş yapılması gerektiğini savunması" (Bora, 2018), ortanın solu programının "devletçi, insancıl, halkçı, ilerici, devrimci, reformu" ilkeleriyle örtüşmektedir.

Ortanın solu bağlamında; solcu değerleriyle bilinen sendikacı *Osman Soğukpınar (Caddesi)*, CHP'den 1968 yerel seçimlerinde sürpriz bir isim olarak Ankara Belediye Başkan adayı gösterilmiştir. "Parti içindeki muhafazakâr kanat ve basında Parti'nin sola kaydığı, Soğukpınar aracılığıyla CHP'nin TİP ile flört etmeye başladığı yönünde eleştiriler, adaylığın kesinleşmesinden sonra da sürmüştür. Bu karara karşı direnen Ankara İl Örgüt ise Genel Merkez tarafından görevden alınmıştır" (Şengül, 2018). O dönem, Türkiye Devlet Su İşleri Enerji, Su ve Gaz İşçileri Sendikası'nın (GES-İŞ) başında bulunan Osman Soğukpınar, sonraki yıllarda CHP'den milletvekili olarak meclise girmiştir. Özellikle Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamlarına karşı almış olduğu tavır ve tutumundan dolayı hafızalarda yer edinmiştir.

Tablo 26'daki, *Ahmet Vefik Paşa (Caddesi)* dışındaki adlar, Kemalist dönemi vurgulamaktadır.

Tablo 26: Cadde, Bulvar ve Meydan Adlarının Sınıflandırılması (1974-1980)[106]

Ulusal Savaş ve Kahramanları	Ulusun Bürokratları	Ulusun Sanatçıları
Atatürk (3)	Gen. Dr. Tevfik Sağlam	Ahmet Vefik Paşa
İsmet İnönü (2)	Osman Soğukpınar	
Fahrettin Altay	Hasan Ali Yücel	
Kemalettin Sami	Dr. Besim Ömer	
Miralay Muhtar Bey	Hasan Tez	
Erzurum		
Sivas		

Kaynak: 1976 ve 1980 tarihli Ankara Şehir Haritaları

19. Yüzyılın ikinci yarısında Batılı Türkologlarla tanışanlardan biri olan Ahmet Vefik Paşa, "Türk tarihini Hicret'ten 5 bin sene öncesine uzatırken, Türk aşiretlerinin en şereflisi ve en üstün vasıflısının Oğuzlar olduğunu yazar" (Bora, 2018, s. 197). Erken dönem Türkçülüğünün önemli simalarından Ahmet Vefik, Tercüme odalığından 1877'de Meclisi Mebusan başkanlığına kadar önemli devlet kademelerinde bulunmuştur. Bora'nın (2018, s. 197) vurguladığı gibi metinlerinde, "Süleyman Paşa, Hun ve Mete hamasetini işlemektedir". Ahmet Vefik adının Kemalizm ile dolaylı bağlantısı, Türk Tarih Tezi ile olan ilişkisinde ortaya çıkmaktadır. 1968'lerden itibaren özellikle 1976'da, Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde basılan ders kitaplarında Türk Tarih Tezi'nin izleri açıkça görülmektedir (Beşikçi, 1991, s. 207). Ayrıca 1978-1979 yılları arasındaki Bülent Ecevit Hükümeti döneminde, *İskitler* adı bir liseye verilmiştir.

1974-1980 yılları arasındaki Ecevit hükümeti programlarına bakıldığında, geleneksel (Kemalist) milli eğitim ideolojisinin izlerini görmek mümkündür. CHP ve Milli Selamet Partisi'nin (MSP) koalisyon hükümeti (26.01.1974-17.11.1974) programının eğitimle ilişkili bölümü, geleneksel Kemalist ideolojiyi taşımakla birlikte Erbakan'a da bazı ödünler verilmiştir. Programa göre: "Çocuklarımıza töre ve geleneklerimizle milli hasletimize uygun kaidelerinin öğretilmesi gayesi ile ilk ve orta öğretime mecburi ahlak dersleri konulacaktır" (Kaplan, 2019, s. 244). 1977'de mecliste güvenoyu alamayan II. Ecevit Hükümeti'nin eğitim programı ise geleneksel

[106] Caddelere şehit adları verilmemiştir fakat sokaklara; Şehit M. Baydar, Şehit Bahadır, Şehit Erez, Şehit İsmail, Şehit Karaca, Şehit Osman ve Şehit Gönenç adları verilmiştir.

milli eğitim ideolojisini (Kemalizm) ön plana çıkarmaktadır. Fakat eğitimin "insanlıkçı ve barışçı olması, çağdaş insanlık kültürüne uyum sağlanması, yükseköğretim kurumlarının yönetimine öğretim üyelerinin, öğrencilerin ve tüm görevlilerin katılması, gençlere siyasal hakların verilmesi gibi yenilikler de yer alır" (Kaplan, 2019, s. 251).

Tablo 26'daki geri kalan adlara bakıldığında, *Hasan Tez, Gen. Dr. Tevfik Sağlam* ve *Dr. Besim Ömer*, ulusun bürokratları olmakla birlikte, Tevfik Sağlam ve Besim Ömer, ulusun sağlığını korumuş tek-parti döneminin önemli doktorlarıdır. Ulusal savaş ve kahramanları kategorisinde, *Atatürk* adı, üç ilçedeki caddelere verilirken, *İsmet İnönü* adı ise bir bulvar ve bir meydana verilmiştir. İsmet İnönü adları, DP döneminde değiştirildikten sonra, 1974 yılına kadar hiçbir kamusal yer adında kullanılmamıştı. İnönü'nün 28 Kasım 1973'te yaşamını yitirmesine bağlı olarak adı; bir lise, bir bulvar ve bir meydanda anılmıştır.

1974-1980 yılları arasındaki lise adlandırmalarına bakıldığında; geleneksel, milliyetçi muhafazakâr adların ön plana olduğu görülmektedir (Tablo 27). Lise adlarının merkezi yönetim tarafından verildiği göz önüne alındığında, yerel yönetim ile merkezi yönetim arasında bazı görüş farklılıkları ortaya çıkmaktadır. 1975-1980 yılları arasında, Süleyman Demirel başbakanlığında I ve II. Milliyetçi Cephe hükümetleri kurulmuştur. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti'ne Adalet Partisi (AP), Milli Selamet Partisi (MSP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) destek vermiş ve bu partilere mensup kişilerin çeşitli bakanlıklara atanmasıyla hükümet kurulmuştur (Aydın ve Taşkın, 2018, s. 269). I. Milliyetçi Cephe hükümetinin AP'li Milli Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem döneminde, İnönü adı bir liseye verilmiştir. İnönü adının AP döneminde bir liseye verilmenin nedeni, ilk Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı olmasından ileri gelmektedir.

1977'deki erken genel seçimlerinde en yüksek oyu (% 41,39) alan CHP'nin azınlık hükümeti, parlamentoda güvenoyu alamayınca Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, hükümet kurma görevini Süleyman Demirel'e verdi ve II. Milliyetçi Cephe Hükümeti kuruldu. Bu dönemde kamu kurum ve kuruluşlarına, önemli oranda ülkücü, İslamcı ve muhafazakâr gruplar yerleştirildi (Aydın ve Taşkın, 2018, s. 284). AP'li

Senatör Orhan Cemal Fersoy'un Milli Eğitim Bakanlığı yaptığı bu döneminde, *Sokullu Mehmet Paşa* ve *Fatih sultan Mehmet* adları liselere verilmiştir (Tablo 27).

Tablo 27: Örnekleme Dâhil Edilen Lise Adları (1974-1980)

Ad Değişim Tarihi	Okul Adı	Açılış Yılı	Eski Adı
1973-1974 AP, CGP ve Bağimsizlar – Naim Talu Hükümeti			
-	Abidinpaşa Meslek Lisesi	**1974**	-
1975-1977 AP, MSP, MHP ve CGP – Süleyman Demirel Hükümeti			
-	İnönü Lisesi	**1975**	-
1979-1980 AP – Süleyman Demirel Hükümeti			
1980	Sokullu Mehmet Paşa Lisesi	1968	Reşat Bey Lisesi
1980	Fatih Sultan Mehmet Lisesi	1976	Tepebaşı Ortaokulu

Kaynak: Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası.

Tablo 27'de görüldüğü gibi, Milliyetçi Cephe Hükümetleri döneminde ulusal köken kategorisine, Osmanlı adları verilmeye devam edilmiştir. Geleneksel, milliyetçi ve muhafazakâr adlara, 1886-1893 yılları arasında Ankara valiliğini yapan *Abidinpaşa* adı da lise üzerinden şehirsel mekâna eklenmiştir. Diğer yandan *Reşat Bey* adının *Sokullu Mehmet Paşa* adına dönüştürülmesi, bu geleneksel milliyetçi ve muhafazakâr adlandırma rejimini açıkça ortaya koymaktadır (Tablo 27).

Tablo 28: Lise Adlarının Sınıflandırılması (1974-1980)

Ulusal Savaş ve Kahramanları	Ulusal-Köken	Ulusun Bürokratları
İnönü	Fatih Sultan Mehmet	Abidinpaşa
	Sokullu Mehmet Paşa	

Kaynak: Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası.

Milliyetçi-muhafazakâr adlandırma rejiminin en somut örneği, I. Milliyetçi Cephe Hükümeti programının eğitimle ilgili bölümünde bulunmaktadır:

> Milli eğitimde amacımız; milletimizin bütün fertlerini, Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren, ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, Atatürk inkılaplarına ve Türk milliyetçiliğine bağlı, insan haklarına ve milli demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş, büyük ve şanlı tarihimizle iftihar eden, milletimizin geleceğine güvenle bakan, her türlü taklitçilikten uzak, milli şahsiyetlerini müdrik, ilim, teknik ve medeniyet yarışında insanlığa örnek olmayı hedef alan vatandaşlar olarak yetiştirmektir (Kaplan, 2019, s. 248).

Programın devamında, ahlak derslerinin "milli ahlak" çerçevesinde yeniden düzenleneceği ve eğitim programlarında "milli kültüre uymayan kısımların" değiştirileceği yazılmaktadır.

"Milli ahlak", "milli kültür", "milli din" ve "milli siyaset" gibi kavramlar, *Aydınlar Ocağı*'nın *Türk İslam Sentezi (TİS)* yaklaşımıyla büyük oranda örtüşmektedir. Aydınlar Ocağı, ürettikleri fikirlerle (ilmi milliyetçilik) doğrudan devlet politikalarına sirayet etmeye çalışan bir grup milliyetçi muhafazakâr aydın tarafından, 1970 yılında kurulmuştur. Ocak, 1960'lı yıllarda faaliyete başlayan *Türk Kültürü* dergisi ve tarihçi İbrahim Kafesoğlu'nun çevresindeki kişilerden oluşturmaktadır (Taşkın, 2019, s. 139). 1960'lı yıllardaki çalışmalarda Türklük ilkesi[107] ön plana çıkarken, 1970'lerden itibaren ise, İslam ile Türklük bir arada işlenmiştir. Kafesoğlu'na göre, tarihsel süreçte Türk-İslam kaynaşması sayesinde, Türkler hem devlet hem de toplumsal yapı olarak önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir:

> Türk-İslam Sentezi, 1000 yıldan beri dış belirtileri ve derunî manası ile her İslâm-Türk siyasi kuruluşunda devam etmiş, ortaya koyduğu yeni cemiyet varlığını korumuş, o kadar sağlam temellere oturmuş ki, Büyük Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları gibi iki cihan hükümdarlığı mekânizması teşkil edip, işletmeği başarmıştır (Kafesoğlu, 1999, s. 184).

Sentez, geleneksel Türkçülük ile Osmanlı geçmişini aynı kültür üzerinden bir araya getirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, Aydınlar Ocağı'nın temel düşüncesi, "milli Türk kültürünün İslam üzerinden" yeniden yorumlamasına dayanmaktadır.

Etienne Copeaux'un vurguladığı gibi, TİS; "İslam'ın ideolojileştirilmesinin bir biçimidir, ama sadece Kuran'daki değerlere kapanmak yerine, Türklerin kendi geçmişleriyle İslamiyet arasındaki sentezinin bir ürünü olarak Türk milli kültürüne dönüşü öne çıkarmaktadır" (Copeaux, 2016, s. 82). Burada, Türk kimliğini; din ve milli ahlak çerçevesinde yeniden tanımlayan milliyetçi bir refleks söz konusudur. TİS'in böyle bir düşünce ortaya koymasındaki nedenlerden biri, sol grupların Türkiye'de yükselmesi ve antikomünizm etkisidir. "Düzen", "tertip", "itaat" kavramları çerçevesinde devletin toplumsal alandaki ihyasını sağlamaya çalışan TİS, siyasal olarak homojen ve kültürel olarak da milliyetçi bir gençlik ve yurttaşlar

[107] Buradaki Türklük çalışmaları, geçmiş Romantik Türkçülerden (Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan) farklı olarak bilimsel bir metodolojiye dayandığı vurgulanmıştır. Ayrıca Milli Selamet Parti (MSP) ve ekibi TİS'in aşırı Türklük vurgusundan dolayı, Ocak'la ilişki kurmaktan kaçınmıştır.

toplumu hayalini taşıyan, konjonktürel ve pragmatist bir milliyetçi muhafazakâr bakiyenin ürünüdür.

1980 öncesinde TİS, kendi görüşlerini Milliyetçi Cephe Hükümetler'i (MCH) sırasında, hem eğitim hem de "Kültür Bakanlığı aracılığıyla yaygınlaştırmaya çalışmıştır" (Alper ve Göral, 2017, s.585). I. Milliyetçi Cephe Hükümeti (31.03.1975-21.06.1977) programına göre, "İlk ve orta öğretimde okutulmakta olan Ahlak Dersleri, gayesine uygun ve milli ahlak esaslarına göre düzenlenecek ve bu dersleri öncelikle, İlahiyat Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüsü ve İmam-Hatip Okulları mezunları okutacaklardır" (Kaplan, 2019, s.249). Ahlak Dersleri'nin din görevlileri tarafından verilmesinin nedeni, gençlerin sol ve sosyalist gruplara yönelmelerini engellemek ve bu dersler aracılığıyla, devlete karşı ödevlerini bilen "makbul", "milliyetçi muhafazakâr" bir gençlik yetiştirmektir.

II. Milliyetçi Cephe Hükümeti (21.07.1977-05.01.1978) programında, İslam Enstitüleri'nin Akademiye dönüştürüleceği ve Akademiden mezun olanların felsefe, ahlak, sosyoloji ve psikoloji derslerini verebilecekleri ifade edilmektedir: "İslam Enstitüleri akademi haline getirilecek, ilmi araştırma güçleri artırılacak, adet ve öğrenci sayıları çoğaltılacaktır. Akademi mezunlarının liselerde felsefe, ahlak, sosyoloji ve psikoloji öğretmeni olarak görev yapmaları sağlanacaktır" (Kaplan, 2019, s. 255). Felsefe, ahlak, sosyoloji ve psikoloji gibi derslerin din mezunları tarafından verilmesi ve programda; "Türk ilim, dil ve sanat akademilerinin kurulacağı"nın ifade edilmesi, TİS'in ortaya koyduğu "Türk-İslam milli kültürü" yaklaşımıyla paralellik arz etmektedir.

Adalet Partisi Hükümeti (12.11.1979-12.09.1980) programında; "Eğitimimiz, beynelmilelci ve Marksist tesirlerden kurtarılacak, idarede mevzuatta, ders programları ve kitaplarında, kültürel faaliyet ve neşriyatta, eğitimin milliliği temel ilke olarak korunacak ve itibar görecektir" (Kaplan, 2019, s.261) demekle, TİS'in "Türk-İslam milli kültürü" söylemini yansıtmaktadır. "Eğitimin milliği" kavramı, her türlü taklitçilikten uzak, toplumsal arkhe'nin saf ve homojen biçiminin ancak eğitim yoluyla ortaya çıkarılabileceğini ifade eder. TİS'in yaklaşımda eğitim; devlet, toplum ve ordu özdeşliği üzerinden, teleolojik toplumsal tasarıma giden yolda, önemli bir aygıt olarak düşünülmektedir (Kafesoğlu, 1976, s. 257/59). TİS'in bakış açısında asıl mesele, Türk-

İslam "milli devleti"ni kurmak ve korumaktır. Devlete her türlü itaatle sükûnetin sağlanacağına dikkat çekilir ve asıl olanın devletin her türden "kanun ve nizam"ına uymaktır. Dolayısıyla, "devlet güvenliğinin mutlaklığı" için Türk-İslam milli kültürünün yeniden yaratılması TİS'in temel amacıdır, diyebiliriz. Bu bağlamda 1950'den 1980'e kadar ki süreçte yapılan adlandırmalar, Türk İslam Sentezi'nin ortaya koyduğu "tarih anlatısıyla" örtüşmektedir. 1960'lardan itibaren mayalanmaya başlayan TİS, 1980 Darbesi sonrasında Kemalist laiklik ile İslamcılık arasında sağlanacak uzlaşmanın da habercisidir. TİS, özellikle 1980'deki darbe yönetimine kültürel politika oluşturmasıyla simgeleşmiştir

4.5. ANAVATAN PARTİ'SİNİN ADLANDIRMA PRATİKLERİ

Türkiye 1980 yılına, bir dizi siyasal şiddet olayı (sağ-sol) ve iktisadi krizlere çözüm üretemeyen kutuplaşmış bir ülke olarak girdi. 1979'da enflasyon % 70'lere dayanmış, grevler çoğalmış, fabrikalar işgal edilmiş ve Gün Sazak, Nihat Erim ve Kemal Türkler gibi tanınan siyasetçiler, suikastla öldürülmüşlerdir. Diğer yandan, 6 Nisan 1980'de görev süresi dolan cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yerine, parlamentoda ortak bir adayda uzlaşılmaması da siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı derinleştirmiştir. Bunların yanı sıra, darbeye giden yolda, "Ordu üst yönetiminin 'sabırlarını en fazla taşıran girişim' olarak gösterdikleri olay, 6 Eylül 1980'de MSP'nin düzenlediği Konya Mitingi'ydi" (Aydın ve Taşkın, 2018, s. 326). "Tek halife-tek devlet" gibi sloganların atıldığı bu miting, bir "irtica tehdidi" (görünüşte) algısına dönüştürüldü ve darbeye zemin oluşturulmaya çalışıldı[108]. Nihayetinde, 12 Eylül 1980'de ordu yönetime el koydu ve bir bildiri yayınladı. Bu bildiride; parlamentonun dağıtıldığı, milletvekilleri dokunulmazlıklarının kaldırıldığı ve siyasi parti faaliyetlerinin durdurulduğu açıklandı. 14 Eylül'de Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, resmen devlet başkanı ilan edildi ve Milli Güvenlik Konseyi ülke yönetimini eline aldı (Zürcher, 2000, s. 406).

Bir hafta içinde, Emekli Amiral Bülent Ulusu yönetiminde yirmi yedi üyeli bir kabine atandı. "Kabine'de beş emekli asker ve 5 profesörün olması; 11 üyenin daha önceki dönemlerde de bakanlık görevlerini üstlenmeleri, yeni bakanların Cunta'nın

[108] İslami partiler, Türk İslam Sentezi'ne mesafeliydi. Necmettin Erbakan için TSİ düşüncesinde asıl olan Türklüktü ve İslam sadece pragmatist ve konjontürel endişenin bir sonucu olarak bu sentezde yer alıyordu. 1960'lı yıllarda İslamcılığın yükselişi ile ilgili bir çalışma: Yanık ve Bora, 2017, s. 275-300.

itimadını kazanmış kişilerden oluştuğunu gösteriyordu" (Aydın ve Yüksel, 2018, s. 327). Milliyetçi muhafazakâr yazarlar ve özellikle *Mücadele Birliği* ve *Aydınlar Ocağı* üyeleri, 12 Eylül Darbesi'ne yönelik olumlu tutum sergilediler. Tanıl Bora'nın yerinde ifadesiyle, "Milliyetçi-muhafazakâr ideoloji hiç hoşlanmadığı Kemalizm'den Türk Tarih Tezi'ni devralmakta beis görmezken; bu tezden de pek hoşlanmayan İslamcı-muhafazakârlar bile, onun Türklerin devletliliğini vurgulayışını severler" (Bora, 2018, s. 401). Türkçü ve İslamcı yazarların milliyetçi muhafazakârlık bağlamında bir araya gelmesi, Türk İslam Sentezi (TİS) yaklaşımında ifadesini bulmuş ve darbe yönetiminin Türk-İslamcı perspektifiyle uyum göstermiştir. Bu anlamıyla 12 Eylül, İslamcı anlayış ile Türkçü anlayışın sentezlendiği bir restorasyon dönemidir (Taşkın, 2017, s. 381; Bora, 2018, s. 401).

Türk İslam Sentezi, 12 Eylül restorasyonun gerçekleşeceği ideolojik zemine düşünsel rezerv sağlamıştır. Bu ideolojik rezervde; "Atatürk milliyetçiliğini, Türk kimliğini Türk dünyası ölçeğinde yeniden tanımlamaya girişen Türk milliyetçiliğiyle kaynaştırma çabalarının ilk 'ilmi' örneklerinin geliştirildiği *Türk Kültürü* dergisinde (…) önemli bir temel kaygının da Atatürkçülüğü, hümanist ve evrenselci yorumlardan kurtarmak olduğunu görürüz" (Taşkın, 2019, s. 157/58). TİS'in Mustafa Kemal'in söylev ve demeçlerini yeniden yorumlama çabası, aslında kendi sentezini onaylamak adına Mustafa Kemal'den icazet almaya dayanır. TİS'in Kemalist ilkelere yönelik "aşırı yorum" pratikleri, sol Kemalistlerin sosyalizmi "Atatürkçülükten" çıkarma pratikleriyle paralellik arz etmektedir. Gerçekten 12 Eylül sonrasındaki milliyetçi muhafazakâr yayınlara bakıldığında, Kemalist temaların yoğunlukla işlendiği göze çarpmaktadır (Copeaux, 2016). "Yaşayan Türkçe'nin kullanılması", "dış Türkler", "milli reform", "anti-komünizm" gibi kavramların, Mustafa Kemal'in düşün dünyasında zaten verili bulunduğu ilkesinden hareketle, TİS tarafından milliyetçi muhafazakâr bir eksende işlenmiştir. TİS, İslam ile Türklük arasında kurmuş olduğu ilişkide, özellikle devletin İslami yorumlar üzerinden kutsallaştırılmasına yoğunlaşmıştır. Dönemin yazarlarından Ahmet Kabaklı, "Osmanlı'da devlet fikrinin Allah inancına yakın olduğunu söylemekteydi" (Bora, 2018, s. 401).

Tanıl Bora'nın vurguladığı gibi, "Türk-İslam Sentezi, 12 Eylül rejimince 'harfiyen' benimsenip resmi doktrin olarak bellenmiş değildi; fakat devletin otoriter-faşizan itaat talebi ve ordunun daha önce uzak durduğu dinin de sadakat ve rıza üretim donanımına boldan dâhil edilmesi, rejimi bu Sentez söylemiyle buluşturuyordu" (Bora, 2018, s. 403). Özellikle 1982 Anayasası'nın 24 ve 42. maddeleri, bu sentezi açıkça ortaya koymaktadır:

> Madde 24: Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır.
>
> Madde 42: Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz[109].

Askeri Hükümet (20.09.1980-13.12.1983) programında da TİS'in etkilerini bulmak mümkündür. Hükümet programı, "Atatürkçü ve aydın din adamları yetiştirmek" için her türlü gayreti göstereceğini belirtikten sonra, açık açık, "Yurt dışındaki Türk çocuklarının *milli* ve *dini eğitim* görmesi sağlanacaktır" (dış Türkler) şeklinde ifadelere yer vermiştir (Kaplan, 2019, s. 313).

Daha önce ifade edildiği gibi, İslam'ın "Türk milli kültürü"ne dâhil edilmesi, 1970'lerden itibaren milliyetçi muhafazakâr partiler tarafından teşvik edilmekteydi. Özellikle anti-komünizme karşı İslam'ın bir siper olacağı düşünülüyordu. Nitekim AP ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri programlarında, dinin anlam ve önemine sürekli vurgular yapılmıştır. Fakat dönemin bazı yazarlarına[110] göre TİS, 12 Eylül sonrasında kurulan *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (AKDTYK)* ile resmi devlet politikasına dönüşmüştür. Nitekim Aydınlar Ocağı Başkanı, TİS ile ilgili sorulan bir soruya şöyle bir cevap vermiştir:

> Evet, Türk-İslam Terkibi tezimizin 1980 sonrasında devlet katında bir kabul v kibar gördüğü doğrudur. Çünkü bu, aklın ve ilmin ortaya koyduğu bir vakıadır. Nitekim, Atatürk Yüksek Kurulu'nun Türk-İslam Sentezi'nin benimsemesi bizim için sevindirici olmuştur. Niye böyle oluyor? Sağa sola bakıyorlar, başka çıkış noktası bulamayınca bu fikre geliyorlar (Güvenç, Şaylan, Tekeli ve Turan, 1991, s. 39).

[109] https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf (Erişim Tarihi: 25.08.2022).
[110] Etienne Copeaux, Bozkurt Güvenç, Gencay Şeylan, İlhan Tekeli ve Şerafettin Turan.

Aydınlar Ocağı'nın yazdığı *Kültür Unsurlarının ve Kültür Politikalarının Tespitinde Uygulanacak Yöntem ve Sorumluluklar Hakkında İnceleme* başlıklı rapor, Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e sunulmuştur. Bu rapor; geleneksel Kemalist düşünceden tevarüs eden "toplumsal mühendislik"in, milliyetçi muhafazakâr bir formda yeniden üretilmesini ön plana çıkarmaktadır. Mühendislik işlemine sokulacak failler olarak öğrencilerin ve gençlerin, yerli ve milli olmayan her türlü düşünce ve fikirden uzak tutulması amaçlanmaktadır.

12 Eylül'de devlet bakanlığı yapan Turgut Özal'ın Anavatan Partisi (ANAP) programında, TİS'in önemli yansımaları vardır. Aydınlar Ocağı'nın bir üyesi olan Turgut Özal, ocağın her toplantısına düzenli olarak katılmaktaydı (Alper ve Göral, 2017, s. 587). Özal iktidara geldiğinde, ocaktan birçok kişiyi çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam ettirmiştir. Özellikle TRT ve YÖK gibi iki temel kurum, milliyetçi muhafazakâr kadrolarla doldurulmuştur. Necip Fazıl'dan *Mücadele Birliği*'ne ve Aydınlar Ocağı'na dek, milliyetçi muhafazakâr yazarlar değişimin, devletin ele geçirilmesi ile mümkün olacağını düşünüyorlardı. Bu minvalde, 1970'lerden itibaren milliyetçi muhafazakâr yazarlar, sağ partilerle ilişkiler kurma yoluyla devlet kadrolarına girmeye çaba göstermişlerdir (Selçuk, 2016; Taşkın, 2019).

6 Kasım 1983 seçimlerini kazanan ANAP ve I. Özal Hükümeti (12.13.1983-21.12.1987) programı, "Atatürk ve İslam"ı bir arada ele alan bir yaklaşım sunmaktadır. Türk milliyetçiliği (Atatürkçülük) ve muhafazakâr kimlikle kendini tanımlayan ANAP, kamusal yerleri de bu kimlik tanımı çerçevesinde adlandırmıştır. Tablo 29'da görüldüğü gibi, hem Kemalist hem de milliyetçi muhafazakâr adlar bir arada kamusal yer adlarına verilmiştir. İlk defa DP Dönemi'nde milliyetçi muhafazakâr adlar ile geleneksel Kemalist adlar bir arada kamusal yerlere verilmişti. DP Dönemi'nde İslami adlar, şehre kısmen daha uzak olan küçük sokaklarda kendine yer edinmişti. İslami adların şehirsel mekânda yer alması, 1980'lerden itibaren, kısmen de olsa, 'açıktan eklemlenme' biçiminde ortaya çıkmıştır.

Tablo 29: Örnekleme Dâhil Edilen Kamusal Yer Adları (1981-1988)

Cadde			**Bulvar**	**Meydan**
Ziya-ül Rahman	Hüseyin Gazi	Hürriyet	100. Yıl	Zübeyde Hanım
Mahmut Esat Bozkurt	Şemsettin Günaltay	Dr. Refik Saydam	Anadolu	Alparslan

Ceyhun Atıf Kansu	Şehit Mustafa Baş	Ahmet Haşim	Celal Bayar	
Şehit Gzt. Hasan Tahsin	Celal Esat Erseven	Ahmet Şefik Kolaylı		
Gazi	Selim	Gülbaba		
Akşemsettin	Selçuk	Ece		
Anavatan	Piri	Itrı		
Âşık Veysel	19 Mayıs	Kurtuluş		
Hızır Reis	Nuri Pamir	Cevat Dündar		
Vatan	Atakan			

Kaynak: Örkçüoğlu, 1987, s. 211/308; Örkçüoğlu, 1988, s. 221/296.

Tablo 29'da görüldüğü gibi; cadde, bulvar ve meydanlara verilen çoğu ad, aynı zamanda liselere de verilmiştir. *Gazi* ve *Nuri Pamir* adları caddeye, *100. Yıl* adı bulvara ve *Alparaslan* adı ise meydana verilmiştir (Tablo 30). Liselere de verilen bu adlar, TİS'in temel tezlerini yansıtsa da, 1950'lilerden beri bu adlandırma rejiminin egemen olduğunu ifade etmek gerekir. 1960'lı yıllardaki (1963-1968) CHP'li Ankara belediyesi, ortanın solu yaklaşımıyla geleneksel milliyetçi muhafazakâr adları bir arada şehirsel mekâna işlemişti. 1950'lilerde DP ile başlayan bu ikili adlandırma rejimi, TİS aracılığıyla 12 Eylül sonrasında "resmi adlandırma rejimine" dönüşmüştür.

Tablo 30: Örnekleme Dâhil Edilen Lise Adları (1981-1988)

Ad Değişim Tarihi	**Okul Adı**	**Açılış Yılı**	**Eski Adı**
1980-1983 Askeri Yönetim – Bülend Ulusu			
1982	100. Yıl Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	1962	Bahçelievler Kız Enstitüsü
1983	Şehit Nuri Pamir Lisesi	1976	Türközü Ortaokulu
1983-1991 ANAP (1983-1989 T. Özal; 1989-1991 Y. Akbulut; 1991 M. Yilmaz)			
1986	Yahya Kemal Lisesi	1979	Güven Lisesi
1987	Gazi Anadolu Lisesi	1984	Söğütözü Anadolu Lisesi
1987	Mehmet Akif Ersoy Lisesi	1982	Yahyalar Ortaokulu
-	Alparslan Lisesi	**1987**	-
-	Orhangazi Lisesi	**1988**	-

Kaynak: Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü Web Sitesi.

1981-1988 yılları arasında, Selçuklu Dönemi, Osmanlı Dönemi ve Erken Cumhuriyet Dönemi'ni işaret eden adlar bir arada yer almaktadır. Türklüğün kimlik oluşum haritasını sunan bu adlandırma biçimi, Türk Tarih Tezi'ne İslam'ı da ekleyerek reel bir kimlik ve bellek oluşturma stratejisini içermektedir. Kamusal yer adları ile tarih ders kitaplarının paralel biçimde işlenmesi, bu kimlik ve toplumsal hafıza biçimlerini şehirsel mekândaki adlarla tamamlamaktadır. Tablo 31'de görüldüğü üzere, 1923-1988 yılları arasında kamusal yerlere verilen adlar, dönemin ders kitaplarındaki "ulusal tarih anlatısı"nın kapsamını genişletecek şekilde düzenlenmiştir.

Tablo 31: Kamusal Yer Adlarının Kronolojisi (1981-1988)

Selçuklu ve Öncesi	**Osmanlı**	**Erken Cumhuriyet**		**1950 Sonrası**
Ece	Akşemsettin	Yahya Kemal	Mehmet Akif Ersoy	Şehit Gzt. Hasan Tahsin
Hüseyin Gazi	Hızır Reis	Gazi (2)	Vatan	Anavatan
Selçuk	Gülbaba	A. Şefik Kolaylı	Cevat Dündar	Âşık Veysel
Atakan	Selim	Mahmut Esat Bozkurt	Zübeyde Hanım	Şehit Mustafa Baş
Anadolu	Piri	Ahmet Haşim	100. Yıl (2)	Ziya-ül Rahman
Alparslan (2)	Itri	Ceyhun Atıf Kansu	Şemsettin Günaltay	Nuri Pamir (2)
	Orhangazi	Dr. Refik Saydam	Kurtuluş	
		Hürriyet	19 Mayıs	
		C. Esat Erseven		

Kaynak: Örkçüoğlu, 1987, s. 211/308; Örkçüoğlu, 1988, s. 221/296.

Tablo 31'deki adlar, TİS'in "ulusal tarih anlatısı"nın temellendiği kültürel yapıya neredeyse birebir uymaktadır. Sünni-Türk'ün toplumsal belleğinin ve kimliğinin belirleyenleri olarak bu adlar, 1950'den itibaren içeriği doldurulmaya çalışılan "ulusal/milli kültür" tartışmasının gelmiş olduğu noktayı göstermesi açısından önemlidir. Bu dönemde milli kültür, şöyle formüle edilmektedir: "Din kültürün özüdür, kültür ise dinin formudur" (Milli Kültür Raporu, Akt: Güvenç vd., 1991, s. 54).

1981-1988 yılları arasında, kamusal yerlere verilen *Vatan (Caddesi)* ve *Anavatan (Caddesi)* adları üzerinde durmakta fayda vardır. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde vatan, misak-i milli sınırları içerisindeki "iç mekânı" ifade eden bir terimdir. Burada Vatan; sınırları, ülküleri ve ilkeleri belirlenmiş, hâlihazırda yaşanan,

somut iç mekândır. İç mekândaki toplumsal ilişkilerin gerçekleştiği *Vatan* düzleminin kullanıcılar tarafındaki anlamı, Osmanlı ile Türk Ulus Devleti gerilimini de yansıtmaktadır. İç mekânın Kemalist kadrolar tarafından bir Vatan(laşma) inşasına dönüştürülmesinde; göstergelerin, sembollerin ve anlatıların önemli bir etkisi olmuştur (Durgun, 2018, s. 71). Gerçekten de ulus devletlerin temellendiği toprak/bölge anlayışının toplumsal düzlemde işlerlik kazanmasında, "mekân" ile "söylemin" bir araya getirilmesi gerekir. Üretilmiş "mutlak bir mekân" olarak ulus-devlet, mekânı belirli sembol ve göstergelerle toplumsal ilişkilere sunarak "yer"e dönüştürür. Jan Pensore'nin vurguladığı gibi insanlar, "karşılaştıkları her yerde mekânın gizli, maddi ve duygusal niteliklerine tepki verebilirler, ancak bu güç kaynaklarını yalnızca mekânın yerlere ve bölgelere dönüştürdüklerinde kullanmaya başlarlar" (Pensore, 2002, s. 279). Bu kullanım biçimine toplumsal kimlik ve belleğin eşlik etmesiyle, ulus-devletin "hayali cemaate" dönüşümü gerçekleşmektedir.

Ulus inşa süreciyle birlikte Vatan'ın mekânsal alandaki göstergelerle birlikte kamusal yerlerde sergilenmesi, iktidara toplumsal meşruiyet alanı sağlar. Dolayısıyla iç mekânın Türk-ulus devleti çerçevesinde Vatanlaşması süreci, Turancı-Türkçü düşünceye karşı da bir tepkidir. Yaşanılan mekân, misak-i milli sınırları içerisindeki Vatan'ı ifade etmekle birlikte Anavatan ise, Türklerin arkhe'sini oluşturan geçmiş mekânı ifade etmektedir. Sezgi Durgun, Vatan ve Anavatan kavramlarının Kemalist düşüncedeki anlamını şöyle açıklamaktadır (2018, s. 71):

> Anavatan kavramı, vatan kavramından farklı olarak, fiziki ve siyasi sınırlara değil imgesel ve zihinsel bir haritaya denk gelmektedir. Anavatan kavramı hissiyat ile yüklüdür. Bu hissiyatı ifade eden ata yurdu, yuva, memleket gibi terimler bize fiziksel coğrafyanın ötesinde bir duygusal aidiyet mekânını tarif ederler. Ulusçuluk söyleminde anavatan ulusun atalarının yaşadığı mekân olarak, mitolojik ve masalsı bir boyutla donatılmıştır, bu yönüyle ulusun beşiği ve 'ilk mekânı' olarak tasavvur edilmektedir.

1980'li yıllara gelindiği Anavatan, "dış Türkler" kavramı üzerinden dış politikaya dâhil edilmesi gereken bir anlama sahip olmuştur. *Türk Kültürü* dergisi ve 1980 sonrası ders kitapları, bir dizi anavatan haritası ve Orta Asya'daki coğrafi yapıyı gösteren bilgiler ile doldurulmuştur (Copeaux, 2016; Güvenç vd., 1991). Örneğin *Yeni Düşünce* dergisi, Avrasya kıtası haritası eşliğinde, Dış Türkler'e yönelik güncel haberleri yayınlıyordu. Bu bağlamda, "Aşırı büyük bir Türk dünyasının harita ile

sunumu, resmi tarih ve okul kitapları tarafından biçimlendirilen kimlik duygusunun bir bileşenidir" (Copeaux, 2016, s. 99). Nihayetinde, 12 Eylül restorasyonuna ilham veren TİS'in anavatan kavramı, dış Türklerle reel politik ilişkileri içeren bir bağlama sahiptir. Buna göre Orta Asya, Türklerin geldikleri "ilk yitik ve mitik mekânı" değil, Türklüğün yüzyıllardır varlığını idame ettirdiği, yaşanılan bir mekândır. Bu yüzden Türkiye, siyasal ve kültürel politikalarda Avrasya kıtasını dikkate almalıdır (Ersanlı, 2019). Türkiye, "dış Türklerle" ilgili sorun ve gelişmeleri yakından takip etmeli ve gerektiği takdirde, "soydaşlara" yardımlarda bulunmalıdır.

1981-1988 yılları arasında; uzun yıllar "sapıklık", "ilkel inanç", "putlara tapınma", "ahlaksızlık" gibi terimlerle özdeşleştirilen Aleviliğin, şehirsel mekânda yer alması önemli bir noktadır. Aslında 1960'lı yıllarda Alevilik, CHP'liler tarafından "milli-yerli Türk İslam'ı" kategorisinde değerlendirilmiştir (Azak, 2019, s. 245). Bu değerlendirme, Sünni-İslamcı tarikatların (özellikle Nurculuk) yükselişine ve irtica tehdidine karşı "laiklik eğilimleri güçlü olan Aleviliği" ön plana çıkarma stratejisiydi. 1960'lı yıllarda, Alevilerin sola (CHP) kayması ve Sünni tarikatların Aleviliği "İslam dışı bir sapıklık inancı" olarak damgalamalarının toplumsal sonuçları, 1970'li yıllarda fiziksel şiddetle ortaya çıkmıştır. Maraş Katliamı (1978) ve Çorum Olayları (1980), Alevilere yapılan toplu şiddetin en somut örnekleridir.

Alevilere dönük yaşanan gelişmeler ekseninde, 1980'li yıllarda şehirsel yer adlarına Aleviliği sembolize eden adları vermenin anlamı nedir? Şehirsel mekâna yansıtılan *Hüseyin Gazi (Caddesi)* ve *Gülbaba (Caddesi)* göstergeleri, 12 Eylül ve TİS'in Aleviliği Sünni İslam içerisinde homojenleştirme stratejisinin bir örneğidir. "12 Eylül, özellikle zorunlu din dersinin konması ve özellikle Alevi bölgelerinde din 'hizmetinin' yaygınlaştırılmasıyla, bu stratejiyi derinleştirdi" (Bora, 2018, s. 403). Alevilik, bir devlet politikası olarak Sünni İslam içerisinde homojenleştirilmeye ve ona uygun hale getirilmeye çalışıldı.

Tablo 32'de görüldüğü gibi, 1981-1988 yılları arasında muhafazakâr ve İslamcı yazar adları da kamusal yer adlarına verilmiştir.

Tablo 32: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (1981-1988)

Ulusal Savaş ve Kahramanlar	Ulus Devlet	Ulusun Kökeni	Ulusun Bürokratları	Ulusun Şehitleri	Ulusun Sanatçıları
19 Mayıs	Vatan	Selim	Şemsettin Günaltay	Şehit Gzt. Hasan Tahsin	Ahmet Haşim
100. Yıl (2)	Anavatan	Selçuk	Mahmut Esat Bozkurt	Şehit Mustafa Baş	Ceyhun Atıf Kansu
Gazi (2)	Ziya-ül Rahman	Piri	A. Şefik Kolaylı	Nuri Pamir (2)	Âşık Veysel
Kurtuluş		Hüseyin Gazi	Cevat Dündar		C. Esat Arseven
Zübeyde Hanım		Hızır Reis	Dr. Refik Saydam		Itri
Hürriyet		Akşemsettin			Gülbaba
		Atakan			Mehmet Akif Ersoy
		Ece			Yahya Kemal
		Anadolu			
		Alparslan (2)			
		Orhangazi			

Kaynak: Örkçüoğlu, 1987, s. 211/308; Örkçüoğlu, 1988, s. 221/296.

Tablo 32'deki *Mehmet Akif Ersoy, Yahya Kemal* ve *Ahmet Haşim*, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin modernleşme hareketini, geleneksel Osmanlı yapısı ile devam ettirilmesi gerektiğine inan yazarladır. Mehmet Akif Ersoy, İslam ve Osmanlıya; Yahya Kemal geleneksel yapıya ve Ahmet Haşim ise Osmanlıcaya dikkat çekmektedir. "İslam'ı medeniyet tarihinin bir parçası olarak ele alan Şemsettin Günaltay" (Altun, 2005, s. 166) adı da bir caddeye verilmiştir. Şeyh Mucibur Rahman'ın oğlu ve 1980 yılında Bangladeş Cumhurbaşkanı olan *Ziya-ül Rahman* adı bir caddeye verilirken, *19 Mayıs, 100. Yıl, Gazi, Kurtuluş, Zübeyde Hanım* ve *Hürriyet* adları da Kemalizm ekseninde şehirsel mekâna eklenmiştir. Bu iki eklemlenme, TİS'in ortaya koymuş olduğu yeni Kemalizm yorumu ekseninde değerlendirmek gerekir. Diğer yandan, Kemalist rejimin yayın yasakçısı olarak bilinen *Dr. Refik Saydam (Caddesi)* ile tek-parti döneminin koyu milliyetçisi (Uyar, 2009, s. 216) ve otoriterizmin başat savunucu ve çok partili yaşama geçişi uygun bulmayan *Mahmut Esat Bozkurt (Caddesi)* adları da caddelere verilmiştir. Saydam ve Bozkurt adları,

TİS'in her şeye rağmen devletine itaat eden, homojenleşmiş makbul vatandaş söyleminin meşrulaştırılmasında önemli semboller olarak işlev görmektedir.

4.6. SOSYALDEMOKRAT HALKÇI PARTİ'NİN ADLANDIRMA PRATİKLERİ

Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP), 1985 yılında Halkçı Parti (HP) ile Sosyal Demokrasi Partisi'nin (SODEP) birleşmesinden ortaya çıkmıştır. SHP, 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde, Ankara Büyükşehir Belediye başkanlığını, Murat Karayalçın adaylığında kazanmıştır[111]. SHP'nin parti programı, CHP'nin geleneksel altı oku olan Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik kavramları ekseninde işlenmiştir. SHP programı, her ne kadar 'yerli bir sosyal demokrasi yorumu' geliştirmiş olsa da, temelde, geleneksel Kemalist ilkelerin temel belirleyici olduğu görülmektedir (SHP Programı, 1985, s. 13/15).

Erdal İnönü liderliğindeki SHP, dönemin diğer siyasi partilerine oranla sosyal demokrat bir görünüme sahiptir. Bu yüzden SHP, merkez-sol geleneği içinde değerlendirilir (Bora, 2018, s. 587). SHP'nin sosyal demokrasi vurgusunu, kamusal yer adları üzerinden takip etmek mümkündür. 1989-1993 yılları arasında, halkçılık minvalinde *Âşık Veysel Şatıroğlu (Caddesi)* adının yanı sıra, özellikle *Şair Ahmet Arif (Caddesi)* adının da şehirsel mekâna yansıtılması, önemli bir noktadır (Tablo 33). Bu adın verilmesinde, Refik Durmuş tarafından 1990 yılında yayınlanan *Ahmet Arif Anlatıyor: Kalbim Dinamit Kuyusu* kitabının etkili olduğu düşünülebilir. Kitapta, Ahmet Arif şöyle anlatıyor:

> Bütün ömrünce Osmanlı yönetimi Türk'ü hor görmüş, hakaret etmiş, sövüp saymış, süründürmüş, bir tek ağaç dikmemiş, bir karış yol yapmamış. Türk'e bir haysiyet kazandırılmışsa bu haysiyeti kazandıran Mustafa Kemal'dir. Başka kimse değil. Türklüğü kavram olarak, millet olarak bilinçle, ısrarla anan Mustafa Kemal'dir. Atatürk ilkeleri denen de budur önce. Yani emperyalizme ve kapitalizme karşı halktan yana, yurtsever, bağımsız bir düzen (Durmuş, 1990, s. 55).

Durmuş'un aktarmış olduğu bu paragraf ile Ahmet Arif'in 1 Haziran 1991 yılında yaşamını yitirmesi, adın şehirsel mekânda anılmasında etkili olmuştur. Ahmet

[111] 21 Eylül 1993 ile 27 Mart 1994 yılları arasında ise yine SHP'li Vedat Aydın bu görevde bulunmuştur.

Arif'in Kemalizm'e yönelik bakışı bu olmakla birlikte o, bütün kimlikleri eşdeğerlik zinciri içerisinde gören, sosyal demokrat bir kişiliğe sahiptir.

1990'lı yıllarda, suikastla öldürülen gazetecilerden *Uğur Mumcu (Caddesi)* ve *Çetin Emeç (Bulvarı)* ile SHP Milletvekili *Bahriye Üçok (Caddesi)* adları sosyal demokrasi çerçevesinde şehirsel mekâna yansıtılmıştır. Asena Günal'ın ifade ettiği gibi, "90'lı yıllarda devletin resmî ideolojisi olmaktan uzaklaşıp bir sivil toplum hareketinde mevzi kazanmaya başlayan Kemalizm, Mumcu ve diğerlerini (Muammer Aksoy, Bahriye Üçok, Çetin Emeç ve Ahmet Taner Kışlalı) birer kült figür haline getirmiştir" (Günal, 2009, s. 487). Bu kültleşme, şehirsel mekânda adlarının anılmasıyla maddileşmiştir.

1989-1990 yılları arasında yaşamını yitiren Çağdaş Gazeteciler Derneği Başkanı *Gazeteci Rafet Genç (Caddesi)* ve Kıbrıslı *Gazeteci Kemal Âşık (Caddesi)* adları da şehirsel mekânda anılmıştır. Özellikle 12 Eylül sonrası basına yönelik gerçekleştirilen baskı politikalarına karşı bu gazetecilerin direnmiş olmaları ile basın haklarının düzenlenmesi bağlamında, bu adlarla bir dizi sosyal demokrat mesaj verilmektedir. Aslında bu mesajlar, SHP'nin 1985 tarihli parti programının "Basın ve Kitle İletişimi" başlığında açıkça dile getirilmiştir:

> SHP, demokrasinin sağlıklı işleyebilmesi için düşünce ve haberlerin serbestçe yayılması ve alınıp verilmesinin gerekliliğine inanır. Parti, basın özgürlüğünü demokratik yapının vazgeçilmez bir öğesi sayar.
>
> SHP'ye göre, basın, radyo, televizyon gibi iletişim kurumları bir kamu görevi görürler. Bu kurumlar, tam bir özgürlük içinde, hiç bir bağımlılık ve engelle karşılaşmadan her yerde haber toplama, yayınlama ve kendi sorumlulukları altında yorumlama hakkına sahip olmalıdırlar.
>
> TRT'nin özerk bir kuruluş olarak yansız yayın yapması sağlanacaktır (SHP Parti Programı, 1985, s. 28).

Nihayetinde, bu gazeteci ve milletvekili adlarının şehirsel mekânda yer alması, SHP'nin Kemalizm temelli bir sosyal demokrasi (sol-Kemalizm) anlayışına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sol-Kemalizm, Kemalist ilkeler temelinde, 'sosyal adaleti' önemseyen; "yurttaşları refah devletine özgü 'makul' haklarla donatarak planlı kalkınmayı; sosyalist ve kapitalist çizgiye alternatif bir 'üçüncü yol' geleneğine yakın bir 'karma ekonomi' modelini savunur" (Aydın ve Taşkın, 2018, s. 341).

Sol-Kemalizm'in önemli temsilcilerinden *Turan Güneş (Bulvarı)* ve *Muammer Aksoy (Caddesi)* adları da şehirsel mekânda anılmıştır. Turan Güneş, Kemalist modernleşmenin sol-demokratik bir çizgide gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur. Bu yüzden Turan Güneş, "temel referansını Kemalizm'in oluşturduğu demokratik sol/sosyal demokrat ideolojinin erken ve tutarlı bir temsilcisi" (Taşkın, 2009, s. 452) olarak görülmektedir. Güneş, özellikle Kemalist modernleşmenin tutucu ve muhafazakâr biçimlerini eleştirir ve şu saptamayı yapar: "Kurtuluş Savaşı'nı başarıya ulaştırmış devrimciler, diğer bir deyimle CHP'nin üst kademeleri, yaşlanmışlar ve tutucu bir ruh sahibi olmuşlardır" (Güneş, 1961, s. 14). Güneş, modernleşmenin sosyal ve halkçı ilkeler çerçevesinde yani sosyal demokrasi çizgisinde ilerletilmesi gerektiğini salık verir. Tanıl Bora'nın vurguladığı gibi, "Turan Güneş, politik çatışmaları doğal ve meşru sayar, demokrasinin sunduğu çözüm, bunların *consensus*'la halledilmesidir. Ecevit'teki politik 'evham'" (Bora, 2018, s. 578), Güneş'in fikriyatında yoktur.

1990 yılında Atatürkçü Düşünce Derneği'ni (ADD) kuran *Muammer Aksoy (Caddesi),* sol-Kemalist fikriyatta, Kemalist ilkeleri daha baskın olan bir yazardır. Cumhuriyet Gazetesi'nde yazarlık yapan Aksoy, *Atatürk ve Tam Bağımsızlık* başlıklı kitabında, geleneksel Kemalist ilkeleri "tam bağımsızlık" kavramı ekseninde ele almaktadır. Aksoy, kitabın "Atatürk'ün Işığında Tam Bağımsızlık" başlığında, şunları dile getirmektedir:

> Üniversite gençliğinin -gittikçe yoğunlaşan- hemen bütün toplantılarında, ısrarla ve heyecanla tekrarlanan "tam bağımsız Türkiye", "yeni emperyalizmin karşısında ve Mustafa Kemal'in yolundayız" sözleri, bu konuları derinliğine incelemek zorunluluğunu yaratmaktadır. Hele "bağımsızlık için Amerika'nın vesayetinden kurtulma zorunluluğunu savunanlar" ile "bu görüşün hasımlarının" birbirlerine karşı olan ithamları vatan ihanetine kadar gittiğine göre, gerçeğin ne tarafta ve ne ölçüde olduğunu bilmekte, toplumsal büyük faydalar bulunduğu inkâr edilemez (Aksoy, 2014, s. 16).

Sonuç olarak Tablo 33'te görüldüğü gibi SHP'nin adlandırma pratikleri, sol-Kemalizm temelli bir adlandırma rejimini ön plana çıkarmaktadır.

Tablo 33: Örnekleme Dâhil Edilen Cadde ve Bulvar Adları (1989-1993)

Cadde		**Bulvar**
Halide Nusret Zorlutuna	Veysel Şatıroğlu	Çetin Emeç
Adnan Saygun	Vedat Dalokay	Turan Güneş
Bahriye Üçok	Şair Ahmet Arif	
Halil Sezai Erkut	Fuat Börekçi	
Gzt. Kemal Âşık	Muammer Aksoy	
Gzt. Rafet Genç	Uğur Mumcu	

Kaynak: Örkçüoğlu, 1991, s. 233/311; Örkçüoğlu, 1994, s. 505/618.

Tablo 33'teki *Halide Nusret Zorlutuna (Cadde)*, *Fuat Börekçi (Cadde)* ve *Adnan Saygun (Cadde)* doğrudan erken cumhuriyet döneminin Kemalist bürokrat ve sanatçı adlarıdır. Türk Dil Kurumu, Türk Ocakları, Halk Evleri gibi tek-partinin ideolojik aygıtlarının kuruculuğunda bulunmuş Zorlutuna, Kemalist inkılapları toplumsal düzlemde homojen ve mühendislik edasıyla hayata geçirmeye çalışmış bir öğretmendir. Zorlutuna, din dersleri ve tesettür konusunda biraz daha hassas davranmış ve abdest, namaz ve din kaidelerinin bilinmesinin her Müslüman için farz olduğunu dile getirmiştir (Zorlutuna, 1950, s. 195). Bu bağlamda 1959 yılında CHP'den Diyanet İşleri Başkanlığı ve Ankara Belediye Başkanlığı yapmış *Fuat Börekçi* ile yakın dönemde CHP'den Ankara belediyesi başkanlığı yapmış *Halil Sezai Erkut (Caddesi)* ve *Vedat Dalokay (Caddesi)* adları da şehirsel mekândaki alanlara verilmiştir.

1989-1993 yılları arasındaki lise adlandırmalarına bakıldığında, daha milliyetçi muhafazakâr bir gösterge dizisinin şehirsel mekâna yansıtıldığı dikkat çekmektedir (Tablo 34).

Tablo 34: Örnekleme Dâhil Edilen Lise Adları (1989-1993)

Ad Değişim Tarihi	**Okul Adı**	**Açılış Yılı**	**Eski Adı**
1983-1991 ANAP (1989-1991 Yildirim Akbulut; 1991 Mesut Yilmaz)			
1989	Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	1956	Aktaş Ortaokulu
-	Yıldırım Beyazıt Anadolu Lisesi	**1989**	-
-	Yunus Emre Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	**1989**	-

-	Abidinpaşa Sağlık Meslek Lisesi	**1989**	-
1993-1996 DYP, SHP ve CHP – Tansu Çiller			
-	Çağrıbey Anadolu Lisesi	**1993**	-
-	Mehmet Emin Resulzade	**1993**	-

Kaynak: Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası.

SHP, 20 Kasım 1991 ve 16 Mayıs 1993 yılları arasında Süleyman Demirel'in Doğru Yol Partisi (DYP) ile; 25 Haziran 1993 ile 5 Ekim 1995 tarihleri arasında ise DYP ve CHP'le, hükümeti kurmuştur. Tanıl Bora'ya göre bu koalisyon sürecinde SHP, iktidar-devlet sorumluluğunu üstlenerek, "Kemalist merkez partisi" çizgisine rücu etmiştir (Bora, 2018, s. 590). DYP-SHP Koalisyonu Hükümeti programında eğitimin amacı; "Laik, evrensel, cumhuriyetçi, milli kültürü geliştirici, yaratıcı, özgür düşünceye dayalı bir eğitim politikası esastır" (Kaplan, 2019, s. 317) şeklinde açıklanmaktadır.

Geleneksel Osmanlı kültürü ile tek-partinin laiklik ilkesi bir arada yer adlarına verilmiştir (Tablo 35). 1950'lilerden beridir devam eden bu ikilik, 1989-1993 yılları arasında lise adlarına da yansımıştır

Tablo 35: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (1989-1993)

Ulusal Savaş ve Kahramanlar	**Ulusun Kökeni**	**Ulusun Bürokratları**		**Ulusun Sanatçıları**	**Diğer**
Atatürk	Mehmet Emin Resulzade	Muammer Aksoy	Halil Sezai Erkut	Halide Nusret Zorlutuna	Gzt. Kemal Âşık
	Çağrıbey	Abidinpaşa	Turan Güneş	Adnan Saygun	Gzt. Rafet Genç
	Yıldırım Beyazıt	Fuat Börekçi	Bahriye Üçok	Şair Ahmet Arif	Uğur Mumcu
		Vedat Dalokay		Veysel Şatıroğlu	Çetin Emeç
				Yunus Emre	

Kaynak: Örkçüoğlu, 1991, s. 233/311; Örkçüoğlu, 1994, s. 505/618.

Atatürk, Yıldırım Beyazıt, Yunus Emre, Abidinpaşa, Turan Güneş ve Mehmet Emin Resulzade adları, şehirsel mekâna bir arada yansıtılmıştır. Dış Türkler'den ve Türk milliyetçiliğine bağlılığı ile tanınan Azerbaycan ulusal bağımsızlık hareketine öncülük eden Mehmet Emin Resulzade adının liseye verilmiş olması, Ankara şehrini, farklı göstergelerin bir arada olduğu bir metine dönüştürmektedir.

4.7. REFAH VE FAZİLET PARTİLERİNİN ADLANDIRMA PRATİKLERİ

Refah Partisi (RP), Necmettin Erbakan liderliğinde kurulan Milli Nizam Partisi (MNP) ile Milli Selamet Partisi'nin (MSP) bir devamı olarak, 19 Temmuz 1983 yılında kurulmuştur. MNP ve MSP, genel olarak, milli ve ahlaki değerleri içeren bir kalkınma söylemine vurgu yapmaktadır (Pekedis, 2019, s. 111). Milli Nizam Partisi programı, "Batı kültürüne" ve "yabancı istilasına" karşı "yerli ve milli kültür" temelinde, teknik bir modernleşmeyi öne sürmektedir. Buradaki "yerli ve milli kültür", İslam eksenli bir toplumsal gelişim tasavvuru içermektedir (Sarıbay, 2018, s. 577). Bu tasavvur MNP programında, "Milliyetçilik Anlayışımız" başlığında açıkça yer almaktadır:

> Müşterek dâvalara iman, müşterek tarih şuuru, müşterek kültür ve gaye birliği içerisinde ve müşterek bir ruhi muhteva potasında erimiş toplulukları tam bir vahdet içinde kabul edici, zarfı mazrufa göre kıymetlendirici ve bu ölçüler dışında hiçbir tefrik yapmayıcı bir milliyetçilik anlayışına sahibiz (MNP Programı, 1970, s. 7).

Programdaki "müşterek" kavramı, "farka" (çokluk) dayalı bir ortaklık ilkesinden çok, farkları ortadan kaldıran ve "müşterek ruhi bir potada" homojenleştiren bir anlama sahiptir. Programın eğitimle ilgili olan bölümünde ifade edilen "toplumsal mühendislik"[112] anlayışı, bunu açıkça göstermektedir:

> Yeni nesillerin inançlı, çalışkan, vatanperver, milli ahlaka, aile nizamına ve aile disiplinine bağlı, milli mefkuremize, kültürümüze ve tarih şuurumuza sahip, hakşinas, feragatkâr ve fedakar, ilim, teknik ve medeniyet yanı sıra bütün insanlığa ışık tutacak bir seviyeye erişme azminde olarak yetiştirilmesi gayemizdir (MNP Programı, 1970, s. 12/13).

MNP programının manevi ortaklık üzerinden kurmuş olduğu ülkü birliği, ordu tarafından "irtica" olarak görülmüş ve "laik devlet niteliğinin ve Atatürk devrimciliğinin korunması ilkelerine aykırı" (Aydın ve Taşkın, 2018, s. 223) eylemlerde bulunulduğu gerekçesiyle, 20 Mayıs 1971 yılında kapatılıştır. Türk siyasal tarihinde İslamcı eğilimleri ve faaliyetleri gerekçe gösterilerek kapatılan ilk parti, Milli Nizam Partisi'dir.

MNP üyesi olmayan siyasetçilerin başvurusuyla, 11 Ekim 1972 yılında, Milli Selamet Partisi (MSP) kurulmuştur. MSP'nin programı, MNP'de ifade edilen

[112] Menderes Çınar (2021, s. 141), Milli Görüş'ün "toplumsal mühendislik" anlayışının Kemalizm'e diyalektik olarak içkin olduğunu ifade etmektedir.

"maneviyata ve imana dayalı bir kültür politikası"na vurgu yapmaktadır (Yavuz, 2018, s. 593). Aynı şekilde "Batı taklitçiliği ve Batı kültürüne karşı" olarak programa, "Ailenin Korunması"[113] başlığı eklenmiştir. MNP'den farklı olarak program, manevi değerleri milliyetçilik vurgusu üzerinden ortaya koymaktadır. Program (1972, s. 9/10): "Şehitlerin ve gazilerin yadigârı olan Türkiye'mizde, şanlı ve şerefli tarihimizin birleştirip kaynaştırdığı müşterek tarihi, içtimai ve manevi değerlere sahip olan milletimizin topyekûn manevi değerlerine hürmetkâr milliyetçilik anlayışına bağlıyız" demektedir.

MSP'nin "milli, yerli ve manevi" kavramlara yönelik vurgusu, 1970'te kurulan Aydınlar Ocağı'nın bazı temel tezlerini yansıtmaktadır. Programın "Ana Gaye" başlığına göre MSP: "Milletimizin milli şuur ve gayeleri etrafında toplanmış bölünmez bir bütün teşkil etmesi. Büyük ve şanlı tarihimizle iftihar eden, mazisine bağlı, anane ve örflerini hürmet ve saygıyla muhafaza eden, her türlü taklitçilikten, milli şahsiyetine müdrik (MSP Programı, 1972, s. 5) bir partidir.

Aydınlar Ocağı'nın savunduğu bir tez olan basının kontrol altında tutulması gerektiği düşüncesi, MSP Programının "Basın ve Neşriyat Özgürlüğü" başlığında da benzer şekilde yer almaktadır. Program; milli, manevi ve ahlaki değerlere saygılı olmak şartıyla basının özgür olabileceği ifade etmektedir. "Eğitim ve Din Eğitimi" bölümü de yukarıda ifade edilen şekilde açıklanmakla birlikte, dış Türklerin haklarının korunması noktasında aktif bir politikanın yürütüleceğine dikkat çekilmektedir.

Aydınlar Ocağı'nın açıktan desteklediği Milliyetçi Cephe Hükümetlerinde yer alan MSP, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile sosyalist gruplara karşı ittifaklar yapmıştır (Aydın ve Taşkın, 2018). Özellikle 1991 yılındaki seçimlerde Erbakan (RP), MHP ve Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ile seçim ittifakına girmiştir. Dolayısıyla,

[113] Aristoteles'i (2014, s. 11) imleyecek şekilde programda aile, mikro devlet olarak yer almaktadır: "Aile hayatının müstakar bir nizama kavuşması için gereken bütün tedbirler alınmalı, saadet ve huzur bozucu dış tesirler giderilmeli, aile reislerinin çocuklar üzerindeki kontrol ve murakabesi cemiyet içerisinde devam ettirilmesi, çocukların üzerinden kanunların ebeveyne sağladığı ahlaki dini ve manevi eğitim yaptırma hakkının müessir bir şekilde kullanılmasına yardımcı olunmalıdır" (MSP Programı, 1972, s. 9). Buna göre, ailenin "biyopolitik manevi planlaması" sağlanırsa devlet de kendi özüne kavuşacaktır. Aristotelesçi anlamda devlet, ailelerin toplamı olduğu için aileler "milli, yerli ve manevi bir ahlak"la tertip edildiğinde devlet de otomatikman o çerçeveye girecektir. Devletten aileye, aileden devlete doğru çift yönlü bir yasa yani *oikonomos* düşüncesi hâkimdir.

MNP ve MSP'nin "ideolojik çerçevesi, milliyetçi-muhafazakâr zemin üzerinde bir İslami kimlik inşa etmeye dayanır" (Bora, 2018, s. 470).

MSP'nin parti programında temellendirdiği yaklaşımların, Aydınlar Ocağı'nın Türk-İslam Sentezi (TİS) ile paralellik göstermiş olması, MSP ile Aydınlar Ocağı arasında işbirliği olduğu anlamına gelmemektedir. Yine de Necmettin Erbakan, *Milli Görüş* kitabında, TİS'in bazı temel tezlerini tekrarlamaktadır:

> Milletimiz tarihin en büyük, en şerefli milletidir. Örnek medeniyetler kurmuş, insanlığa ışık tutmuş, bütün insanlığa ahlak ve faziletin ne olduğunu öğretmiş, dünyanın nizamını tanzim ve idare etmiş olan millettir. Yakın çağlara kadar, dünya milletleri ile teke tek değil, hep onların yekûnu ile karşılaşmış ve yekûnuna galebe çalmıştır (Erbakan, 1975, s. 17).

Erbakan, Aydınlar Ocağı'nın İslam'a yönelik bakışını, "pragmatist bir İslam" şeklinde tanımlamıştır. Ocak Türklüğü, İslam'a öncel bir çerçevede sentezlemektedir (Özdalga, 2014, s. 41). Daha önce ifade edildiği gibi Aydınlar Ocağı, 1970'lerin ortasından itibaren Türklük çalışmalarının yanına İslami tezleri eklemeye başlamıştır. Bunun nedeni, ocağın "dindar bir toplumsal taban" gerçeğini fark etmiş olmasının yanı sıra, komünizm tehlikesine karşı İslam'ın bir siper görevi göreceğine dayanmaktadır. Dönemin siyasal konjonktürüne bağlı olarak TİS'i ortaya koyan Aydınlar Ocağı, 12 Eylül restorasyonunda rol oynamıştır[114].

12 Eylül sonrasında siyasal parti yasakları kalkınca, Necmettin Erbakan liderliğinde –fakat Erbakan, 1987 yılında resmi olarak parti genel başkanı olmuştur- 19 Eylül 1983'te, Refah Partisi (RP) kurulmuştur. MNP ve MSP programları ile karşılaştırıldığında RP programı, demokrasi ve insan hak ve hürriyetlerini temel alan bir söylem biçimine vurgu yapmaktadır. Bu vurgu, MNP ve MSP'nin laikliğe aykırılık gerekçesiyle kapatılmış olmasından ileri gelmektedir. Nitekim programda, laikliğin din düşmanlığı olmadığına dair açıklamalar yer almaktadır. MNP ve MSP programlarının tamamına sirayet eden yoğun din vurgusu, RP programının "Milli Eğitim ve Öğretim" başlığında yoğunlaşmıştır. Burada, gençliğin "yerli ve milli bir kültürle" donatılması için din eğitiminin belirleyici bir role sahip olduğu ifade edilmektedir: "Din eğitimi manevi gelişmemizin temeli olduğu gibi yeni nesillerin

[114] AKDTYK, TRT ve YÖK gibi kurumlara, Aydınlar Ocağı üyesi ya da onlara yakın kişiler atanmıştır. TRT'ye atanan Prof. Zeynep Korkmaz ve Ayhan Sangur, Aydınlar Ocağı'na yakınlığı ile bilinen kişilerdir. Dolayısıyla Türklük ve İslam sentezinin Kemalist bir yorumunun 12 Eylül restorasyonunda (tamamen olmasa da) etkili olduğunu söylemek mümkündür (Taşkın, 2019; Taşkın, 2017; Bora, 2018).

hizmetinde bulunacağı asil milletimizin manevi hasletleriyle de yakından tanımasına ve yapacağı hizmetlerde başarılı olacak" (RP Programı, 1983, s. 48). Bunun dışında, din kavramının programda kullanılma biçimleri az olmakla birlikte daha çok "maneviyat ve milli kültür" kavramlarına yer verilmiştir.

RP programı, Kemalist ilkeler içerisinde "Atatürk milliyetçiliğini" benimsediğini ifade etmektedir: "Türkiye Cumhuriyetinin her şeyden önce Atatürk Milliyetçiliğine bağlı, yani bütün fertlerinin kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde diğer bir deyişle milli dayanışma ve adalet anlayışı içerisinde yaşayan bir toplum olduğu görüşünü" (RP Programı, 1983, s. 35) temel almaktadır. MNP ve MSP'den farklı olarak ilk defa bu programda, "Atatürk" kavramına yer verilmiştir. Bunun nedeni, Atatürk karşıtı olmadıklarını ve vesayet kurumlarına (ordu-yargı) ılımlı mesaj vererek, yeniden kapatılma riskine karşı önlem almaktır.

RP'nin Türk milliyetçiliğine yönelik vurgusu, 1990'dan itibaren yoğunluk kazanmıştır (Özdalga, 2015, s. 119). Bu yoğunluğun nedenlerinden biri, Doğu ve Güneydoğu'da yaşanan çatışmalara bağlı olarak milliyetçiliğin yükselişe geçmesidir. Dolayısıyla taşradaki oyların MHP'ye geçişini engellemek adına, RP ve Fazilet Partisi dönemlerinde, milliyetçi söylemlere ağırlık verilmiştir. Örneğin 1994-2003 yılları arasında, şehit adlarının şehirsel mekânlara yoğun bir şekilde verildiği görülmektedir (Tablo, 36; Tablo 37). *Şehit İsmail Başaran, Şehit Ayhan Babadağ, Şehit Ertuğrul Kocaer, Şehit Hacı Osman Dugan, Şehit İdris Yılmaz, Şehit Rafet Sever, Şehit Savaş Öztürk* ve *Şehit Selami Gazi Atabey* adları Ankara şehrindeki caddelere verilirken, Tablo 36'daki adlar ise sokaklara verilmiştir. Bu anlamda Hakan Yavuz (2018: s. 600), RR'yi, "hem muhafazakâr hem milliyetçi hem de İslamcı" bir parti olarak tanımlamaktadır.

Tablo 36: Ankara'da Sokaklara Verilen Şehit Adları (1994-2003)

Şehit Abdullah Şener	Şehit A. Rıza Bulut	Şehit Hakan Ülger
Şehit Âdem Kocadağ	Şehit Arif Yüksekkaya	Şehit H. T. Kuğuluoğlu
Şehit Ahmet Can	Şehit Ayhan Babadağ	Şehit Hakkı Sözer
Şehit Ahmet Erdoğan	Şehit Aytekin Yavuz	Şehit Halil Ünal
Şehit A. Saraç Yakupoğlu	Şehit Bilal Tomur	Şehit Halim Naneci
Şehit Ali Balak	Şehit Davut Kara	Şehit Hüseyin Akbaş

Şehit Ali Başpınar	Şehit Erişan	Şehit Hüseyin Bahadır
Şehit Ali Ekşioğlu	Şehit Fahrettin Poyraz	Şehit İbrahim Aykın
Şehit A. İhsan Okutan	Şehit Hakan Bayrak	Şehit Kadir Özbek
Şehit Lütfi Dereli	Şehit Mahmut Şahin	Şehit M. Ali Aslan
Şehit Metin Sezer	Şehit Mustafa Doğan	Şehit Mustafa Karaçimen
Şehit Mustafa Sönmez	Şehit Mustafa Uçar	Şehit Nursil Bektaşoğlu
Şehit Rıfat Çelik	Şehit Sadık Erişen	Şehit Soner Çankaya
Şehit Şeref Seymen	Şehit Tayfun Sümer	Şehit Turan Açıkgöz
Şehit Uğur Akgündüz	Şehit Ümit Pekşen	Şehit Yaver Turan
Şehit Yavuz Ongün	Şehit Yüksel Demir	Şehit Zeki Demirkol
Şehit Zeki Özbek	Şehit Zeynel Özüeren	Şehit Zülfü Çelik
Şehit Beysat Batmaca	Şehit Cevdet Cansev	Şehit Çetin Görgü
Şehit Durali Aydın	Şehit Hakan Çalışkan	Şehit Hakkı Çelik
Şehit Kurbani Alboğa	Şehit Mahir Turan	Şehit Süleyman Efe
Şehit Yaşar Akansel		

Kaynak: Örkçüoğlu, 2004, s. 432/33; Ankara Şehir Planı, 2003; Örkçüoğlu, 1998, s.659/60; Örkçüoğlu, 1994.

Diğer yandan, 1983 tarihli RP programının "Dış Politika" başlığında yazılanlar, 27 Mart 1994'teki yerel seçimleri[115] kazanan Refah Partisi'nin kamusal yerleri adlandırma pratiklerini anlamada, önemli rol oynamaktadır:

> Tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğumuz ülkelerle münasebetlerimizin daha fazla geliştirilmesi mümkün olduğuna, bundan her bakımdan karşılıklı maddi ve manevi yararlar doğacağına kaniyiz.
>
> Dış ülkelerde bulunan kardeşlerimizin haklarını korumağa, haksız muamelelere maruz kalmaları karşısında daha müessir tedbir ve teşebbüslere tevessül etmeye kararlıyız (RP Programı, 1983, s. 55).

Yapılan adlandırmalara bakıldığında, Müslüman ve Türk Asya toplumlarına dikkat çekilmektedir. Bu dönemde; *Azerbaycan, Kazakistan, Bişkek, Aşkabat, Kırım, Abay Kunanbay, Cahar Dudayev* ve *Wilhelm Thomsen* adları caddelere verilmiştir. Türkolog adlarının şehirsel mekânlara verilmesi, Orta Asya Türk Devletleriyle geçmiş üzerinden bir birliktelik ve soydaşlık bağını ön plana çıkarmaktadır. 1991 yılında Sovyet Rusya'nın dağılmasıyla Turancı adlara yönelik vurgu, dış politikada artmaya başlamıştır. Türkiye'nin dış politikasını yürütenler:

[115] RP, % 27,3 oy oranıyla, Melih Gökçek başkanlığında Ankara Büyükşehir Belediye'sini kazanmıştır.

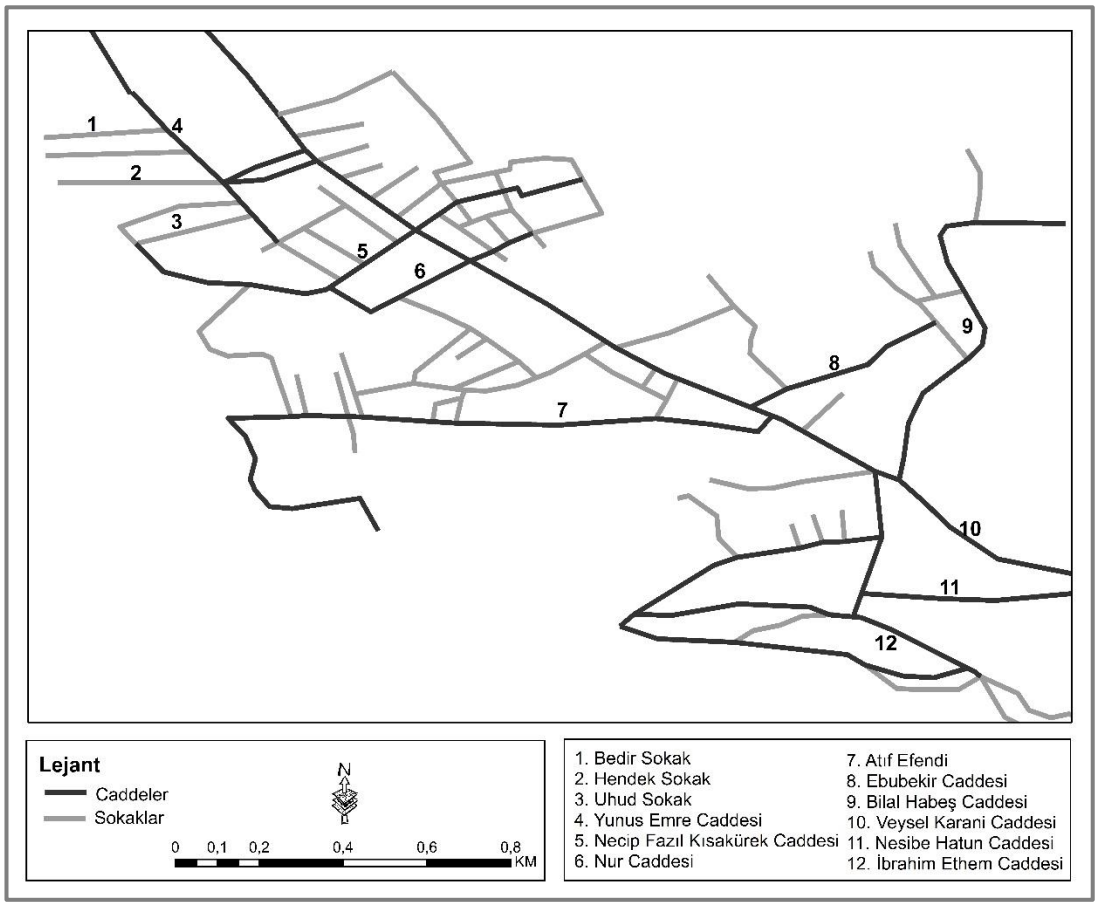
> Orta Asya Türklerinin soyundan gelen Türkler, Sovyet Birliği'nin çöküşünü, Rusya Federasyonu içinde bulunan Başkurdistan ve Tataristan özerk cumhuriyetlerinin yanı sıra eski Sovyet toprakları olan Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da yaşayan Türkî halklar ile yakınlıklarını kutlamak için bir fırsat olarak görüp sevinçle karşıladılar (Ersanlı, 2019, s. 219).

Orta Asya'nın etnisite, dil ve kültür birliği üzerinden Türkiyeli Türklerle bir arada işlenmesi, dönemin ders kitaplarında ziyadesiyle ön plana çıkarılmıştır. Etienne Copeaux (2016), 1990'lı yıllardaki ders kitaplarının, Orta Asya Türklerini içerisine alan bir çerçevede terkip edildiğini ortaya koymaktadır.

Yukarıda ifade edildiği gibi, 1994-1999 yılları arasında yapılan adlandırmalarda, TİS'in etkileri açıkça görülmekle birlikte Arap kökenli adlar da şehirsel adlara verilmiştir. *Harzemşah, Selçuklu, Aslanbey, Osmanlı, Sultan Fatih, Kızıl Elma* ve *Türkocağı* adları ile *Yunus Emre, Necip Fazıl Kısakürek, Nur, Ebubekir, Bilal Habeş, Veysel Karani* ve *İmam Âlim Sultan* adları bir arada şehirsel mekânlara yansıtılmıştır (Tablo 37). Aydınlar Ocağı'nın TİS yaklaşımı Türklüğü ön plana çıkarırken RP, İslam ile Türklüğü eşit bir düzlemde işlemiş ve Türklüğün yanına Araplığı da eklemiştir. Elbette buradaki Araplığa yönelik vurgu, ırktan ziyade İslami bir anlama sahiptir. Dolayısıyla RP'nin 1994-2003 yılları arasındaki adlandırma rejimine bakıldığında, bu açıkça ortaya çıkmaktadır (Tablo 37).

Şekil 19'da görüldüğü gibi, Mamak'a bağlı Kıbrıs Köyü Mahallesi'ndeki cadde ve sokaklar, İslami adlarla işaretlenmiştir. Şehre eklemlenen yeni mahallelerdeki cadde ve sokakların İslami adlarla ön plana çıkarılması, RP'nin 1984'ten itibaren oylarında meydana gelen artışla doğrudan ilintilidir (Aydın ve Taşkın, 2018, s. 414/24).

Şekil 19: Kıbrıs Köyü Mahallesi'ndeki Cadde ve Sokak Adları

1984-1994 yılları arasında yapılan genel ve yerel seçimlerde RP oylarının[116] giderek artmasıyla, parti programında İslami söylem tekrardan ön plana çıkarılmıştır. RP'nin 1991 tarihli Genel Seçim Beyannamesi, "Hak ve Batıl" kavramlarının İslami bir yorumuyla başlamaktadır. Beyanname'ye göre (1991, s. 13), "Milletimiz, asırlar boyu 'Hakkı Üstün Tutan' '**milli görüş**' zihniyetiyle, parlak medeniyetler kurmuştur". Diğer bütün partiler; "taklitçi", "yerli ve milli kültürü dikkate almayan", "Siyonizm ve Amerikan gibi güçlerle ittifak yapan", hak ve batılı ayrıt edemeyen oluşumlar olarak eleştirilmektedir (Çakır, 2018, s. 544).

Programa göre Türkiye; "aile ahlakının bozulduğu", "televizyon kanallarıyla içkinin özendirildiği" ve "kültür emperyalizmi" istilasına maruz bırakılmış bir toplum düzeniyle karşı karşıyadır. Beyanname, Avrupa Birliği gibi oluşumlara karşı olduğunun da altını çizmektedir. Bu bağlamda RP, Milli Görüş-Adil Düzen kavramları

[116] RP, 1984 yerel seçimlerinde 4,4; 1987 genel seçimlerinde 7,2; 1989 yerel seçimlerinde 9,8; 1991 genel seçimlerinde 16,9; 1994 yerel seçimlerinde 19,1 oy oranı almıştır.

ekseninde seçim programını sunar (1991, s. 73): "RP, Milletimizin sahip olduğu dünya görüşü olan **milli görüş**'ü esas kabul eden bir siyasi harekettir. RP, 'Hakkı Üstün Tutan' ve sosyal hayatta, dayanışmayı ve yardımlaşmayı temel ilke sayan bir partidir. Bu bakımdan, 'Kuvveti Üstün Tutan' diğer partilerden ayrıdır". Necmettin Erbakan Milli Görüşü şu şekilde açıklar:

> Milli Görüş, manevi kalkınmamızın sağlanması ve milletimizin muasır medeniyetin her bakımdan üstüne çıkabilmesi ve örnek bir medeniyet kurabilmesi için:
>
> Büyük ve şanlı tarihimizle iftihar eden,
>
> Mazisine bağlı, an'ane ve örflerini hürmet ve saygıyla muhafaza eden,
>
> Her türlü taklitçilikten uzak,
>
> Milli şahsiyetini müdrik…
>
> Milli Görüş'ün maddi kalkınma bakımından ana gayesi, milletimizi medeniyet yarışında en müreffeh ve gelişmiş seviyeye çıkartmaktır (Erbakan, 1975, s. 26).

Milli Görüş, "ahlak ve maneviyat" temelinde örgütlemiş İslam temelli "yerli ve milli bir kültür" politikasına dayanmaktadır. Erbakan'ın 'Adil Düzen' yaklaşımı da, Milli Görüş ilkesini temele alan bir ekonomik modeldir[117]. Nihayetinde RP'nin programında ifade edilen "ahlaki ve manevi" ilkelere dayanan "milli ve yerli kültür" politikası; cadde, bulvar, meydan ve sokak adları üzerinden şehirsel mekâna yansıtılmıştır. "Milli ve yerli kültür"ün temellendiği geçmiş anlatısını Erbakan, Şubat 1970 yılında yapmış olduğu bir konuşmada şöyle ifade etmektedir: "Sizden niçin saklayalım, partimizin kurucularını açıkça zikredeyim; bizim partinin kurucuları Sultan Fatih Hazretleri, Sultan Yıldırım Hazretleri, Sultan Murat, Sultan Melihşah, Ulubatlı Hasan, Orhan Gazi, Nizam-i Mülk, Akşemsettin, Sultan Yavuz Han, Kılıç Arslan, Alparslan, Gelenbevi Hazretleri, Sultan Abdülhamit'tir" (Özdalga, 2015, s. 120). Tablo 37'de görüldüğü gibi, RP'nin adlandırma rejimi, İslam ve Türklüğü aynı yoğunlukta şehirsel mekâna yansıtmakla birlikte İslam, Türk milliyetçiliği içerisinde bir meşruiyet alanı bulmaya çalışmıştır (Çınar, 2021, s. 143).

[117] Adil Düzen, şu temel özelliklere dayanmaktadır: Hak ve Batıl arasındaki farkı bilen ve Hakkı üstün tutan ekonomi modeli, adil ekonomik düzendir (Erbakan, 1991, s. 14/17). Erbakan'ın kitaplarında İslam vurgusu yoğun bir şekilde ortaya konulmuş olsa da parti program ve beyannamelerine bu vurgu, daha minimal bir çerçevede işlenmiştir.

Tablo 37: Örnekleme Dâhil Edilen Cadde, Bulvar ve Meydan Adları (1994-2003)

Cadde			**Bulvar**	**Meydan**
Wilhelm Thomsen	Necip Fazıl Kısakürek	Şehit Cem Ersever	Turgut Özal	Cahar Dudayev
Eşref Bitlis	Âşık Paşa	Osmanlı	Celal Bayar	Turgut Özal
Şehit İsmail Başaran	Abay Kunanbay	Şehit Selami Gazi Atabey		Alparslan Türkeş
Harzemşah	Kızıl Elma	Alparslan Türkeş		
İmam Âlim Sultan	Selçuklu	Aşkabat		
Ferit Recai Ertuğrul	Şehit Ayhan Babadağ	Şehit Ertuğrul Kocaer		
Türkocağı	Yeşilkuşak	Aslanbey		
Sultan Fatih	Osman Turan	Kırım		
Kazakistan	Azerbaycan	Bişkek		
Şehit Mustafa Erciyes	Şehit Hacı Osman Dugan	Şehit İdris Yılmaz		
Veysel Karani	Bilal Habeş	Ebubekir		
Nur	Nesibe Hatun	İbrahim Ethem		
Atıf Efendi	Yunus Emre	Hakkı Turayliç		
Şehit Rafet Sever	Şehit Savaş Öztürk			

Kaynak: Örkçüoğlu, 2004; Ankara Kent Atlası, 2004; Ankara Şehir Planı, 2004; Ankara Şehir Planı, 2003; Örkçüoğlu 1998.

1994-2003 yılları arasında, şehit adlarının şehirsel mekânda yoğun bir şekilde kullanıldığı göze çarpmaktadır. Şehit teriminin doğrudan şehirsel mekândaki adlar üzerinden maddileştirilmesi, DP dönemiyle başlamaktadır. DP döneminde -1950-1953 yılları arasında-, Türkiye'den 14.936 asker Kore Savaşı'na gönderilmiştir. Bu askerlerden 721'i Kore Savaşı'nda yaşamını yitirmiştir (Kaynar, 2016, s. 24). 721 kişi yaşamını yitirmesine rağmen sadece *Şehit Kaya Aldoğan* adı bir caddede anılmıştır. Bunun nedenini, DP iktidarının Kore Savaşı'ndaki ölümleri unutturma ve bunun üzerinden muhalif bir grubun oluşmasını engellemek biçiminde belirlemek mümkündür. Menderes'in Kore Savaşı ile ilgili meclis konuşmalarında bu açıkça görülmektedir (Bkz: Sükan, 1991). Nihayetinde, DP döneminde şehitlik kavramı; "medeniyet uğruna ölme", "medeniyetin ilerlemesine katkı sunma" ve "çağdaş Batı değerlerinin dünyadaki egemenliğini" sağlama anlamını taşımaktadır (Kaynar, 2016).

1961-1968 yılları arasında (27 Mayıs ve CHP), şehirsel mekâna yansıtılan şehit adları ise "Atatürk İnkılapları"nın korunması üzerinden anlamlandırılmıştır. Özellikle bu döneme kadar şehitlik sıfatı sadece yaşamını yitiren askerleri nitelerken, 1981-1988 yılları arasında (12 Eylül, ANAP), yaşamını yitiren bir gazeteci için de kullanılmıştır: *Şehit Gazeteci Hasan Tahsin (Caddesi)*. Gazeteci Hasan Tahsin, 15 Mayıs 1915'te İzmir'e çıkartma yapan Yunan ordusuna karşı ilk kurşunu atan kişidir. Diğer yandan, Kore Savaşı'nda yaşamını yitiren *Nuri Pamir*'e şehitlik sıfatı eklenmeden şehirsel mekânda anılmıştır. Dolayısıyla, 1950-1993 yılları arasında şehitlik sıfatı, dini bir içerikten çok "medeniyet", "devlet" ve "vatan" üçlemesi etrafında anlamlandırılmıştır. Buna göre, vatan uğruna ölen her birey şehittir (Öz, 2014, s. 45). RP'nin şehitlik anlayışı bu minvalde olmakla birlikte, İslam için mücadele ederken yaşamını yitirenleri de kapsamına alacak şekilde şehitlik kavramı genişletilmiştir. Buna göre Çeçenistan, Irak ve Afganistan'da; "İsrail, Amerika ve Rusya gibi kâfirlere karşı, İslam için savaşanlar" da şehittir. RP döneminde İslam için savaşıldığı düşünülen *Çeçenler* adı, bir sokağa verilmiştir. Bu vurguyla RP, İslam dünyasına öncülük edecek bir Türkiye'yi hedeflediğini ortaya koymaktadır (Yavuz, 2018, s. 600; Çakır, 2018, s. 565) [118].

Milli Görüş hareketi, ilk Müslüman Türk devletlerinden Osmanlıya doğru gelişim gösteren ve Osmanlı Devleti ile doruk noktasına ulaşan ilerlemeci bir tarih anlatısını ön plana çıkarmaktadır. Bu ilerlemeci tarih anlatısının başarılarla dolu geçmiş imgesi, Osmanlı ile doruk noktasına ulaştığı göz önüne alındığında Milli Görüş hareketi; Osmanlı geçmişine duyulan özlem üzerinden bir siyaset biçimi tasarlamaktadır (Özdalga, 2015, s. 120). Buna göre Osmanlı, yüzyıllarca Müslüman dünyanın liderliğini üstlenmiştir ve şimdi de Türkiye (RP) önderliğinde dünyadaki Müslüman devletlerle birlikler oluşturulabilir[119]. Dolayısıyla, RP'nin adlandırma

[118] Refah Partisi, "laik cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri" gerekçe gösterilerek, 16 Ocak 1998'de kapatılmıştır. Refah Partisi'nin bir devamı olarak 17 Aralık 1997 yılında kurulan Fazilet Partisi, 22 Haziran 2001 yılında -kapatılmasına az bir süre kala- çalışmalarına son vermiştir. Refah ve Fazilet partilerinde Ankara Belediye Başkanlığı yapan Melih Gökçek, bir süre Demokrat Parti'de devam ettikten sonra belediye başkanlığını, Adalet ve Kalkınma Partisi kimliğiyle devam ettirmiştir.

[119] Erbakan'ın beş temel rüyası vardı: 1) Müslüman Ülkeleri Birleşmiş Milletler Teşkilatı; 2) Müslüman Ülkeler Savunma Birliği; 3) Müslüman Ülkeler Ortak Pazar Teşkilatı ve Birliği; 4) Müslüman Ülkeler Ortak Para Birimi ve 5) Müslüman Ülkeler Kültür İşbirliği Teşkilatı (Çakır, 2018, s. 566):

pratiklerinde *ulusal köken* kategorisi, İslam ve Türklük temelli bir tarih anlatısını ortaya koymaktadır.

Tablo 38: Refah ve Fazilet Partileri'nin Ulusal Tarih Anlatısı (1994-2003)

Kızıl Elma	Bu imge, Türk milliyetçiliği ve Türk yayılmacılığının en sembolik ifadesidir. Özellikle Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp edebiyatında kullanılan Kızıl Elma imgesi, ulaşılması gereken bir yeri, fethedilmesi gereken bir beldeyi ifade ettiği gibi kimi zaman bir devlet kurma idealini, kimi zaman cihan hâkimiyeti idealini, kimi zaman da Türk birliği idealini ifade edecek şekilde kullanılmıştır (Kurt, 2012, s. 65).
Ebubekir (MS 573-634)	İslam'ın ilk halifesi.
Bilal Habeş (MS 580-640)	Hz. Muhammed'in ilk sahabesi ve ilk müezzini.
Veysel Karani (MS 594-657)	Adına ilahiler yazılan Yemenli bir Müslüman.
Selçuklu (MS 1037-1194)	Orta Asya kökenli Oğuzlara boyuna bağlı Müslüman bir devlet.
Harzemşah (MS 1077-1231)	Orta Asya'da Harezm bölgesinde kurulmuş Türk-İran geleneklerine sahip bir devlet.
Nesibe Hatun (MS ?-1204)	Selçuklu Hükümdarlarından II. Kılıçarslan'ın kızıdır.
Osmanlı (MS 1299-1922)	Oğuz Türklerinden Osman Bey'in kurduğu devlet.
Sultan Fatih (MS 1432-1481)	İstanbul'u fetheden Osmanlı'nın 7. Padişahı.

Kaynak: Örkçüoğlu, 2004; Ankara Kent Atlası, 2004; Ankara Şehir Planı, 2004; Ankara Şehir Planı, 2003; Örkçüoğlu 1998.

Tablo 38'deki kronoloji, RP ve TİS'in ulusal tarih anlayışının bir özetini sunmaktadır. Milli/ulusal kültür, bu tarih anlatısı çerçevesinde toplumsal hafıza ve kimlik inşasına yönelmektedir. Bu tarih anlatısının tabelalar aracılığıyla iletişim kanallarına sunulması, insanların gündelik deneyimlerine mekanik bir tarih anlatısı katmaktadır (Augé, 1995, s. 69). Şehirsel mekânın son otuz yıldır bu mekanik tarih anlatısı ile işlendiği göz önüne alındığında, toplumsal hafızanın Türklük ve İslam temelli bir ulusal tasavvur çerçevesinde inşa edilmeye çalışıldığını ortaya koymaktadır. RP programlarında; din, dil, ırk vb. ayrımlar gütmeyen bir siyaset yaklaşımının ortaya konulduğu ifade edilmiş olsa bile uygulamada, şehirsel mekânın İslam ve Türklük temelli bir göstergeler diziyle yapılandırıldığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Aslında Necmettin Erbakan'ın "Türkler ve Müslümanların bir araya getirilmesi idealinin" -reel politik ilişkilerde olmasa bile- şehirsel mekânda sağlandığı

görülmektedir. Özellikle *Nur, Yeşilkuşak, Hakkı Turayliç, Aşkabat, Bişkek, Kırım, Azerbaycan, Kazakistan, İmam Âlim Sultan, Abay Kunanbay, Cahar Dudayev* ve *Wilhem Thomsen* adlarının şehirsel mekâna eklenmesi, bu idealin somut bir örneğidir.

İslamcı gelenekte, Milli Görüş hareketi olarak tanımlanan RP ve Fazilet Partisi'nin (FP) adlandırma pratiklerinde, Turancı göstergeler de şehirsel mekânda yoğunlaşmıştır. Bu yüzden RP'nin adlandırma rejimi; *İslam-Türk Sentezi* olarak kavramsallaştırabileceğimiz bir çerçeve de sunmaktadır (Tablo 39). Erbakan'ın iktidar sürecinde ordu ile karşı karşıya gelmemek için İslami söylemini, Türklük ve "ülkenin bölünmez bütünlüğü" gibi vurgular içerisinde sunmuştur. RP'nin İslamcı söylemi ise, "mağdurluk" ilkesi üzerinden muhalif bir hat kurmaktadır.

Tablo 39: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (1994-2003)

Ulus-Devlet	**Ulusal Köken**	**Ulusun Bürokratları**	**Ulusun Şehitleri**	**Ulusun Sanatçıları**	**Diğer**
Türkocağı	Osmanlı	Turgut Özal (2)	Şehit Cem Ersever	Aşıkpaşa	Wilhem Thomsen
Dumlupınar	Harzemşah	Eşref Bitlis	Şehit Ayhan Babadağ	Yunus Emre	Cahar Dudayev
	Sultan Fatih	Ferit Recai	Şehit İsmail Başaran	Necip Fazıl Kısakürek	Abay Kunanbay
	Kızıl Elma	Osman Turan	Şehit Talip Yener	İbrahim Ethem	İmam Âlim Sultan
	Selçuklu	Alparslan Türkeş	Şehit Ertuğrul Kocaer		Kazakistan
	Nesibe Hatun	Atıf Efendi	Şehit Mustafa Erciyes		Azerbaycan
	Veysel Karani	Celal Bayar	Şehit Selami Gazi Atabey		Kırım
	Ebubekir		Şehit Hacı Osman Dugan		Bişkek
	Bilal Habeş		Şehit Savaş Öztürk		Aşkabat
			Şehit Rafet Sever		Hakkı Turayliç
			Şehit İdris Yılmaz		Yeşilkuşak
					Nur

Kaynak: Ankara Kent Atlası, 2004; Ankara Şehir Planı, 2004; Ankara Şehir Planı, 2003; Örkçüoğlu, 1994.

1994-2003 yılları arasında adlandırılan liselere bakıldığında; cadde, bulvar ve meydana yansıtılmayan *Atatürk* ve *Cumhuriyet* adları liseler üzerinden şehirsel mekâna eklenmiştir (Tablo 40).

Tablo 40: Örnekleme Dâhil Edilen Lise Adları (1994-2003)

Ad Değişim Tarihi	Okul Adı	Değişim Tarihi	Eski Adı
1993-1996 DYP, SHP ve CHP – Tansu Çiller			
1994	Prof. Dr. Ragıp Üner Sağlık Meslek Lisesi	1989	Abidinpaşa Sağlık Meslek Lisesi
-	Ali Naili Erdem Anadolu Lisesi	**1995**	-
1996-1997 RP ve DYP – Necmettin Erbakan			
-	Atatürk Meslek Lisesi	**1996**	-
1996	Oğuzhan	1989	İmrahor Endüstri Meslek Lisesi
1997-1999 ANAP, DSP ve Dtp – Mesut Yilmaz			
-	Cumhuriyet Anadolu Lisesi	**1997**	-
-	Yunus Emre Ticaret Meslek Lisesi	**1998**	-
1999-2002 DSP, MHP ve ANAP – Bülent Ecevit			
1999	Genç Osman Lisesi	**1998**	Ufuktepe Lisesi
-	Battalgazi Endüstri Meslek Tek.ve Meslek Lisesi	**2000**	-

Kaynak: Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası.

1994-2003 yılları arasındaki adlandırmalar, biçimsel anlamda, *Türk Tarih Tezi (Kemalizm)* ve *Türk-İslam Sentezi* olmak üzere iki gösterge bölgesinden oluşmaktadır. Bu iki gösterge bölgesi, tarihsel olarak, kimi zaman çatışan kimi zaman ise kesişen anlam ağlarıyla birbirine eklemlenmiştir (Keane, 2018). Eklemlenme; Eski Orta Asya, Selçuklu, Osmanlı, tek-parti dönemi (Kemalizm) gibi adlandırmalarda ortaya çıkarken, çatışma ise reel politikacı adlarının değiştirilmesinde belirginlik kazanmaktadır. İsmet İnönü ve Osman Şevki Çiçekdağ adları dışında, "ulusal/milli tarih" ile ilgili adların iktidarlar tarafından değiştirilmediği görülmektedir. Dolayısıyla, 1950-2003 yılları arasında, "ulusal tarih anlatısı"nın içeriği giderek genişletilmiş ve "kahraman/lık" adları üzerinden, "kutsal tarihin kaydı" şehirsel mekâna işlenmiştir. Bu anlamıyla kamusal yer adları; Türklük ve İslam temelli

göstergeler ağıyla bireysel ve toplumsal bir kimlik ve hafıza siyasetini ön plana çıkarmaktadır. Bu toplumsal kimlik ve hafıza siyasetine; sol, sosyalist ve farklı etnik gruplar dâhil değildir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN (AK PARTİ) KAMUSAL YERLERİ ADLANDIRMA PRATİKLERİ (2004-2022)

5.1. AK PARTİ'NİN ADLANDIRMALARDA BAŞVURDUĞU REFERANS KAYNAKLARI

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde, 14 Ağustos 2001 yılında kurulmuştur. AK Parti'yi kuran çekirdek kadro, geçmişte Milli Görüş hareketi içerisinde siyaset yapmış kişilerden oluşmaktadır. Ruşen Çakır'ın "Yenilikçiler" olarak tanımladığı bu kadro, Fazilet Partisi'nin (FP) 14 Mayıs 2000 tarihli kongresinde, genel başkanlık için Necmettin Erbakan'ın aday olmasını istediği Recai Kutan'ın karşısına, Abdullah Gül'ü çıkararak muhalif bir blok oluşturmuştur. Genel başkanlığı Recai Kutan 633 oyla kazanmakla birlikte, yenilikçilerin adayı olan Abdullah Gül, 521 oy alarak "Erbakan kültüne" karşı ilk muhalif tepkiyi ortaya koymuştur. Yenilikçilere göre, "İslami kimliğin kamusal alana serbestçe giriş davası, liderlik oligarşisi tarafından geriletilmiştir" (Çınar, 2021, s. 156). Milli Görüş ekseninde kurulmuş tüm partiler, -MNP, MSP, RP, FP, Saadet Partisi (SP)- Erbakan'ın şahsında ve onun atadığı gruplar tarafından idare edilmekteydi. Bu anlamda yenilikçilerin muhalif bir kanat oluşturması, İslamcı gelenek içinde önemli bir kırılmayı temsil etmektedir.

Genel olarak Milli Görüş hareketi; Erbakan'ın şahsında kişiselleşmiş, parti yönetimi onun atadığı kişilerin oluşturmuş olduğu grupta tekelleşmiş ve ideolojik olarak muğlak bir parti görünümüne sahip olmuştur (Çınar, 2021, s. 141; Çakır, 1996; Çakır, 1994). Liderlik oligarşisinin dışında, Yenilikçilerin ayrı bir parti olarak ortaya çıkmalarının başka nedenleri de bulunmaktadır. Menderes Çınar'a göre, AK Parti kurucularının Milli Görüş Hareketinden ayrılıp yeni bir parti (AK Parti) kurmalarını sağlayan üç faktör bulunmaktadır:

> Birincisi, 1995 seçimlerinden birinci çıkıp, Doğru Yol Partisi ile hükümet kuran Erbakan liderliğindeki RP'nin 28 Şubat Süreci karşısında ezici bir hezimete uğrayarak silinip gitmesidir… İkincisi, 28 Şubat sürecinin laik merkezi yeniden kuracak şekilde siyasal alanı tasarlama girişimi, siyasi alanın iyice daralmasına, temsil krizine ve merkez sağ siyasetlerin

> çökmesine neden olmuş, dolayısıyla Türkiye siyasetinde bir boşluk yaratmıştır. Üçüncüsü, Milli Görüş içinde tecrübe kazanmış, yetenekli ve girişimci siyasetçiler olan genç nesil, 28 Şubat sürecinde başarısız olan siyaset ve örgütlenme tarzından farklı bir tarzla bu boşluğun kolayca doldurulabileceğini, iktidara gelip muktedir olunabileceğini öngörmüştür (Çınar, 2021, s. 25).

Dolayısıyla AK Parti'nin ortaya çıkmasında, 1990'ların siyasi istikrarsızlığının önemli bir etkisi olmuştur. Bu dönemde, neredeyse yılda bir farklı koalisyon hükümetleri kurulmuş, bir dizi siyasi suikast yaşanmış[120], bankalar hortumlanmış ve yoğun yolsuzluklar yapılmıştır. Böyle bir ortamda, seçmenlerin siyasi partilere olan inançlarında ve güvenlerinde önemli oranda azalmalar yaşanmıştır. Bunun en somut örneği, 2002'deki genel seçimlerde AK Parti ve CHP dışındaki partilerin baraj altında kalmış olmalarıdır (Tablo 41). Seçmenler, 2002 yılındaki genel seçimlerde partilerini tabiri caizse, cezalandırmıştır. Böyle bir siyasi atmosferde kurulan AK Parti, on dört ay sonra girmiş olduğu genel seçimlerde (3 Kasım 2002), % 34,2 oy alarak tek başına iktidara gelmiştir.

Tablo 41: Partilerin 1999 ve 2002 Genel Seçimlerinde Almış Oldukları Oy Oranları

Parti	1999[121] Seçimleri	2002[122] Seçimleri
Adalet ve Kalkınma Partisi - Recep Tayyip Erdoğan	-	% 34,28
Cumhuriyet Halk Partisi – Deniz Baykal	% 8,71	% 19,39
Doğru Yol Partisi – Tansu Çiller	% 12,01	% 9,54
Miliyetçi Hareket Partisi – Devlet Bahçeli	% 17,98	% 8,36
Saadet Partisi (RP ve FP'nin Devamı) – Recai Kutan	% 15,41	% 2,49
Demokratik Sol Parti – Bülent Ecevit	% 22,19	% 1,22

Kaynak: https://www.ysk.gov.tr/tr/18-nisan-1999-xxi-donem-milletvekili-genel-secimi/80051; https://www.ysk.gov.tr/tr/03-kasim-2002-xxii-donem-milletvekili-genel-secimi/3009 (Erişim Tarihi: 05.09.2022).

AK Parti, 28 Mart 2004 yerel seçimlerinde % 41,6 oyla, yerelde de birinci parti olmuştur. 2004 yerel seçimlerinde AK Parti; 12 büyükşehir, 46 normal belediye ve

[120] Muammer Aksoy (1990), Turan Dursun (1990), Bahriye Üçok (1990), Çetin Emeç (1990), Vedat Aydın (1991), Musa Anter (1992), Uğur Mumcu (1993), Eşref Bitlis (1993), Cem Ersever (1993), Susurluk Olayı, Ahmet Taner Kışlalı (1999) gibi bir dizi asker, siyasetçi, avukat, akademisyen ve gazeteci faili meçhul cinayetlerde öldürülmüştür.

[121] Aralık 2000'de yapılması gereken milletvekilliği seçiminin yerel seçimlerle birleştirilerek 18 Nisan 1999 tarihinde yapılması kararlaştırıldı.

[122] 16 Temmuz 2002'de koalisyon hükûmetini oluşturan üç partinin genel başkanları arasında yapılan zirve toplantısında 3 Kasım'da erken seçim yapılması kararı alındı.

1692 ilçe ve belde belediyesi olmak üzere toplamda, 1.750 belediyeyi kazanmıştır. 1994 yerel seçimlerinde Refah Partisi (RP), 1999 yerel seçimlerinde Fazilet Partisi (FP) ile Ankara büyükşehir belediye başkanlığını kazanan Melih Gökçek, 2004 yerel seçimlerinde AK Parti listesinden % 55,05 oy alarak tekrardan Ankara büyükşehir belediye başkanı olmuştur. Melih Gökçek'in Ankara büyükşehir belediye başkanlığı, normalde, 8 Nisan 2019 tarihinde bitmesi gerekirken Recep Tayyip Erdoğan'ın direktifiyle, 28 Ekim 2017 yılında Gökçek görevden alınmıştır. Melih Gökçek yerine getirilen Mustafa Tuna, 6 Kasım 2017 ile 8 Nisan 2019 tarihleri arasında Ankara büyükşehir belediye başkanlığı görevinde bulunmuştur.

AK Partili yıllarda Ankara'nın şehirsel mekânına; 41 cadde, 9 bulvar, 8 meydan ve 19 yeni lise adı eklenmiştir. 5 cadde, 3 meydan ve 23 lise adı da değiştirilmiştir (Tablo 42; Tablo 43).

Tablo 42: Örnekleme Dâhil Edilen Cadde Adları (2004-2019)

Caddeler			
Gabdulla Tukay (Eski Akdeniz Caddesi)	Süleyman Hacıabdullahoğlu (Eski Balgat Caddesi)	Mustafa Asım Köksal (Eski Dalgıç Caddesi)	Prof. Dr. Aziz Sancar (Eski Abdullah Cevdet Caddesi)
Mevlana (Eski Serpmeler Caddesi)	Mehmet Karagöz (Eski Ege Sokak)	Zeytindalı (Eski Nevzat Tandoğan Caddesi)	Şehit Pilot Fatih Korçam
Mustafa Yücel Özbilgin	Şehit Oğuz Kaan Usta	Galip Hasan Kuşçuoğlu (2016)	Mehmet Akif Ersoy (2)
Mehmet Zahit Kotku	Hoca Ahmet Yesevi	Ahmet Yesevi	Erol Kaya
Hicaz	Anadolu	Hocalı	Şeyh Şamil
Kerkük	Kosova	Sami Efendi	Cidde
Muhsin Yazıcıoğlu	Hasan Celal Güzel	Şehit Harun Parlak	Adnan Kahveci
Kadızade Rumi	Naim Süleymanoğlu	Abdullah Faruki	Gazneli Mahmut
Nuri Paşa	Neşet Ertaş	Gazze	Safahat
Selçuklu (2)	Hacı Bayram	Semerkand	Selim
Osmangazi	Şeref Taşlıova	Seyyid Battalgazi	Türkmen

Kaynak: Ankara Kılavuzu, 2004; Ankara Şehir Planı, 2006; Ankara Kent Planı, 2009; Ankara Şehir Planı, 2014; Ankara İmar Planı, 2019; https://www.ankara.bel.tr/degisen-cadde-ve-sokak-isimleri (Erişim Tarihi: 20.09.2022)

Her siyasal iktidarın şehirsel mekânı kendi toponimik düzlemi (mutlak mekân) olarak görüp yeniden yapılandırması mekânı, farklı siyasal kimliklerin yazılacağı bir *metine* dönüştürmektedir. AK Parti, iktidar olmuş diğer partiler gibi kamusal yer

adlarını, kendi kimlik söyleminden hareketle düzenlemektedir. Toponimik düzenlemelere, mimari yapı ve anıtlardaki değişimler de eşlik etmiştir (Batuman, 2018). Tablo 42, 43 ve 44'te görüldüğü üzere, AK Parti'nin adlandırma pratikleri; *İslam, Osmanlı* ve *Şehit* adlarına yoğunlaşmaktadır. AK Parti'nin kimlik söylemi, bu üç adlandırma pratiğinin iç içe geçtiği bir çerçevede anlam kazanmaktadır.

Tablo 43: Örnekleme Dâhil Edilen Bulvar ve Meydan Adları (2004-2019)

Bulvar		**Meydan**	
Şehit Ömer Halisdemir (Eski İrfan Baştuğ Caddesi) (2016)	Hacı Bayram (Eski Bentderesi Caddesi) (2014)	15 Temmuz Kızılay Milli İrade (Eski Kızılay Hürriyet Meydanı) (2016)	Osman Şevki Çiçekdağ (Eskiden Dikimevi) (2006)
Fatih Sultan Mehmet (2009)	Yavuz Sultam Selim (2016)	Anadolu (Eski Nevzat Tandoğan) (2015)	Prof. Dr. Fuat Sezgin (2012)
Sakıp Sabancı (2009)	1071 Malazgirt (2014)	Hacı Bayram Veli (2014)	15 Temmuz Şehitleri (2016)
Mevlana (2004)	Erbakan (2011)	Yavuz Sultan Selim (2016)	Demokrasi (2015)
Cumhurbaşkanlığı (2015)		Erbakan (2011)	Neşet Ertaş (2012)
		Ecevit (2011)	

Kaynak: Ankara Kılavuzu, 2004; Ankara Şehir Planı, 2006; Ankara Kent Planı, 2009; Ankara Şehir Planı, 2014; Ankara İmar Planı, 2019; https://www.ankara.bel.tr/degisen-cadde-ve-sokak-isimleri (Erişim Tarihi: 20.09.2022)

Tablo 43, 44 ve 45'teki adlandırmalarda, RP'den farklı olarak Türkçü-Turancı göstergeler şehirsel mekânda kullanılmamıştır. Fakat *Kerkük, Muhsin Yazıcıoğlu, Türkmen, Ahmet Yesevi* ve *Selçuklu* gibi adlarla, Türk milliyetçiliğine vurgu yapılmaktadır. Bu vurgular, RP'li ve FP'li yıllarda, Osmanlı ve İslami göstergelerle birlikte, Ankara şehrinin coğrafi peyzajına yoğun bir şekilde yansıtılmıştır (Özkan ve Yoloğlu, 2005, s. 59). Türkçü-Turancı adların yanı sıra, tek-parti dönemi ve Mustafa Kemal'i imleyen adların da şehirsel mekânlara verilmediği görülmektedir. Bu bağlamda AK Parti, milliyetçi muhafazakâr gelenekten İslam ve Osmanlı adlarını kullanma devamlılığını sürdürürken, Mustafa Kemal ve tek-parti dönemiyle ilgili adları ise şehirsel mekâna yansıtmamıştır. Tek-parti Ankara'sının kolektif belleğini sembolize eden Nevzat Tandoğan adları da AK Partili yıllarda şehirsel mekândan kaldırılmıştır.

İslami adların ideolojik bir temelde şehirsel mekânda yer alma süreci, RP ile başlamaktadır. RP öncesi milliyetçi muhafazakâr adlandırma pratiklerinde İslam, Türklüğe eklemlenmiş kültürel bir form dâhilinde kamusal yer adlarına verilmiştir. Dolayısıyla İslami adların doğrudan "ideolojik bir hat" üzerinden şehirsel mekânı yapılandırması, AK Parti döneminde -2004'ten itibaren- bir kural haline gelmiştir. Bu kural, adların söz-edimsel niteliğini ön plana çıkarması bakımından AK Parti'yi, kendinden önceki İslami adlandırma pratiklerinden ayırmaktadır.

Tablo 44: Örnekleme Dâhil Edilen Lise Adları (2004-2020)[123]

İbn-i Sina (2006)	Yavuz Sultan Selim (2006)	Mimar Sinan (2006)	Mehmet Akif Ersoy (2) (2008) (2019)
Mahiz İz (2013)	Ahmet Yesevi (2014)	Ahi Evran (2014)	Kanuni (2014)
Lokman Hekim (2014)	Nene Hatun (2014)	Yıldırım Beyazıt (2015)	Abdürrahim Karakoç (2015)
Kılıçaslan (2015)	Farabi (2016)	Necip Fazıl Kısakürek (2016)	Şehit Volkan Canöz (2016)
Şehit Köksal Kaşaltı (2016)	Şehit Mehmet Şengül (2016)	Celalettin Ökten (2016)	Şehit Abdullah Tayyip Olçok (2016)
Şehit Ahmet Özsoy (2016)	Şehit Feramil Ferhat Kaya (2016)	Şehit Furkan Yayla (2017)	Şehit Özgür Kara (2017)
Şehit Mehmet Coşkun Kılıç (2017)	Prof. Dr. Necmettin Erbakan (2017)	Şehit Mehmet Karakaşoğlu (2018)	Şehit Sadettin Demir (2018)
Şehit Resul Ekrem Gökdoğan (2018)	Vatansever Şehit Tümgeneral Aydoğan (2018)	Şehit İbrahim Ateş (2018)	Şehit Erhan Dural (2019)
Özel Harekât Şehitleri (2019)	Osmangazi (2019)	Vecihi Hürkuş (2019)	Şehit Zafer Çalışkan (2019)
Akşemsettin (2020)	Fetih (2020)	Piri Reis (2020)	Şehit Hüdai Arslan (2020)
Süheyl Ünver (2020)			

Kaynak: Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası.

Tablo 44 ve 45'te görüldüğü gibi şehit adları, 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nden sonra şehirsel mekânda yoğunlaşmaya başlamıştır. 15 Temmuz ile ilgili adların kamusal yerlere verilmesi, darbe girişiminin toplumsal bellekteki sürekliliğinin korunması ve bunun siyasal bir belleğe evirilmesi anlamına gelmektedir. 15 Temmuz darbe girişiminin önemi, ulusal tarih anlatısına eklemlenmiş bir toplumsal ve siyasal

[123] 1923-2020 yılları arasındaki tün lise adları da EK-3'te Tablo 2'de verilmiştir.

olay olmasından ileri gelmektedir. 15 Temmuz darbe girişimi, diğer darbelerden farklı olarak, İslami söylemlerle iç içe geçen bir toplumsal bellek pratiği olması bakımından da önem arz etmektedir. Bu anlamıyla 15 Temmuz, "milli tarih anlatısı"ndaki kurtuluş mücadelelerinin bir arketipi olarak siyasal söylemlere dâhil edilmektedir.

Tablo 45: Cadde, Bulvar ve Meydanların Adlandırma Kronolojisi (2004-2019)

Yıl	**Cadde**	**Bulvar**	**Meydan**
2004	- Ahmet Yesevi - Gazneli Mahmut - Şeyh Şamil - Kerkük	- Mevlana	-
2005	-	-	-
2006	- Anadolu - Mustafa Yücel Özbilgin - Selim	-	-
2007	- Osmangazi - Süleyman Hacı Abdullahoğlu (Eski Balgat Caddesi)	-	-
2008	- Hocalı - Cidde	- Fatih Sultan Mehmet - Sakıp Sabancı	-
2009	- Muhsin Yazıcıoğlu Caddesi - Mevlana (Eski Serpmeler Caddesi) - Seyyid Battalgazi - Hoca Ahmet Yesevi - Gabdullah Tukay (Eski Akdeniz Caddesi) - Şehit Pilot Fatih Korçam	-	-
2010	- Erol Kaya	-	-
2011	- Adnan Kahveci	- Erbakan	- Erbakan
2012	-	-	- Prof.Dr.Fuat Sezgin - Neşet Ertaş
2013	- Selçuklu - Kadızade Rumi	-	-
2014	- Sami Efendi - Abdullah Faruki	- 1071 Malazgirt - Hacı Bayram (Eski Bentderesi Caddesi)	-

	- Mustafa Asım Köksal (Eski Dalgıç Caddesi) - Gazze - Mehmet Akif Ersoy - Safahat - Türkmen - Hicaz - Semerkand		
2015	- Mehmet Karagöz - Şeref Taşlıova - Mehmet Zahit Kotku	- Cumhurbaşkanlığı	- Anadolu (Eski Tandoğan Meydanı) - Demokrasi
2016	- Galip Hasan Kuşçuoğlu - Kosova - Prof. Dr. Aziz Sancar (Eski Abdullah Cevdet Caddesi)	- Yavuz Sultan Selim - Şehit Ömer Halisdemir (İrfan Baştuğ Caddesi)	- Yavuz Sultan Selim - 15 Temmuz Kızılay Milli İrade Meydanı (Eski Kızılay Hürriyet Meydanı) - 15 Temmuz Şehitler Meydanı
2017	-	-	-
2018	- Şehit Harun Parlak - Şehit Oğuz Kaan Usta - Hasan Celal Güzel - Zeytindalı (Eski Tandoğan Caddesi) - Hacı Bayram Veli - Naim Süleymanoğlu - Nuri Paşa	-	-
2019 (8 Nisan'a Kadar)	-	-	-

Kaynak: Ankara Kılavuzu, 2004; Ankara Şehir Planı, 2006; Ankara Kent Planı, 2009; Ankara Şehir Planı, 2014; Ankara İmar Planı, 2019; https://www.ankara.bel.tr/degisen-cadde-ve-sokak-isimleri (Erişim Tarihi: 20.09.2022)

Tablo 45'teki adların kronolojisine bakıldığında; AK Parti'nin adlandırma pratiklerinin 2004'ten beridir *İslam* ve *Osmanlı*, 2016'dan itibaren ise *Şehit* göstergesiyle şehirsel mekânda sergilendiği dikkat çekmektedir. Fakat AK Parti'nin ilk on yılında; parti kuruluş beyannamesi, hükümet programları ve seçim beyannamelerinde, İslam ve Osmanlı'ya dönük ideolojik temalara yer verilmemiştir. Parti kuruluş beyannamesi; "hizmet, millet, milli irade, demokrasi ve muhafazakârlık"

kavramları üzerinden bir politikaya vurgu yapmaktadır. 2002 yılındaki Genel Seçim Beyannamesi'nde, şunlar yazmaktadır:

> "AK Parti, demokrat, muhafazakâr, yenilikçi ve çağdaş bir partidir… Demokrasi, millete hizmet için yapılan bir siyasi yarış ve hoşgörü rejimidir (2015, s. 9)".
>
> Muhafazakâr-demokrat siyaset felsefesinin gereği olarak **partimiz**, proje ve tekliflerini toplumla paylaşır; topluma dayanır, toplumun derdi ile dertlenir, sorunlarımızın birlikte daha kolay çözümleneceğine inanır (2015, s. 10).

Programlardaki demokrasi ve muhafazakârlığa yönelik vurgular, Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi danışmanı Yalçın Akdoğan tarafından, "muhafazakâr demokrasi" şeklinde tarif edildi. Akdoğan'ın *Muhafazakâr Demokrasi* kitabına önsöz yazan Recep Tayyip Erdoğan'a göre (2003, s. 7), "Yalçın Akdoğan'ın kaleme aldığı ve bir dizi şeklinde sürecek olan bu çalışmayı AK Parti'nin siyasal bir deklarasyonu veya manifestosu değil, siyasal kimliğine yönelik teorik bir katkı olarak görmek gerekir". Erdoğan, 59. Hükümet Programı'nın sunuşunda da partisinin siyasal kimliğini, "muhafazakâr demokrat" şeklinde tanımlamaktadır. Buna göre Adalet ve Kalkınma Partisi, "muhafazakâr demokrat" bir kimliğe sahiptir.

Yalçın Akdoğan, siyasal bir kimlik olarak "muhafazakâr demokrasi"yi, şu parametrelere dayandırmaktadır:

> Bu anlayışa göre siyaset alanı uzlaşı kültürüne dayanır; toplumsal alandaki farklılıkların siyasal alanda dile gelmesi ancak siyasal alanın uzlaşı temelinde kurulmasıyla mümkündür. Toplumsal kültürel çeşitlikler demokratik çoğulculuğun üreteceği hoşgörü zemininde bir renklilik olarak siyasete katılmalıdır. Katılımcı demokrasi de kendini bu farklılıklara temsil olanağı sağlayarak ve siyasal sürece katarak geliştirir… Muhafazakâr demokratlık halk egemenliğine dayanan siyasal meşruiyet ile anayasa ve evrensel normlara dayalı hukuki meşruiyeti önemser. İktidarın en temel dayanağı, milli iradenin kabulüne mazhar olarak meşruluğunu halkın genel kabulünden almasıdır (Akdoğan, 2003, s. 9/13).

Paragrafa bakıldığında, Akdoğan'ın 'muhafazakâr demokrasi' tarifi, muğlak ve eklektik bir içeriğe sahiptir. Bir taraftan Amerikan "yeni muhafazakârlığı" diğer yandan post-Marksist "kimlik"ler teorisini bir arada sunan, düşünsel çerçevesi oldukça zayıf bir yaklaşımdır. Bu yüzden "muhafazakâr demokrasi" söylemi, AK Parti'yi tanımlayan siyasal bir kimlikten ziyade, AK Parti'nin ne olmadığını açıklamaya yarayan bir araç mahiyetindedir. Muhafazakâr demokrasinin bu mahiyeti, AK

Parti'nin "milli görüş" veya "siyasal İslam/Müslüman demokrat[124]" bir ideolojiye sahip olmadığını ifade etmeye yarayan bir araçtır. Bu araç, geleneksel vesayet rejimine (Kemalist ordu-yargı) karşı bir meşruiyet kaygısı/çabası/mücadelesi (Dağı, 2010, s. 122) ve vesayet rejimini delmeye yarayan bir tornavida işlevi görmüştür.

Eklektik bir içeriğe sahip "muhafazakâr demokrasi" söylemi, AK Parti yetkilileri tarafından neden ön plan(d)a çıkarılmıştır/tutulmuştur? AK Parti, neyi muhafaza ederek demokrasiyi sağlamayı hedeflemektedir soruları, 2000'li yılların başında sürekli gündeme getirilmiştir (Bayramoğlu, 2003; Bayramoğlu, 2002). Ali Yaşar Sarıbay, siyaset bilimi literatüründe "muhafazakâr demokrasi" kavramının olmadığına dikkat çekerek (2004, s. 24), AK Parti'nin kimliğini şöyle tanımlamaktadır: "İsmi 'İslam', uygulamaları 'liberal', tutumu 'demokrat', yörüngesiyse 'Batı'" (Sarıbay, 2003). Bu eklektik ve pragmatist yapısıyla AK Parti, Sarıbay'a göre (2003), "diğer bütün partiler gibi 'kimliksizliğe' mahkûm"dur.

Muhafazakâr demokrasi ilk ortaya atıldığı dönemde, AK Parti'nin "İslamcı bir siyasal kimliğe" sahip olmadığını ifade etmeye yarayan bir söylem olarak ele alındığını ifade etmiştik (Doğanay, 2007, s. 68; İrem, 2004, s. 11; Mert, 2004, s. 36; Yıldız, 2004, s. 55; Bilici, 2004, s. 60; Yalsızuçanlar, 2004, s. 96). 28 Şubat sürecinde ordunun katı-laikçi bir tutumla siyasete müdahalesinde dersler çıkaran AK Parti, "siyasal söylemini İslamcı sembollerden arındırmaya dikkat etti" (Aktay, 2005, s. 62). Dolayısıyla, muhafazakâr demokrasiyi bir kavram olarak değil konjonktürel yani AK Parti'nin iktidara geldiği dönemin koşulları çerçevesinde tartışmak gerekir. Dönemin koşulları içinde muhafazakârlık söyleminin üç adresi bulunmaktadır:

> Birinci adres, elbette 'yerli' hassasiyetlere yapılan vurguyla seçmen kitlesidir. İkinci adres, muhafazakârlık gibi meşruiyet problemi bulunmayan 'batılı' bir ideoloji dolayımıyla 'dış kamouyuna' verilen sıcak mesajdır. En önemli adres ise, hiç şüphesiz Kemalist merkeze dönük olarak verilmek istenen, 'siyasal İslamcılıkla ilişkimiz yok' mesajıdır (Yıldız, 2004, s. 55).

"Demokrasi" vurgusu ise, ordu ve yargıya laiklik üzerinden bir uzlaşma mesajı vermektedir. Ayrıca ekonomik anlamda, neo-liberal kalkınma demokrasisinin devam edileceği sermaye sınıfına (TÜSİAD) bildirilmektedir.

[124] Ali Bulaç (2010), AK Parti'nin kuruluş aşamasındayken, Erdoğan'ın gönlünde geçen parti adının Müslüman Demokrat Parti olduğunu ifade etmektedir.

AK Parti'nin 2002 parti kuruluş beyannamesi ile 2004, 2007 ve 2011 seçim beyannamelerinde; aile, gelenek, din vb. kavramlar, Türk kültür yapısının muhafaza edilmesi gereken öğeleri olarak sunulmaktadır. Fakat muhafaza edilecek kültürel yapının laik-Türklük ilkesinin benimsendiği Kemalist gelenek mi yoksa Müslüman Osmanlı değerlerinin mi noktasında, muğlaklıklar söz konusudur. Ancak yukarıdaki cadde, bulvar, meydan ve lise adlarına bakıldığında, "Müslüman Osmanlı" değerlerinin ön plana çıkarılıp muhafaza edildiği aşikârdır. İslam ve Osmanlı temelli kültürel muhafazakârlık, -özellikle 2011 yılından sonra- toplumsal yaşamın yeniden üretilmesi noktasında, bir toplumsal mühendislik aracına dönüşmüştür (Çınar, 2020; Eroler, 2019; Tokdoğan, 2018).

Sonuç olarak, Hasan Bülent Kahraman'ın (2009, s. 151) vurguladığı gibi, "AK Parti tarafından önerilen muhafazakârlık kavramı, sadece İslami içerikli, İslami vurgulu ve İslam'ı da kültürel örf ve âdetin uzantısı sayan bir yaklaşımdır". Recep Tayyip Erdoğan'ın belediye başkanlığı dönemindeki açıklamalarına ve çevresindekilerin aile yaşam pratiklerine bakıldığında, İslami öğelerle şekillenmiş yaşam tarzlarının "muhafazası" ön plandadır. Erdoğan; "dindar nesil yetiştireceğiz", "kadın ve erkek aynı evde yaşamamalı" (Bianet, 04.11.2013) vb. söylemlerini, "muhafazakâr demokrasi" kimliği üzerinden temellendirmiştir. Dolayısıyla muhafazakâr demokrasi, İslami yaşam biçimleri ve Osmanlı değerleri ile neo-liberal ekonominin muhafazası anlamına gelmektedir. Bu anlam, siyasal söylem düzeyinde, 2011 yılından itibaren belirginlik kazanmış olsa da AK Parti'nin kamusal yerleri adlandırma pratiklerinde; 2004 yılından itibaren şehirsel mekânın (Ankara), İslam ve Osmanlı'nın mirası üzerinden dönüştürüldüğü açıkça görülmektedir (Tablo 45).

5.1.1. İslami Adlandırmalar

İslami adların şehirsel peyzaja eklemlenme süreci, DP iktidarıyla başlamaktadır. DP'nin İslami adlandırmaları, milliyetçi muhafazakâr popülizmin bir sonucu olarak şehirsel mekâna gizliden eklemlenmiştir. Dolayısıyla milliyetçi muhafazakâr partilerin İslam ile olan münasebetleri, komünizm karşıtlığı ve taşradaki oyları konsolide edimesi noktasında önem kazanmıştır. Bu yüzden DP, AP ve ANAP'ın İslami adlandırma rejimi, kültürel muhafazakârlıkla ilişkilidir. Burada İslam, toplumsal tabanı etkilemede önemli bir araç olarak görülmektedir. Fakat İslami

adlandırmaların siyasal bir hareketin ideolojik öncülleri olarak kamusal mekânda yer alması, milli görüş yani RP'li yıllarda gerçekleşmiştir. RP'nin bilinçli ideolojik bir hat üzerinden İslami adları şehirsel mekâna yansıtması, AK Parti döneminde devam ettirilmiştir. Bu devamlılık, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı yapmış Melih Gökçek'in milliyetçi-muhafazakâr siyasal geçmişiyle doğrudan ilişkilidir.

Melih Gökçek, gençlik yıllarında, milliyetçi muhafazakâr eğilimlere sahip *Mücadele Birliği* grubu içinde bulunmuş ve birliğin *Bayrak* Dergisinde yazılar kaleme almıştır. Birliğin kendini konumlandırdığı kimlik ise, "Müslüman Türklüktür" (Selçuk, 2018, s. 120). "Müslüman Türklük" kimliği, Melih Gökçek'in 1994-2003 yılları arasındaki Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde Ankara şehrine, kamusal yer adları üzerinden yansıtılmıştır (Tablo 37). Gökçek'in 2003 yılında AK Parti'ye geçmesiyle, Ankara şehrindeki kamusal mekânların adlandırılmasında İslam ve Osmanlı göstergeleri, yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Fakat bu adlandırma uygulamaları, Gökçek'in İslamcı bir ideolojiye sahip olduğu anlamına gelmemektedir.

Gökçek'in belediye başkanlığı deneyimlerine bakıldığında; eklektik, pragmatist ve popülist bir milliyetçi muhafazakâr kimlik tasarımı ön plana çıkmaktadır. 1984 yılında ANAP'tan Keçiören Belediye Başkanlığı'yla başlayan süreç, Gökçek'in 2004'te AK Parti'ye geçmesiyle son bulmuştur. Kıvanç Koçak (2015) Melih Gökçek'i; ne olursa olsun iktidarı kaybetmemek, güç sahibi olmak, muhatabını hem 'muktedirliğiyle' hem laf kalabalığıyla sindirmek, amaca giden yolda neredeyse her şeyi mubah görmek gibi pragmatist özelliklerle açıklamaktadır. Dolayısıyla Gökçek'in İslami adlandırma rejimini ön plana çıkarmasında; AK Parti'nin içinden geldiği siyasal gelenek ve çekirdek kadronun İslami hassasiyetleri ile AK Parti'nin güçlü bir toplumsal tabana sahip olmasının yaratmış olduğu siyasal gücün, önemli bir etkisi vardır (Koçak, 2015). AK Partili kadroların kimlik söyleminin mekânsal temsilleri olarak İslami adların şehirsel mekâna tahakkuk ettirilmesi, Gökçek'in siyasal pragmatizminin yani AK Parti'den siyasal güç devşirme stratejisi olarak ele alınabilir. Çünkü AK Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın konuşmalarında İslam, hep önemli bir referans noktası olmuştur.

Recep Tayyip Erdoğan, 19 Kasım 2002'deki ilk meclis grubu toplantısında, şunları ifade etmiştir:

> Allah'a binlerce kez hamd ediyorum. Aziz milletimize huzurlarınızda teşekkür ediyorum… Sizler milletin kutsal emanetlerini memur edilmiş ve seçilmiş kişilersiniz. Bu vekâletin ve bu emanetin kaderini biliniz. Vekilliğiniz milletimize hayırlı olsun. Verasetimiz açık olsun merhametimiz bol olsun. Cesaretimiz azmimiz sürekli olsun... Halkınızı ve Hakkı Unutmayın… Hangi makam hangi yerde olursanız olun sakın halkınızı unutmayın demiştim. Şimdi sakın hakkı da unutmayın diyorum. Çünkü biz bu kurtuluş mücadelesinin destanlaştığı efsaneleştiği ve daha sonra da bizim milli marşımız, onurumuz, gururumuz hale gelen satırlarda saklıyız. O söz, "Hakkıdır hakka tapan milletimin istiklal" (Hürriyet, 19.11.2002).

İstiklal Marşı'ndan yaptığı alıntıyla Erdoğan, "millet ile Hak" arasında bir ilişki kurmaktadır. Halka/millete adaletin sağlanmasının Hakka olan inançla dile getirilmesi, İslamcı millet anlayışının (hizmet) temel motivasyon kaynağıdır. Örneğin Erbakan'ın millet tasarımı, "Müslüman halk topluluğu"nu temel almaktadır. Erbakan, "her şeyin en iyi çözümünün millette ve milletin inancında saklı olduğunu düşünmektedir" (Türk, 2018, s. 174). Milletin inancı derken, "homojen Müslüman topluluk" kastedilmektedir. Bu bağlamda Erdoğan için seçilme ve yönetme işi, dini nitelikli kutsal bir görevdir yani 'Hak için halkın yönetimidir'.

Erdoğan'ın 2003'te siyasi yasağı kalktıktan sonra Siirt'e milletvekili seçildiğinde, şunları dile getirmiştir: "Bizler sahip olduğumuz kültür ve inancımız gereği hadiselerin kader planında cereyan eden boyutu olduğunu düşünüyoruz. Siirt'le kader birlikteliğimizi de bu anlamda çok manidar buluyoruz. Bir yanlışlığın düzeltilmesinin Siirt'e düşmesi, bu milletin gerçek dinamiklerini tanımak isteyenler için anlamlı ipuçları taşıyor" (Koyuncu, 2014, s. 65). Erdoğan, 26 Mart 1999'da Siirt'te okuduğu "Asker Duası" (Malumatfuruş, 25.10.2021) şiirinden dolayı siyasi yasaklara maruz kaldı ve beş ay cezaevinde tutuldu. 2003'te, yalnızca Siirt'te yapılan seçimde milletvekili seçilen Erdoğan, yukarıdaki konuşmasında, geçmiş-şimdi ilişkisini, ilahi bir kader durumu olarak tanımlamaktadır[125].

[125] Siirt'in bir köyünde seçim sandığının kurulmamasından dolayı, seçimler yeniden yapılmıştı. Bu süreçte Erdoğan'ın siyasi yasağı da kalktığı için bu seçimde Siirt'te milletvekili olarak seçilmişti.

Erdoğan, 21 Ocak 2015 yılında "İslam İşbirliği Teşkilatı Parlamento Birliği (İSİPAB) 10. Konferansı"nda yaptığı konuşmada ise meclis ve istişare kavramlarının İslami bir yorumunu yapmaktadır:

> Kuran-ı Kerim'de Şura Suresi 38'inci ayette Rabbimiz bizlere çok açık bir istikamet gösteriyor. 'Estaizu billah Bismillah ve emruhum şura beynuhum', 'Onlar işlerini aralarında istişareyle yaparlar'. Evet meclis kavramı işleri istişare ile birbirine danışarak yapma anlayışı Hazreti Peygamber Aleyhisselatu Vesselam'dan bugüne kadar bizim iş yapma metodumuz olmuştur[126].

Meclis ve istişare arasında kurulan ilişkinin erken dönem İslamiyet'e götürülmesi, Genç Osmanlılar tarafından ortaya atılmış bir düşüncedir. Genç Osmanlılardan Namık Kemal, meclis kavramını ilk halifelik dönemi üzerinden yeniden yorumlamaktaydı. Kemal'e göre İslam, "ibdida-i zuhurunda bir nevi cumhuriyettir" (Banarlı, 1971, s. 895). Buna göre İslami yönetimin kendisi; "kalıtsal olmayan, seçmeli bir hükümdar tarafından yönetilmesi anlamına gelmektedir. Bu ilke, bazı 8 ve 20. yüzyıl yazarlarının, İslami Halifelik doktrinini cumhuriyetçi olarak tanımlamalarına yol açmıştır" (Lewis, 1991, s. 595).

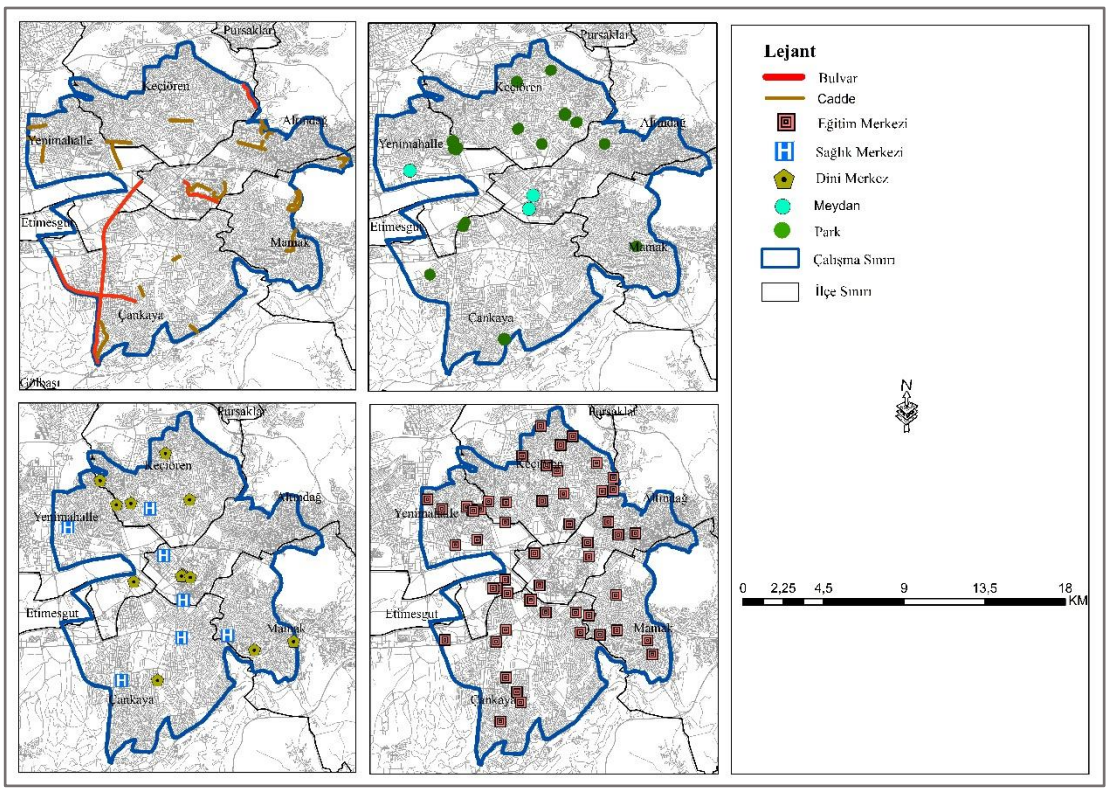
Namık Kemal gibi Ali Suavi de *Muhbir* Dergisinde çıkan yazılarında, İslami öğeler temelinde millet ve meclis arasında bir bağlantı kurmaktadır. Namık Kemal ve Ali Suavi'nin millet ve temsil anlayışı; İslamla kaynaşmış, istibdat yönetimini dengede tutmaya yarayan bir anayasal monarşidir. Namık Kemal, hanedanlık dışında salt millet yönetimi olarak cumhuriyete sıcak bakmıyordu (Bora, 2018, s. 25). Dolayısıyla Erdoğan'ın millet söylemi, İslam temelli bir Osmanlıcılıktan beslenmektedir. Erdoğan'ın bu konuda bir dizi demeci ve açıklaması bulunmaktadır (Türk, 2018; Milliyet Arşiv)[127].

---

[126] https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/2975/islam-isbirligi-teskilati-parlamento-birligi-isipab-10-konferansinda-yaptiklari-konusma (Erişim Tarihi: 19.10.2022).

[127] Bakınız: https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/konusmalar/?&page=32 (Erişim Tarihi: 19.10.2022).

Şekil 20: İslam Referanslı Adların Mekânsal Dağılımı

Erdoğan'ın İslam temalı söylemlerinin bu çalışma açısından önemi, İslami göstergelerin şehirsel mekânda maddileşmiş olmalarıdır. Erdoğan'ın 17 Aralık 2014 tarihinde "Hazreti Mevlana'nın 741. Vuslat Yıldönümü Uluslararası Anma Töreni"ndeki konuşmasında dikkat çektiği kişiler, aynı zamanda, kamusal yer adlarında anılmıştır:

> Eğer bir vatanımız varsa, bu Mevlana gibi gönül dostlarının sayesindedir. Bir ülkemiz, bir bayrağımız, istiklalimiz varsa bu, Mevlana gibi, Yunus Emre gibi, Hacı Bektaş-ı Veli, Hacı Bayram-ı Veli gibi ulu mimarların sayesindedir. Eğer bugün tek bir millet olarak kardeşçe hür ve bağımsız yaşama imkânına sahipsek, bu, Sultan Selahattin kadar, Sultan Kılıçaslan kadar, Sultan Alparslan kadar biliniz ki Hz. Mevlana'nın, Ahmed Yesevi, Fakî-yi Tayran'ın, Ahmed-i Hani'nin aşk ile yoğurdukları eserlerinin neticesidir[128].

Bu durum; *Necip Fazıl Kısakürek, Mehmet Akif Ersoy, Şeyh Şamil, Akşemsettin, İbn-i Sina, Ahi Evran* ve *Farabi* adları için de geçerlidir (Tablo 46). Örneğin Erdoğan, seçim meydanlarında Necip Fazıl Kısakürek'ten alıntılar yaparken Necip Fazıl Kısakürek adı, şehirsel mekânlara verilmiştir. Türk siyasal tarihinde, siyasi

128 https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/2968/hazreti-mevlananin-741-vuslat-yildonumu-uluslararasi-anma-torenlerinde-yaptiklari-konusma (Erişim Tarihi: 19.10.2022).

liderlerin vurgu yaptıkları tarihi kahramanlar, önemli olaylar ve kişiler; tek-partiden sonra en çok AK Parti döneminde şehirsel mekândaki materyalizasyonları eşzamanlı sağlanmıştır. Söylem ile göstergenin şehirsel mekândaki eşzamanlılığı, kolektif bellek ve kimliklerin tanzim edilmesinde önemli sembolik işlevlere sahiptir. Siyasi söylemin maddi bir gösterge olarak şehirsel mekânda yer almasının önemi, kitlelerin siyaseti sembollerle düşünmesinde ortaya çıkmaktadır. Ahmet Murat Aytaç'ın vurguladığı gibi, "kitleler siyaseti kavramlarla değil, metaforlarla/göstergelerle düşünür" (Evrensel, 29.10.2022).

Tablo 46: Örnekleme Dâhil Edilen İslami Adlar (2004-2019)

Cadde		**Bulvar**	**Meydan**	**Lise**[129]	
Abdullah Faruki	Ahmet Yesevi	Hacı Bayram Veli	Hacı Bayram Veli	Mehmet Akif Ersoy	Lokman Hekim
Şeyh Şamil	Cidde	Mevlana	Erbakan	Akşemsettin	İbn-i Sina
Mustafa Asım Köksal (Eski Dalgıç)	Hoca Ahmet Yesevi	Erbakan	Prof. Dr. Fuat Sezgin	Necip Fazıl Kısakürek	Ahmet Yesevi
Mehmet Akif Ersoy (2)	Gazneli Mahmut	1071 Malazgirt		Prof. Dr. Necmettin Erbakan	Mehmet Akif Ersoy (2)
Safahat	Semerkand			Abdurrahim Karakoç	Mahir İz
Mevlana (Eski Serpmeler)	Hicaz			Farabi	Ahi Evran
Hocalı	Gazze			Celalettin Ökten	
Kısmet	Zeytindalı (Eski Tandoğan)				
Mehmet Zahit Kotku	Hacı Bayram				

Kaynak: Ankara Kılavuzu, 2004; Ankara Şehir Planı, 2006; Ankara Kent Planı, 2009; Ankara Şehir Planı, 2014; Ankara İmar Planı, 2019; Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası. https://www.ankara.bel.tr/degisen-cadde-ve-sokak-isimleri (Erişim Tarihi: 20.09.2022)

John L. Austin'e göre (2009, s. 18), söylemek ve yapmak'ın yani dilsel sözcenin bir eyleme dönüşmesi, söz-edimsel adların temel bir özelliğidir. Söz-edim, iktidarın "toplumsal mühendislik" arayışını da dışa vurmaktadır. Bu bağlamda Mehmet Akif Ersoy, Arif Nihat Asya ve Necip Fazıl Kısakürek, sadece alıntı yapılan

[129] Lise adlandırmaları, 2004 ile 2020 arası yılları kapsamaktadır.

şairler ya da yazarlar değil, onların dünya görüşü ekseninde şekillenilmesi istenilen bir toplumsal tasavvur biçiminin de dışa vurulmasıdır. Bu tasavvur biçimini Erdoğan'ın 2018 yılında "AK Parti Genel Merkezi Gençlik Kolları Kongresi"nde, Kısakürek'in "Gençliğe Hitabe"sini (Antoloji, 29.05.2004) okuma gayesinde bulmak mümkündür (Sabah, 11.05.2018). Aynı şekilde Erdoğan'ın Kurban Bayram'ı vesilesiyle paylaştığı mesaj, hayal edilen ulusun en yalın tasvirini sunmaktadır:

> Bayramlarımızı, dinimizdeki hayati konumundan uzaklaştırıp sadece bir tatil, sadece bir ticaret, sadece bir tedarik aracı haline dönüştürmekten kaçınmalıyız. Hazreti İbrahim'den beri süren bu kutlu ibadeti, evlatlarımıza da dipdiri bir şekilde aktarmakla mükellefiz. Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahirete, kadere ve kazaya inanmayan, kelime-i şehadeti, namazı, zekâtı, orucu, haccı bilmeyen, medeniyetinden, tarihinden, kültüründen, ecdadından habersiz nesiller bizim felaketimizdir. İşte bunun için evde, okulda, hayatın her alanında çocuklarımızın gönüllerine ve zihinlerine değerlerimizi nakşetmeliyiz (Yeni Şafak, 11.08.2019).

Paragraf bağlamında Tablo 46'daki İslami adlar, Erdoğan'ın siyasal söyleminde sürekli vurgu yaptığı göstergelerdir. Erdoğan'ın söylemlerindeki İslami göstergeler, mekânda maddileşerek -gündelik- toplumsal iletişim diline sunulmaktadır. Bu bir taraftan siyasal meşruluğa katkı sağlarken, diğer yandan yeni bir toplumsal bellek ve ulusal kimlik inşasını içermektedir. Nihayetinde, Tablo 46'daki adlardan anlaşılacağı üzere İslam, AK Parti'nin ulusal kimlik (geçmiş) söyleminin önemli bir boyutu olarak şehirsel mekâna işlenmektedir (Eroler, 2019, s. 303).

AK Parti'nin İslami söyleminin ulusal bir kültüre dönüşmesi, sosyal politikalar ve ders kitapları aracılığıyla da sağlanmaktadır. Ders kitaplarının önemi, ulusal tarih anlatısının "meşru sınırlarını" kuşaktan kuşağa aktarmasından ileri gelmektedir. Bu yüzden bir ulus devletin siyasal, toplumsal ve kültürel normlarının yeniden üretilmesinde en etkili araç, ders kitaplarıdır. AK Parti iktidarının 2011 yılı sonrasında düzenlemiş olduğu ders kitapları; "İslamileştirilmiş Atatürk figürü", "dinin bilim ve ahlakla özdeşleştirilmesi", "Türklük ile İslamiyet'in özdeşleştirilmesi", "İslam'ın Hanefilik dışındaki mezhepleri yok sayması" (Eroler, 2019, s. 244/55) temaları üzerinden formüle edilmektedir. Eğitimin İslam çerçevesinde düzenlenmesi, Tablo 46'daki kamusal yer adı uygulamalarıyla paralellik göstermektedir.

Sünni İslam'ın şehirsel mekânı yapılandırması, sokak adlandırma uygulamalarında da ön plana çıkmaktadır. AK Parti döneminde; *Akıncılar, Nursi, Ayet, Medrese, Haldun, Hicret, Kısakürek, Mehmet Akif Ersoy, Molla, Dergâh, Nur, Nurlu, Şair Mehmet Akif Ersoy, Hafız, Filistin* ve *Kısmet* adları sokaklara verilmiştir. Tüm bu adlandırmalar, Erdoğan'ın "Genişletilmiş İl Başkanları Toplantısı"nda Kemal Kılıçdaroğlu'na verdiği cevapla doğru orantılıdır: "Dindar nesil yetiştireceğiz. Muhafazakâr demokrat partisi kimliğine sahip bir partiden ateist bir gençlik yetiştirmemizi mi bekliyorsun?" (Hürriyet, 02.02.2012). Dindar neslin yetişeceği kamusal mekânlar, İslami göstergelerle inşa edilmektedir. Kamusal yer adlarının buradaki önemi, tarihsel bilginin görselleştirilerek (tabela) pekiştirilmesi noktasında ortaya çıkmaktadır. İktidar söyleminin/bilgisinin görselleşmesi, ulusal kimlik ve toplumsal belleğin inşasında ve yeniden üretilmesinde işlevsel özelliklere sahiptir. Çünkü kitleler sembolik adlarla yaşadıkları karşılaşmalarla; "geçmişi, bugünü ve geleceği anlamlandırıp, kolektif kimliklerini inşa ederler" (Tokdoğan, 2018, s. 41).

AK Parti döneminde İslami adlara, İmam Hatip Okulları ile Kuran Kursları'nda meydana gelen artışlar da eşlik etmiştir. Türkiye'de, 1923'ten 2002'ye kadar geçen süre zarfında, 450 imam hatip lisesi açılmıştır (Çakır, Bozan ve Talu, 2004, s. 68). 2003-2015 yılları arasında 699 imam hatip lisesi eğitime sunulurken, 2016-2020 yılları arasında ise 502 imam hatip lisesi açılmıştır[130]. Dolayısıyla 2003-2020 yılları arasında, toplamda 1.101 adet imam hatip lisesi eğitim-öğretim faaliyetine başlamıştır. İmam hatip liselerindeki bu yüksek artış, kuran kursları için de geçerlidir (Aşlamacı, 2017, s. 203).

Dinin eğitim ve öğretim alanında yoğunlaşması, AK Parti'nin laiklik karşıtı olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. 10 Haziran 2008 yılında "Hülya Avşar Stüdyosu"na katılan Erdoğan, "dört dörtlük bir laik" olduğunu ifade etmiştir (CNNTÜRK, 10.06.2008). Nisan 2016 yılında, dönemin meclis başkanı İsmail Kahraman'ın "yeni anayasada laiklik olmamalıdır" demecine, Erdoğan şöyle yanıt vermiştir:

[130] https://flo.uri.sh/visualisation/4897064/embed?auto=1 (Erişim Tarihi: 20.10.2022).

> Meclis Başkanımız, Anayasa tartışmaları bağlamında kendi kanaatlerini ortaya koymuştur, düşüncelerini ortaya koymuştur. Şahsımla ilgili ise benim başından itibaren bu konudaki düşüncelerim bellidir. Hele hele Mısır'daki yaptığım konuşma, bu konuda çok çok önemli. Kurucusu olduğum partimin programında bu zaten çok açık net yer almaktadır. Buradaki gerçek şudur yani devlet tüm inanç gruplarına, inançlarını yaşama hususunda eşit mesafededir. Laiklik budur (Yeni Şafak, 27.04.2016).

Kahraman'ın demecine karşılık AK Parti sözcüsü Ömer Çelik ise "laiklik, sadece düzenleme olarak değil aynı zamanda toplumsal barış ilkesi olarak anayasadaki yerini koruyacaktır" (Hürriyet, 26.04.2016) açıklamasını yapmıştır.

AK Parti, İslami adlandırma rejimiyle "geleneksel tarih anlatısına" kendi kimlik söylemini, verili-doğal bir şekilde eklemektedir. AK Parti öncesinde İslam; merkezin dışında, muhalif ve mağdur/mazlum bir söylemle kendini konumlandırmaya çalışırken, AK Parti iktidarında İslam; merkeze taşınmış, normalleşmiş ve sivilleşmiştir (Koyuncu, 2014, s. 95). Normalleşmenin somutlaştığı alanlardan biri kamusal yer adlarıdır. Çünkü İslami söylemin şehirsel mekânda kamusal yer adları aracılığıyla maddileşmesi, gündelik iletişim dilinde bir değişimi zorunlu kılmaktadır (Gill, 2005). Şehrin tarif diline eklenen yeni adlar; toplumsal bilinç dışının örgütlenmesine ve ideolojik adların "masum göstergeler" biçiminde doğallaşmasına katkı sunmaktadır.

AK Parti'nin ulusal kimlik anlatısına eklemlenmesinin en somut ifadesini, Kemalist adlarla İslami adların şehirsel mekânda -doğal bir şekilde- yan yana durmaları oluşturmaktadır. Bu yan yana durma, adın kullanıcılar tarafından doğal olarak deneyimlenmesini sağlarken, siyasal anlamda ise mekânsal bir mücadele biçimini dışa vurmaktadır. Şehirsel mekânın "metinsel" özelliği, "farkların doğallığını (Kemalist-İslami)" ulusal tarih anlatısı içerisinde birbirine eklemleyerek homojenleştirme işlevi görmektedir. AK Partili yıllarda İslam, Osmanlı geçmişiyle birlikte "milli tarih anlatısı"nın ana omurgasını oluşturacak şekilde kurumsallaştırılmaktadır. Bu nedenle, yerli ve milli bir bakiye olarak Osmanlı'dan miras kalan İslami ruh sayesinde, ulusal savaş (kurtuluş-kuruluş) kazanılmıştır. Dolayısıyla Kemalist "ulusal tarih anlatısı", AK Partili yıllarda, İslam temelinde yeniden anlamlandırılmaktadır.

5.1.2. Osmanlı Adlandırmaları

Tek-partili yıllarda şehirsel mekâna yansıtılmayan Osmanlı adları, DP iktidarından itibaren, tek tük de olsa şehirsel yerlere verilmeye başlanmıştır. DP'nin popülist adlandırma rejiminde İslami adlar gibi Osmanlı adları da milliyetçi-muhafazakâr kesimlerle ilişkilenerek oy devşirme stratejisi biçimde kullanılmıştır. Bu ilişkilenmeyi DP'nin İslamcı ve milliyetçi entelektüellere yaptığı mali ve matbu desteklerinde de görmek mümkündür. Bu nedenle DP dönemi, İslam ve Osmanlı'nın entelektüel anlamda mayalanma yaşadığı bir süreç olmuştur. Bu mayalanma, 1960'lı yılların sonunda, İslami öğelerle yapılanmış Milli Nizam Parti'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

Türk-İslam Sentezi yaklaşımının kabul edildiği 1980 darbesi sonrasında ise yani Özal iktidarı döneminde, İslam ve Osmanlı göstergeleri, kültürel anlamda bir normalleşme sürecine girmiştir. Bu dönemde Osmanlıcılığın siyasallaşması, daha çok dış politikada ön plana çıkmıştır (Ongur, 2014, s. 417). 1990'lı yıllarda Erbakan, "milli kültür" temellinde Osmanlı ile ilgili açıklamalarda bulunmuşsa da yerel yönetimlerin düzenlediği Fetih kutlamaları dışında (Koyuncu, 2014, s. 79/103), İslam ve Osmanlı göstergeleri, toplumsal yapıyı yeniden üreten "milli bir habitus"a dönüşememiştir.

Tablo 45'teki kronolojiye bakıldığında, 2004'ten itibaren Osmanlı adlarının istikrarlı bir şekilde şehirsel mekânda anıldığı görülmektedir. AK Parti öncesinde Osmanlı adları, kahramanlık ekseninde şehirsel yerlere verilirken, AK Parti döneminde hem kahramanlık hem de coğrafi geçmiş (Kerkük, Fetih) ile bilim-sanat alanındaki adlarla birlikte şehirsel mekândaki yerini almıştır. Kadızade Rumi, Sami Efendi ve Süheyl Ünver adları, Osmanlının bilimsel ve kültürel yapısını ön plana çıkaran göstergeleri temsil etmektedir (Tablo 47). Bu durum, AK Parti dönemindeki sokak adlandırma pratikleri için de geçerlidir: *Saray, Külliye, Şehzade, Hünkâr, Gazel, Beyit, Divan, Erbil, Fatih, İbn-i Sina, Kerkük, Kosova, Mahmudiye, Mesnevi, Osmaniye, Selimiye, Süleymaniye* ve *Yavuz* gibi adlar sokaklara verilmektedir. Bu bağlamda AK Partili yıllarda; Osmanlı'nın toplumsal, siyasal ve kültürel yapısı da yer adları aracılığıyla toplumsal iletişim diline sunulmaktadır.

Tablo 47: Örnekleme Dâhil Edilen Osmanlı Adlandırmaları

Cadde	Bulvar	Meydan	Lise
Kadızade Rumi	Fatih Sultan Mehmet	Süleyman Bey	Piri Reis
Nuri Paşa	Yavuz Sultam Selim	Yavuz Sultan Selim	Fetih
Kerkük			Osmangazi
Selim			Yıldırım Beyazıt
Osmangazi			Kanuni
Sami Efendi			Mimar Sinan
			Yavuz Sultan Selim
			Süheyl Ünver

Kaynak: Ankara Kılavuzu, 2004; Ankara Şehir Planı, 2006; Ankara Kent Planı, 2009; Ankara Şehir Planı, 2014; Ankara İmar Planı, 2019; https://www.ankara.bel.tr/degisen-cadde-ve-sokak-isimleri (Erişim Tarihi: 20.09.2022)

Tablo 47'deki adların yanı sıra AK Partili yıllarda; Osmanlıyla ilgili filmler, diziler, tablolar ile Osmanlı tuğrasının işlendiği tespih, araba camı, çakmak ve maskotlar kamusal ve özel alanlarda yoğunlaşmaktadır. Özellikle Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim ve II. Abdülhamit fotoğraflarının olduğu kupa bardak, defter kapakları ve not defterleri yoğun bir şekilde üretilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin ilk doğalgaz arama gemisine *Abdülhamit Han*, diğerlerine de *Fatih, Kanuni* ve *Yavuz* adları verilmiştir (Şekil 21). AK Parti döneminde Osmanlı ile ilgili konferans, sempozyum ve anma (Fetih, Çanakkale) günlerinin yapıldığı, yeni bir siyasal mekânın (soyut mekân) inşası söz konusudur. Bu bağlamda, Yeni Osmanlıcılık terimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun geçmişteki gücüne ve etkisine övgüde bulunarak, Türkiye'nin liderliği altında bir İslam birliği veya "yeniden doğuş" (yeni bir tarih anlatısı) fikrini savunan siyasi düşünceyi ifade edecek şekilde kullanılmıştır

Şekil 21: Doğalgaz Arama Gemilerinin Adları

Kaynak: Yeni Şafak (18.12.2022). Türkiye'nin 4 sondaj gemisi aynı anda görevde. https://www.yenisafak.com/ekonomi/turkiyenin-4-sondaj-gemisi-ayni-anda-gorevde-3896400 (Erişim Tarihi: 15.04.2023)

Kamusal alanların ve görünürlük mekânlarının Osmanlı göstergeleriyle yapılandırılması, AK Parti yetkililerinin söylemleriyle pekiştirilmektedir (söz-edim). Bu söylem ilk defa, dış politika alanında ortaya çıkmıştır. AK Parti'nin ilk yıllarındaki dış politika söylemi; Avrupa Birliği, İnsan Hakları ve Demokrasi çerçevesinde şekillenmiş bir meşruiyet kaygısı iken (Dağı, 2010)[131], 2011 yılından sonra dış politika, Türkiye'nin "bölgesel merkezi konumu" ilkesinden hareketle şekillendirilmiştir. Özellikle 2010 yılında Tunus'tan başlayıp Suriye'ye kadar yayılan isyan hareketleri, ülkenin Orta Doğu'da etkili küresel aktörlerden biri olduğunu/olması gerektiği fikrini yaratmıştır (Saraçoğlu, 2013, s. 63). Bu fikrin temel motivasyon kaynağı ise, Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerin geçmişte Osmanlı himayesinde bulunduğu varsayımıdır. Bu varsayımın temellendiği ve beslendiği teorik kaynak, Ahmet Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* kitabıdır. Cenk Saraçoğlu (2013, s. 60)

[131] İlhan Uzgel'e göre (2006, s. 70): "AKP iktidara geldiğinde yalnızca Kemalist kurulu düzen karşısında değil, başını kurumsal olarak TÜSİAD'ın çektiği liberal çevrelerin gözünde de meşruiyet kazanma ve merkeze kaydığını gösterme ihtiyacı hissediyordu. Yani, dış politika ve özellikle AB ve ABD ile ilişkiler içte meşruiyet sorunu çeken AKP'ye dıştan kritik destek sağlayarak bu açığını kapatmasında yardımcı oluyordu".

Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* kitabını, AK Parti'nin dış politikadaki "Yeni Osmanlıcılık" doktrini şeklinde tartışmaktadır. Kitapta, Türkiye'nin "artık yalnızca medeniyetler arası bir köprü olarak tasvir edilen 'edilgen' bir ülke değil, Osmanlı'dan devraldığı İslam medeniyetinin doğal varisi olacak şekilde bölgede 'aktif bir aktör' olması gerektiğinin altı çizilmektedir" (Tokdoğan, 2018, s. 77).

Kemalizm eleştirisi üzerinden temellendirilen "Yeni Osmanlıcı" politika; Türk modernleşmesine karşı bir alternatif (yerli/milli kültür ve dindar tabandan beslenen) olarak sunulmaktadır. Fakat Saraçoğlu'nun dikkat çektiği gibi, "Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik*'te vurguladığı milletin ortak kimliği olarak Osmanlı mazisi sadece doğru bir dış politika stratejisinin değil aynı zamanda ideal bir toplum tasarımının referans noktasını teşkil eder" (Saraçoğlu, 2013, s. 60). İdeal toplum düzeninin (mutlak) mekânsal tasarımında Osmanlıcılık, kamusal yer adlarında maddileşmektedir. Kamusal mekânlara yansıtılan adların AK Partili siyasilerin söylemlerinde şimdiyi inşa eden bir geçmiş referansıyla dile getirilmesi, "ulusal/milli tarih anlatısı"nda bir değişimi gündeme getirmektedir. Bu değişim, Kurtuluş Savaşı döneminin, şimdiki zamanda yeniden yorumlanıp üretilmesinde ortaya çıkmaktadır.

Erdoğan'a göre, "İstiklal Harbi, bizim bağımsızlık sevdamızın ilki değil, bu tarihi silsilenin halkalarından biridir"[132]:

> Milletimizin, medeniyetimizin binlerce yıllık tarihini, neredeyse 1919 yılından başlatan bir tarih anlayışını reddediyorum. Her kim ki zaferleriyle ve yenilgileriyle son 200 yılımızı, hatta son 600 yılımızı soyutlayıp eski Türk tarihinden Cumhuriyete atlıyorsa biliniz ki o kişi milletimizin de devletimizin de hasmıdır (AA, 29.04.2016).

Buna göre "ulusal/milli tarih" içerisinde İstiklal Savaşı'nın diğer savaşlardan bir farkı yoktur. Geçmişte olduğu gibi, "Ecdadımızın yadigârı istikbalimizden asla taviz vermeyecek, bu bilinçle hep birlikte istiklale yürüyeceğiz" (Sivas Haber, 19.04.2021). Dolayısıyla Kurtuluş Savaşı'nın temel motivasyon kaynağı, ecdattan yani Osmanlı'dan topluma kalan İslami inançtır. Dolayısıyla Erbakan gibi Erdoğan da ulusal kurtuluş anlatısının Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasıyla başlatan tarih yazımını reddetmektedir. İslam ve Osmanlı'ya dönük Erdoğan'ın bu açıklamaları,

[132]Recep Tayyip Erdoğan'ın (16.03.2019) "Büyük Samsunlar Buluşması"ndaki Konuşması. https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-her-karisi-sehit-kanlariyla-muhurlenmis-bu-vatani-askla-seviyoruz (Erişim Tarihi: 25.10.2022).

İslam dinini ve Osmanlı kültürünü veri alan, yeni bir "milli tarih anlatısı"nı ön plana çıkarmaktadır.

2004'ten itibaren İslam ve Osmanlı adlarının istikrarlı ve yoğun bir şekilde şehirsel mekâna işlenmesi, AK Parti'nin gelecekteki iç ve dış politik söyleminin gideceği yeri göstermesi bakımından, önemli öngörü imkânları sağlamaktadır. Ancak öngörünün ötesinde, kamusal yer adlarının sembolik ve duygu yüklü göstergeler olmasının İslam ve Osmanlı adları açısından önemi; "taban nezdinde belirli bir duygusal ihtiyaca, kendini bir tür 'güçlü özne' görme arzusuna karşı gelmektedir" (Tokdoğan, 2018, s. 81). Bu bağlamda, kitlelerin kendilerini tanımlayacakları ve aralarında duygusal bağlar kuracakları yeni bir "milli tarih anlatısı", kamusal yer adlarıyla toplumsal mekânda yeniden üretilmektedir. Bu milli tarih anlatısı, İslam ve Osmanlı temelli, yeni bir kurtuluş-kuruluş tasarımı içermektedir.

Daha önce ifade edildiği gibi, AK Parti döneminin İslami ve Osmanlı adlandırmaları, söz-edim niteliği itibariyle AK Parti'yi, kendinden önceki (tek-parti dönemi hariç) adlandırma pratiklerinden ayırmaktadır. Bu da mekânın söylemsel olarak inşa edildiği anlamına gelmektedir. Mekânın söylemsel inşası, söyleme dâhil edilen göstergelerin şehirsel mekânda eşzamanlı maddileşmesiyle sağlanmaktadır. Mekânın söylemsel inşası, aynı zamanda, söylemin de mekânsal inşasını yani toplumsal mekânın yeniden üretimini mümkün kılmaktadır. Bu yeniden üretim, mekânın sosyal politikalar yoluyla toplumsal ilişkileri düzenlemesinde ortaya çıkmaktadır. Bunun en güzel örneği şehrin, ulaşım, iletişim ve yönelim diline yeni adlar ve anlamların eklenmesiyle "mekân temsillerinin", "temsil mekânlarına" dönüşmesinde yaşanmaktadır (Lefebvre, 2014: 68).

Söylem ve mekân arasındaki diyalektik ilişki, AK Parti'nin adlandırma pratikleri açısından iki noktada önem kazanmaktadır. Birincisi, AK Parti "hükümetten devlete geçişi sağlayan", "mutlak bir iktidar"dır. Bu anlamda mutlak iktidar, mutlak mekândır. İkincisi, ulusal/milli kimlik ve tarih anlatısının "mutlak iktidar" tarafından dönüştürülüp yeniden üretilmesidir. Diğer yandan, adların söz-edimsel niteliği ile "mutlak mekân" yaklaşımı arasında doğrudan bir ilişki vardır. İktidarın mutlak mekân perspektifi ile şehirsel mekânı adlandırması, mekânın söylemsel inşasıyla iç içe geçen bir olgudur. Çünkü iktidar şehirsel mekânı, kendi siyasal kimliğini ya da ideolojisini

yazacağı boş düzlem olarak gördüğü için toplumsal ilişkileri de bu ideolojik söylemden hareketle dönüştürmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda iktidar, milli kimlik ve milli tarih anlatısını kesintiye uğratarak yeni göstergelerle şehirsel mekânı yeniden inşa eder ve geleneksel adlandırma rejimine ya eklemlenir ya da onu aşmaya çalışır.

Cadde, bulvar, meydan ve okul adlarından görüleceği gibi AK Parti, geleneksel adlandırma rejimine, İslam ve Osmanlı göstergeleriyle eklemlenerek onu aşmaya çalışmaktadır. Bunun en somut örneği, AK Partili yıllarda erken Cumhuriyet dönemine ait sembolik adlar (Nevzat Tandoğan adı hariç) ile darbe dönemlerinde yapılan adlandırmaların (İrfan Baştuğ adı hariç) şehirsel mekânda varlıklarını korumuş olmalarıdır. Dolayısıyla AK Parti, geleneksel ulusal tarih anlatısına, İslam temelli bir Osmanlıcılıkla eklemlenerek onu aşmaya çalışmaktadır. AK Parti, şimdide inşa ettiği tarih anlatısıyla geçmişi temsil eden adları, yeniden (gösterilen) anlamlandırmaktadır.

AK Parti'nin milli tarih anlatısına eklemlenme süreci, geleneksel ulusal tarih anlatısının da AK Parti'ye eklemlenmesini içeren ilişkisel bir boyutta ilerlemektedir. Bu durum, adın yani göstergenin sonsuz anlam (gösterilen) üretme kapasitesine sahip olmasının bir sonucudur. AK Parti, gösterenden ziyade *gösterilenden* hareketle geçmiş adları yeniden kurgulamaktadır. Dolayısıyla tek-parti dönemiyle ilgili adların gösterileni, AK Parti iktidarı tarafından farklı şekillerde anlamlandırılıp yeniden üretildiği için, tek-parti dönemi adları AK Parti'nin kimlik söylemine eklemlenmiş olmaktadır. Örneğin AK Parti iktidarı, Kurtuluş Savaşı sürecini ve ulusal anma günlerini, kendi İslami söylemi üzerinden Osmanlı geçmişinin bir devamı olarak yorumlamaktadır. Erdoğan'ın ulusal anma günü mesajlarına bakıldığında, bu günlerin, İslam temelli Osmanlı geçmişiyle yeniden üretildiği göze çarpmaktadır[133]. Dolayısıyla adlardaki anlam, iktidarın geçmişi yorumlamasıyla şimdide yeniden inşa edilmektedir.

5.1.3. Şehit Adlandırmaları

Ankara'nın şehirsel mekânına şehit adları ilk defa, 1927/28 yıllarında *16 Mart Şehitleri* caddesiyle eklenmiştir. Fakat 16 Mart Şehitleri Caddesi, 1935'te *İnönü Bulvarı*'na dönüştürülmüştür. Mustafa Kemal için 16 Mart Şehitleri; "mukaddes topraklarını, bağımsızlıklarını ve namuslarını" korumak için emperyalist Batı ile

[133] Recep Tayyip Erdoğan'ın 2014 yılı sonrasında yapmış olduğu konuşmalara bakınız: https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/konusmalar/?&page=32 (Erişim Tarihi: 01.11.2022).

savaşmış "yüce ruhlu" kahramanlardır. Bu "yüce ruhlu kahramanlar", DP döneminde "medeniyeti korumak ve kurtarmak" için Kore'de savaşmıştır (Kaynar, 2016). Daha önce ifade edildiği gibi, *Şehit Kaya Aldoğan* adı, Kore Savaşı'nda medeniyetin ilerlemesinin sembolü olarak bir caddede anılmıştır. 1960'ta, "DP diktatörlüğüne" karşı protestolarda bulunan ve bu protestolarda yaşamını yitiren öğrenci ve genç subaylar da "ikinci cumhuriyet"in şehitleri olmuşlardır. 27 Mayıs'ın şehitlik sıfatını kullanma biçiminin önemli bir boyutu vardır. Bu boyut, devlet tarafından öldürülenlerin yine devlet tarafından şehit ilan edilmelerinin, 1960 darbesiyle başlamış olmasıdır (Gülpınar, 2014).

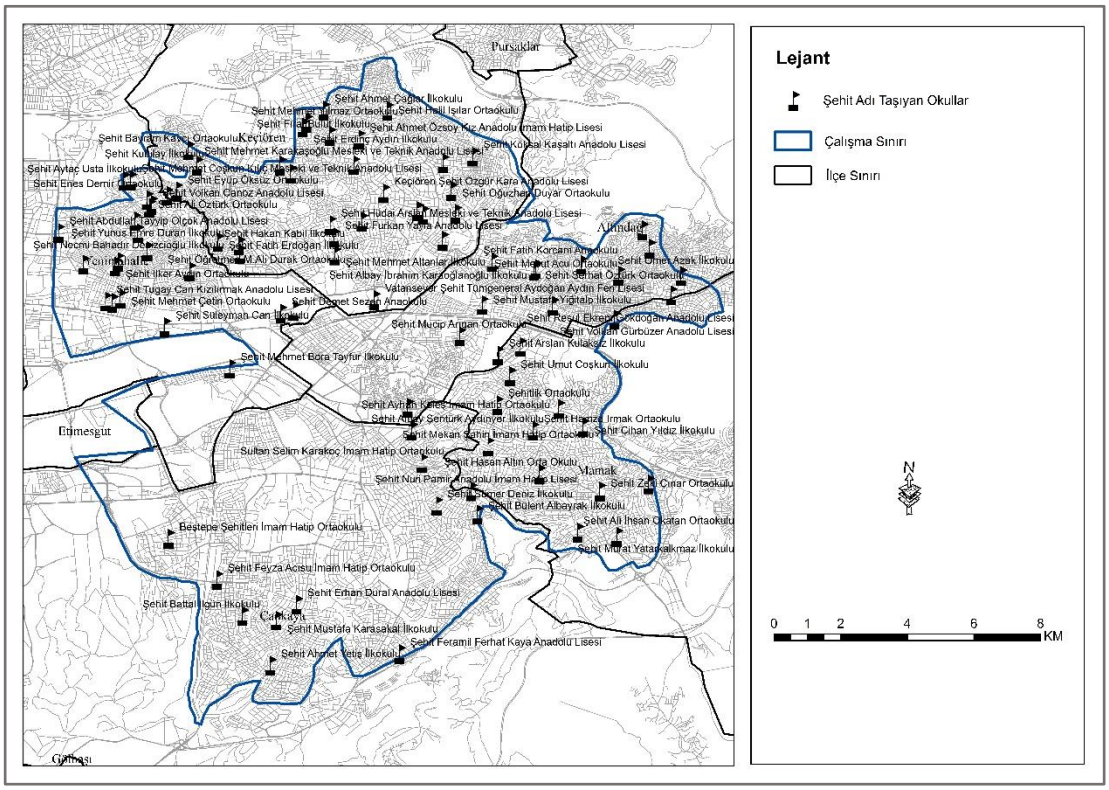
Şehitlik sıfatının toplumsal tabanda kullanılmaya başlanması, 1980'li yıllarda olmuştur. "Türkiye'de ne Kore Savaşı, ne de Kıbrıs Savaşı ardından şehitlik gündemde bu kadar yer tutmuştur" (Değirmencioğlu, 2014, s. 13). Bu yıllarda şehitlik sıfatı, İslami içeriği genişletilerek kullanılmaya başlanmıştır. Şehitliğin İslami değerlerle bir arada sunulması, hem PKK hem de komünizmle[134] mücadelede İslam'ın önemli bir işleve sahip olacağı düşüncesine dayanmaktadır (Taşkın, 2019). Bu düşünce; Türk İslam Sentezi'nin resmi kültür politikası olarak ilan edilmesinde ve İslami hoşgörünün asker ve devlet nezdinde normalleşmesiyle somutlaşmıştır. Bu dönemin (1988'ler) söylemine göre, vatan uğruna ölen herkes şehittir ve "cennetteki yerleri garantilenmiştir". Siyasal söylemde şehitlik, "dinimizce Nebilikten sonra en yüksek mertebedir" (Öz, 2014, s. 35) şeklinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla 1980'lerden sonra şehitlik sıfatı, siyasal bir söylem ve strateji biçimi olarak sürekli gündemde tutulmuştur.

Doğu ve Güneydoğu'daki çatışmaların etkisiyle 1990'lar, şehitliğin en çok konuşulduğu, tartışıldığı ve kamusal yerlere şehit adlarının en fazla verildiği yıllar olmuştur. Bu yıllarda RP'nin İslam temelli vatan vurgusu, şehitliği ulaşılması gereken en yüksek mertebede konumlandırmıştır. Bu da şehitliğin bir "vatandaşlık görevi" olarak algılanmasını hızlandırmıştır (Düzcan, 2014, s. 113). Özellikle şehit cenaze törenleri, televizyon ve gazete haberlerinde geniş bir yer tutmuştur. Bu haberlerde rütbeli askerlerin ve siyasi liderlerin "vatan uğruna ölmek", "vatan için canını feda

[134] İfade etmek gerekirse, 1960'larda, şehitlik komünizme karşı mücadele eden İslamcı gençleri tarif etmek için sıkça kullanılmıştır. B*üyük Doğu, Komünizmle Mücadele, Yeniden Mücadele Birliği, Akıncılar, İslam Medeniyeti* gibi dergiler, komünizmle mücadelenin şehitlikle eşdeğer olduğunu dile getiren yazılar yayınlıyorlardı.

etmek" ve "vatan sağ olsun" gibi ifadelerine sıkça yer verilmesi, şehitliğin "milli bir habitus"a dönüşmesini sağlamıştır. Gazete, televizyon ve eğitim sisteminin yanı sıra, kamusal yer adları da şehitliği mekânda maddileştirmekte ve toplumsal *pathos*'a yatırım yaparak onu sürekli dinamik tutmaktadır[135]. Şehitliğin toplumsal mekândaki dinamizmini, şehit adı taşıyan kamusal yerlerin mekânsal dağılımında görmek mümkündür (Şekil 22).

Şekil 22: Şehitlik Sıfatını Taşıyan Okul Adlarının Mekânsal Dağılımı

Şekil 22'de görüldüğü gibi toplumsal ilişkiler, şehitlik evreninde cereyan etmektedir. Bu bağlamda şehitlik, toplumsal düzeyde; milli bir kimlik ve kolektif bir hafızanın oluşturulmasında ve harekete geçirilmesinde önemli bir sıfattır[136]. Şehitlik, hayal edilen ulusun duygusal coğrafyasını şekillendirmede, en etkili öğelerden biridir. Çalışma sınırı içerisinde şehit adı taşıyan, 33 adet park bulunmaktadır.

[135] Bu dinamizme en büyük katkı, 2003 yılında yürürlüğe giren 25209 sayılı "18 Mart Şehitler Günü ve 19 Eylül Gaziler Gününde Yapılacak Törenler Hakkında Yönetmelik" ile yapılmıştır. Yönetmelik, şehitlerin tüm ülkede resmi törenlerle anılmasının yolunu açmıştır. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030824.htm (Erişim Tarihi: 29.10.2022).

[136] Bu yüzden her siyasal ideoloji, farklı biçimlerde de olsa şehitlik söyleminin barındırdığı duygusal güce dikkat çekmektedir. Komünistlerin, sosyalistlerin, milliyetçilerin, liberallerin vs. bir şehitlik anlatısı vardır.

Tablo 48: Parklara Verilen Şehit Adları

Şehit Er Halim Haneci Parkı	Şehit Polis Ali Saykılı Parkı	Altındağ Şehit Celalettin İbiş Parkı
Şehit Jandarma Uz. Çvş. Mustafa Yıldız	Şehit Öğretmen Bayram Tekin Parkı	Şehit Piyade Er Orhan Kılıç Parkı
Şehit Polis Fuat Bal Parkı	Şehit Ercan Bolat Parkı	Şehit Cihan Yıldız Parkı
Şehit Polis Mustafa Altınparmak Parkı	Şehit Teğmen Hakan Tahtalıoğlu Parkı	Şehit Astsubay Özgür Coşkun Parkı
Şehitler Parkı	Şehit Halil Koçak Parkı	Basın Şehitleri Parkı
Şehit Astsubay Cem Bul Parkı	Şehit Astsubay İrfan Türker Parkı	Şehit Polis Ertuğrul Dönmez Parkı
Dağlıca Şehitleri Parkı	Şehit Er Ali Ekşioğlu Parkı	Atatürk ve Şehitler Anıtı
Şehit Kom. Çvş. K. Atanur Aytaç Parkı	Şehit Jan. Astsubay Savaş Bıyıklı Parkı	Şehit Piy. Kom. Serdar Muratoğlu Parkı
Şehit Jan. Er Bülent Karadol Parkı	Şehit Jandarma Er Ali Koç Parkı	Şehit Piy. Er Zafer Aydın Parkı
Şehit Jandarma Er Fatih Çaybaşı Parkı	Şehit Jandarma Er Levent Karaca Parkı	Şehit P. Yzb. Barış Yurtseven Parkı
Şehit Kıdemli Üstğ. Ufuk Ünsal Parkı	Şehit Kom Çvş. Engin Saraç Parkı	Şehit Orgeneral Hulusi Sayın Parkı

Kaynak: Ankara Şehri İmar Planı (2019).

2000'lerden sonra şehitlik sıfatı, farklı şekillerde kullanılmıştır. "Futbol şehitleri" (Fotomaç, 22.01.2019), "maden şehitleri" (AA, 13.05.2022), "deprem şehitleri" gibi tanımlamalar ile Turgut Özal (Sözcü, 19.05.2018) ve Necmettin Erbakan (Akit, 12.02.2019) gibi siyasetçilerin şehit olarak kabul edilmeleri gündeme getirilmiştir. Şehitlik sıfatının farklı kullanılma biçimleri, bir taraftan şehit kavramının içeriğini muğlaklaştırırken, söylem düzeyinde ise sözcüğün sürekli gündemde kalması sağlanmıştır. Fakat toplumsal algıda şehitlik sıfatının temel alımlama biçimi, yaşamını kaybeden asker ve polislerle ilgilidir (Değirmencioğlu, 2014a; Değirmencioğlu, 2014b; Düzcan, 2014; Gedik, 2014). Bu alımla biçiminin inşası, iktidar dispozitifleri aracılığıyla sağlanmakta ve "belleğin bedeni dönüştürmesi" (Connerton, 2019, s. 113) amacını taşımaktadır.

Şehit törenlerinin yasalara uygun yapılması ve bu törenlerde yapılan geleneksel ritüeller, izleyicide bedenin belleğini yapılandırma işlevine sahiptir. Erdoğan'ın, Türk Metal Sendikası'nın düzenlediği "18. Kadın İşçiler Büyük Kurultayı"nda yapmış olduğu konuşma, beden belleğinin siyasal söylem düzeyindeki inşasına, güzel bir örnektir.

> ‘Biz şehitler görmek istemiyoruz’ ifadesi çok yanlış ifade. Biz, ‘git oğlum git ya gazi ol ya şehit’ ninnileriyle büyüdük. Çünkü biz şehitliği kendi medeniyetimizde, inanç değerlerimizde en yüksek, en yüce makam olarak, mevki olarak gören bir inancın mensuplarıyız. Onun için şehitliği adeta küçümsemek veya ‘görmek istemiyoruz’ gibi bir yaklaşım asla bize yakışmaz. Gazilik, şehitlik yüce unvandır. Şehitlik ayetlerle teyit ve tescil edildi. ‘Onlara ölü demeyiniz, onlar diridirler ama siz bilemezsiniz’. Şehitler ölmez. O anaların evlatları vatanları için, milletleri için, ay yıldızlı bayrağın ve bu aziz milletin şerefli, onurlu geleceği için canlarını bu aziz millete feda ettiler (Milliyet, 07.03.2013).

Erdoğan, “Devlet Övünç Madalyası ve Beratı Tevcihi” töreninde ise şu ifadelere yer vermiştir:

> Bunun için şehitler, kıyamette şefaat ayrıcalığına sahip kılınmış zümreler arasında yer alır. Gazilerimiz, ‘Allah bize yeter. O ne güzel vekildir’ emri ilahisine uygun olarak verdikleri mücadeleyle bu şerefli unvana sahip olmuşlardır. Peygamberimiz, ‘Allah rızası için sınırda bir gece nöbet beklemek, dünyadan ve dünyadakilerden hayırlıdır’ buyuruyor. ‘Allah yolunda ayağı tozlanan kimseye cehennem ateşi dokunmuyorsa’, bu uğurda yaralanan, kanını döken, uzuvlarını kaybedenlerin ecrini artık siz hesap edin[137].

Erdoğan’ın bu konuşmada şehitliği İslam terminolojisi içerisinde anlamlandırması, önemli bir noktadır. Necmettin Erbakan’ı bir tarafa bırakırsak şehitlik sıfatının çoğunlukla; “vatanın kutsallığı, namus görevi ve Türklere içkin bağımsızlık aşkı” gibi ifadelerle dile getirildiği göze çarpmaktadır (Milliyet Arşivi, 20.08.2022). 2015 yılına kadar, TSK’nin şehitlerle ilgili açıklamalarında, *Türk Tarih Tezi* işlenmekteydi. 2008 yılında bir Tuğgenaral, şehit cenazesinde şöyle bir konuşma yapmıştı: “Şanlı tarih boyunca esareti kabul etmeyen Türk milleti, geçmişte olduğu gibi bugün de kanı ve canı pahasına kurduğu Türkiye Cumhuriyeti’ni ve onun değerlerini korumak adına hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacaktır” (Değirmencioğlu, 2014a, s. 27).

2016’dan itibaren, askeri kesimler de şehitliği İslami terminoloji içerisinde anlamlandırmaya çalışmaktadır. Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar, yaşamını yitiren askerlerle ilgili açıklamasında, “cihat” kavramına vurgu yapmaktadır: “… şu bilinsin ki ülkemizin, milletimizin birliği, beraberliği bütünlüğü, egemenliğimiz ve bağımsızlığımız için bu coğrafyada dün olduğu gibi bugün de *cihat* etmeye hazırız”

[137] “Devlet Övünç Madalyası ve Beratı Tevcihi” töreni. https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/29740/bu-ulke-ve-millet-sehit-ve-gazilerimizin-yuzu-suyu-hurmetine-ayaktadir (30.10.2022).

(23.01.2018). Zeytindalı Hareketi'nin (Afrin) yönetildiği Hatay'da ziyaretlerde bulunan Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş; "Afrin harekâtının sınır bölgesinden cihat konulu bir hutbe okumuştur" (T24, 27.02.2018). Zeytindalı Hareketi'nin mekânsal materyalizasyonu, 2018 yılında, Nevzat Tandoğan Caddesinin *Zeytindalı Caddesi* şeklinde değiştirilmesiyle sağlanmıştır. Dolayısıyla 2016'dan itibaren şehitlik sıfatı, İslami ve Osmanlı'nın cihat anlayışıyla bir arada kullanılmaktadır. Bu kullanım, şehit kavramının tarihsel süreçte geçirmiş olduğu semantik evreleri de göstermektedir[138].

AK Parti'nin Osmanlı ve İslami adlandırmaları, 15 Temmuz darbe girişiminin önlenmesinden sonra, Şehitlik sıfatıyla bir arada anlamlandırılmıştır:

> Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi için hazırlanan kitaplarda, Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarının yanı sıra 15 Temmuz da 'cihada' örnek gösterilmektedir…. Kitaplarda, "Cihadın anlamı milletin inancı, varlığı, vatanı, bekası ve hürriyeti için yapılan silahlı mücadeledir" tanımlaması yapıldı… MEB 'cihat' için ayrıca "Dini emirleri öğrenip, ona göre yaşamak", "İslam'ı tebliğ etmek", "Bir ömür boyu Allah'ın rızasını kazanma gayretinde olmak" tanımlamalarını da kullandı (Cumhuriyet, 18.03.2020).

15 Temmuz darbe girişimine karşı "cihat" yaparken yaşamını yitirenler, şehitlik sıfatıyla şehirsel mekânda anılmıştır. Tablo 49'daki; *15 Temmuz Şehitleri (Meydan), Şehit Ömer Halisdemir (Bulvar), Şehit Köksal Kaşaltı (Lise), Şehit Feramil Ferhat Kaya (Lise), Şehit Abdullah Tayyip Olçok (Lise), Şehit Mehmet Şengül (Lise), Şehit Volkan Canöz (Lise), Şehit Ahmet Özsoy (Lise), Şehit İbrahim Ateş (Lise), Özel Hareket Şehitleri (Lise)* ve *Şehit Erhan Dural (Lise)* 15 Temmuz darbe girişiminin sembolik adlarıdır.

Tablo 49: Örnekleme Dâhil Edilen Şehit Adları

Cadde	Bulvar	Meydan	Lise		
Şehit Pilot Fatih Korçam (2009)	Şehit Ömer Halisdemir (İrfan Baştuğ Caddesi) (2016)	15 Temmuz Şehitleri (2016)	Şehit Köksal Kaşaltı (2016)	Şehit Feramil Ferhat Kaya (2016)	Şehit Abdullah Tayyip Olçok (2016)
Şehit Oğuz Kaan Usta (2018)			Şehit Volkan Canöz (2016)	Şehit Ahmet Özsoy (2016)	Şehit Mehmet Şengül (2016)

[138] Nitekim şehit kavramı; İslami yazında da farklı şekillerde yorumlanmakta ve tartışılmaktadır (Öz, 2014, s. 31/80).

Şehit Harun Parlak (2018)			Şehit Mehmet Coşkun Kılıç (2017)	Şehit Özgür Kara (2017)	Şehit Furkan Yayla (2017)
			Şehit Tümgeneral Aydoğan Aydın (2018)	Şehit İbrahim Ateş (2018)	Şehit Resul Ekrem Gökdoğan (2018)
			Şehit Sadettin Demir (2018)	Şehit Mehmet Karakaşoğlu (2018)	Özel Harekât Şehitleri (2019)
			Şehit Erhan Dural (2019)	Şehit Zafer Çalışkan (2019)	Şehit Hüdai Arslan (2020)

Kaynak: Ankara Kılavuzu, 2004; Ankara Şehir Planı, 2006; Ankara Kent Planı, 2009; Ankara Şehir Planı, 2014; Ankara İmar Planı, 2019; https://www.ankara.bel.tr/degisen-cadde-ve-sokak-isimleri (Erişim Tarihi: 20.09.2022)

15 Temmuz darbe girişimine karşı yapılan mücadele, Erdoğan'a göre, yüksek iman gücünün bir sonucudur:

> Partisi, siyasi fikri, inancı ne olursa olsun, tankların karşısında dikilen her bir vatandaşım benim gözümde Mehmet Akif'in ifade ettiği gibi: "İmandır o cevher ki İlahi ne büyüktür, /İmansız olan paslı yürek sinede yüktür." Onlar gerçekten o imanlarıyla o tankların karşısında durdular ve şahadete koştuklarını haykırdılar[139].

Bu yüzden 15 Temmuz darbe girişimine karşı gerçekleştirilen halk mücadelesi, Çanakkale ruhunun bir devamıdır: "100 yıl önce, artık ayağa kalkamaz denilen milletimizin Çanakkale'deki, Kutü'l Amare'deki şahlanışından aldığımız güçle İstiklal Harbimizi verdik ve başarıya ulaştırdık…. (15 Temmuız) Onlarca insan vurulduğu halde saatlerce bulunduğu yeri terk etmeyen vatandaşlarımın her biri İstiklal Harbi kahramanlarımızın torunları olduklarını ispatlamışlardır"[140]. Çanakkale Savaşı ve İstiklal Harbi'nin 15 Temmuz darbe girişimi üzerinden somutlaştırılması, milli mücadele döneminin şimdide (yeniden) üretildiği anlamına (gösterilen) gelmektedir.

15 Temmuz'a karşı mücadele eden Müslüman Türk milleti, Kurtuluş Savaş'ında mücadele eden "Müslüman Türk milletinin torunları olması", geçmişin homojenleşmesini sağlamaktadır. Çanakkale Savaş'ında sadece Müslüman Türkler

[139] Millete Hitap (19.07.2016). https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/47677/millete-hitap (Erişim Tarihi: 01.11.2020).
[140] Millete Hitap (19.07.2016). https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/47677/millete-hitap (Erişim Tarihi: 01.11.2020).

değil Almanlar, gayrimüslimler ve Araplar da mücadele etmiştir. Bu bağlamda şimdiki bir olay (15 Temmuz) üzerinden geçmişteki bir olayı (Çanakkale) açıklama girişimi, şimdi ile geçmişi özdeşleştirmektedir. Tam da bu özdeşlikler üzerinden ulusal tarih anlatısı yeniden yorumlanmaktadır. Buna göre İstiklal Savaşı'ndaki ya da Çanakkale'deki milli ruhu anlamak istiyorsanız, 15 Temmuz'daki milli ruha bakmanız yeterlidir. Buradaki milli ruh, "iman kudreti"ni ifade etmektedir. Dolayısıyla, geleneksel ulusal tarih anlatısının milli mücadeleyi "liderlik kültü" (Atatürk) üzerinden yorumlama biçimi, şimdiki zamanda (15 Temmuz) "milli ruh ve iman kudreti" çerçevesinde yeniden kurgulanmaktadır. Bu kurguda 15 Temmuz, Türk tarihinde yaşanan kurtuluş mücadelelerinin bir arketipi olarak sunulmaktadır.

15 Temmuz'un önemi, yaşanılan bir toplumsal hafıza olmasından ileri gelmektedir (Halbwachs, 2019). Çünkü İstiklal Harbi veya Çanakkale Savaşı, "tarihsel hafıza" figürleridir (Assmann, 1995) ya da Pierre Nora'nın (2006) ifadesiyle, "hafıza mekânları"dır. Fakat "yaşanan hafıza" olarak 15 Temmuz, "toplumsal hafıza" ve "toplumsal kimlik"in inşasında ve geçmişin şimdide icat edilmesi anlamında, önem kazanmaktadır. Dolayısıyla kendini geçmişte karşı-hafıza kutbunda konumlandıran AK Parti, şimdiki zamana egemen olması bakımından "iktidar hafızası" ya da "kurucu-hafıza" konumundadır.

5.2. AK PARTİ'NİN ADLANDIRMA PRATİKLERİNİ SINIFLANDIRMAK

Tek-partili yıllardaki "ulus" söylemi, AK Parti döneminde "millet" vurgusuyla yer değiştirmiştir. AK Parti'nin İslam, Osmanlı ve Şehitlik kavramlarına yönelik açıklamalarının temeli, "millet" söylemine dayanmaktadır. Bu yüzden AK Parti'nin adlandırma pratikleri, "millet" kavramı bağlamında sınıflandırılmıştır (Tablo 50). Bu sınıflandırmadaki her birim, birbiriyle iç içe geçen olgular bütünü olarak görülmelidir.

Tablo 50: Örnekleme Dâhil Edilen Adların Sınıflandırılması (2004-2020)

Ulusal Savaş ve Kahramanları		
1071 Malazgirt	Osmangazi (2)	Gazneli Mahmut
Kılıçarslan	Seyyid Battalgazi	Yıldırım Beyazıt
Fetih	Fatih Sultan Mehmet	Kanuni
Selim (4)	Zeytindalı	15 Temmuz Şehitleri
Özel Hareket Şehitleri	Şehit Feramil Ferhat Kaya	Şehit Ahmet Özsoy
Şehit Abdullah Tayyip Olçok	15 Temmuz Kızılay Milli İrade	Şehit Volkan Canöz

Şehit Mehmet Şengül	Şehit İbrahim Ateş	Şehit Köksal Kaşaltı
Şehit Erhan Dural	Demokrasi	
Milli Köken		
Anadolu (2)	Gazze	Cidde
Kosova	Selçuklu (2)	Kerkük
Hicaz	Semerkand	
Milletin Bürokratları		
Naim Süleymanoğlu	Erol Kaya	Nuri Paşa
Hasan Celal Güzel	Mustafa Asım Köksal	Ecevit
Mahir İz	Erbakan (3)	Adnan Kahveci
Milletin Sanatçıları		
Mehmet Akif Ersoy (2)	Necip Fazıl Kısakürek	Şeref Taşlıova
Hoca Ahmet Yesevi (3)	Mevlana	Hacı Bayram
Lokman Hekim	Kadızade Rumi	Prof. Dr. Aziz Sancar
Gabdulla Tukay	Neşet Ertaş	Prof. Dr. Fuat Sezgin
İbn-i Sina	Mimar Sinan	Sami Efendi
Abdürrahim Karakoç	Farabi	Süheyl Ünver
Safahat		
Milletin Dini Liderleri		
Celalettin Ökten	Abdullah Faruki	Mehmet Zahit Kotku
Galip Hasan Kuşçuoğlu	Hocalı	Şeyh Şamil

Kaynak: Ankara Kılavuzu, 2004; Ankara Şehir Planı, 2006; Ankara Kent Planı, 2009; Ankara Şehir Planı, 2014; Ankara İmar Planı, 2019; https://www.ankara.bel.tr/degisen-cadde-ve-sokak-isimleri (Erişim Tarihi: 20.09.2022)

AK Parti'nin "millet" vurgusu, iki kaynaktan beslenmektedir. Birincisi, geleneksel Osmanlı millet anlayışıdır. Bilindiği gibi, "Osmanlı toplumunun siyasal ve sosyal ıstılahında millet kelimesi, dini toplulukları tanımlamaktadır" (Alpman, 2018, s. 125). Farklı etnik toplulukların İslam dininden olmaları, "millet" için yeterli bir kriterdir. Bu anlamıyla millet, "ümmet" demektir. Erdoğan'ın söylemlerinde millet ve ümmet kimi zaman eş anlamlı kimi zaman ise farklı şekillerde kullanılmaktadır. Erdoğan "Milletimizin ve ümmetin şerefi ve namusuna halel gelmemesi için canımız pahasına çalışacağız"[141] derken, millet ve ümmeti iki farklı şekilde kullanmaktadır.

[141] Erdoğan'ın "Üsküdar Mitingi Konuşması". https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/102569/-milletimizin-ve-ummetin-serefi-ve-namusuna-halel-gelmemesi-icin-canimiz-pahasina-calisacagiz- (Erişim Tarihi: 09.09.2022).

Burada millet, Türkiye'deki Müslümanları kapsarken, ümmet ise dünyadaki tüm Müslümanlara vurgu yapmaktadır. Erdoğan, Osmanlı'nın halifelik makamıyla dünyadaki tüm Müslümanların temsilcisi olma vasfının, AK Parti aracılığıyla devam ettirdiklerini ima etmektedir. Dolayısıyla Erdoğan, "…milletle ümmetin dilsel kökenindeki eşanlamlıktan istifade ederek, 'ümmet' demeden ümmet kimliğine selam veren; o selamlamadan da yine bir 'lider ülke' (Osmanlı) misyonu çıkartan bir söylem" (Bora, 2018a, s. 199) kullanmaktadır.

İkinci kaynak ise, "milli irade" olarak "millet" söylemidir. Millet söyleminin siyasal dildeki görünümü olan "milli irade", DP iktidarıyla birlikte milliyetçi muhafazakâr partilerin lügatine girmiştir. Menderes, millet iradesi ile demokrasiyi, çoğunluğun oyunu alıp iktidara gelmekle eş değer görmekteydi (Türk, 2018, s. 34/37). Milliyetçi muhafazakâr partilerin söylemlerinde milli irade, iktidar uygulamalarının meşru zeminini oluşturmaktadır. Bu bağlamda millet iradesini tescilleyen seçimler ise şiddet, sansür, parti kapatmaları ve yolsuzluklarının yeniden onaylandığı, nicel (çoğunlukçu) demokrasinin bir aracına dönüşmektedir (Demirel, 2021; Eroğlu, 2019).

Menderes millet iradesi vurgusunu, CHP'nin tek-partili yıllardaki otoriter uygulamalarından hareketle temellendirmektedir. Bu bakımdan, millet iradesi olarak "millet" söylemi, popülizme kapı aralamaktadır. Buradaki popülizm ifadesi, "halkı cezbetmek, olabildiğince fazla yurttaşın anlayabileceği bir hikâye anlatmak ve 'sıradan halkın' nasıl düşündüğüne ve nasıl hissettiğine duyarlı olmak" (Müller, 2017, s. 14) anlamında kullanılmaktadır. Menderes'in "Yeter, söz milletindir" ve "Hizmetinizdeyiz"; Demirel'in "Çoban Sülü" lakabı ve "Ben sizin içinizden çıktım"; Özal'ın "millet için hizmet adamı" gibi söylemler, milliyetçi muhafazakâr popülizmin en somut ifadeleridir. Menderes'ten Özal'a kadar devam eden "millet" temelli bu popülist çizgi, AK Parti tarafından da devam ettirilmektedir. Erdoğan AK Parti'nin I. Olağan Büyük Kongresi'nde şunları dile getirmiştir:

> AK Parti sadece ama sadece millete dayanan bir partidir. AK Parti'nin mayasını millet atmıştır. AK Parti'nin hamurunu millet yoğurmuştur. AK Parti'nin kumaşını millet dokumuştur… AK Parti milletimizin müştereklerinden oluşmuş ma'şeri vicdanın sesidir… Milletimizin ortak değerlerinden hareket ettik, siyasi zeminimizi milletimizin kale gibi durduğu yer olarak tanımladık (Türk, 2018, s. 227).

Erdoğan'ın son yirmi yıldaki konuşmalarına bakıldığında, milli irade olarak millete dair bir dizi açıklamasının olduğu görülmektedir. Milli irade, Erdoğan'ın 'benim milletim' vecizesi üzerinden temellendirdiği, "biz-onlar" ayrımına dayanmaktadır. Ankara'daki bir mitingde Erdoğan; "Taksim Gezi Parkı'ndakiler millet de, buradakiler ne?" diye sorduktan sonra, "asıl millet burada toplananlardır" cevabını vermiştir (Bora, 2018a, s. 41). Bu anlamıyla millet, AK Parti'ye oy veren ve AK Parti uygulamalarını onaylayan kesimleri kapsamaktadır. 'Öteki millet' ise dışlayarak-içerme yöntemiyle, "dış güçlerin oyunana gelmemeleri için hak davasına" davet edilen kesimdir.

AK Parti'nin millet tahayyülü, Osmanlı ve İslam göstergeleriyle bir arada düşünüldüğünde, millet; hak davasını yürüten lidere, koşulsuz bir şekilde itaat etmesi gereken bir kitledir. Dış güçlerle, dış mihraklarla ve üst akılla mücadelede eden lider, İslam davasının da temsilcisidir. Şehirsel mekânın İslam ve Osmanlı göstergelerinden hareketle dizayn edilmesi bu mantıksal çerçeveyle örtüşmektedir. Aşağıdaki adlara yönelik yapılan göstergebilimsel analizler, bu çerçeveyi daha görünür kılmaktadır.

5.2.1. Milli Savaş ve Kahramanları

Tek-parti rejiminin "ulusal savaş ve kahramanları" kategorisi, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'nün doğrudan yürüttükleri ve kazandıkları savaşları kapsamaktadır. Tek-partiden farklı olarak AK Parti'nin "milli savaş ve kahramanları" kategorisi; Selçuklu hükümdarları, Osmanlı padişahları, 15 Temmuz darbe girişimi ile tüm savaşların söylemsel temelini oluşturan Zeydindalı ve Demokrasi adlarından oluşmaktadır (Tablo 50).

İslami literatürde Zeytindalı, tufan sonrasında Hz. Nuh'un suların çekilip çekilmediğini öğrenmek için göndermiş olduğu güvecinin gagasında zeytin dalıyla dönmesine mukabil zeytin dalı, karadaki yaşamın sembolü olarak yorumlanmaktadır. "Zeytin dalı bu hâliyle umudu ve yeni bir hayatın başlangıcını temsil etmektedir. Buna göre, zeytinin olduğu yerde daima ümit ve yaşam vardır" (Saçlı, 2020, s. 224). Bu anlamıyla Zeytin Dalı Hareketi[142], Suriye'de yeni bir yaşamın inşasını sembolize eden

[142] Diyanet İşleri Başkanı Erbaş yaptığı açıklamada, "Bu akşam bütün camilerimizde yatsı ve sabah namazı öncesi veya sonrası Fetih Suresi okunacak, ordumuza ve milletimize dua edilecektir" dedi (Sputniknews, 20.01.2018).

İslami bir anlama sahiptir. Zeytin Dalı Hareketi sonrasında Erdoğan, şöyle bir açıklama yapmıştır: "Zeytin bizim inancımızda çok güçlüdür. Bu aynı zamanda özgürlüklerin de müjdecisidir. İşte biz de bunu zeytin dalı olarak kullanırken dedik ki, toparlayalım, kucaklayalım böyle bir özgürlük adımını atalım" (CNN Türk, 11.12.2018). Bu bağlamda Zeytin Dalı'nı, Amerika'nın Orta Doğu'ya "özgürlük ve demokrasi" vaadi üzerinden yaptığı müdahalelerin, İslami bir yorumu olarak görülebilir. Ayrıca bu durum, Fetih (İstanbul'un Fethi) ve 1071 Malazgirt Muharebesi gibi eski savaşların, Zeytindalı imgesi üzerinden düşünülmesine de imkân tanımaktadır.

1071 Malazgirt göstergesi, 1970'lerde Aydınlar Ocağı başta olmak üzere milliyetçi muhafazakâr entelijansiyanın önemle vurguladığı, tarihsel bir olayı temsil etmektedir. "Osman Turan, İbrahim Kafesoğlu ve Mehmet Altay Köymen, Malazgirt'i milatlaştıran milliyetçi-muhafazakâr tarihyazımının kurucularıdır" (Kafesoğlu, 1999, s. 184; Bora, 2018a, s. 208). Burada Malazgirt göstergesi; Türklük ile İslam'ın eklemlendiği tarihsel miladı temsil etmektedir. Bu tarihsel milat, Türk tarihinin miladı değildir. Türklük ile İslam'ın eklemlendiği milattır. 1970'lerin siyasal ve toplumsal atmosferi çerçevesinde bakıldığında burada, hem milliyetçileri hem de İslamcıları bir araya getiren, yeni bir ideolojik tarih hattı kurulmaktadır. Malazgirt'in kazanılması, "Türklere içkin olan savaşçı ve özgürlükçü karakterin" (beden) bir sonucu iken İslam, Türklerin savaşçı bedenindeki "iman gücünü" (ruh) temsil etmektedir.

1971 yılında, Malazgirt'in 900. Yıldönümü vesilesiyle, özel paralar, madalyalar ve posta pulları hazırlanmıştır. Ayrıca milliyetçi muhafazakâr cenahın, "Malazgirt'i Dumlupınar'a rakip çıkarmaya dönük bir hamleleri de olmuştur" (Bora, 2048, s. 207). Bu hamle; Osman Turan gibi milliyetçi-muhafazakâr kesimlerin, tek-partinin laiklik ve liderlik kültü üzerinden temellendirdiği kurtuluş-kuruluş söylemine yönelik eleştirilerini içermektedir. Ancak AK Parti'nin "1071 Malazgirt Zaferi"ni devlet erkânının katıldığı büyük kutlamalara dönüştürmesi, Dumlupınar ya da İstiklal Harbi'yle rekabete girmenin yanında, Dumlupınar veya İstiklal Harbi'nin "1071 Malazgirt" söylemi üzerinden (şimdide) yeniden anlamlandırma (gösterilen) gayesini taşımaktadır. İslam temelli bu yeniden anlamlandırma girişimi, Erdoğan'ın "Anadolu'nun Fethi Malazgirt 1071 Töreninde Yaptığı Konuşma"da açıkça görülmektedir:

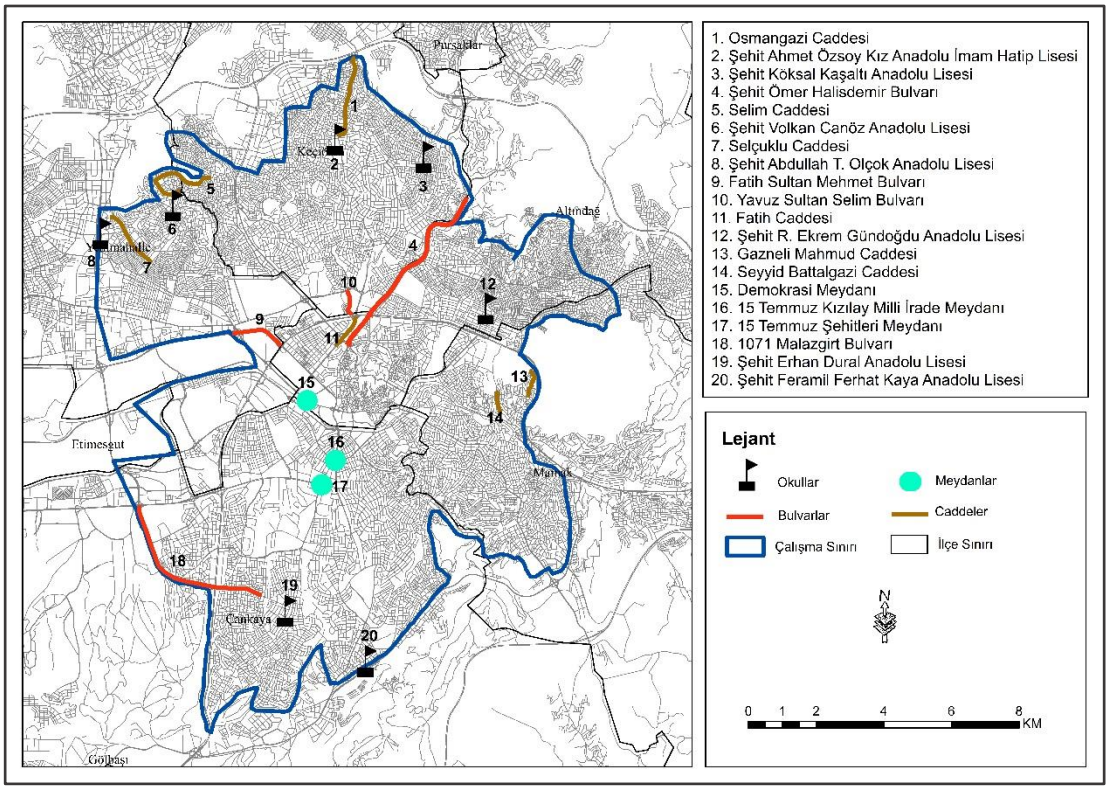
948 yıl önce Malazgirt'te kendisinden kat be kat fazla sayıdaki düşmanın üzerine imanından aldığı güçle yürüyen ecdadı, evet bir de şairin diliyle selamlamak istiyorum. Hazır mıyız?

Tekbirlerle yürüdü kalbi Yasin bir ordu
Ordu secdeye varmış, toprak şükrediyordu
Ezan, bayrak uğruna şehadet bugün hutbe
Peygamberin aguşuna varmak en büyük rütbe
Gökte yer sarsılırken Allah'u Ekberlerle
Bizans'ın kalkanları delindi tekbirlerle.
Vatan bir seccadedir ve secdedir şehadeti
Şehitlerin secdesi seccadeye emanet
Biz buna vatan deriz, secde sahibi Rahman
Emanet Asım'larda, rahat uyu Alparslan
Bitmedi bitmeyecek o gün başlayan bu cenk
Ezanların kesilmeyecek kıyamete dek.[143]

1071 Malazgirt, AK Parti'nin şimdiki İslami söylemi çerçevesinde şehirsel mekânda anılmaktadır. Bu bağlamda Erdoğan, "Cumhuriyetimizin 100. yılı da bizimdir, İstanbul'un fethinin 600. yılı da bizimdir, Malazgirt Zaferinin 1000. yılı da bizimdir, Hicret'in 1500. yılı da bizimdir[144] derken, İslami ilkelerin ön plana çıkarıldığı bir ulusal/milli tarih anlatısına vurgu yapmaktadır. Milli-İslami tarih vurgusuna; *Gazneli Mahmut, Kılıçarslan, Seyyid Battalgazi, Osmangazi, Yıldırım Beyazıt, Fatih Sultan Mehmet, Kanuni* ve *Yavuz Sultan Selim* de dâhildir.

[143] Erdoğan'ın "Malazgirt Zaferi'nin 948. Yıldönümü Kutlama Programında Yaptıkları Konuşma". https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/109350/malazgirt-zaferi-nin-948-yildonumu-kutlama-programinda-yaptiklari-konusma- (Erişim Tarihi: 05.04.2022).
[144] Erdoğan'ın "Malazgirt Zaferi'nin 950. Yıl Dönümü Programı'nda Yaptıkları Konuşma". https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/130179/malazgirt-zaferi-nin-950-yil-donumu-programi-nda-yaptiklari-konusma (Erişim Tarihi: 05.07.2022).

Şekil 23: Milli Savaş ve Kahraman Adlarının Şehirsel Dağılımı

Milli savaş ve kahramanları kategorisinde yer alan *Fatih Sultan Mehmet, Fetih* ve *Yavuz Sultan Selim* göstergeleri, AK Parti'nin şehirsel toponimi uygulamalarında yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul Fethi'ni ön plana çıkaran bu toponimik uygulamalar, alternatif bir ulusal kimlik inşasına yöneliktir (Koyuncu, 2014, s. 90). İslam temelli bu kimlik inşasında Fatih Sultan Mehmet'in önemi, Erdoğan'ın şu ifadelerinde yer almaktadır: "Bu şehri ezanla, namazla buluşturan Fatih Sultan Mehmet Han'dır. Bu şehri Müslümanlıkla buluşturan dili dualı, alnı secdeli, yüreği imanlı Fatih'in ordusudur"[145]. Diğer yandan Şiiliğe karşı sünni İslami inancı Doğu yönünde genişleten Yavuz Sultan Selim, Ankara şehrinin coğrafi peyzajında en çok kullanılan adlardan biri olmuştur. Dolayısıyla sosyal hafızanın mekânsallaştırılmasına yönelik bu siyasi müdahaleler, kamusal alanda kimin geçmiş "yorumunun" (gösterilen) hüküm sürmesi gerektiği ilkesi üzerinden, yeni bir kimlik inşasını içermektedir (Till, 2003, s. 290).

[145] Erdoğan'ın "İstanbul'un Fethi'nin 562. Yıl Dönümü Kutlamalarında Yaptıkları Konuşma". https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/32584/istanbulun-fethinin-562-yil-donumu-kutlamalarinda-yaptiklari-konusma.html (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Daha önceki sayfalarda dikkat çekildiği gibi AK Parti, tarihsel kişi ve olayları temsil eden göstergelere, *gösterilen* (anlam) üzerinden müdahale ederek hegemonya kurmaktadır. Anlamın sabitlenmesine yönelik bu girişimler, mekânı sürekli olarak sosyal çekişmelerin yaşandığı yerlere dönüştürmektedir (Massey, 1994, s. 5). Bu bağlamda Erdoğan, 15 Temmuz darbe girişimiyle ilgili şunları söylemektedir.

> 15 Temmuz sıradan bir darbe girişimi değildir. Arkasında çok büyük hesapların olduğu, gerçekleştiğinde ülke ve millet olarak bambaşka mecralara sürükleneceğimiz tarihi bir kırılma noktasıdır. Malazgirt'te, Kosova'da, Niğbolu'da. İstanbul'un fethinde, Çanakkale'de, İstiklal Harbi'nde, Cumhuriyet tarihi boyunca neredeyse kesintisiz verdiğimiz terörle mücadelede ne olmuşsa 15 Temmuz'da o olmuştur. 15 Temmuz, bu topraklarda yaşadığımız asırlar boyunca verdiğimiz varlık yokluk mücadeleleri zincirinin en son halkasıdır. Her kim 15 Temmuz'u küçümsemeye, önemsizleştirmeye, itibarsızlaştırmaya, karikatürleştirmeye çalışıyorsa bilin ki, amacı işte bu derin tarihi anlamı gölgelemek, gözlerden kaçırmaktır (Sabah, 16.07.2020).

15 Temmuz darbe girişimini temsil eden göstergeler, geçmişteki kurtuluş mücadeleleri üzerinden anlamlandırılmaktadır. Bu anlamlandırmadaki kritik nokta, geçmiş ile şimdi arasındaki ayrımların ortadan kaldırılıp, şimdinin geçmişe homojen bir ayna tutmasında ortaya çıkmaktadır. Örneğin Erdoğan'a göre, "15 Temmuz, 1912'den 1923'e kadar geçen kısa sürede 5'te 1'e düşen topraklarımızdan elimizde kalan son parçanın işgali teşebbüsüydü", bu nedenle "15 Temmuz, Türk Milletinin İkinci Kurtuluş Savaşı'dır"[146]. Şehit Ömer Halisdemir, Şehit Köksal Kaşaltı, Şehit Ahmet Özsoy, Şehit Feramil Ferhat Kaya, Şehit Volkan Canöz, Şehit Abdullah Tayyip Olçok, Şehit Mehmet Şengül, Şehit İbrahim Ateş, Özel Hareket Şehitleri ve Şehit Erhan Dural, ikinci kurtuluş savaşının şehitleridir.

Kurtuluş savaşının şimdiki egemen ideolojiye göre yeniden yorumlanması, yeni bir milli tarih anlatısı üzerinden, toplumsal hafızanın yeniden inşasını sağlama amacını taşımaktadır. Kamusal yer adlarının buradaki önemi, gündelik dile geçmişin şimdide inşa edilmiş yeni bir versiyonunu sunmasıdır (Azaryahu, 1996, s. 312). Gündelik dile sunulan göstergeler, hâlihazırda televizyon ve okul ders kitaplarında öğretilen bilgileri de kapsadığı için milli bir habitusun inşasını hem kolaylaştırmakta hem yeniden üretmektedir. Bu yeniden üretim, Erdoğan'ın şu sözlerinde okunabilir:

---

[146] Erdoğan'ın "27. Muhtarlar Buluşması"ndaki konuşması. https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/52441/15-temmuz-turk-milletinin-ikinci-kurtulus-savasidir (Erişim Tarihi: 06.18.2022).

"Ankara, ülkemizde adeta kurtuluş günü olmayan ender şehirlerimizden biriydi. 15 Temmuz, Türkiye'nin tamamıyla birlikte Ankara'nın da kurtuluş günüdür" (Haberler, 11.08.2022). Burada tek-partinin icat ettiği Ankara, 15 Temmuz'un kurtuluş günü ilan edilmektedir. Mustafa Kemal'in 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelmesiyle özdeşleştirilen "Ankara'nın Kurtuluşu", Erdoğan'ın 15 Temmuz'da bombalanan meclise gelmesi üzerinden, yeniden anlamlandırılmaktadır. Bu durum şehirsel mekânda verilen bellek mücadelesinin örneklerinden biridir.

5.2.2. Milli Köken

Tek-partinin paganist Orta Asya köken miti, AK Partili yıllarda İslam temelli bir anlatıyla yer değiştirmiştir. AK Partili yıllarda milli köken anlatısı, *Anadolu (Caddesi ve Meydanı)* ve *Selçuklu (Caddesi)* göstergeleri üzerinden şehirsel mekâna yansıtılmaktadır. Anadolu göstergesinin AK Partili yıllardaki anlamı, *1071 Malazgirt* teması ekseninde, *Selçuklu* göstergesine bağlanmaktadır. Erdoğan'a göre "Malazgirt, bu coğrafyada kazandığımız diğer tüm zaferlerin ilk adımıdır"[147]. Malazgirt, Anadolu'nun "Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasının" miladıdır. Bu yüzden AK Partili yıllarda Selçuklu, Malazgirt ve Anadolu adları, İslam yoğunluklu bir temayla ön plana çıkmaktadır. Erdoğan, "Malazgirt Zaferi'nin 951. Yıl Dönümü Programı"nda toplanan kalabalığa, şöyle seslenmektedir:

> Bizans ve Selçuklu ordusu Malazgirt'te karşı karşıya geldiğinde İslam dünyasının dört bir yanında Sultan Alparslan'ın zaferi için dualar ediliyordu. İki ordunun Malazgirt Ovası'nda karşılaştığı günün sabahı Sultan Alparslan, komutanlarının önünde şu duayı ediyordu, 'Kardeşlerim, ey Allah'ım sana müvekkil oldum ve bu cihatla sana yaklaştım. Senin katında secdeye kapanıyor ve yalvarıyorum. Eğer içtenliğimi kabul ediyorsan düşmanlara karşı bu cihatta bana yardım et ve beni muzaffer kıl' Sultan Alparslan bu duanın ardından tıpkı bugünkü gibi bir cuma günü namazı müteakip ölürsem kefenim olsun dediği beyaz elbisesi ile atının kuyruğunu bizzat bağlayıp ordusunu hücuma kaldırmıştır[148].

Erdoğan konuşmasının devamında, Malazgirt fethinin Anadolu toprakları için "güven, hakkaniyet ve adalet" (Zeytindalı) açısından önemli sonuçlar doğurduğunu belirttikten sonra, fetihin anlam ve önemine dikkat çekmektedir: "Fetih, toprakların ve

[147] Erdoğan'ın Malazgirt Zaferi'nin 951. Yıl Dönümü Programı'nda yaptığı konuşma https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/139251/-malazgirt-bu-cografyada-kazandigimiz-diger-tum-zaferlerin-ilk-adimidir- (Erişim Tarihi: 11.10.2022).
[148] a.g.e. (Erişim Tarihi: 11.10.2022).

toplumların adalet, hakkaniyet, iman ve cesaret mayasıyla harmanlanması demektir. Bunun için de bizim medeniyetimiz bir fetih medeniyetidir"[149]. Dolayısıyla Anadolu'nun fethini temsil eden Malazgirt, Türklerin milli köken anlatısının başlangıcıdır. Bu yüzden Erdoğan Malazgirt'teki anmada şunları dile getirmiştir: "Malazgirt'i hatırlamak demek, kim olduğumuzu hatırlamak demektir. Kim olduğumuzu hatırlamak demek, niçin burada bulunduğumuzu hatırlamak demektir".

Erdoğan, Anadolu göstergesinin milli köken anlatısındaki önemini, Ömer Öztürkmen'in "Malazgirt Marşı" ile özetlemektedir:

> Bir cuma sabahı Allah'a karşı, Malazgirt'te 54 bin er, bestelediler en güzel marşı, Allah'u Ekber, Allahu Ekber, bayrak bayrak fetih müjdesi, parça parça diyar-ı urum, ilk denizlerde ilk seccadesi Alparslan ordularının, Anadolu'm geliyor ışıktan kopmuş askerler, Allah'a uzanmış eller geliyor, kalk ayağa kubbe ol yer ver, göklerce minareler geliyor, onlar ki ilahilerle yıkandılar, kırklarca okunmuş bir namazlı su, vaktiyle dağlardan inen bozkurtlar, şimdi son peygamber ordusu[150].

Şiirde anlaşılacağı üzere milli köken, İslami inançla ve onun adına mücadele etmekle özdeşleşmiştir. Erdoğan'ın son yedi yıl içindeki konuşmalarında, milli kökenin İslamiyet'in ortaya çıkışıyla mühürlendiği görülmektedir[151]. Mekke'den Medine'ye yapılan Hicret, Uhud, Hendek ve Bedir mücadeleleri, milli köken anlatısının temel dayanaklarıdır. Fakat Selçuklu, Malazgirt ve Anadolu göstergelerinin milli köken açısından önemi, hâlihazırdaki milli-devlet sınırları içerisinde kalmış bir bölge olmasından ileri gelmektedir. AK Parti iktidarının şehirsel mekâna yansıttığı milli köken göstergesi, "dindar Anadolu halkı" söylemi üzerinden, toplumsal *ethos*'a yatırım yapmaktadır. Bu anlamıyla Anadolu, İslam temelli eski toplumsal yapının şimdiki zamanda yeniden üretileceği, söylemsel mekânı temsil etmektedir. Diğer yandan bu üretim, farklı dinsel gruplar ve etnik kimlikleri görünmez kılan bir retoriğe dayanmaktadır.

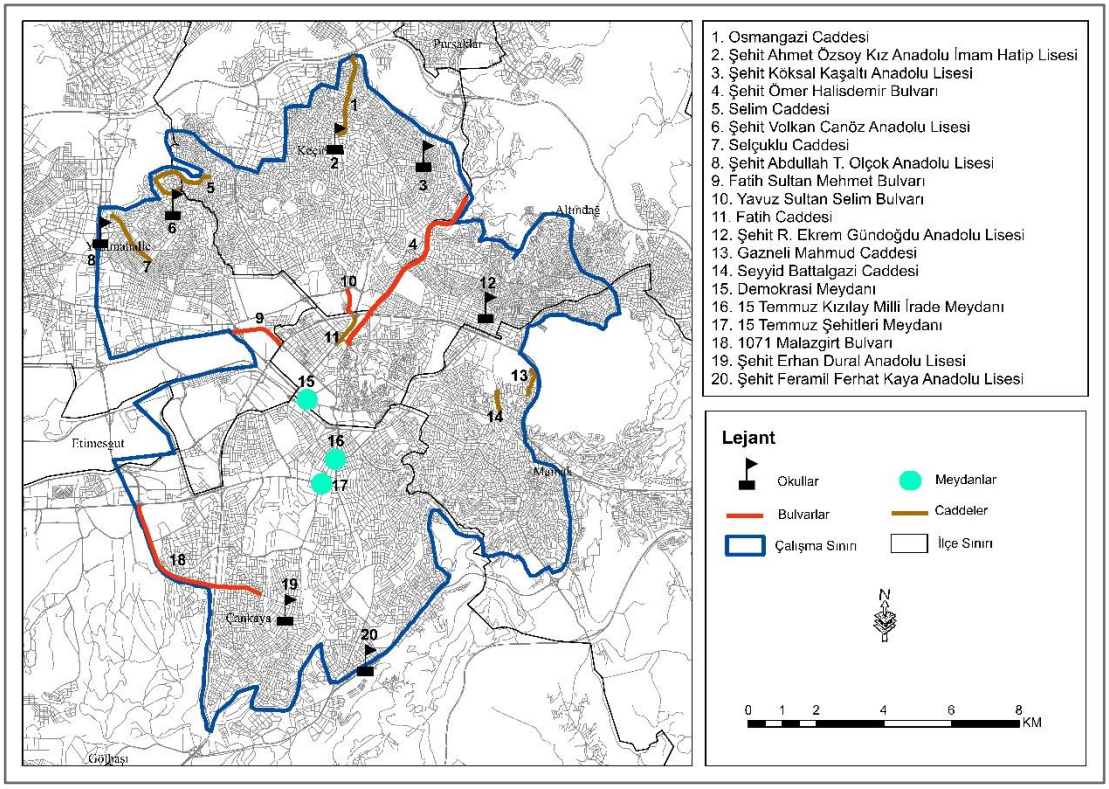
---

[149] Erdoğan'ın Anadolu'nun Fethi Malazgirt 1071 Töreni'nde yaptığı konuşma https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96272/-malazgirt-ruhunu-yasatmayi-basaramazsak-gecmisimizle-birlikte-gelecegimizi-de-kaybederiz- (Erişim Tarihi: 11.10.2022).

[150] Erdoğan'ın Malazgirt Zaferi'nin 951. Yıl Dönümü Programı'nda yaptığı konuşma https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/139251/-malazgirt-bu-cografyada-kazandigimiz-diger-tum-zaferlerin-ilk-adimidir- (Erişim Tarihi: 11.10.2022).

[151] Erdoğan'ın son sekiz yıl içerisinde resmi programlarda yapmış olduğu konuşmalar: https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/konusmalar/?&page=1 (Erişim Tarihi: 11.11.2022).

Şekil 24: Anadolu ve Selçuklu İle İlgili Adların Mekânsal Dağılımı

AK Partili yıllarda milli-sınırlar dışında kalan ancak geçmişteki "kader olaylarının" yaşandığı yerler de, milli köken anlatısının belirleyici göstergeleri olarak sunulmaktadır. Erdoğan'ın vurguladığı gibi, İslami geçmişe sahip ortaklıklarımızdan dolayı, "bizim güvenliğimiz kendi sınırlarımızda değil, nerede tehdit altında bir kardeşimiz varsa onun bulunduğu yerde başlar"[152]. Dolayısıyla *Kosova, Cidde, Hicaz, Gazze, Semekand* ve *Kerkük* adları, bu çerçevede şehirsel mekânda anılmıştır (Tablo 50). Recep Tayyip Erdoğan, *Kosova* ile kurulan dış politika temaslarının anlam ve önemini, şöyle dile getirmektedir:

> Filistin için, Gazze için bu millet gerektiğinde dua etti, gerektiğinde malından koparıp verdi, gerektiğinde de evet, canını ortaya koydu. Aynı şekilde Kosova'nın başı darda olduğunda bu millet her türlü imkânıyla Kosova'nın yanında yer aldı… Biz nasıl Kosova'nın hürriyeti için, siyasi varlığı için mücadele ettiysek, Kosova'daki ecdat yadigârı eserlerin hayata döndürülmesi için de büyük bir seferberlik başlattık. İşte Kosova ziyaretimiz, hem bu ülkeye verdiğimiz

[152] Erdoğan'ın Anadolu'nun Fethi Malazgirt 1071 Töreni'nde yaptığı konuşma https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96272/-malazgirt-ruhunu-yasatmayi-basaramazsak-gecmisimizle-birlikte-gelecegimizi-de-kaybederiz- (Erişim Tarihi: 11.10.2022).

> uluslararası desteğin bir göstergesiydi, hem de kendi kültürümüzün, medeniyetimizin eserlerini sahiplenmenin bir tezahürüydü[153].

Kosova, Filistin ve Gazze; ecdadımızdan bizlere kalan emanetlerdir. Kosova'da milli-kökeni temsil eden "800'ü aşkın Osmanlı eseri var". Aynı durum *Semerkand*, *Cidde* ve *Hicaz* için geçerlidir. Bu bölgeler, milli-kökeni temsil eden İslami değerler deposu olarak sunulmaktadır.

Son olarak AK Partili yıllarda *Anadolu*, Nevzat Tandoğan Meydanı'nın yeni adı olarak şehirsel mekânda anılmıştır. Nevzat Tandoğan adı, Tandoğan'ın hemen intiharı sonrasında (1946), İsmet İnönü'nün girişimleriyle bir meydana verilmiştir. Tek-parti döneminden kalma Nevzat Tandoğan adlarının tamamı, AK Partili yıllarda şehirsel peyzajdan kaldırılmıştır[154]. Tandoğan adlarının şehirsel mekânda kaldırılmasında Nurcuların, aşağıda dile getirdikleri hadisenin etkili olduğu düşünülmektedir:

> Kastamonu'dan Ankara'ya getirilen önemli bir sürgün olan Said Nursi, Vali Nevzat Tandoğan'ın huzuruna çıkartıldı.
>
> Tandoğan, karşısında şapka yerine sarık bağlamış Nursi'yi görünce tepesi atmış ve zorla şapka giydirmeye çalışmıştı.
>
> Bu durumu izzet-i nefsine yönelik bir tecavüz olarak değerlendiren Nursi, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'a "Başından bul!" diyerek beddua etmişti.
>
> Nurcular, Tandoğan'ın intiharı sırasında başını hedef alarak silahı ateşlemesini bu bedduaya yormaktadır (Çelik, 2020).

Değişikliğin nedenlerinden biri bu olsa da, Anadolu adının tercih edilmesinin nedeni, Tandoğan'ın Osman Yüksel Serdengeçti'ye söylediği o meşhur "Öküz Anadolulu" sözünde saklıdır: "Ulan öküz *Anadolulu*! Sizin milliyetçilikle, komünizmle falan ne işiniz var. Milliyetçilik lazımsa onu biz yaparız. Komünizm gerekirse onu da biz getiririz. Sizin iki vazifeniz var: Birincisi, çiftçilik yapıp mahsul yetiştirmek, ikincisi, askere çağırdığımızda gelmek..." (Çelik, 2020). Dolayısıyla, Said

---

[153] Recep Tayyip Erdoğan'ın 9 Kasım 2010 tarihli AK Parti grup toplantısında yaptığı konuşma https://tr.wikisource.org/wiki/Recep_Tayyip_Erdo%C4%9Fan%27%C4%B1n_9_Kas%C4%B1m_2010_tarihli_AK_Parti_grup_toplant%C4%B1s%C4%B1nda_yapt%C4%B1%C4%9F%C4%B1_konu%C5%9Fma (Erişim Tarihi: 11.11.2022).

[154] Nevzat Tandoğan Caddesi de 2018 yılında, Zeytindalı Caddesi şeklinde adı değiştirilmiştir.

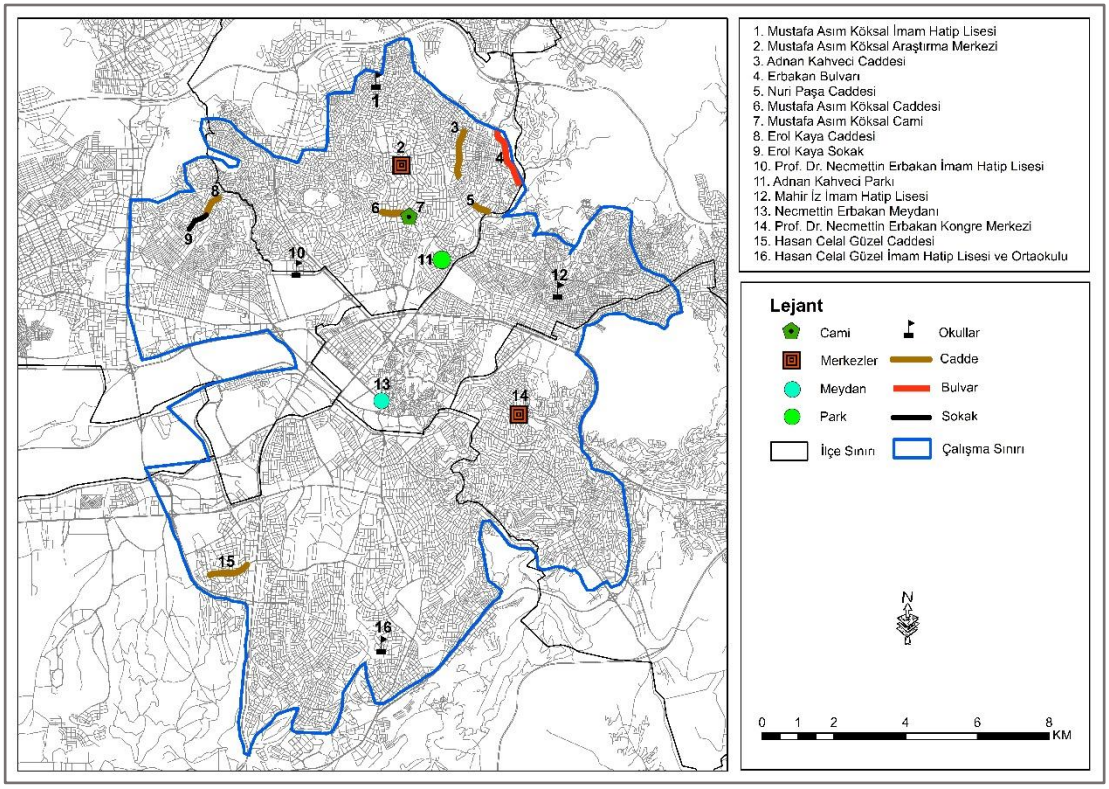
Nursi ve onun takipçisi olan "dindar Anadolu halkının" hor görülmesinden ötürü, Tandoğan adları şehirsel peyzajdan silinmiştir.

5.2.3. Milletin Bürokratları

AK Partili yıllarda, milliyetçi-muhafazakâr gelenekten yetişmiş bürokrat adları şehirsel mekânda anılmıştır. *Mustafa Asım Köksal (Cadde), Nuri Paşa (Cadde), Mahir İz (Lise)* ve *Necmettin Erbakan (Lise, Bulvar, Meydan)* adları, İslami kimlikleriyle şehirsel mekânda yer almaktadır (Şekil 25). Nuri Paşa (1803-1856), Kars sancağı kaymakamlığı, Urfa, Muş ve Mardin mutasarrıflıklarında görev yapmıştır. Mevlânâ, Abdülkâdir Geylânî, Şeyh Hâlid ve muhtelif devlet adamları için yazdığı kasideleriyle tanınmıştır (Beysanoğlu, 1996, s. 323). Kendisinden daha yüksek kademelerde bulunan görevliler için yazmış olduğu kasidelerin yanı sıra, kendi astlarına da İslam ve Osmanlı devlet geleneğinin kutsallığı üzerinden yaptığı konuşmalarla bilinmektedir.

Nuri Paşa gibi Mahir İz de güzel sohbetleri ve iyi hatipliğiyle tanınmaktadır. İz, TBMM'de Mustafa Kemal ve etrafındakilerin oluşturmuş olduğu Birin Grup'a karşı İkinci Grup'un şef kâtipliğini yapmıştır. Ankara'nın hükümet merkezi olacağının anlaşılması üzerine meclisteki görevinden ayrılmış ve Sultanselim'deki İmam-Hatip Mektebi'nin tarih hocalığına tayin edilmiştir. Milliyetçi-muhafazakâr eğilimlere sahip Mahir İz; İslam Enstitüsü, İmam-Hatipler gibi İslami kurumların ayakta kalması için mücadele etmiş ve İslami İlimler Araştırma Vakfı'nın kurucuları arasında yer almıştır (Öz, 2021, s. 58). Hem Nuri Paşa hem de Mahir İz, İslami yönleri ağır basan münevverler olarak, örnek alınması gereken "ideal-bürokratik tip"lerdir. Buradaki ideal-tip kavramı, Max Weber'in "yasal-ussal bürokrasi"sinden beslenen memurlardan ziyade, tek-partinin ve AK Parti'nin yeni "kimlik söyleminin göstergeleri"dir.

Şekil 25: Bürokrat Adlarının Mekânsal Dağılımı

İslami temsil açısından *Mustafa Asım Köksal* (1913-1998) adı bir caddede anılmıştır. Köksal, 1933'te Diyanet İşleri Başkanlığı'nın açtığı kâtiplik sınavını kazanarak burada memur olarak çalışmştır. "Emekli olduğu 1964 yılına kadar Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Evrak Kitâbeti memurluğu, Tahsis memurluğu, Sicil şefliği, Yazı İşleri müdürlüğü, Yayın müdürlüğü, Hayrat Hademesi İşleri müdürlüğü, Zat İşleri müdür vekilliği, Müşâvere ve Dinî Eserleri İnceleme Kurulu üye başmuavinliği görevlerinde bulundu" (İslam Ansiklopedisi, 14.10.2022). Köksal, İslam tarihi üzerine yazmış olduğu kitabıyla, Pakistan'da açılan milletlerarası *sîretü'n-nebî* yarışmasında dünya birinciliğini kazanmıştır. İslam Tarihi kitabı, sekiz ciltlik bir seriden oluşmaktadır. Dolayısıyla AK Partili yıllarda, İslami yönleriyle ön plana çıkan bürokrat adları şehirsel mekânlara verilmiştir. Bu bağlamda adı şehirsel mekânda en çok anılan kişilerden biri, *Necmettin Erbakan*'dır (Şekil 25).

Necmettin Erbakan, Türk siyasal tarihinde İslami ilkeler çerçevesinde Milli Nizam Partisi'ni kurarak reel politikaya giren ilk siyasetçidir. Kurduğu tüm partiler (MNP-MSP-RP-FP) "laikliğe aykırılık" gerekçesiyle, sırayla kapatılmıştır. AK Parti'yi kuran çekirdek kadrodan Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Bülent Arınç

gibi isimler, Erbakan'ın kurduğu üçüncü partiyle yani Refah Partisi'yle siyaset sahnesine çıkmışlardır. Erdoğan, 1976 yılında Milli Selamet Partisi Beyoğlu Gençlik Kolları Başkanlığ ile başladı ve 1990'ların sonunda, "yenilikçiler" grubunun lideri olarak RP içinde ilk muhalif bloğu oluşturdu. Yenilikçiler, "FP'nin ihtiyaç duyduğu değişimi, ancak kendilerinin gerçekleştirebileceğini ileri sürerek yönetime talip oldular" (Çakır, 2001). Erbakan'ın parti içi otoriter tutumu başta olmak üzere; 28 Şubat süreci, Refah Partisi'nin kapatılması, Fazilet Partisi'ne kapatma davasının açılmasıyla birlikte "yenilikçiler" grubu, 14 Ağustos 2001 yılında AK Parti'yi kurdu. AK Parti, 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde tek başına iktidara geldi. İktidara geldikten sonra, 2003 yılında Erdoğan, "üstümüzdeki Milli Görüş gömleğini çıkardık" diyerek, Erbakan'la aralarına mesafe koyduğunu (vesayet kurumlarına) ifade etti. Erdoğan'ın bu açıklamasına Erbakan, şöyle bir yanıt vermiştir:

> Milli Görüş gömleğini çıkartıyoruz. E ne oluyorsunuz? Gömleksiz oluyorsunuz. Siz zaten çömleksizdiniz bir de gömleksiz olsanız ne var. Ne gömleği giyeceksiniz? Bilderberg gömleği, Rotaryen gömleği. Bunları kendi milletvekillerinize kabul ettiremezsiniz çünkü o milletvekilleri Milli Görüş ocağında yetişmiştir. Sen onu işbirlikçi yapmak istiyorsun (NTV, 21.05.2003).

Erbakan, hem katılmış olduğu programlarda hem de vermiş olduğu demeçlerde, Erdoğan'ın kendi öğrencisi olduğunu ifade etmekle birlikte, AK Parti'yi Amerikan tarafından desteklenen ve Siyonizm'e hizmet eden bir parti olarak tanımlamaktaydı. Erbakan, AK Parti'yle ilgili şunları dile getirmektedir: "İlk önce bizim arkamızdan iş birlikçileri iş başına getirdiler, ANAP'tı, şuydu buydu... Türkiye'de bir altyapı kurdular, işbirlikçi partiler vasıtasıyla. Arkasından bu sefer AKP'yi kuvvetli bir destekle iktidara getirdiler. AKP'nin haberi bile yok, onlar getirdiler" (Hürriyet, 02.07.2007). Erdoğan ise Erbakan'ı şöyle tanımlamaktadır: "Hocamızın İslam âlemine yaptığı eşsiz katkılardan biri de hak ve batıl mücadelesinde, hak ve adalet arayışlarında Müslümanları demokratik sivil siyasete teşvik etmesidir. Siyaseti önemsemeyen Müslümanları, Müslümanları önemsemeyen siyasetçiler yönetir" (AA, 22.10.2021). Dolayısıyla Erbakan'ın İslami toplum ve devlet görüşünün AK Parti tarafından hayata geçirildiğini dile getiren Erdoğan; park, cami, kongre merkezi, cadde, bulvar ve meydanlara hocasının adını vererek onu şehirsel mekânda anmaktadır (Şekil 25).

Anavatan Partisi'nin kurucuları arasında yer alan *Adnan Kahveci (Caddesi)* ile *Hasan Celal Güzel (Cadde)* adları da şehirsel mekânda anılmıştır. Güzel, Erdoğan'a sunulan "Yeni Türkiye Marşı"nın güftesini yazmış ve bestesini yapmıştır. Marş'ta 'Yeni Türkiye' şöyle tasvir edilmektedir (NTV, 10.04.2015):

İki bin yirmi üç, yüz yaşındayız
Hedefimiz yine büyük Türkiye
Küresel güç olma yarışındayız
Kızıl elmamızdır yeni Türkiye
Liderimiz Recep Tayyip Erdoğan
Gücümüz daima Allah'tan alan

…

Allah'ın adını biz yayacağız
Peygamber yolundan hiç ayrılmadan
Yeni Türkiye'yi biz kuracağız
Liderimiz Recep Tayyip Erdoğan
Gücünü daima milletten alan

…

"Yeni Türkiye" söylemi, 2014 yılında Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı kampanyasıyla kamuoyuna duyurulmuştur. "Erdoğan bu kampanyayı, 'Yeni Türkiye Yolunda' adlı bir strateji belgesiyle başlatmış, 'Yeni Türkiye'nin cumhurbaşkanı olacağını' duyurmuştu" (Bora, 2018a, s. 11). Dolayısıyla, Nuri Paşa, Mahir İz ve Hasan Celal Güzel gibi üstlerine kasideler ve şiirler yazan bürokratlar, "ideal-tip" yönetici temsilleri olarak şehirsel mekânda anılmışlardır.

AK Parti'nin ideal-tip bürokratlarından ve AK Parti MYK üyelerinden *Erol Kaya (Cadde)* adı bir cadde ve bir sokağa verilmiştir. Kaya, 1994 yerel seçimlerinde Refah Partisi'nden İstanbul'un Pendik ilçesinde belediye başkanı olmuştur. RP'nin devamı olan Fazilet Partisi'nden 1999 yerel seçimlerinde tekrar seçildikten sonra 2004 yerel seçimlerinde ise AK Parti'den Pendik belediye başkanı olmuştur. Kaya, AK Parti Yerel Yönetimlerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı görevini hala devam ettirmektedir. Erol Kaya, AK Parti'nin geleneksel siyasal kültürünün bir sembolüdür. Bu bağlamda parti yetkililerinin ve çalışanlarının şehirsel mekânda anılması, DP iktidarıyla başlamıştı. Bu uygulama biçimi, yaşayan kişiyi şehirsel mekânda anarak onu zaman okunun dışına koymaktadır (Azaryahu, 1990). Dolayısıyla, partisine ve

liderine olan sadakati ve İslami kimliğiyle tanınan Kaya, tek-parti dönemi bürokratlarına "tersinden içkindir" (Yeni Şafak, 06.10.2017).

5.2.4. Milletin Sanatçıları

Sanatçı kategorisi; edebiyatçı, bilim adamı, âlimler, müzik sanatçısı ve diğer sanat alanlarını icra eden kişileri kapsayacak şeklinde formüle edilmiştir. AK Partili yıllarda, milletin sanatçıları kategorisine; *Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Necip Fazıl Kısakürek, Şeref Taşlıova, Hoca Ahmet Yesevi, Mevlana, Hacı Bayram, Lokman Hekim, Kadızade Rumi, Prof. Dr. Aziz Sancar, Gabdulla Tukay, Neşet Ertaş, Prof. Dr. Fuat Sezgin, İbn-i Sina, Mimar Sinan, Sami Efendi, Celalettin Ökten, Abdürrahim Karakoç, Farabi* ve *Süheyl Ünver* adları eklenmiştir (Tablo 51).

Mimar Sinan, Mehmet Akif Ersoy ve Necip Fazıl Kısakürek adları, AK Parti'den önceki dönemlerde de şehirsel mekâna yansıtılmıştır. 1935-1949 yılları arasında Yeni Tapınak Meydan,ı *Mimar Sinan Meydanı* şeklinde adı değiştirilmiştir. Daha önce ifade edildiği gibi Mimar Sinan, kafatası ölçümleriyle Türklüğü garantiye alınmış bir sanatçı olarak dönemin gazetelerinde geniş bir yer tutmuştur. Afet İnan'a göre Mimar Sinan (1968, s. 7), "asırların derinliklerine giden Türk ve dünya mimari eserlerinin varisi ve kendi asrının Türk kudreti ve yapıcılığının da bir sembolü olarak görmek lazımdır".

Tek-parti döneminde İslami kimliğin dışında fakat *Türk Tarih Tezi* içinde tanımlanan Mimar Sinan, AK Partili yıllarda İslam-Osmanlı geçmişi içerisinde anlamlandırılmaktadır. Erdoğan, Ataşehir Mimar Sinan Cami inşaatında basına vermiş olduğu açıklamada, adların önemine dikkat çekerek "ecdadın varisleri" olduklarını ifade etmektedir: "Bu camimizin adını Mimar Sinan koyduk. Çünkü Mimar Sinan'ın adına yaraşır, yakışır sadece eserleri var. Ama onun adıyla anılan muhteşem bir eser maalesef yok. İstedik ki bu camiye inşallah onların varisleri olarak, onun adıyla analım. Adını da Mimar Sinan Camisi koyalım" (AA, 23.01.2012).

Mehmet Akif Ersoy adı, 1981-1988 yılları arasında bir liseye verilirken; 1994-1999 yılları arasında yani RP'li yıllarda, Necip Fazıl Kısakürek adı bir caddeye verilmiştir. Mehmet Akif Ersoy ve Necip Fazıl Kısakürek adları, 1980 Darbesi'nin "milli kültür politikası" olarak ilan ettiği Türk İslam Sentezi'nin etkisiyle şehirsel mekânlarda anılmıştır (Güvenç vd., 1991). Türk İslam Sentezi, 1980'lerin

konjonktüründe, Türklük temelli İslami bir söylemi ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla 1980'lerde, "ulusal kimlik içerisinde Osmanlı-İslam mirası bir sermaye olarak değer kazanmaya" başlamıştır (Koyuncu, 2014, s. 119). Darbe yönetiminin de desteklediği bu söylemde Mehmet Akif Ersoy, Türklerin kurtuluşunu dile getiren milli şairdir. Kurtuluş marşında "İslami değerler ve simgeler Türklük değerlerini gölgelese" de (Özdalga, 2014, s. 116), 1980'lere giden süreçte, "artan terör ve anarşi olaylarının" çözümünde, devletin İslami referanslarla kutsallaştırılmasında Mehmet Akif Ersoy önemli bir sembol olmuştur. Dolayısıyla "Özal'ın başbakanlığı döneminde 7. Emisyon Grubu 100 liralık banknotlarda Ersoy'un resmi kullanılmıştır… 1986'da da Ersoy'un 50. ölüm yıl dönümü münasebetiyle Mehmet Akif Ersoy yılı ilan edilmiş, Kültür Bakanlığı tarafından şairin kabri yeniden yaptırılmıştır" (Koyuncu, 2014, s. 118).

Türk İslam Sentezi'yle belirli bir meşruluk alanı bulan İslami fikriyat, RP'li yıllarda Türklük içinde İslami mağdurluk söylemiyle ortaya çıkmıştır (Çınar, 2021; Çakır, 1994). RP'li yıllarda İslami adlar, muhalif bir grubun mağdurluk söylemiyle şehirsel peyzaja eklenmiştir. RP'nin mağdurluk siyaseti, kendiliğe dair bir ötekilik tasavvurunu içerdiği için, mekânın söylemsel inşasında belirleyici olamamıştır. Kamusal yer adlarının mekân temsillerinden temsil mekânlarına dönüşümü, iktidarın söz-edimsel uygulamalarıyla paralellik göstermektedir. Bu yüzden RP'nin İslami adlandırma rejimi, toplumsal mekânı yeniden üreten "milli görüş habitusunu" yaratamamıştır. RP'nin siyasal söyleminden hareketle şehirsel mekânı inşa etmesine, eğitim, kültür ve sosyal politikalar alanındaki uygulamalar eşlik edememiştir. Bu bağlamda AK Partili yıllardaki İslami ve Osmanlı göstergelerinin ideolojik içerimleri; hem şehirsel mekânın söylemsel inşasında, hem de bu inşanın eğitim, kültür ve sosyal politika uygulamalarında bir arada ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden AK Parti dönemindeki adlandırmaların söz-edimsel niteliği, onu kendinden önceki adlandırma pratiklerinden ayırmaktadır. Tablo 51'deki adlar adlar, ulusal duyguları dinle harmanlayan siyasal bir kimlik söylemini ön plana çıkarmaktadır.

Tablo 51: Sanatçılar Hakkında Genel Bilgiler

Sanatçı Adları	Açıklamalar
Mehmet Akif Ersoy	Mehmet Akif, egemenliğini kaybeden Müslüman cemaatin felah bulamayacağı ve bakiye Türkiye'nin İslam'ın son sığınağı olduğu düşüncesiyle hareket ediyordu (Bora, 2018, s. 417; Ünsal, 2018, s. 84).
Necip Fazıl Kısakürek	Necip Fazıl, hedef kitleye yeniden İslami bir bilinç kazandırmak, bu insanlara Müslüman olduklarını yeniden hatırlatmak gibi bir görev üstlenmişti (Özdenören, 2018, s. 136; Güzel, 2017, s. 340).
Hoca Ahmet Yesevi	İslâm şeriatına ve Hz. Peygamber'in sünnetine sıkı sıkıya bağlı olan Ahmed Yesevî'nin şeriat ile tarikatı kolayca telif etmesi, Yesevîliğin Sünnî Türkler arasında süratle yayılıp yerleşmesinin ve daha sonra ortaya çıkan birçok tarikatlara tesir etmesinin başlıca sebebi olmuştur (İslam Ansiklopedisi, 10.09.2022).
Mevlana	Mevlânâ kâmil mânada âlim, sûfî ve şairlik özelliklerine sahip bir şahsiyettir. Mevlânâ'daki dinî-tasavvufî düşüncenin kaynağı Kur'an ve Sünnet'tir. "Canım tenimde oldukça Kur'an'ın kölesiyim ben. Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım ..." beytiyle bunu dile getirmiş, "Pergel gibiyim; bir ayağımla şeriat üstünde sağlamca durduğum halde öbür ayağımla yetmiş iki milleti dolaşıyorum" diyerek bir Müslüman olarak insanlığı kucaklayabildiğini belirtmiştir (İslam Ansiklopedisi, 13.10.2022).
Hacı Bayram	Türk mutasavvıf ve şair. Bayramîyye tarikatının kurucusu.
Şeref Taşlıova	Şiirlerinde "Şeref" mahlasını kullanan Şeref Taşlıova'nın; ilah, Kur'an, peygamber, vatan, millet, bayrak, sadakat, dürüstlük, yiğitlik, insan ve tabiat sevgisini işleyen şiirleri oldukça fazladır (Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, 01.09.2022).
Neşet Ertaş	Neşet Ertaş felsefesi olan bir sanatçı idi. Türkülerinin sözlerindeki her dörtlük, her mısra, hatta her kelime tesadüfen söylenmiş sözler olmayıp, bir hayat felsefesine, bir dünya görüşüne, bir kainat, insan ve Allah idrakine dayanan içi dolu söz ve düşüncelerdir. Hayatını, sanatını ve düşüncelerini şekillendiren bu değerler manzumesi, kökü binlerce yıllık tarihi, dini ve kültürel geçmişe dayanan, tasavvufi menşeli "Abdallık" geleneğinden besleniyordu (Tokel, 2016, s. 111).
Lokman Hekim	Lokman Hekim, Kuran'da anıldığı ve hadislerde açıkça bir şahıs olarak anlatıldığı için yaşamış bir kişi olarak anlaşılmasının yanında içinde Hekimliği de kapsayan, Hakîm yani hikmet sahibi-filozof bir kişi olduğu kabul edilebilir (İntepe ve Er, 2014, s. 30)
İbn-i Sina	İslâm dünyasında İbn Sînâ künyesiyle meşhur olup bilim ve felsefe alanındaki eşsiz konumunu ifade etmek amacıyla Ortaçağ âlim ve düşünürleri tarafından kendisine verilen "eş-şeyhü'r-reîs" unvanı ile de bilinir. Ayrıca "hüccetü'l-hak, şerefü'l-mülk, ed-düstûr" gibi vasıflarla da anılmıştır. Batı'da genellikle Avicenna olarak bilinmekte ve "filozofların prensi" diye nitelenmektedir (İslam Ansiklopedisi, 07.09.2022).
Farabi	8. ve 13. yüzyıllar arasındaki İslam'ın Altın Çağı'nda yaşamış ünlü filozof ve bilim insanı. Aynı zamanda gök bilimci, mantıkçı ve müzisyendir (İslam Ansiklopedisi, 03.09.2022).
Kadızade Rumi	Kendi dönemi ve muhitindeki kelâmî ve tasavvufî yaklaşımları yakından bilen Kadızâde Rumi, Osmanlı ilim hayatını hem talebeleri hem eserleriyle zenginleştirip yönlendirmiştir. Osmanlı ilim muhitinde yetişen gerçek anlamda ilk özgün matematikçi ve astronom sayılır (İslam Ansiklopedisi, 30.08.2022).
Sami Efendi	Sami Efendi, son dönem Osmanlı hattatı. Tuğra'nın son şekli Sultan II. Abdülhamid devrinde Sami Efendi tarafından oluşturulmuştur (İslam Ansiklopedisi, 21.08.2022).

Prof. Dr. Fuat Sezgin	İslam bilim ve teknoloji tarihi üzerine araştırmalar yapmış akademisyen.
Süheyl Ünver	Türk-İslâm tıp tarihi araştırmalarına yönelik ilmî makalelerin yayımlandığı Türk Tıp Tarihi Arkivi dergisini çıkardı; Türk-İslâm tıbbına ilişkin temel kaynaklarının tercüme faaliyetini başlattı (İslam Ansiklopedisi, 24.08.2022).
Celalettin Ökten	Türkiye'deki imam hatip okullarının kurucusu. İstanbul İmam Hatip Lisesi'nin ilk müdürüdür.

Sanatçı kategorisindeki adlar, İslami yönleri ağır basan kişileri kapsamaktadır. Tablo 51'de, sanatçıların İslamiyet ile olan ilişkilerine dair genel bilgiler verilmiştir. Şehirsel mekânı adlandırmanın bir "anma arenası" olduğu göz önüne alındığında, bu adlarla yeni bir milli kimliğe yatırım yapıldığı anlaşılmaktadır (Alderman, 2002). Bu yüzden *Mehmet Akif Ersoy* ve *Necip Fazıl Kısakürek* göstergeleri, AK Parti'nin İslami kimlik söylemini anlamak açısından önemli temsiller sunmaktadır. Erdoğan, Mehmet Akif'in ölüm yıl dönümünde şöyle bir mesaj paylaşmıştır: "İstiklal ve istikbal mücadelemizin en çetin geçtiği dönemlerinde bağımsızlık fikrini İslam coğrafyasına taşıyan Mehmet Akif Ersoy, dünyadaki tüm Müslümanların kalplerinin bir ve beraber atması için mücadele vermiştir" (A Haber, 26.12.2017). Bu bağlamda, 2002 yılından itibaren, Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı ekseninde hemen hemen her yıl ulusal düzeyde anmalar ve kutlamalar gerçekleştirilmektedir. AK Partili yıllarda dini ve ulusal duyguları bir arada dile getiren Mehmet Akif Ersoy (Özdalga, 2014, s. 115), ulusal bir figür olarak merkeze taşınmıştır (Koyuncu, 2014, s. 126).

1873 yılında İstanbul'un Fatih ilçesinde doğan Mehmet Akif, II. Meşrutiyet'in görece özgürlük ortamında, *Sırat-ı Müstakîm* Dergisinde başyazarlık yapmıştır. Daha sonra bu derginin yerini alacak olan *Sebilürreşad* Dergisinde şiir ve tercümeler yayınlamıştır. Mehmet Akif, "İslamcı akım içinde Cemaleddin Afgani ve onun tilmizi Muhammed Abduh'un çizgisini takip eden modernleşmeci bir İslamcıdır" (Yılmaz, 2017, s. 320). Muhafazakâr modernleşmeyi savunan Ersoy, İslami maneviyat temelinde Avrupa'nın bilim ve tekniğinin alınması gerektiğini salık verir. Ersoy, aydınların körü körüne saplandıkları pozitivist Batıcılık cereyanını eleştirmektedir (Bora, 2018, s. 66). Dinin, ilerleme (terakki) önünde bir engel olduğunu varsayan aydınları, yerel halkın manevi değerlerini göz ardı ettikleri gerekçesiyle tenkit etmektedir. Dolayısıyla yanlış Batılılaşmanın peşinde giden aydınlar, milletin muhafaza edilmesi gereken manevi değerlerini gerici ilan etmişlerdir. Erdoğan da

Mehmet Akif Ersoy'un bu kaygısını yine Mehmet Akif Ersoy'dan hareketle şöyle dile getirir: "Mehmet Akif, milleti millet yapan değerlerin muhafazasını milleti muhafaza etmenin yegâne yolu olarak görür" (İletişim, 11.03.2021).

Mehmet Akif milleti ise, İslam'ı yanlış anladıkları noktasında eleştirmektedir. Bu yüzden İslamiyet'i "halka doğru olarak öğretmek, yanlış bilgileri gidermek ve İslam ahlakını korumak için şeyhülislamlık'a bağlı Darülhikmet-il İslamiyye'de çalışmıştır" (Koyuncu, 2014, s. 112). İslami kimliği ağır basan bir aydın olarak Ersoy, camilerde dini hutbeler ve sohbetler yaparak Milli Mücadele'de Anadolu halkını örgütlemeye çalışmıştır. Erdoğan da konuşmalarında, Mehmet Akif'in bu yönünü ön plana çıkarmaktadır:

> İşgal ordularının Anadolu'da cirit attığı karanlık günlerde koltuğunun altında Sebilürreşad dergisinin klişeleri ile şehir şehir dolaşan Akif, milletimizi kıyama çağıran bir milli mücadele önderidir. " (İletişim, 11.03.2021).

> Mehmet Akif Balkanlardan Kafkasya'ya, Afrika'dan Ortadoğu ve Hint alt kıtasına kadar tüm Müslümanların; kendine Mekke'yi, Kudüs'ü kıble bilen tüm kardeşlerimizin ittihadını savunuyor, zalimlere karşı hep birlikte mücadele idealini taşıyordu (A Haber, 26.12.2017).

AK Parti söyleminde Mehmet Akif'in en fazla öne çıkarılan yönü, Milli Mücadele ile İslami inanç arasında kurmuş olduğu bağdır. Mehmet Akif'in ölüm yıl döneminde Erdoğan, şöyle bir açıklama yapmıştır: "Millî Mücadelemizin İstiklal Marşımızda karşılığını bulan irade, inanç ve kararlılığına her zaman ve koşulda sahip çıkmak için var gücümüzle çalışmaya devam edeceğiz (TRT Haber, 27.11.2020). Bu yüzden milli tarih anlatısı içerisinde Mehmet Akif'in önemi, İslam temelli bir toplumsal kimlik tahayyülünün sembolü olmasından ileri gelmektedir. 2021 yılını "Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Yılı" olarak ilan edilmesine mukabil, "İstiklal Marşı'nın Kabulünün 100. Yılı ve Mehmet Akif Ersoy'u Anma Programı"nda Erdoğan, *Safahat* kitabının katılımcılara dağıtılacağını duyurmuştur: "Bunu bir yastık altı kitabı olarak saklamanız özel ricamdır. Bir hocamın nasihatiydi, 'Safahat sizin yastık altı kitabınız olmalıdır' demişti. Ben de bunu özellikle hatırladım ve çıkarken de bu Safahat'ı bütün davetlilerimize inşallah dağıtacağız" (İletişim, 11.03.2021)[155].

[155] Erdoğan'a göre: "Milli ve manevi değerlere bağlılığını İstiklal Marşı'nda ve diğer kıymetli eserlerinde tecessüm ettiren Mehmet Akif Ersoy'un bu mirasını gelecek nesillere aktarmayı, onun düşünce ve ideallerini yaşatmayı önemli vazifelerimizden biri olarak görüyoruz" (TRT Haber, 27.11.2020).

Safahat kitabı; İslam, vatan ve şehitliğe dayalı dini nitelikli bir tarih anlatısı içermektedir. Ayrıca Safahat'a eklenmeyen İstiklal Marşı, Erdoğan'a göre, "bir tekkede yazılmış, ilk kez camide okunmuş, milletin meclisinde de alkışlar eşliğinde kabul edilmiştir" (İletişim, 11.03.2021). Erdoğan'ın vurguladığı tekke, cami ve meclis üçlemesi; *bireysel* gelişim açısından tekkenin önemi, tekkede yetişen birinin edindiği bilgiyi cami aracılığıyla *topluma* yaydığı ve bu bilgi, toplumsal birlikteliği sağlayacak *siyasal* bir sonuç doğurduğu anlamını içermektedir.

Mehmet Akif'in şiirlerinde şehitlik ise, kurtuluş savaşının doğrudan din uğruna yapılmış bir savaş imgesi üzerinden tasvir edilmektedir. "Erdoğan'ın şehitlerle ilgili yaptığı konuşmalarda sık sık Ersoy'un 'Ey şehit oğlu şehit, isteme benden makber. Sana aguşunu (göğsünü) açış duruyor peygamber' dizelerini kullanmıştır" (Koyuncu, 2014, s. 129).

Mehmet Akif Ersoy ile birlikte Necip Fazıl Kısakürek adı da AK Partili yıllarda milli tarih anlatısı içerisinde çok fazla anılmıştır. Erdoğan, 2012 yılındaki "AK Parti'nin İstanbul Gençlik Kolları Kongresi"nde, aşağıdaki konuşmayı yapmıştır:

> Bu ülkede geçmişte yapılan hatalar milletimize de ülkemize de çok ağır bedeller ödetti. Bu bedellerin tekrar tekrar ödenmesine, millete yeniden ağır faturalar ödetilmesine biz razı olamayız. İşte onun için biz gençlik diyoruz. En önemlisi de milli manevi değerlerine sahip çıkan, onları yaşatan, geleceğini geçmişinden aldığı güç gurur ve ilhamla şekillendiren bir gençlik tasavvur ediyoruz. Modern, dindar bir gençlikten bahsediyorum. Dininin, dilinin, beyninin, ilminin, ırzının, evinin, kininin, kalbinin davacısı bir gençlikten bahsediyorum (Hürriyet, 02.20.2012).

Bu konuşmanın devamında Erdoğan, Necip Fazıl'ın *Gençliğe Hitabe*'sini gençlere okumuştur:

> bir gençlik, bir gençlik, bir gençlik...
>
> "zaman bendedir ve mekân bana emanettir!" şuurunda bir gençlik..
>
> …
>
> dininin, dilinin, beyninin, ilminin, ırzının, evinin, kininin, öcünün davacısı bir gençlik...
>
> halka değil hakka inanan, meclisinin duvarında "hakimiyet hakkındır" düsturuna hasret çeken, gerçek adaleti bu inanışta ve halis hürriyeti hakka kölelikte bulan bir gençlik…
>
> ….

Necip Fazıl'ın AK Parti'nin kimlik söylemi açısından önemi, İslam ve Osmanlı'yı temel alan "Büyük Doğu" tahayyülüdür. Necip Fazıl, "Batı karşısında

kompleksi aşmak, 'kendimiz olmak', İslam'ın ve Osmanlı'nın eski ihtişamına yeniden kavuşmanın" (Bora, 2018, s. 443) savunuculuğunu yapmıştır.

5.2.5. Milletin Dini Liderleri

Dini lider adları ilk defa, AK Partili yıllarda şehirsel mekâna yansıtılmıştır. 2004-2020 yılları arasında, *Şeyh Şamil, Mehmet Zahit Kotku, Abdullah Faruki* ve *Hasan Galip Kuşçuoğlu* gibi tarikat ve cemaat liderlerinin adları kamusal alanda anılmıştır. Çalışma sınırı dışında kalan yerlerde de *Menzil, Nursi, Abdulkadir Geylani* ve *Geylani* gibi adları taşıyan sokak ve caddeler bulunmaktadır. Hacı Bayram Veli, Mevlana ve Hoca Ahmet Yesevi adları da cemaat liderliği çerçevesinde ele alınabilir. Fakat *Mehmet Zahit Kotku, Abdullah Faruki* ve *Hasan Galip Kuşçuoğlu*, DP sonrasında aktif cemaatleşme süreçlerini faaliyete geçirmiş olmalarından dolayı önem arz etmektedir.

Tasavvufi cemaat yapılanmaları, Selçuklu Dönemi'ne kadar giden bir tarihselliğe sahip olmakla birlikte, Osmanlı Dönemi'nde etkin bir güç olarak ortaya çıkmışlardır. Hatta Osmanlılar'ın "şeyh ve dervişlerle zaman zaman 'kavgalı' oldukları da bilinmektedir" (Kara, 2015, s. 95). Bu yüzden Tanzimat reformlarının düzenlemeye çalıştığı alanlardan biri, tarikat ve cemaatler olmuştur.

1860'larda tasavvufi hayat seviyesinin yükseltilmesi için "Meclis-i Meşâyih" kurumu tesis edilmiştir. Tarikat ve cemaat liderlerinin yani şeyh çocuklarının eğitim göreceği "Medresetü'l-meşâyih" adında bir reform bile gündeme gelmiştir. Tüm bu reformlar, şeyhlik ve sufiliğin millet-i anasırı örgütlemedeki ve harekete geçirmedeki güçlerini, merkezin denetimine alma amacını taşımaktadır. Nitekim bu gücün farkında olan Mustafa Kemal de, Milli Mücadele'de şeyh ve sufilere mektuplar gönderip onları Kurtuluş Savaşı'na davet etmiştir. Milli Mücadele sırasında Ankara'da toplanan Birinci Meclis'in açılışında, Kılıç Ali Bey'e göre şeyhler ve sufiler çoğunluktaydı. Kılıç Ali Bey meclis açılışını şöyle açıklamaktadır (Demirel, 2012, s. 14):

> Meclisin açıldığı 23 Nisan cuma günü Ankara şehri, o zamana kadar görmediği, bilmediği, alışamadığı cidden tarihi bir vakaya sahne olmuştu. Memleketin her tarafından seçilerek arka arkaya gelen mebuslarla İstanbul'dan kaçabilen mebuslar, bütün hükümet memurları, Ankara halkı, Hacı Bayram Veli Camii'nde toplanıp cuma namazını kıldıktan sonra o günün adet ve icabına uyarak ellerinde sancaklarla Meclis'in önüne gelmişler ve kapı önünde dualar okunduktan, kurbanlar kesildikten sonra üzerinde ayetler ve hadisler yazılı sancakları

> Meclis'in kürsüsü üzerine koyarak dualar ettikten sonra muvakkaı reisliğe mebusların en yaşlısı olan Sinop Mebusu Şerif Bey'i seçmişlerdi.

Milli Mücadelede, milletin seferber edilmesinde şeyh ve sufilerin önemli rolleri olmuştur. Fakat Menemen Olayı ve Şeyh Said İsyanı'yla birlikte, 1925 yılı sonunda çıkarılan 677 sayılı kanunla; şeyh, derviş, mürit vb. gibi unvanların yasaklanmasının yanında tekke ve zaviyelerle birlikte türbeler kapatılmıştır. Dolayısıyla 1926-1945 yılları arasında[156], "özel anlamda tasavvufî hayat için değil genel anlamda dinî hayat ve din eğitimi için de kayda değer müspet gelişmelerin olmadığı yıllardır" (Kara, 2015, s. 103). Fakat çıkarılan yasalar, İslami yapılanmaların yer altı faaliyetlerini sürdürmelerinin önüne geçememiştir. Birçok dini lider, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda imamlık görevindeyken cemaatleşme faaliyetlerini gizli kanallarla yürütmüşlerdir. Örneğin Mehmet Zahit Kotku, Fatih İskender Paşa Cami'nde imamlık yaptığı süre zarfında, takipçilerini bir araya getirmiştir.

1897'de Bursa'da doğan Mehmet Zahit Kotku, "21 yaşındayken, ünlü Nakşibendi şeyhi Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi'nin 1850'li yıllarda kurmuş olduğu İstanbul'daki Gümüşhaneli Tekkesi'ne girerek Şeyh Ömer Ziyaüddin Efendi'ye intisap etti" (Çakır, 2011, s. 21). 27 yaşında cemaatin halifesi oldu ve tekkelerin kapatılmasıyla Bursa'ya döndü. Bursa'da farklı köylerde imamlık faaliyeti yürüttü. 1952 yılında İstanbul'a döndü ve 1958'de, ömrünün sonuna kadar Fatih İskender Paşa Cami'nde çalıştı. Bu tarihten itibaren Kotku'nun İslami faaliyetleri, İskenderpaşa Cemaat'i adıyla anılmaktadır. İskenderpaşa Cemaati, Nakşibendi tarikatının Halidi kolunun, Gümüşhânevî Dergâhı'na dayanmaktadır.

Mehmet Zahit Kotku, İskender Paşa Cemaati'nin informel ağına; üniversite öğrencileri, akademisyenleri, bürokratları ve teknokratları da entegre etmiştir (Yaşar, 2018, s. 328). Necmettin Erbakan, Turgut Özal, Recai Kutan, Korkut Özal, Cevat Ayhan, Ahmet Tekdal, Akif Gülle, Hasan Hüseyin Ceylan, Temel Karamollaoğlu, Nevzat Yalçıntaş gibi siyasetçiler bunlardan bazılarıdır. Öyleki Necmettin Erbakan, Milli Nizam Partisi'ni kurmak için Kotku'dan icazet almıştır (Yaşar, 2018a, s. 330).

[156] İkinci dünya savaşından sonra Necip Fazıl Kısakürek, Nurettin Topçu, Eşref Edip gibi yazarların çıkardıkları dergilerle İslami tartışmalar, tek-parti ve İnönü eleştirileri ekseninde yoğunluk kazanmıştır. 1950'ler DP'nin İslami yazarlar ve cemaatlerle kurmuş oldukları olumlu ilişkilerle, tarikat ve cemaatlerin yeniden örgütlenmesinin yolunu açmıştır (Azak, 2019).

Dolayısıyla Kotku, MNP ve MSP'ye destek vermiş ve hatta bu partilerin kurulmasını teşvik etmiştir.

İskenderpaşa Cemaati'nin reel siyasetle münasebetleri, günümüzde farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Esergül Balcı'ya (2022) göre "AKP döneminde tarikatlar desteklendi ve daha da güçlendi. Geçmişte de tarikatlar vardı ve partilerle iç içeydiler. Fakat bütün tarikatların her bakımdan güçlenip kurban derisi, fitre, zekât toplayarak yaşamasından sıyrılıp holdingleşmesi, daha çok AKP sayesinde olmuştur". Cemaatlerin ekonomik anlamda yükselişlerini ve faaliyet alanlarının genişlediğine dair raporlar bulunmaktadır. Ancak cemaatlerin doğrudan siyasi partiler için çalışmalar yürütüp onları desteklemeleri, yeni bir olaydır.

23 Haziran 2019 yerel seçimlerinde birçok tarikat ve cemaat, AK Parti adayı Binali Yıldırım'ın desteklenmesi noktasında, tavırlarını açıkça kamuoyuna bildirdiler:

> İktidarın adayı Binali Yıldırım'ı destekleyenler alenen yaptı. Birtakım fetvalar verildi. Cübbeli Ahmet Hoca'nın fetvası var, mâlûm. Binali Yıldırım İsmailağa Cemaati'ni ziyaret etti, orada fotoğraflar çektirdi vs.. Alenen Binali Yıldırım'ı desteklediğini söyleyen çok sayıda cemaat gördük. Cemaatin kendisi değilse bile… Doğrudan cemaatin kendisi olarak yapanlar da var. Mesela Nakşibendiliğin İskenderpaşa Cemaati bunu yaptı (Çakır, 2019).

DP, AP, ANAP ve RP'nin geçmişte cemaatlerden destek alma stratejileri, AK Partili yıllarda da devam etmektedir. Cemaatler, geçmişte doğrudan parti ve aday desteklerini açıklamasalar da müritlerine hangi partilerin destekleneceği noktasında bilgiler vermekteydiler.

AK Parti döneminde cemaat liderleri, takip edilmesi gereken önderler şeklinde ön plana çıkarılmaktadır. Erdoğan, İsmailağa Cemaati lideri Mahmut Ustaosmanoğlu'nun ölümü töreninde şunları ifade etmiştir: "İlim sahibi bir önderimizi uğurluyoruz" (BBC, 2022). Erdoğan, önceki yıllarda da Ustaosmanoğlu'nu ziyaret etmekteydi. 2020 yılında yapılan bir ziyaret sonrasında, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun torunu Muhammed Fatih Ustaosmanoğlu Twitter'da şöyle bir paylaşım yapmıştır: "Ümmetin birliği için dualar edildi" (BBC, 2022). Bu çalışma açısından cemaat lideri adlarının şehirsel mekâna işlemesi, İslam'ın toplumsal tabanda yaygınlaşmasında ve İslami değerlerin devam ettirmeleri noktasında tarikat ve cemaatlerin, milli tarih anlatısı içerisinde görme eğilimine karşılık gelmektedir. Dolayısıyla burada, Milli

Mücadele'de şeyhlerin ve sufilerin etkisini ön plana çıkaran bir adlandırma rejimi söz konusudur.

1936 yılında Siirt'te doğan Faruki Cemaati'nin lideri Abdullah Faruki adı da şehirsel mekânda anılmıştır. Diğer İslami cemaat liderlerinden farklı olarak Faruki'nin tasavvuf anlayışı, "Kur'ân ve sünnete sıkı sıkıya bağlılık esasına dayalıydı. Kur'ânî yasaklardan şiddetle kaçınma, Kur'ânî emirleri titizlikle yerine getirme" (Râh-i Aşk, 15.10.2022). Fakat Galibilik Tarikatı'nın kurucusu Galip Hasan Kuşçuoğlu, modernliği dikkate alarak, "Allah vardır diyen herkes Müslüman'dır" (Webarchive, 18.10.2022) görüşüne bağlı, daha esnek bir İslami yoruma dikkat çekmektedir. Nihayetinde İslami cemaat lideri adları, toplumsal iletişim diline sunularak onlara bir meşruluk ve doğallık atfedilmekle birlikte cemaatin diğer mensuplarına da şehirsel mekânda bir jest yapılmaktadır.

Son olarak AK Partili yıllarda milli tarih anlatısına, İslami mücadeleyi Türkiye sınırları dışında yürütmüş liderler eklenmiştir. Kuzey Kafkasya halklarının siyasi ve dinî önderi; Kuzey Azerbaycan, Dağıstan, Çeçenistan ve Çerkesya'nın üçüncü imamı olan ve yıllarca İslam mücadelesi için Ruslarla savaşan *Şeyh Şamil* (1797-1871) adı bir caddede anılmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada, merkezi ve yerel iktidarlara bağlı olarak Ankara şehrinin toponimik manzarasında meydana gelen değişimler incelenmiştir. Türk siyasi tarihinde, iktidar değişimlerine paralel biçimde toponimik peyzajda da değişimler yaşandığı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda şehirsel mekânın adlandırılması ve yeniden adlandırılması, tüm iktidarların kullandıkları ortak bir stratejidir. Fakat bu çalışmayla; her adlandırma stratejisinin, toplumsal ilişkileri yeniden üreten bir "temsil mekânına" dönüşme gücüne sahip olmadığına ulaşılmıştır.

Çalışmada, öncelikle teorik tartışmalarda, kamusal yer adları (gösterge) ile adların söylemsel inşasının bir arada ortaya çıkmasıyla adların temsil mekânına dönüştüğü saptanmıştır. Siyasal söylem biçimlerinin hem şehirsel adlarda maddileşmesi hem de şehirsel mekânda maddileşen adların; eğitim, kültür ve sosyal politikalarla bir arada işlerlik kazanmasıyla temsil mekânı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla adlar ile adların siyasal söylem biçimlerinin kamusal politikalarla birlikte şehirsel mekâna işlenmesi, CHP (1923-1949) ve AK Parti (2004-2020) iktidarları döneminde vuku bulmuştur. Tek-Parti CHP'sinden sonra ilk defa AK Parti, "mutlak iktidar" sıfatıyla şehirsel mekânı düzenlemiştir.

AK Parti'den önceki yıllarda, askeri vesayet rejiminin kesintili de olsa "mutlak iktidar" vasfına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu vasfın en somut yanını, *Türk-İslam Sentezi* oluşturmaktadır. Nitekim 1950-2003 yılları arasında Ankara şehrine yansıtılan adlar -Cumhuriyet Halk Partisi (1974-1980) ile Sosyaldemokrat Halkçı Parti'yi (1989-1993)- saymazsak, Türk-İslam Sentezi'ni temel almaktadır. Dolayısıyla DP, AP, ANAP, RP ve FP'nin adlandırma uygulamaları, Türk-İslam Sentezi'nin tipik bir dışavurumudur. Bu dönemde Kemalist, İslami ve Osmanlı adları, şehirsel mekânda bir arada yer almıştır.

Şehirsel mekânda *Mustafa Kemal, Atatürk, İsmet İnönü, Yıldırım Beyazıt, Fatih, Turgut Reis* vb. adlar, "Türk ulusal tarihinin temellendiği yapılar" olarak şehirsel mekânda yan yana durmaktadır. Farklı ideolojik adların şehirsel mekânda yan yana durması, DP iktidarı için mekânsal bir mücadele görünümü arz etse de 1960'lardan sonra bu durum, bir mekânsal mücadele biçiminden ziyade, bir "ulusal tarih anlatısı" içerisinde birbirine eklemlenmiştir. Dolayısıyla DP döneminde hem

Kemalist hem de İslami ve Osmanlı geçmişinin bir arada kamusal yer adlarına verilmesi, bir popülizm uygulaması olarak karşımıza çıksa da bu uygulama, 1960'lardan itibaren ve özellikle 1980'lerde "resmi adlandırma rejimine" dönüşmüştür. Özellikle komünizm tehdidi ve sol örgütlerin 1960'lardan itibaren yükselişe geçmesi, bu eklemlenmenin sağlanmasında önemli rol oynamıştır.

DP'nin muhafazakâr-milliyetçi adlandırma rejimi, 1980'lere gelindiğinde, Türk-İslam Sentezi ekseninde bir devlet politikasına dönüşmüştür. Özellikle AP ve RP-FP'nin yerel yönetimlerdeki milliyetçi-muhafazakâr adlandırma pratikleri ile merkezi yönetimin liseler üzerinden Kemalizm'i imleyen adları şehirsel mekâna eklemesi bir arada gerçekleşmiştir. Bu haliyle bile şehirsel mekân, biçimsel-kartografik anlamda, Türk-İslam Sentezi'ni yansıtmaktadır. Fakat Türk-İslam Sentezi'nde İslam, Türklüğe göre geri planda ve Kemalist ilkeleri veri alan konjonktürel bir yaklaşımdır. Sonuç olarak, 1950-2003 yılları arasındaki adlandırma pratikleri, *Türk-İslam Sentezi* ekseninde şehirsel mekâna yansımıştır. Fakat merkezi yönetim ile yerel yönetimin adlandırma pratiklerinde farklı ideolojik temsiller şehre işlendiği için, 1950-2003 yılları arasındaki dönem, "mutla iktidar" kategorisinin dışında tutulmuştur.

1923-1949 yılları arasındaki adlandırma pratiklerine bakıldığında, Eski Orta Asya ile İlkçağ Uygarlıklarına dair üretilen "bilgi stoku" referans alınmıştır. Bu bilgi stoku, aynı zamanda, Ankara şehrinin yeniden üretilmesinde temel başvuru kaynağı olmuştur. Buna göre, uygarlığı başlatan ve ilerleten bir ırk olarak Türkler, tarih boyunca çeşitli şekillerde dışlanmış (Osmanlı dönemi vs.) olsalar da, 1919'dan itibaren yeniden aslına rücu etmiştir. Uygarlığa katkıları noktasında "modernlikle", pagan bir kültürden gelmiş olmaları bakımından "laiklikle" ve Orta Asya'dan göç ettikten sonra birçok devlet kurmaları veya birçok devleti boyundurukları altına almış olmaları nedeniyle "ırki" özellikleri dâhilinde ön plana çıkarılmıştır.

1923-1949 yılları arasındaki dönemin temel parolası olan "modernlik", "laiklik" ve "ırk (Türk) kavramları, geçmişin şimdide icat edilmesinin en somut örnekleridir. Cumhuriyetin ilanı ve sonrasında yaşanan gelişmeler; "modernlik", "laiklik" ve "ırk (Türk)" terimlerini de içerecek biçimde, yeni Türk tarih anlatısının icat edilmesini içermektedir. İcat edilen bu anlatı, Türk Tarih Tezi'dir. Dolayısıyla

1923-1949 yılları arasındaki adlandırma pratikleri, *Türk Tarih Tezi*'ni veri almaktadır. Bu tez, yeni Türk ulus-devletinin inşasını, Türklere içkin devlet kurma becerisi ve bağımsızlık ruhunun bir sonucu olarak kavramsallaştırmıştır.

Türk siyasal ve sosyal kültürünün yukarıdaki kavramlar ekseninde işlenmesi, şehirsel mekânın da yeniden üretilmesini sağlamıştır. 1923-1949 yılları arasındaki tüm adlar, Türk Tarih Tezi ile doğrudan ilişkilidir. Özellikle Ankara şehrindeki eski adların tamamının şehirsel mekândan kaldırılması ve yerine Türklük temelli adların verilmesi, bu ilişkinin en somut örnekleridir. Böylelikle bütün adların (kahraman, bürokrat vs.) ortak noktası, "Türklük sözleşmesi" etrafında toplanmış olmalarıdır. Tek-parti bu adlarla, toplumsal hafıza ve kimliği yeni bir tarih anlatısı içerisinde inşa etmeye (kurucu-hafıza) çalışmıştır.

Şehirsel mekânın verili "bilgi stokundan" (Türk Tarih Tezi) hareketle sil-baştan yeniden düzenlenmesi, tek-partinin "mutlak iktidar" olmasının bir sonucudur. Mutlak iktidar, mutlak mekândır. Çünkü tek-parti iktidarı döneminde Ankara şehri, boş bir mekân (mutlak-soyut mekân) biçiminde düşünülmüştür. Geçmişten günümüze birçok farklı kültür grubu tarafından Ankara şehrine bırakılmış izler ve semboller gözardı edilmiş ve Ankara şehri –tek partinin ideolojik söylemleri ekseninde- inşa edilmeyi bekleyen boş bir mekân olarak tasarlanmıştır.

Tek-partinin "etno-seküler Türklük" ilkesi üzerinden şehirsel toponimiye yansıttığı kurucu-hafıza sistemleri, -sonraki yıllarda- ilk defa AK Parti tarafından ele geçirilmiştir. AK Parti'nin şehirsel mekâna işlediği adlar, İslam, Osmanlı ve Şehitlik göstergelerini temel almaktadır. AK Parti'den önceki yıllarda da bu üçlü adlandırma biçimi şehirsel mekâna işlenmişti. Fakat AK Parti'nin kamusal yerleri adlandırma pratiklerinde İslam, Osmanlı ve Şehitlik; Türklüğe öncel ve Kemalizm'e dışsal bir kategoride (kültürel olarak) ortaya çıkmaktadır. Bu üç gösterge, sadece kamusal yer adlarında değil, toplumsal ve kültürel hayatın tüm alanlarında uygulanan bir politikadır. AK Parti'nin böyle bir politikayı ortaya koyması, onun mutlak iktidar olma vasfını ele geçirmiş olmasından ileri gelmektedir.

Mutlak iktidar olarak AK Parti, mutlak mekân perspektifiyle şehirsel mekânı *Yeni Osmanlıcı* kimlik söylemiyle yeniden üretmektedir. Şehirsel mekânın Yeni Osmanlıcı söylemle inşasına; eğitim, kültür ve sosyal politikalar alanındaki

uygulamalar eşlik etmektedir. Bu bağlamda kamusal yer adları, söz-edim nitelikleri ve toplumsal ilişkileri belirli duygulanımlarla yeniden üretmesi bakımından şehri, temsil mekânına dönüştürmektedir. Temsil mekânı işlevine sahip kamusal yer adlarının duygulanımsal boyutu, kitlelerin geçmiş kahramanlarla ve olaylarla özdeşleşmesini sağlamaktadır. Geçmişle özdeşleşme pratiklerinin, toplumsal hafıza ve kimliğin temel bileşeni olduğu göz önüne alındığında, kamusal yer adları üzerinden kurucu-hafızanın tesis edildiği görülmektedir. Dolayısıyla AK Parti'nin siyasal söylem biçimleri ile adların gösterilen özellikleri, yeni bir kurucu-hafızanın inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Bu kurucu-hafıza, İslam ve Osmanlı geçmişi ile şimdi arasında kurulan senkronizasyonda somutlaşmaktadır.

Tek-parti gibi AK Parti de Ankara şehrini, kendi ideolojik söylemini damlayacağı "boş bir mekân" (mutlak mekân ya da soyut mekân) şeklinde düzenlemektedir. Buradaki "boş" kavramı, birbiriyle ilişkili iki bağlama dikkat çekmektedir. Birincisi, iktidarın şehirsel mekândaki matematiksel ve geometrik hareketleridir. Başka bir ifadeyle, şehirsel mekânın haritalar ve imar planları aracılığıyla matematiksel olarak hesaplanmasıdır. Bu hesaplama ve ölçme temelli geometrik (boş) mekân anlayışı, 'iktidarın gözü' olarak işlev görmektedir. Mekânın hesaplama ve ölçme temelinde politik düzenlemelere dâhil edilmesi, bireylerin gelecekteki yaşam alanlarının iktidar tarafından denetlenmesi ve kontrol edilmesine katkı sağlamaktadır.

Mekânın hesaplanması ve istatiksel ölçümler ile tek bir sonuçta ifade edilmesi, iktidar dispozitiflerinin biyo-politik bir stratejisidir. İmar çalışmaları ve çevre düzenlemeleri ile yerleşim yerlerinin belirlenmesi ve özellikle şehir içinde faaliyet yürüten mekânlara dair yönetimsel (govermentality) planlamalar ve hesaplamalar, 'bireylerin davranışları üzerinden davranışlarının kontrol edildiği' bir 'soyut mekân' yaratma stratejisidir. Bu bağlamda "geometrik (boş) mekânda" toplumsal ilişkiler, yalnızca nicel bir nüfus sayımı olarak hesaplamalara dâhil edilmektedir.

Tek-parti ve AK Parti'nin mekânsal düzenleme biçimleri, kendinden önceki "şehir hafızasını" göz ardı eden, mutlak mekân ilkesini veri almaktadır. Her iki iktidar da, şehirsel düzenlemeler aracılığıyla kendi siyasal ideolojileri ekseninde toplumsal yapıyı dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla boş kavramı, şehirsel mekânın

iktidar ideolojisinin soyutlanmış olan yani düşünsel tasarımını ifade etmektedir. Bu bağlamda "boş" kavramının ikinci anlamı, Ankara şehrinin göstergebilimsel yapısının, imar planları ve mimarlık uygulamaları çerçevesinde yeniden üretilmesini yani iktidar ideolojisinin yeni bir formda şehirsel mekânda maddileşmesidir. Birinci anlamdaki düşünsel tasarımın, iktidar ideolojisinin şehirsel mekânda göstergeler ve semboller aracılığıyla somutlaşmasıdır.

Yukarıda ifade edildiği gibi, mutlak iktidar ile mutlak mekân arasındaki ilişki, şehirsel mekâna işlenen ideolojik sembollerin eğitim, kültür ve sosyal politika alanındaki –eşzamanlı- uygulamalarda ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda tek-parti dönemindeki adlandırma işlemi, göstergeye (gösteren-gösterilen) yönelik çift yönlü bir müdahaleyi içermektedir. AK Parti döneminde ise hem yeni –ideolojik- göstergeler şehirsel mekâna işlenmiştir hem de kendinden önce şehirsel mekâna işlenmiş göstergelere, *gösterilen* üzerinden müdahale edilmektedir. AK Parti, 1923'ten itibaren şehirsel mekâna yansıtılan adların anlamı (gösterilen) üzerinden bir toponimi uygulamasına gitmektedir.

Bu çalışma, elde edilen bulgular ve yukarıdaki açıklamalar ışığında, Ankara şehrinin toponimik manzarasının, tarihsel olarak, üç ideolojik gösterge bölgesinden hareketle yapılandığı saptanmıştır: *Türk Tarih Tezi, Türk İslam Sentezi* ve *Yeni Osmanlıcılık*. Bu üç gösterge bölgesi, Türk milliyetçiliği çerçevesinde birbirine eklemlenmektedir.

KAYNAKÇA

1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu. https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1921-anayasasi/ adresinden edinilmiştir.

1924 tarihli Ankara Şehir Haritası. SALT Araştırma Harita Koleksiyonu https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/102344 adresinden edinilmiştir.

1982 Anayasası. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf adresinden edinilmiştir.

25209 sayılı "18 Mart Şehitler Günü ve 19 Eylül Gaziler Gününde Yapılacak Törenler Hakkında Yönetmelik" (24 Ağustos 2003. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030824.htm adresinden edinilmiştir.

59. Hükümet Programı (14 Mart 2003 - 29 Ağustos 2007). https://web.archive.org/web/20130529171932/http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP59.htm adresinden edinilmiştir.

A Haber (26.12.2017). Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Mehmet Akif Ersoy mesajı. https://www.ahaber.com.tr/gundem/2017/12/26/cumhurbaskani-erdogandan-mehmet-akif-ersoy-mesaji adresinden edinilmiştir.

AA (13.05.2022). Soma'daki Maden Şehitleri Anılıyor. https://www.aa.com.tr/tr/gundem/somadaki-maden-sehitleri-aniliyor/2586924 adresinden edinilmiştir.

AA (22.10.2021). Erbakan'ın uğruna ömrünü adadığı ideallerinin önemli bir kısmını gerçeğe dönüştürdük. https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-erbakan-in-ugruna-omrunu-adadigi-ideallerinin-onemli-bir-kismini-gercege-donusturduk/2399875 adresinden edinilmiştir.

AA (29.04.2016). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Tarihimizi 1919'dan başlatan tarih anlayışını reddediyorum. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-tarihimizi-1919dan-baslatan-tarih-anlayisini-reddediyorum/563872 adresinden edinilmiştir.

AA (23.01.2012). Erdoğan Mimar Sinan Camisi'ni inceledi. https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/erdogan-mimar-sinan-camisini-inceledi/399644 adresinden edinilmiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisi Programı (2002). https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/926 adresinden edinilmiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002 Genel Seçim Beyannamesi (2015). AKP, Tanıtım ve Medya Başkanlığı.

Adalet ve Kalkınma Partisi, 2007 Genel Seçim Beyannamesi (2015a). AKP, Tanıtım ve Medya Başkanlığı.

Adalet ve Kalkınma Partisi, 2011 Genel Seçim Beyannamesi (2011). AKP, Tanıtım ve Medya Başkanlığı.

Ağaoğlu, A. (2013). *Üç Medeniyet.* İstanbul: Doğu Kitabevi.

Ağtaş, Ö. (2008). Ortanın Solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol – Cilt 8* (s.194-221). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ahıska, M. (2001). Yapay Ankara Karşısında "Hakiki" İstanbul, İstanbul Üzerinden Ankara. *İstanbul*, 51-55.

Ak Devrim (2016). Ankara: Başbakanlık Devlet Basımevi.

Akçura, T. (1971). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayın No: 16.

Akdoğan, Y. (2003). *Muhafazakâr Demokrasi.* Ankara: Adalet ve Kalkınma Partisi.

Akgül, M. (2017). *Ethnıc Homogenızatıon In Turkey: The Case Of Toponymıc Practıces In Istanbul*. (Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Akın, G. (2019). "Yeni-Osmanlı Mimarlığı", Başkent Ankara'nın Kuruluşundaki Kısa Deneyimi ve Romantizm Çağrışımları. Ali Cengizkan ve N. Müge Cengizkan (Edt.). *Bir Şehir Kurmak: Ankara (1923-1933)* (s.51-78). Ankara: Vekam Yayınları.

Akit (12.02.2019). Arkadaşından gündemi sarsan iddia! Erbakan Hoca şehit mi edildi?. https://www.yeniakit.com.tr/haber/arkadasindan-gundemi-sarsan-iddia-erbakan-hoca-sehit-mi-edildi-959720.html adresinden edinilmiştir.

Aksoy, M. (2014). *Atatürk ve Tam Bağımsızlık.* Ankara: Atatürkçü Düşünce Derneği Yayınları.

Aktar, A. (2018). *Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Aktay, Y. (2005). AK Parti'nin Kimlik Sorunu ve Müslüman Demokrat Parti Konsepti. *Tezkire*, 41, 58-79.

Al, M. (2011). Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası-Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme. *Kent Araştırmaları Dergisi*, 4, 22-37.

Alaslı, M. (2019). Toponyms' Contribution to Identity: The Case Study of Rabat (Morocco). *Proceedings of the International Cartographic Association, 2. 29th International Cartographic Conference (ICC-2019)*, 15–20 July. 2-7. Tokyo, Japan.

Alderman, D. (2002) Street Names As Memorial Arenas: The Reputational Politics of Commemorating Martin Luther King Jr: In A Georgia County. *Historical Geography,* 30, 99–120.

Aliağaoğlu, A., ve Uğur, A. (2018). Şehirsel Toponimi: Erzurum'da Cadde Adları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (40), 1-26.

Aliağaoğlu, A., ve Uzun, A. (2011). Şehirsel Toponomi (Hodonimi): Türkiye İçin Bir Tipoloji Denemesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi,* 9 (2), 123-133.

Alper, E., ve Göral, Ö. S. (2017). Aydınlar Ocağı. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık – Cilt 5* (s.583-589). İstanbul: İletişim Yayınları.

Alpkaya, F. (2021). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Alpkaya, F. (2017). Kâzım Karabekir. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık – Cilt 5* (s.44-49). İstanbul: İletişim Yayınları.

Alpman, P. S. (2018). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Millet Kavramının Sosyo-Politik İnşası. A. E. Erbaş (Ed.). *Paradigms and Understanding Social Issues* (s. 123-135). London: IJOPEC.

Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları.* Çev: Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları.

Altun, F. (2005). M. Şemseddin Günaltay. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık – Cilt 6* (s.160-177). İstanbul: İletişim Yayınları.

Andorson, B. (2017). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması.* Çev: İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (10.15.2022). Değiştirilen Cadde, Bulvar, Meydan ve Sokak Adları. https://www.ankara.bel.tr/degisen-cadde-ve-sokak-isimleri adresinden edinilmiştir.

Ankara İmar Planı (2019). Ankara Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı.

Ankara İmar Planı (1937). İstanbul: Alaeddin Kıral Basımevi.

Ankara Kent Atlası (2004). Ankara: Mapmedya Yayınları.

Ankara Şehir Planı (2014). Ankara: Arkadaş Yayınları.

Ankara Şehir Planı (2006). İstanbul: Coğrafya, Tarih ve Şehir Kültürü Yayınları.

Ankara Şehir Planı (2004). Ankara: Atlas Harita.

Ankara Şehir Planı (2003). Ankara: Arkadaş Yayınları.

Ankara Kent Planı ve Rehberi (2009). Ankara: Tunçbilek Reklam.

Ankara Şehir Rehberi (1949). Ankara: Ankara Kulübü Yayınları.

Ankara Şehri Polis Rehberi (1941). Ankara Emniyet Müdürlüğü, Ankara: Sümer Matbaası.

Antoloji (29.05.2004). Necip Fazıl Kısakürek, "Gençliğe Hitabe". https://www.antoloji.com/genclige-hitabe-siiri/ adresinden edinilmiştir.

Arıkan, Z. (1992). Milli Mücadele'nin Bir Öncüsü: Mustafa Necati. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1 (2) , 51-85.

Aristoteles (2016). *Oikonomika: Antik Dönemde Ekonomi Kavramı Üzerine I.* Çev: Burak Takmer, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Aristoteles (2014). *Politika.* Çev: Mete Tunçay. Ankara: Remzi Kitabevi.

Arslan, S., ve Uludağ, Z. (2020). Dilde Mekânı (Yeniden) Kurgulamak: Yer İsimleri, Kolektif Bellek ve İdeoloji. İdealkent, 11 (31), 1422-1455.

Ashuri, T. (2005). The Nation Remembers: National Identity and Shared Memory in Television Documentaries. *Nations and Nationalism*, 11 (3), 423–442.

Asımgil, B. (2018). İzmir'de Kentsel Kimlik Bileşenlerinden Cadde ve Sokakların Toponomisi ve Milliyetçi, Etnik İzlerin Sosyal Yapı Oluşumuna Katkıları. *Trakya University Journal of Engineering Sciences,* 19 (1), 21-36.

Assmann, J. (2018). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik.* Çev: Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Assmann, J. (1997). *Moses the Egyptian: The Memory of Egypt in Western Monotheism*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Assmann, J. (1995). Collective Memory and Cultural Identity. Trans: John Czaplicka, *New German Critique*, 65, 125-133.

Aşlamacı, İ. (2017). Din Eğitimi Politika ve Uygulamalarında AK Parti'nin 15 Yılı. İsmail Çağlar ve Ali Aslan (Edt.). *AK Parti'nin 15 Yılı* (s. 181-210). İstanbul: Seta Yayınları.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III. (1961). Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Ateş, T. (1991). Sunuş. *Türk İslam Sentezi* (s.9-13). Haz: Işıtan Gündüz, İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Augé, M. (1995). *Non-Places: Introduction to An Antropology of Supermodernity*. Trans: John Howe, London: VERSO.

Austin, J. L. (2009). *Söylemek ve Yapmak: Harvard Üniversitesi 1955 William James Dersleri*. Çev. R. Levent Aysever, İstanbul: Metis Yayınları.

Aydın, S. (2017). Ekonomik Tahribat ve Kültürel Çöküş: Bir Şehir Yaratma Projesinin İflası Olarak Ankara. Funda Şenol Cantek (Edt.). *İcat Edilmiş Şehir: Ankara* (s.31-68). İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydın, S., Emiroğlu, K., Türkoğlu, Ö., ve Özsoy, E. D. (2005). *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara.* Ankara: Dost Kitabevi.

Aydın, S. (20 Aralık 2006). Bir Tilkinin Ettiği: İsimler Milli Birliği Nasıl Bozar?. *Birikim,* https://birikimdergisi.com/guncel/1001/bir-tilkinin-ettigi-isimler-milli-birligi-nasil-bozar adresinden edinilmiştir.

Aydın, S., ve Taşkın, Y. (2018). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Ayvazoğlu, B. (2017). Yahya Kemal. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık – Cilt 5* (s.416-421). İstanbul: İletişim Yayınları.

Azak, U. (2019). *Türkiye'de Laiklik ve İslam.* Çev: Ayten Alkan, İstanbul: İletişim Yayınları.

Azaryahu, M. (2011). The Critical Turn and Beyond: The Case of Commemorative Street Naming. *ACME*, 10 (1), 28-31.

Azaryahu, M. (2009). Naming the Past The Significance of Commemorative Street Names.. J. Vuolteenaho, and L. D. Berg (Ed). *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming* (pp. 53-70). Cornwall: Mixed Sources.

Azaryahu, M. (1999). Symbolic Places Of National History And Revival: A Study İn Zionist Mythical Geography. *Royal Geographical Society (with The Institute of British Geographers)*, 24, 109–123.

Azaryahu, M. (1997). German reunification and the politics of street names: the case of East Berlin. *Political Geography*, 16 (6), 479-493.

Azaryahu, M. (1996). The power of Commemorative Street Names, *Environment and Planning: D*, 14, 311-330.

Azaryahu, M. (1990). Renaming the Past: Changes in "City Text" in Germany and Austria, 1945-1947. *History and Memory*, 2 (2), 32-53.

Azaryahu, M. (1986). Street Names and Political Identity: The Case of East Berlin. *Journal of Contemporary History*, 21 (4), 581-604.

Azaryahu, M., and Kook, R. (2002). Mapping The Nation: Street Names and Arab-Paletinian Identity, Theree Case Studies. *Nations and Nationalism*, 8 (2), 195-213.

Azaryahu, M., and Kellerman, A. (1999). Symbolic Places Of National History And Revival: A Study İn Zionist Mythical Geography. *Royal Geographical Society (with The Institute of British Geographers)*, 24, 109–123.

Bachelard, G. (2018). *Mekânın Poetikası*. Çev: Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları.

Balcı, E. (2022). Tarikatlar kıskacındaki Türkiye: DP, AKP ve tarikatlar. *Cumhuriyet.* https://www.cumhuriyet.com.tr/yazi-dizileri/tarikatlar-kiskacindaki-turkiye-dp-akp-ve-tarikatlar-1925980 adresinden edinilmiştir.

Banarlı, N. S. (1971). *Türk Edebiyatı Tarihi, C. II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Barnes, T. J., and Duncan, J. S. (2006). Introduction: Writing Worlds. In, T. J. Barnes and J. S. Duncan (Ed). *Writing Worlds: Discourse, Text and Metaphor in the Representation of Landscape* (pp.1-17). New York: Routledge.

Barthes, R. (2021). *Göstergebilimsel Serüven.* Çev: Mehmet Rifat ve Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Barthes, R. (2018). *Çağdaş Söylenler*. Çev: Tahsin Yücel, İstanbul: Metis Yayınları.

Barthes, R. (1977). *Image-Music-Text*. London: Fontana Press.

Barutçu, Z. (2016). Osman Bölükbaşı. Mete K. Kaynar (Edt.). *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (s.533-540). İstanbul: İletişim Yayınları.

Basık, S., and Rahautsou, D. (2019). Toponymic Politics and the Symbolic Landscapes of Minsk, Belarus. *Geograpia Cassoviensis XIII*, 2, 107-120.

Batuman, B. (2019). *Milletin Mimarisi: Yeni İslamcı Ulus İnşasının Kent ve Mekân Siyaseti*. Çev: Şahika Tokel, İstanbul: Metis Yayınları.

Batuman, B. (2017). Mekân, Kimlik ve Sosyal Çatışma: Cumhuriyet'in Kamusal Mekânı Olarak Kızılay Meydanı. Güven Arif Saygın (Edt.). *Ankara'nın Kamusal Yüzleri: Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler* (s.41-76). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bayar, C. (1999). *Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri*. Der: Özel Şahingiray, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Baydemir, R. (2016). *Anıt ve Heykellerin İdeolojik Mesajları ve Toplumsal Algılar: Diyarbakır Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Gaziantep.

Bayramoğlu, A. (25 Eylül 2003). AKP'nin Kimliği. *Yeni Şafak*. https://www.yenisafak.com/arsiv/2003/eylul/25/abayramoglu.html adresinden edinilmiştir.

Bayramoğlu, A. (5 Kasım 2002). AKP Neyi Temsil Ediyor?. *Yeni Şafak*. https://www.yenisafak.com/arsiv/2002/kasim/05/abayramoglu.html adresinden edinilmiştir.

BBC (30.05.2022). İsmailağa Cemaati hakkında neler biliniyor? https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48461258 adresinden edinilmiştir.

Benjamin, W. (2012). *Son Bakışta Aşk.* Çev: Nurdan Gürbilek, İstanbul: Metis Yayınları.

Benjamin, W. (2011). *Pasajlar*. Çev: Ahmet Cemal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berg, L. D., and Kearns, R. A. (2009). Naming as Norming, "Race," Gender and the Identity Politics of Naming Places in Aotearoa New Zealand. J. Vuolteenaho and L. D. Berg. *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming* (pp.19-51). Mixed Sources – Cornwall.

Beşikçi, İ. (2013). *Cumhuriyet Halk Fıkrası'nın Programı (1931)*. İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları.

Beşikçi, İ. (1991). *Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu.* Ankara: Yurt Kitap Yayınları.

Beysanoğlu, Ş. (1996). Osman Nûrî Paşa. *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları Cilt I* (s. 321-326). Ankara: San Matbaası.

Bhabha, H. K. (1990). *Nation and Narration*. London and New York: Routledge.

Bianet (04.11.2013). "Erdoğan: Kız Erkek Aynı Evde Kalamaz", https://m.bianet.org/bianet/toplum/151035-erdogan-kiz-erkek-ayni-evde-kalamaz adresinden edinilmiştir.

Bilgi, E. M. (2010). *The Physical Evolution of The Historic City of Ankara Between 1839 and 1944: A Morphological Analysis*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: Ankara.

Bilgi, N. (11 Haziran 2006). Diyarbakır Valisi Reşit Bey'in Ermeni Meselesine İlişkin Bazı Görüşleri. *Türk Yurdu Dergisi*. 95 (226). https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=4095 adresinden edinilmiştir.

Bilici, M. (2004). Muhafazakârlık Neyi Muhafaza Ediyor? *Karizma*, 5 (17), 57-60.

Billig, M. (2002). *Banal Milliyetçilik.* Çev: Cem Şişkolar, İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Birtek, F. (1998). Bir Çağdaşlaşma/Çağdaşlaşmama Projesi: Bir Deneme. *Cogito*, 15, 170-184.

Bora, T. (2018). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, T. (2018a). *Zamanın Kelimeleri: Yeni Türkiye'nin Siyasi Dili.* İstanbul: Birikim Kitapları.

Bora, T. (2010). Nutuk ve Milliyetçilik. Fikret Başkaya ve Mete K. Kaynar (Edt.). *Resmi Tarih Tartışmaları 5: Nutuk* (s.117-138). Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.

Bora, T. (2009). Celal Bayar. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm – Cilt 2* (s.546-554). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, T. (2005). Adnan Menderes. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm – Cilt 7* (s.482-509). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, T., ve Ünüvar, K. (2016). Ellili Yıllarda Türkiye'de Siyasi Düşünce Hayatı. Mete K. Kaynar (Edt.). *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (s.159-175). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, N., ve Gültekingil, M. (Edt.) (2009). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt:2: Kemalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. (2017). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. Çev: Derya Fırat ve Günce Berkkurt, Ankara: Heretik Yayınları.

Bourdieu, P. (2016). *Devlet Üzerine: Collége de France Dersleri (1989-1992).* Çev: Aslı Sümer, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P., ve Wacquant, L. (2021). *Düşünümsel Sosyolojiye Davet.* Çev: Nazlı Ökten, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bozdoğan, S. (2015). *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Mimari Kültür*. Çev: Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayıncılık.

Bucher, S., Matloviç, R., Lukácovâ, A., Harizal, B., Matlovicavo, K., Kolesárová J., Cermáková, L., and Michalko, M. (2013). The Perception of İdentity Through Urban Toponyms In The Regional Cities of Slovakia. *Anthropologıcal Notebooks*.19 (3), 23–40.

Bulaç, A. (12 Ocak 2010). AK Parti ve İslamcılık. https://web.archive.org/web/20220719144405/https://www.dunyabulteni.net/ak-parti-ve-islamcilik-makale,12344.html adresinden edinilmiştir.

Canatan, K. (2017). Sokak ve İdeoloji: Türkiye'de Resmi İdeolojinin Sokak, Cadde, Bulvar ve Meydanlara Yansımaları. *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (10-11), 1-25.

Cantek, F. Ş. (2017). Önsöz. Funda Şenol Cantek (Edt.). *İcat Edilmiş Şehir: Ankara* (s.9-10). İstanbul: İletişim Yayınları.

Cantek, F. Ş. (2003). *"Yabanil"ler ve Yerliler: Başkent Olma Sürecinde Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Carter, P. (1988). *The Road to Botany Bay: An Exploration ofLandscape and History.* New York: Alfred A. Knopj Press.

Casey, E. (1996). How to get from space to place in a fairly short stretch of time: phenomenological prolegomena. Feld, S. and Basso, K. (Eds.). *Senses of Place* (13-52). Santa Fe, NM: School of American Research Press.

Cengizkan, A. (2010). Türkiye İçin Modern ve Planlı Bir Başkent Kurmak: Ankara (1920-1950). https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm adresinden edinilmiştir.

Cengizkan, A. (2003). Ankara 1924 Lörcher Planı Raporu. *BELLETEN*, C.L.XVII (11), 153-191.

Chloupek, B. R. (2018). Public Memory and Political Street Names in Kosice: Slovakia's Multiethnic Second City. *Journal of Historical Geography*, 64, 25-35.

CNN Türk (11.12.2018). Erdoğan operasyonun adının neden "Zeytin Dalı" olduğunu açıkladı. https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-erdogan-operasyonun-adinin-neden-zeytin-dali-oldugunu-acikladi adresinden edinilmiştir.

CNN Türk (10.06.2008). Hülya Avşar Stüdyosu, "Erdoğan: Dört dörtlük laikim" https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-dort-dortluk-bir-laikim adresinden edinilmiştir.

Coğrafi Adlar Uzmanlar Kurulu Çalışma Esas ve Usullerine İlişkin Yönerge, https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/cografi-adlar-uzmanlar-kurulu-alisma-esas-ve-usullerine-iliskin-y-nerge adresinden edinilmiştir.

Cohen, S. B., and Kliot, N. (1992). Place-Names in Israel's Ideological Struggle over The Administered Territories. *Annals of the Association of American Geographers*, 82 (4), 653-480.

Comfort, S. (1995). Counter-Memory, Mourning and History in Toni Morrison's Beloved. *Literature Interpretation Theory*, 6 (1-2), 121-132.

Connerton, P. (2019). *Toplumlar Nasıl Anımsar?*. Çev: Alâeddin Şenel, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Connerton, P. (2011). *Modernite Nasıl Unutturur?*. Çev: Kübra Kelebekoğlu, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Copeaux, E. (2016). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*. Çev: Ali Berktay, İstanbul: İletişim Yayınları.

Cosgrove, D. (1989). Geography is Everywhere: Culture and Symbolism in Human Landscapes. D. Gregory and R. Walford (Ed). *Horizons in Human Geography* (pp.118-135). London: Macmillan Press.

Costa, F. S. (2012). Street Names, Politics of Memory and Social Debate in Republican Barcelona (1931–1936): A Theoretical Reflection and Case Study. *Catalan Journal of Communication and Cultural Studies*, 4 (1), 3-19.

Coşar, S. (2005). Ahmet Ağaoğlu. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm – Cilt 7* (s.236-245). İstanbul: İletişim Yayınları.

Cresswell, T. (2004). *Place: A Short Introduction*. New Jersey: Wiley-Balckwell.

Cumhuriyet (18.03.2020). MEB'in 'cihat'ı: 15 Temmuz. https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/mebin-cihati-15-temmuz-1721500 adresinden edinilmiştir.

Çakır, R. (2019). Erdoğan ve AKP ile özdeşleşen İslami cemaatler 23 Haziran'ın faturasını ödemekten kurtulabilecek mi?. *Medyascope.* https://medyascope.tv/2019/07/03/erdogan-ve-akp-ile-ozdeslesen-islami-cemaatler-23-haziranin-faturasini-odemekten-kurtulabilecek-mi/ adresinden edinilmiştir.

Çakır, R. (2018). Milli Görüş Hareketi. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık – Cilt 8* (s. 544-575). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çakır, R. (2011). *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar*. İstanbul: Metis Yayınları.

Çakır, R. (2001). Yenilikçilerin Neresi Yeni?. *Bianet* (10.01.2001). https://m.bianet.org/bianet/siyaset/274-yenilikcilerin-neresi-yeni adresinden edinilmiştir.

Çakır, R (18 Ocak 1996). Bir Sistem Partisi Olarak Refah Partisi. *Birikim*, 81. https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-81-ocak-1996-sayi-81-ocak-1996/2279/bir-sistem-partisi-olarak-refah-partisi/4628 adresinden edinilmiştir.

Çakır, R. (1994). *Ne Şeriat Ne Demokrasi: Refah Partisini Anlamak.* İstanbul: Metis Yayınları.

Çakır, R., Bozan, İ., ve Talu, B. (2004). *İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler*. İstanbul: Tesev Yayınları.

Çelik, M. M. (2018). Genelkurmay başkanının oğlu "demir yumruk" Vali Nevzat Tandoğan'ı ölüme nasıl sürükledi? *Independent Türkçe* https://www.indyturk.com/node/208936/k%C3%BClt%C3%BCr/genelkurmay-ba%C5%9Fkan%C4%B1n%C4%B1n-o%C4%9Flu-demir-yumruk-vali-nevzat-tando%C4%9Fan%C4%B1-%C3%B6l%C3%BCme-nas%C4%B1l adresinden edinilmiştir.

Çınar, M. (2021). *Siyasal Bir Sorun Olarak İslamcılık.* Ankara: Nika Yayınevi.

Çiftçi, A. (2009). Kâzım Karabekir. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler – Cilt 9* (s.1177-1194). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çoban, M. (2013). Toplumsal Hafıza ve Siyasal Dönüşümler Bağlamında Mekân İsimlerinin Önemi: Türkiye Örneği. M. Tuna (Ed.), *VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi* içinde (s. 667-675), 3, Muğla: Sıtkı Kocaman Üniversitesi.

Dağı, İ. D. (2010). Adalet ve Kalkınma Partisi: Güvenlik ve Meşruiyet Arayışında Kimlik, Siyaset ve İnsan Hakları Söylemi. Hakan Yavuz (Ed.). *AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri* (s. 121-140). İstanbul: Kitap yayınevi.

Dağlı, N., ve Aktürk, B. (1998). *Hükümetler ve Programları: 1920-1960.* Ankara: TBMM Basımevi.

Dağlıoğlu, E. C. (10 Nisan 2015). Diyarbekir Celladı Doktor Reşid. *Agos* https://www.agos.com.tr/tr/yazi/11242/diyarbekir-celladi-doktor-resid adresinden edinilmiştir.

Değirmencioğlu, S. M. (2014). Sunuş. Serdar M. Değirmencioğlu (Ed.). *"Öl Dediler Öldüm": Türkiye'de Şehitlik Mitleri* (s. 13-20). İstanbul: İletişim Yayınları.

Değirmencioğlu, S. M. (2014a). Bu Bir Cinnet: "Bizi de Askere Al Komutanım!". Serdar M. Değirmencioğlu (Ed.). *"Öl Dediler Öldüm": Türkiye'de Şehitlik Mitleri* (s. 23-30). İstanbul: İletişim Yayınları.

Değirmencioğlu, S. M. (2014b). Şehit Turizmi: Kitlelerin Çanakkale Seferberliği. Serdar M. Değirmencioğlu (Ed.). *"Öl Dediler Öldüm": Türkiye'de Şehitlik Mitleri* (s. 351-384). İstanbul: İletişim Yayınları.

Déloye, Y. (1998). Cumhuriyet Fikri ve Vatandaşlık: Fransız Deneyimi (1840-1945). *Cogito*, 25, 95-113.

Demir, E. (2006). Toplumsal Değişme Süreci İçinde Gençlik Parkı: Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Planlama Dergisi*, 4, 69-77.

Demirel, A. (2012). *Tek Partinin Yükselişi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Demirel, A. (2003). *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Demirel, T. (2021). *Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Demirel, T. (2017). *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Demirel, T. (2009). 1946-1980 Döneminde "Sol" ve "Sağ". Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler – Cilt 9* (s.413-450). İstanbul: İletişim Yayınları.

Derrida, J. (2020). *Yazı ve Fark.* Çev: P. Burcu Yalım, İstanbul: Metis Yayınları.

Derrida, J. (2014). *Gramatoloji.* Çev: İsmet Birkan, Ankara: BilgeSu Yayınları.

Doğanay, Ü. (2007). AKP'nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakârlık: Muhafazakâr Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 62 (1), 65-88.

Doğaner, Y. (2017). İhtilalin Mantığı. Mete K. Kaynar (Edt.). *Türkiye'nin 1960'li Yılları* (s.77-97). İstanbul: İletişim Yayınları.

Duncan, J. S., and Duncan, H. G. (2006). Ideology and Bliss: Roland Barthes and The Secret Histories of Landscape. T. J. Barnes and J. S. Duncan (Ed). *Writing Worlds: Discourse, Text and Metaphor in the Representation of Landscape* (pp.18-37). New York: Routledge.

Duncan, J., and Gregory, D. (2009). Text. S. Gregory, R. Johnston, G. Pratt, M. Watts, S. Whatmore (Ed). *The Dıctıonary of Human Geography* (pp.749-751). West Sussex: Blackwell Publishing.

Durgun, S. (2018). *Memalik-i Şahane'den Vatan'a.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Durmuş, R. (1990). *Ahmet Arif Anlatıyor: Kalbim Dinamit Kuyusu.* İstanbul: Cem Yayınevi.

Duru, B. (2017). Mustafa Kemal Döneminde Ankara'nın İmarı. Funda Şenol Cantek (Haz.). *Cumhuriyet'in Ütopyası: Ankara* (s.173-192). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Dündar, F. (2011). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Düzcan, B. (2014). Çanakkale İçinde Vurdular Beni: Şehit(lik) İmgesi Üzerinden Toplumsal Bedenin İnşası. Serdar M. Değirmencioğlu (Ed.). *"Öl Dediler Öldüm": Türkiye'de Şehitlik Mitleri* (s. 111-132). İstanbul: İletişim Yayınları.

Dwyer, O. J., and Alderman, D. H. (2008). Memorial Landscape: Analytic Questions And Metaphors. *GeoJournal*, 73, 165-178.

Eco, U. (2019). *Mimarlık Göstergebilimi.* Çev: Fatma Erkman Akerson, İstanbul: Daimon Yayınları.

Eco, U. (1997). Function and Sign: The Semiotics of Architecture. N. Leach (Ed.), *Rethinking Architecture A reader in Cultural Theory* (pp.173-196). London: Routledge.

Entrikin, P. (1991). *The Betwenness of Places: Towards a Geography of Modernity*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Erbakan, N. (1991). *Adil Ekonomik Düzen*. Refah Partisi, Ankara: Semih Ofset.

Erbakan, N. (1975). *Milli Görüş.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Erkmen, A. (2010). Osmanlı Türkiyesi ile Cumhuriyet Türkiyesi'nin Anı(t)ları: Timsal ve Temsil Üzerine Notlar. Elvan A. Ergut ve Bilge İmamoğlu (Edt.). *Cumhuriyet'in Mekânları, Zamanları, İnsanları* (s.31-51). Ankara: Dipnot Yayınları.

Eroğul, C. (2019). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi.* İstanbul: Yordam Kitap.

Eroler, E. G. (2019). *"Dindar Nesil Yetiştirmek": Türkiye'nin Eğitim Politikalarında Ulus ve Vatandaş İnşası (2002-2016).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Ersanlı, B. (2019). *Tarih Eğitiminde "Sen Kimsin Siyaseti": Türkiye'den Orta Asya'ya*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ersanlı, B. (2011). *İktidar ve Tarih: Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1930).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Etöz, Z. (2006). 19. Yüzyıl Ankara'sında Mahalleler ve Gündelik Yaşam. Funda Şenol Cantek (Edt.). *Sanki Viran Ankara* (s. 11-42). İstanbul: İletişim Yayınları.

Evrensel (19.10.2022). Siyaset Bilimci Aytaç: Cumhuriyetçiliğin kutup yıldızı tahakküm karşıtlığıdır. https://www.evrensel.net/haber/473435/siyaset-bilimci-aytac-cumhuriyetciligin-kutup-yildizi-tahakkum-karsitligidir adresinden edinilmiştir.

Faraco, J. C. G., Murphy, M. D. (1997). Street Names and Political Regimes in an Andalusian Town. *Ethnology*, 36 (2), 123-148.

Ferguson, P. P. (1988). Reading City Streets. *The French Review*, 61 (3), 386-397.

Feyeraband, P. (2017). *Yönteme Karşı*. Çev: Ertuğrul Başer, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Fotomaç (22.01.2019). Samsunspor Şehitleri Anıldı. https://www.fotomac.com.tr/futbol/2019/01/20/samsunspor-sehitleri-anildi adresinden edinilmiştir.

Foucault, M. (2016). *Bilginin Arkeolojisi*. Çev. Veli Urhan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar.* Çev. Işık Ergüden ve Orhan Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2013). *Kelimeler ve Şeyler.* Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi.

Foucault, M. (2011). *Büyük Kapatılma.* Çev. Işık Ergüden ve Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Franck, O. A. (2010). Bir Modernlik Arayışı: Ernst Egli ve Türkiye (1927-1940). Elvan A. Ergut ve Bilge İmamoğlu (Edt.). *Cumhuriyet'in Mekânları, Zamanları, İnsanları* (s.253-266). Ankara: Dipnot Yayınları.

Funkenstein, A. (1989). Collective Memory and Historical Consciousness. *History and Memory,* 1 (1), 5-26.

Gedi, N., and Elam, Y. (1996). Collective Memory —What Is It? *History and Memory*, 8 (1), 30-50.

Gedik, E. (2014). "Ölüm" ve "Şehitlik" ile Yeniden Kurulan Hayatlar: Oğlunu Silahlı Çatışmada Kaybeden Asker Anneleri. Serdar M. Değirmencioğlu (Ed.). *"Öl Dediler Öldüm": Türkiye'de Şehitlik Mitleri* (s. 253-276). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gill, G. (2005). Changing Symbols: The Renovation of Moscow Place Names. *The Russian Review*, 64, 480-503.

Gleeson, B. (1996). A Geography for Disabled People. *Transactions of The Institute of British Geographers*, 23, 387-96.

Goff J. L. (1992). *History and Memory*. New York: Columbia University Press.

Goffman, E. (2020). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. Çev: Barış Cezar, İstanbul: Metis Yayınları.

Goloğlu, M. (2008). *Milli Mücadele Tarihi –I: Erzurum Kongresi.* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün Esasları*. Haz: Mehmet Kaplan. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Grosby, S. (2005). *Nationalism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford Universtiy Press.

Guiraud, P. (1994). *Göstergebilim.* Çev: Mehmet Yalçın, Ankara: İmge Yayınları.

Gülalp, S. (2017). Frigler Zamanında Ankara. Funda Şenol Cantek (Edt.). *İcat Edilmiş Şehir: Ankara* (s.11-20). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gültekin, M. N. (2006). Orhan Kemal'in Eserlerinde Modernleşme, Birey ve Gündelik Hayat. *Sosyoloji Dergisi*, 15, 119-128.

Günal, V. (2012). Batman'da Cadde Adlandırmaları: Toplumsal Bellek Oluşturma ve Şehirsel Mekâna Hâkim Olma Çabaları. *Marmara Coğrafya Dergisi*. 25, 171-197.

Günal, A. (2009). Uğur Mumcu. Bora, T. (2009). Celal Bayar. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm – Cilt 2* (s.482-487). İstanbul: İletişim Yayınları.

Günal, V., Şahinalp, M. S., ve Güzel, A. (2011). Coğrafi Ortamın Şehirsel Mekân Adlarına Etkisi: Şanlıurfa Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 10 (1), 463-508.

Güner, İ., ve Ertürk, M. (2004). Türkiye İl Merkezi Kent Adlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi,* 12, 39-62.

Güneş, T. (1961). CHP Halktan Nasıl Uzaklaştı? *Yön,* 1, 14.

Gür, B. F. (2011). Unutmak, Öteki ve "Boş Kent" Ankara. *Kent Araştırmaları Dergisi,* 4, 8-21.

Gürbilek, N. (2020). *Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi.* İstanbul: Metis Yayınları.

Güvenç, B., Şeylan, G., Tekeli, İ., ve Turan, Ş. (1991). *Türk-İslam Sentezi.* Haz: Işıtan Gündüz. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Güzel, M. (2017). Necip Fazıl Kısakürek. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık-Cilt 5* (s. 334-345). İstanbul: İletişim Yayınları.

Haberler (11.08.2022). Erdoğan: '15 Temmuz, Türkiye'nin Tamamıyla Birlikte Ankara'nın da Kurtuluş Günüdür'. https://www.haberler.com/guncel/erdogan-15-temmuz-turkiye-nin-tamamiyla-birlikte-8689926-haberi/ adresinden edinilmiştir.

Halbwachs, M. (2019). *Kolektif Bellek.* Çev. Zuhal Karagöz. İstanbul: Pinhan Yayınları.

Hall, S. (1996). The Question of Cultural Identity. S. Hall, D. Held, D. Hubert and K. Thompson (Ed.). *Modernity: An Introduction to Modern Societies* (pp.595-634). Cambridge: Polity Press.

Hanioğlu, Ş. (2009). İttihatçılık. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler – Cilt 9* (s.249-259). İstanbul: İletişim Yayınları.

Harley, J. B. (2001). *The New Nature of Maps: Essays in The History of Cartography*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Hebbert, M. (2005). The Street As Locus of Collective Memory. *Environment and Planning D: Society and Space*, 23, 581-596.

Helleland, B. (2012). Place Names and Identities. *Oslo Studies in Language,* 4 (2), 95–116.

Hobsbawm, E. J. (2017). *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik.* Çev. Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hobsbawm, E. J. (2013). Introduction: Inventing Traditions. E. J. Hobsbawm and T. Ranger (Ed.). *The Invention of Tradition* (pp.1-10). Cambridge: Cambridge University Press.

Hodge, R., and Kress, G. (1995). *Social Semiotics*. New York: Cornell University Press.

Hoelscher, S., and Alderman, D. H. (2004). Memory and Place: Geographies of A Critical Relationship. *Social and Cultural Geography*, 5 (3), 347-355.

Huyssen, A. (1999). *Alacakaranlık Anıları: Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek*. Çev. Kemal Atakay. İstanbul: Metis Yayınları.

Hürriyet (02.02.2012). Erdoğan "Genişletilmiş İl Başkanları Toplantısı"nda konuştu. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dindar-genclik-yetistirecegiz-19825231 adresinden edinilmiştir.

Hürriyet (02.07.2007). Erbakan`dan AKP için şok sözler. https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/erbakan-dan-akp-icin-sok-sozler_ID610997/ adresinden edinilmiştir.

Hürriyet (02.20.2012). Seçilmişi atanmışa kul etmeyiz. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/secilmisi-atanmisa-kul-etmeyiz-19956550 adresinden edinilmiştir.

Hürriyet (19.11.2002). AKP'nin İlk Meclis Grubu Toplantısı yapıldı. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-basarmaya-mecburuz-38431601 adresinden edinilmiştir.

Hürriyet (26.04.2016). AK Parti Sözcüsü Ömer Çelik'in Laiklik Açıklaması. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/laiklik-anayasadaki-yerini-koruyacaktir-41910758 adresinden edinilmiştir.

İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği, 04.02.2015 tarih ve 97110469-045.02-E.1503 sayılı görüşü: https://mevzuattakip.com.tr/mevzuat/buyuksehirlerde-mahalle-bulvar-cadde-sokak-meydan-ve-park-gibi-alanlara-isim-verilmesi adresinden edinilmiştir.

İletişim (11.03.2021). Millet olarak Mehmet Akif gibi bir şaire, İstiklal Marşı gibi bağımsızlık beyannamesine sahip olduğumuz için ne kadar şükretsek azdır. https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-millet-olarak-mehmet-akif-gibi-bir-saire-istiklal-marsi-gibi-bagimsizlik-beyannamesine-sahip-oldugumuz-icin-ne-kadar-sukretsek-azdir adresinden edinilmiştir.

İmam Hatip Liseleri İstatistikleri (2015-2020). https://flo.uri.sh/visualisation/4897064/embed?auto=1 adresinden edinilmiştir.

İmga, O. (2004). CHP Döneminde Bir Yönetimi Örneği: Nevzat Tandoğan'lı Yıllar ve Başkent Ankara (1929-1946). *Liberal Düşünce Dergisi.* Güz, 117-122.

İnan, A. (1968). *Koca Mimar Sinan.* Ankara: Ayyıldız Matbaası.

İnan, A. (1956). *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnsel, A. (2009). Giriş. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Kemalizm – Cilt 2* (s.17-27). İstanbul: İletişim Yayınları.

İntepe, N., ve Er, F. (2014). Lokman Hekim Gerçek Kişi Midir, Kült Müdür?. *Lokman Hekim Journal*, 4 82), 27-31.

İrem, N. (2004). Türk Muhafazakârlığı Üzerine Bazı Gözlemler. *Karizma*, 5 (17), 9-19.

Jackson, P. (2003). *Maps of Meaning: An Introduction to Cultural Geography.* London: Routledge.

Jones, S. (1997). *The Archaeology of Ethnicity: Constructing İdentities in The Past And Present*. London and New York: Routledge.

Jongerden, J. (2009). Crafting Space, Making People: The Spatial Design of Nation in Modern Turkey. *European Journal of Turkish Studies (Online)*, 10. https://journals.openedition.org/ejts/4014 adresinden edinilmiştir.

Kaçmazoğlu, H. B. (2000). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a: Türkiye'de Siyasi Fikir Hareketleri.* İstanbul: Birey Yayıncılık.

Kadmon, N. (2004). Toponymy and Geopolitics: The Political Use-and Misuse-of Geographical Names. *The Cartographic Journal*, 41 (2), 85-87.

Kafesoğlu, İ. (1999). *Türk İslam Sentezi.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kafesoğlu, İ. (1976). Milli Devlet. *Türk Kültürü*. 161, 259-259.

Kahraman, H. B. (2009). *AKP ve Türk Sağı.* Söyleşi: Recep Yener, İstanbul: Agora Kitaplığı.

Kalkan, Y., Bozdoğan, S., ve Benek, S. (2019). 6360 Sayılı Kanunun Van İli Kırsal Alanın Gelişimine Etkisinin İncelenmesi. *Social Sciences Studies International Refereed & Index*, 5 (43), 4997-5014.

Kant, I. (1983). *Aydınlanma Nedir? (Felsefe Yazıları İçinde).* Çev: Nejat Bozkurt, Ankara: Remzi Yayınları.

Kaplan, İ. (2019). *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Kara, M. (2015). Cumhuriyet Türkiyesi'nde Tarikatlar. Semih Ceyhan (Ed.). *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür* (s. 95-132). İstanbul: İSAM Yayınları.

Karyelioğlu, S. (2012). Ulus Devlet ve Milliyetçiliğin Tarihsel Dayanakları ve Küreselleşmenin Ulus Devlet ve Milliyetçilik Üzerindeki Etkileri. *Ethos Dergisi*. 5 (1), 137-169.

Kayalı, K. (2018). *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs – 12 Mart*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaynar, M. K. (2017). Türkiye'nin Altmışlı Yılları Üzerine Bazı Notlar. Mete K. Kaynar (Edt.). *Türkiye'nin 1960'li Yılları* (s.23-58). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaynar, M. K. (2017a). İnkılap, Revolution, Devrim: Bir Kavramın Tarihsel Serencamı Üzerine. Mete K. Kaynar (Edt.). *Türkiye'nin 1960'li Yılları* (s. 59-75). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaynar, M. K. (2017b). Önsöz. Mete K. Kaynar (Edt.). *Türkiye'nin 1960'li Yılları* (s. 15-22). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaynar, M. K. (2016). Türkiye'nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar. Mete K. Kaynar (Edt.). *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (s.15-38). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaynar, M. K. (2010). Sunuş: "Resmi Tarihin Kurucu Metni Olarak Nutuk". Fikret Başkaya ve Mete K. Kaynar (Edt.). *Resmi Tarih Tartışmaları 5: Nutuk* (s.7-14). Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.

Keane, W. (2018). On Semiotic Ideology. *Signs and Society*, 6 (1), 64-87.

Kearns, R., and Berg, L. (2009). Proclaiming Place: Towards a Geography of Place Name Pronunciation. J. Vuolteenaho and L. D. Berg (Eds.). *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming* (p.153-176). Mixed Sources – Cornwall.

Kearney, A., and Bradley, J. J. (2008). 'Too strong to ever not be there': place names and emotional geographies. *Social and Cultural Geography*, 10 (1), 77-94.

Keleş, R. (2018). *Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi.* Ankara: İdeal Kent Yayınları.

Keleş, R., ve Duru, B. (2008). Ankara'nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış. *Mülkiye*, XXXII (261), 27-44.

Kılıç, M. (2016). *"Allah, Vatan, Soy, Milli Mukaddesat": Türk Milliyetçiler Derneği (1951-1953).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Kılınç, K. (2017). Öncü Halk Sağlığı Projelerinin Kamusal Mekânı Olarak Sıhhıye. Güven Arif Saygın (Edt.). *Ankara'nın Kamusal Yüzleri: Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler* (s.119-156). İstanbul: İletişim Yayınları.

Koca, B. (2016). Ellili Yıllarda Merkez Sağ: Demokrat Parti'nin Özgürlük ile İstismar Arasındaki Dini Politikaları. Mete K. Kaynar (Edt.). *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (s.293-313). İstanbul: İletişim Yayınları.

Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.

Koçak, C. (2014). *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fıkrası.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Koçak, K. (28 Mart 2015). Bir "Yeni Türkiye İnsanı" Modeli Olarak Melih Gökçek. *Birikim (Haftalık).* https://birikimdergisi.com/haftalik/1419/bir-yeni-turkiye-insani-modeli-olarak-melih-gokcek adresinden edinilmiştir.

Konvitz, J. W. (1990). The nation-state, Paris and cartography in eighteenth- and nineteenth-century France. *Journal of Historical Geography*, 16 (1), 3-16.

Konyalı, İ. H. (1978). *Ankara Camileri*. Ankara: Kültür Matbaacılık.

Koyuncu, B. (2014). *"Benim Milletim…": AK Parti İktidarı, Din ve Ulusal Kimlik.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Köker, L. (2016). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kripke, S. A. (2005). *Adlandırma ve Zorunluluk*. Çev. Berat Açıl. İstanbul: Litera Yayıncılık.

Kumar, K. (2006). Nationalism and the Historians. G. Delanty and K. Kumar (Ed.). *The Sage Handbook of Natıons and Natıonalısm* (pp.7-20). London: SAGE Publications.

Kurt, Ü. (2012). *"Türk'ün Büyük, Biçare Irkı": Türk Yurdu'nda Milliyetçiliğin Esasları (1911-1916).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Laclau, E. (2015). *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme.* Çev. Ertuğrul Başer. İstanbul: Birikim Yayınları.

Laclau, E. (2007). *Popülist Akıl Üzerine.* Çev. Nur Betül Çelik. Ankara: Epos Yayınları.

Laclau, E., ve Mouffe, C. (2015). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*. Çev: Ahmet Kardam, İstanbul: İletişim Yayınları.

Langendonck, W. V. (2007). *Theory and Typology of Proper Names*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Leeuwen, T. V. (2005). *Introducing Social Semiotics*. London: Routledge.

Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi.* Çev: Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lewis, B. (1991). Djumhûrriyaa. B. Lewis, C. Pellat and J. Schacht (Ed.). *The Encyclopedia of Islam* (pp. 594-95). Leiden: E. J. Brill.

Light, D. (2004). Street names in Bucharest, 1990–1997: Exploring The Modern Historical Geographies of Post-Socialist Change. *Journal of Historical Geography*, 30, 154–172.

Light, D., and Young, C. (2014). Toponymy as Commodity: Exploring The Economic Dimensions of Urban Place Names. *Internatıonal Journal of Urban And Regıonal Research*, 435-450.

Light, D., and Young, C. (2010) Political Identity, Public Memory and Urban Space: A Case Study of Parcul Carol I , Bucharest from 1906 to the Present. *Europe-Asia Studies*, 62 (9), 1453-1478.

Lim, S. T. G., and Cacciafoco, F. P. (2021). Reflections on the Politics of Place (Re)-Naming: Decolonisation, the Collapse of Totalitarian Regimes, and Government Changes. *Academia Letters*, 956, 1-7.

Lörcher'in Eski Ankara ve Yeni Şehir İmar Planı. *Goethe-Institut Ankara*. https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/loe/trindex.htm adresinden edinilmiştir.

Maksudyan, N. (2016). *Türklüğü Ölçmek: Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi 1925-1939*. İstanbul: Metis Yayınları.

Malumatfuruş (25.10.2021). Ziya Gökalp'e Ait Sanılan "İlahi Ordu" Şiiri. https://www.malumatfurus.org/ziya-gokalp-asker-duasi-ilahi-ordu-siiri/ adresinden edinilmiştir.

Mamboury, E. (1934). *Ankara Gezi Rehberi.* (Genişletilmiş 2. Baskı). Çev: Fatma Akbult vd. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, No: 412.

Massey, D. (1995). Places and Their Pasts. *History Workshop Journal*, 39, 182–92.

Massey, D. (1994). *Space, Place, and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

McDowell, S., and Braniff, M. (2014). *Commemoration as Conflict Space, Memory and Identity in Peace Processes.* Hampshire: Rethinking Peace and Conflict Studies.

Memiş, H. (2014). Büyükşehirlerde Mahalle, Bulvar, Cadde, Sokak, Meydan ve Park Gibi Alanlara İsim Verilmesi. https://mevzuattakip.com.tr/mevzuat/buyuksehirlerde-mahalle-bulvar-cadde-sokak-meydan-ve-park-gibi-alanlara-isim-verilmesi adresinden edinilmiştir.

Mert, N. (2004). Muhafazakârlık Fundamentalizm Değildir. *Karizma*, 5 (17), 34-36.

Mill, J. S. (2011). *A System of Logic: Ratiocinative and Inductive, Being a connected view of the Principles of Evidence, and the Methods of Scientific Investigation*. The University of Adelaide Library: South Australia.

Milli Nizam Partisi: Program ve Tüzük (1970). Ankara: As Matbaası. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/801 adresinden edinilmiştir.

Milli Selamet Partisi: Program ve Tüzük (1972). Ankara: Elif Matbaacılık. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/741 adresinden edinilmiştir.

Milliyet (07.03.2013). Kadınlar 'dur' derse terör acısı biter. https://www.milliyet.com.tr/siyaset/kadinlar-dur-derse-teror-acisi-biter-1677175 adresinden edinilmiştir.

Milliyet Arşivi (20.08.2022). http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/ adresinden edinilmiştir.

Mitchell, M. (2000). *Cultural Geography: A Critical Introduction*. Oxford: Blackwell.

Müller, J. W. (2017). *Popülizm Nedir?.* Çev: Onur Yıldız, İstanbul: İletişim Yayınları.

Myers, G. A. (2009). Naming and Placing the Other: Power and the Urban Landscape in Zanzibar. J. Vuolteenaho and L. D. Berg (Eds.). *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming* (p.85-100). Mixed Sources – Cornwall.

Nietzsche, F. (2011). *Ahlakın Soykütüğü: Bir Polemik.* Çev. Zeynep Alangoya. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Nişanyan, S. (2011). *Hayali Coğrafyalar: Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Değiştirilen Yeradları.* TESEV: İstanbul.

Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları.* Çev. Mehmet Emin Özcan. Ankara: Dost Kitabevi.

NTV (10.04.2015). Hasan Celal Güzel'den "Yeni Türkiye" marşı. https://www.ntv.com.tr/turkiye/yeni-turkiye-marsi,TjFAokEE2066ialPU4k9Fg adresinden edinilmiştir.

NTV (21.05.2003). Erbakan'dan AKP'ye eleştiri. http://arsiv.ntv.com.tr/news/216586.asp adresinden edinilmiştir.

Olick, J. K. (1998). Memory and the Nation: Continuities, Conflicts, and Transformations. *Social Science History*, 22 (4), 377-387.

Olick, J. K., and Robbins, J. (1998). Social Memory Studies: From "Collective Memory" to the Historical Sociology of Mnemonic Practices. *Annu. Rev. Sociol.*, 24, 105-40.

Ongur, H. O. (2014). Identifying Ottomanisms: The Discursive Evolution of Ottoman Pasts in the Turkish Presents, *Middle Eastern Studies*, 51 (3), 416-432.

Öktem, K. (2008). The Nation's Imprint: Demographic Engineering and the Change of Toponymes in Republican Turkey. *European Journal of Turkish Studies, 7 (7). Demographic Engineering (I).* http://www.ejts.org/document2243.html adresinden edinilmiştir.

Örkçüoğlu, M. (2004). *Ankara Kılavuzu.* Ankara: Örkçüoğlu Yayınları.

Örkçüoğlu, M. (1998). *Ankara Kılavuzu.* Ankara: Örkçüoğlu Yayınları.

Örkçüoğlu, M. (1994). *Ankara Kılavuzu.* Ankara: Örkçüoğlu Yayınları.

Örkçüoğlu, M. (1991). *Ankara Kılavuzu.* Ankara: Örkçüoğlu Yayınları.

Örkçüoğlu, M. (1988). *Ankara Kılavuzu.* Ankara: Örkçüoğlu Yayınları.

Örkçüoğlu, M. (1987). *Ankara Kılavuzu.* Ankara: Örkçüoğlu Yayınları.

Öz, A. (2014). Anlam Kaybının Telafisi ile Siyasi Konumlar Arasında: Türkiye'deki İslamcılığın Şehitlik ve Şahitlik Anlayışları Üzerine Tasviri Bir Deneme. Serdar M. Değirmencioğlu (Der.). *"Öl Dediler Öldüm": Türkiye'de Şehitlik Mitleri* (s. 31-88): İstanbul: İletişim Yayınları.

Öz, M. (2021). Hocam Mahir İz Bey. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi.* 4, 83-94.

Özakıncı, C. (5 Şubat 2015). *"Mimar Sinan'ın Kafatası" ve Unutulan Gerçekler*. https://ataturk.org.au/gazete-makaleleri/cengiz-ozakinci/mimar-sinanin-kafatasi-ve-unutulan-gercekler/ adresinden edinilmiştir.

Özçağlar, A. (2014). Ankara Büyükşehir Belediyesinin Yönetsel Sınırlarındaki Değişimin Ankara Şehrine ve Ankara İline Etkileri. *TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu* (s. 175-188). Ankara.

Özdalga, E. (2015). *İslamcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif.* Çev: Gamze Türkoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özdalga, E. (2014). *Kimlik Denklemleri: Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Anlam Haritası Üzerine*. Çev: Sevgi Tuncel, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özdemir, R. (1986). *XIX. Yüzyılın İlk Yarınsa Ankara.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Özdenören, R. (2018). Necip Fazıl Kısakürek. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık-Cilt 7* (s. 136-149). İstanbul: İletişim Yayınları.

Özdoğan, G. G. (2019). *"Turan"dan "Bozkurt"a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Özer, F. (2005). Mustafa Necati Bey (1894-1929). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8 (13), 165-188.

Özkan, M. ve Yoloğlu, A. C. (2005). Bir Bellek Projesi Olarak Sokak İsimlendirmesi: Ankara Örneği. *Planlama Dergisi*, 4, 54-60.

Özkırımlı, U. (2015). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış.* İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Öztürk, G. (2018). Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yozgat Milletvekili "Süleyman Sırrı Bey (İçöz)". *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (19), 65-81.

Palonen, E. (2015). The Politics of Street Names: Local, National, Transnational Budapest. M. Beyen and B. Deseure (Ed.). *Local Memories in a Nationalizing and Globalizing World* (pp.51-71). London: Palgrave Macmillan.

Palonen, E. (2008). The City-Text in Post-Communist Budapest: Street Names, Memorials, and The Politics of Commemoration. *GeoJournal*, 73, 219-230.

Parla, T. (2020). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. İstanbul: Metis Yayınları.

Parla, T. (1991). *Türkiye'de Siyasal Kültürün Kaynakları (1): Atatürk'ün Nutuk'u.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Pekedis, M. (2019). *Türkiye'de İslamcılık ve Kalkınma İlişkisi: Milli Görüş Hareketi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Van.

Pensore, J. (2002). Nations, State and Homelands: Territory and Territoriality in Nationalist Thought. *Nations and Nationalism*, 8 (3), 277-297.

Pinchevski, A. and Torgovnik, E. (2002). Signifying Passages: The Signs of Change in Israeli Street Names. *Media, Culture and Society*, 24, 365-388.

Ponty, M. M. (2016). *Algının Fenomenolojisi*. Çev: Emine Sarıkartal ve Eylem Hacımuratoğlu, İstanbul: İthaki Yayınları.

Puzey, G., and Vuolteenaho, J. (2014). Developing a Gramscian Approach to Toponymy. *Names and Their Environment*. Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences, Toponomastics II. Carole Hough and Daria Izdebska (eds.), Glasgow, 25-29. August. Vol: 2, 66-77.

Râh-i Aşk (15.10.2022). Eş-Şeyh Abdullah Faruki. https://www.rahiask.com/index.php/tetebbuat/127-naksibendiler/tavilalar/738-es-seyh-abdullah-faruki-k-s adresinden edinilmiştir.

Ranciére, J. (2011). *Tarihin Adları: Bilgi Poetikası Alanında Bir Deneme.* Çev. Cemal Yardımcı. İstanbul: Metis Yayınları.

Recep Tayyip Erdoğan'ın 16 Mart 2015 tarihinde "Devlet Övünç Madalyası ve Beratı Tevcihi" törenindeki konuşması. https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/29740/bu-ulke-ve-millet-sehit-ve-gazilerimizin-yuzu-suyu-hurmetine-ayaktadir adresinden edinilmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın 16 Mart 2019 tarihinde "Büyük Samsunlar Buluşması"ndaki konuşması. https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-her-karisi-sehit-kanlariyla-muhurlenmis-bu-vatani-askla-seviyoruz adresinden edinilmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın 17 Aralık 2014 tarihinde "Hazreti Mevlana'nın 741. Vuslat Yıldönümü Uluslararası Anma Törenlerinde Yaptıkları Konuşma". https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/2968/hazreti-mevlananin-741-vuslat-yildonumu-uluslararasi-anma-torenlerinde-yaptiklari-konusma adresinden edinilmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın 17 Aralık 2014 tarihinde "Hazreti Mevlana'nın 741. Vuslat Yıldönümü Uluslararası Anma Töreni"nde Yaptığı Konuşma. https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/2968/hazreti-mevlananin-741-vuslat-yildonumu-uluslararasi-anma-torenlerinde-yaptiklari-konusma adresinden edinilmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın 19 Mart 2019 tarihindeki "Üsküdar Mitingi" konuşması. https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/102569/-milletimizin-ve-ummetin-serefi-ve-namusuna-halel-gelmemesi-icin-canimiz-pahasina-calisacagiz- adresinden edinilmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın 21 Ocak 2015 tarihinde "İslam İşbirliği Teşkilatı Parlamento Birliği (İSİPAB) 10. Konferansı"nda Yaptığı Konuşma. https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/2975/islam-isbirligi-teskilati-parlamento-birligi-isipab-10-konferansinda-yaptiklari-konusma adresinden edinilmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın 26 Ağustos 2018 tarihinde "Anadolu'nun Fethi Malazgirt 1071 Töreninde Yaptıkları Konuşma". https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/96277/anadolu-nun-fethi-malazgirt-1071-toreninde-yaptiklari-konusma- adresinden edinilmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın 26 Ağustos 2019 tarihinde "Malazgirt Zaferi'nin 948. Yıldönümü Kutlama Programında Yaptıkları Konuşma". https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/109350/malazgirt-zaferi-nin-948-yildonumu-kutlama-programinda-yaptiklari-konusma- adresinden edinilmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın 26 Ağustos 2021 tarihinde "Malazgirt Zaferi'nin 950. Yıl Dönümü Programı'nda Yaptıkları Konuşma". https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/130179/malazgirt-zaferi-nin-950-yil-donumu-programi-nda-yaptiklari-konusma adresinden edinilmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın 26 Ağustos 2022 tarihinde "Malazgirt Zaferi'nin 951. Yıl Dönümü Programı"nda yaptığı konuşma https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/139251/-malazgirt-bu-cografyada-kazandigimiz-diger-tum-zaferlerin-ilk-adimidir- adresinden edilnilmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın 29 Ağustos 2016 tarihinde "27. Muhtarlar Buluşması"ndaki konuşması. https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/52441/15-temmuz-turk-milletinin-ikinci-kurtulus-savasidir adresinden edinilmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın 30 Mayıs 2015 tarihinde "İstanbul'un Fethi'nin 562. Yıl Dönümü Kutlamalarında Yaptıkları Konuşma". https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/32584/istanbulun-fethinin-562-yil-donumu-kutlamalarinda-yaptiklari-konusma.html adresinden edinilmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın Son Sekiz Yıl İçinde Yapmış Olduğu Tüm Konuşmalar. https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/konusmalar/?&page=1 adresinden edinilmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın 9 Kasım 2010 tarihli "AK Parti Grup Toplantısı" konuşması https://tr.wikisource.org/wiki/Recep_Tayyip_Erdo%C4%9Fan%27%C4%B1n_9_Kas%C4%B1m_2010_tarihli_AK_Parti_grup_toplant%C4%B1s%C4%B1nda_yapt%C4%B1%C4%9F%C4%B1_konu%C5%9Fma adresinden edinilmiştir.

Refah Partisi: Tüzük ve Programı (1983). Ankara: Elif Matbaacılık. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/650 adresinden edinilmiştir.

Refah Partisi'nin 20 Ekim 1991 Genel Seçim Beyannamesi. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/672 adresinden edinilmiştir.

Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*. New Delhi: Pion Limited.

Renan, E. (2019). *Ulus Nedir?*. Çev. Gökçe Yavaş. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Rifat, M. (2017). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları -1*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Rose-Redwood, R. S. (2009). From Number to Name: Symbolic CapitfPlaces of Memory and The Politics of Street Renaming in New York City. *Social and Cultural Geography*. 9 (4), 431-452.

Rose-Redwood, R. S. (2006). Governmentality, Geography, and The Geo-coded World. *Progress in Human Geography*, 30 (4), 469-486.

Rose-Redwood, R., Alderman, D., and Azaryahu, M. (2010). Geographies of Toponymic Inscription: New Directions in Critical Place-Name Studies. *Progress in Human Geography*, 34 (4), 453–470.

Russel, B. (2015). *Mantıksal Atomculuk Felsefesi*. Çev. Kurtul Gülenç, Dilek Arlı Çil, Önder Kulak, Cenk Özdağ. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Rusu, M. S. (2019). Shifting Urban Namescapes: Street Name Politics and Toponymic Change in a Romanian(ised) City. *Journal of Historical Geography*, 65, 48-58.

Sabah (11.05.2018). Erdoğan'ın AKP Genel Merkezi Gençlik Kolları Kongresi konuşması. https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/05/11/cumhurbaskani-erdogan-necip-fazilin-o-siirini-okudu adresinden edinilmiştir.

Sabah (16.7.2020). Kurtuluş Savaşı neyse 15 Temmuz da odur. https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/07/16/kurtulus-savasi-neyse-15-temmuz-da-odur adresinden edinilmiştir.

Saç, S. (2017). Ilımlı Mücadeleden Radikal Önlemlere: 27 Mayıs 1960. Mete K. Kaynar (Edt.). *Türkiye'nin 1960'li Yılları* (s.99-115). İstanbul: İletişim Yayınları.

Saçlı, M. (2020). İncir ve Zeytin: Tîn Sûresi Bağlamında Kur'ân'ın Teşrîfine Mazhâr Olmuş İki Nimet. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 5 (10), 216-239.

Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar aile Kurar.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Saraçoğlu, C. (2013). Akp, Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak *Stratejik Derinlik. Alternatif Politika*, 5 (1), 52-68.

Sargın, A. G. (2017). Kamu, Kent ve Polytika. Güven Arif Saygın (Edt.). *Ankara'nın Kamusal Yüzleri: Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler* (s.9-40). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sarıbay, A. Y. (2018). Milli Nizam Partisi'nin Kuruluşu ve Programının İçeriği. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık – Cilt 8* (s. 576-590). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sarıbay, A. Y. (2004). Sempozyum oturum başkanlığı sırasında yapmış olduğu kısa açıklama. *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu* (s. 24-25). Ankara: AK Parti.

Sarıbay, A. Y. (12 Ekim 2003). AKP Kimliksizliğe Mahkûm. *Gazete Vatan*. https://www.gazetevatan.com/gundem/akp-kimliksizlige-mahkum-15666 adresinden edinilmiştir.

Sarlo, B. (2012). *Geçmiş Zaman: Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma.* Çev. Peral Bayaz Charum ve Deniz Ekinci. İstanbul: Metis Yayınları.

Saussure, F. D. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri.* Çev: Berke Vardar, İstanbul: Multilingual.

Schwartz, B. (1982). The Social Context of Commemoration: A Study in Collective Memory. *Social Forces*, 61(2), 374-402.

Scott, J. C. (1995). *Tahakküm ve Direniş Sanatları: Gizli Senaryolar*. Çev: Alev Türker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sebîlürreşad Dergisi, Ahmet Ağaoğlu Kapağı, (Mayıs 2020) https://www.sebilurresad.com.tr/index.php?route=product/product&product_id=83 adresinden edinilmiştir.

Selçuk, E. K. (2018). *"Mücadeleciler": Mücadele Birliği (1964-1980).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları.* Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 26.

Sezgin, Ö. (2005). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu.* Ankara: İmge Kitabevi.

Smith, A. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni.* Çev. Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir. Ankara: Dost Kitabevi.

Sol Haber (28.01.2018). Diyanet İşleri Başkanı'ndan 'Afrin' açıklaması: Cihada devam ediyoruz. https://haber.sol.org.tr/toplum/diyanet-isleri-baskanindan-afrin-aciklamasi-cihada-devam-ediyoruz-226678 adresinden edinilmiştir.

Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) Programı (1985). TBMM Kütüphanesi. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/567 adresinden edinilmiştir.

Sözcü (19.05.2018). Eroğlu: Turgut Özal'ı zehirlediler, bana göre şehit oldu!. https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/eroglu-turgut-ozali-zehirlediler-bana-gore-sehit-oldu-2474450/ adresinden edinilmiştir.

Sputniknews (20.01.2018). TSK'dan Afrin'e 'Zeytin Dalı Harekâtı': 72 uçakla 108 hedef vuruldu. 19:25 diyanet: tüm camilerde fetih suresi okunacak. https://web.archive.org/web/20180120230239/https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201801201031893662-suriye-afrin-harekat-zeytindali-harekati-tsk/ adresinden edinilmiştir.

Stewart, G. R. (1954). A Classification of Place Names. *Names*, 2 (1), 1-13.

Strauss, C. L. (2021). *Mit ve Anlam.* Çev. Gökhan Yavuz Demir. İstanbul: İthaki Yayınlar.

Strauss, C. L. (2012). *Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji.* Çev. Akın Terzi, İstanbul: Metis Yayınları.

Sükan, F. (1991). *Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları: TBMM 1950-1960.* Ankara: Kültür Ofset.

Şanlı, A. S. (2016). 6-7 Eylül 1955: Türkiye'de Bir "Pogrom" Yaşandı. Mete Kaan Kaynar (Edt.). *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (s.377-392). İstanbul: İletişim Yayınları.

Şen, S. (2019). *Gemideki Hayalet: Türk Sinemasında Kürtlüğün ve Türklüğün Kuruluşu.* İstanbul: Metis Yayınları.

Şengül, T. (28 Ekim 2018). 1968 Seçimleri CHP'ye Ne Söylüyor? *Birgün*, https://www.birgun.net/haber/1968-yerel-secimleri-chp-ye-ne-soyluyor-235008 adresinden edinilmiştir.

Şenyapılı, Ö. (2004). *Ne Demek Ankara; Balgat, Niye Balgat.* Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Şenyapılı, T. (1985). *Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi (1923-1960).* Ankara: Batıkent Konut Üretim Yapı Kooperatifleri Birliği Yayınları.

T24 (27.02.2018). Zeytin Dalı Harekâtı'nı yöneten komutan Temel: Afrin'de zengin Suriyeliler yaşıyor. https://t24.com.tr/haber/zeytin-dali-harekatini-yoneten-komutan-temel-afrinde-zengin-suriyeliler-yasiyor,568950 adresinden edinilmişitr.

Tamur, R. (2010). Ankara'da Mahal İsimlerine Yansıyan Tarih –I. *Kebikeç*, 29, 57-71.

Tanfer, V. (1995). Kazım Özalp (1882-1968). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.* XI (31), 163-176.

Tankut, G. (1988). Ankara'nın Başkent Olma Süreci. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*. 8 (2), 93-104.

Tankut, G. (1981). Cumhuriyet Döneminin İlk Toplu İmar Deneyimi: Ankara. *Amme İdaresi Dergisi.* 14 (4), 113-119.

Tankut, H. R. (1936). *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler.* İstanbul: Devlet Basımevi.

Tanör, B. (2017). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Taşkın, Y. (2019). *Antikomünizmden Küreselleşme Karşıtlığına: Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Taşkın, Y. (2017). Muhafazakâr Bir Proje Olarak Türk-İslam Sentezi. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık – Cilt 5* (s.381-401). İstanbul: İletişim Yayınları.

Taşkın, Y. (2009). Turan Güneş. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm – Cilt 2* (s.452-457). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, İ (2006). Kent Tarihi Yazımı Konusunda Yeni Bir Paradigma Önerisi. Tansı Şenyapılı (Der.). *'Cumhuriyet'in 'Ankara'sı: Özcan Altaban'a Armağan* (s.2-23). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Tekeli, İ. (1982). Başkent Ankara'nın Öyküsü. İlhan Tekeli (Der.). *Türkiye'de Kentleşme Yazıları* (s.268-293). Ankara: Turhan Yayınevi.

Tekiner, A. (2010). *Atatürk Heykelleri: Kült, Estetik, Siyaset.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Temel Belediye Mevzuatı (2015). Türkiye Belediyeler Birliği, EPA-MAT.

Tent, J. (2015). What is a Toponymy?. *Placanames Australia*, 1, 5-6.

Therborn, G. (2002). Monumental Europe: The National Years. On the Iconography of European Capital Cities. *Housing, Theory and Society*, 19(1), 26-47.

Tiedemann, R. (2011). Pasajlar Yapıtı'na Giriş. *Pasajlar* (s.9-36). Çev: Ahmet Cemal. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Till, K. (2003) Places of Memory. Agnew, J., Mitchell, K. and Toel, G. (Ed.). *Companion to Political Geography* (p. 289-301). Malden: Blackwell Publishing.

Timur, T. (2000). *Osmanlı Kimliği.* Ankara: İmge Kitabevi.

Tokdoğan, N. (2018). *Yeni Osmanlıcılık: Hınç, Nostalji, Narsisizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tokel, B. B. (2016). Sazın ve Sözün Büyük Ustası: Neşet Ertaş. *+90 Dergisi*, 15, s. 110-113.

Traverso, E. (2019). *Geçmişi Kullanma Kılavuzu: Tarih, Bellek, Politika.* Çev. Işık Ergüden. İstanbul: İletişim Yayınları.

TRT Haber (27.11.2020). Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Mehmet Akif Ersoy'u anma mesajı. https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogandan-mehmet-akif-ersoyu-anma-mesaji-541456.html adresinden edinilmiştir.

Tuan, Y. F. (2001). *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Tuathail, G. Ó. (1996). *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Tunçel, H. (2000). Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10 (2), 23-34.

Tunçer, M. (2001). *Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi (14.-20. YY).* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü (01.09.2022). Şeref Taşlıova. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seref-tasliova adresinden edinilmiştir.

Türk Tarihinin Ana Hatları (1930). İstanbul: Devlet Matbaası.

Türk, H. B. (2018). *Muktedir: Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) (1928), 3. Dönem 4. Cilt 82. Birleşim - Sayfa 378.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) (1927), 2. Dönem 33. Cilt 83. Birleşim - Sayfa 846.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (14.10.2022). Mustafa Asım Köksal. https://islamansiklopedisi.org.tr/koksal-mustafa-asim adresinden edinilmiştir.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (21.08.2022).İsmail Hakkı Sami Efendi. https://islamansiklopedisi.org.tr/sami-efendi-ismail-hakki adresinden edinilmiştir.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (24.08.2022). Ahmet Süheyl Ünver. https://islamansiklopedisi.org.tr/unver-ahmet-suheyl adresinden edinilmiştir.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (30.08.2022). Kadızade Rumi. https://islamansiklopedisi.org.tr/kadizade-i-rumi adresinden edinilmiştir.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İslam Ansiklopedisi (03.09.2022). Farabi. https://islamansiklopedisi.org.tr/farabi adresinden edinilmiştir.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İslam Ansiklopedisi (07.09.2022). İbn Sina. https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-sina adresinden edinilmiştir.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İslam Ansiklopedisi (10.09.2022). Hoca Ahmet Yesevi. https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-yesevi adresinden edinilmiştir.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İslam Ansiklopedisi (13.10.2022). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. https://islamansiklopedisi.org.tr/mevlana-celaleddin-i-rumi adresinden edinilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2020.

Türkoğlu, Ö. (2019). Ankara'nın Yürüyüşü: Hâkimiyet-i Milliye'de Yeni Şehrin İzini Sürmek. Ali Cengizkan ve N. Müge Cengizkan (Edt.). *Bir Şehir Kurmak: Ankara (1923-1933)* (s.37-49). Ankara: Vekam Yayınları.

Uçkan, R. (2017). Altmışlı Yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi ve Ortanın Solu. Mete Kaan Kaynar (Edt.). *Türkiye'nin 1960'lı Yılları* (s.453-472). İstanbul: İletişim Yayınları.

Uluiş, L. (15 Temmuz 2009). Lörcher'in Ankara'sı. http://mimdap.org/2009/07/lorcherin-ankarasy/ adresinden edinilmiştir.

Uyar, H. (2009). Mahmut Esat Bozkurt. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm – Cilt 2* (s.214-219). İstanbul: İletişim Yayınları.

Uyar, H. (2005). Ağaoğlu Ahmet'in "Liberal Muhalif" Gazetesi: Akın (1933). Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Liberalizm – Cilt 7* (s.224-231). İstanbul: İletişim Yayınları.

Uzgel, İ. (2006). Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele. *Mülkiye,* XXX (252), 69-84.

Ünder, H. (2009). Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm – Cilt 2* (s.138-155). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ünsal, F. B. (2018). Mehmet Akif Ersoy. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık-7* (s. 72-89). İstanbul: İletişim Yayınları.

Verovšek, P. J. (2016). Collective Memory, Politics, and The Influence of The Past: The Politics of Memory As A Research Paradigm. *Politics, Groups, and Identities*, 1-15.

Voloshinov, V. N. (2020). *Marksizm ve Dil Felsefesi.* Çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Vuolteenaho, J., and Ainiala, T. (2009). Planning and Revamping Urban Toponymy: Ideological Alterations in the Linguistic Landscaping of Vuosaari Suburb, Eastern

Helsinki. J. Vuolteenaho and L. D. Berg (Eds.). *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming* (p.217-252). Mixed Sources – Cornwall.

Vuolteenaho, J., and Berg, L. D. (2009). Towards Critical Toponymies. *Vuolteenaho, J., Berg, L. D. (Ed). "Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming, pp:1-15"*, Cornwall: Mixed Sources.

Wanjiru, M. W., and Matsubara, K. (2017). Street Toponymy and The Decolonisation of The Urban Landscape in Post-Colonial Nairobi. *Journal of Cultural Geography*, 34 (1), 1-23.

Webarchive (18.10.2022). Muhtaç Olduğumuz Kardeşlik. https://web.archive.org/web/20071011004441/http://www.galibi.com/tr/kitaplar/muhtac_oldugumuz_kardeslik.htm#_Toc526597948 adresinden edinilmiştir.

Weber, M. (2005). *Bürokrasi ve Otorite.* Çev: H. Bahadır Akın. Ankara: Adres Yayınları.

Weedon, C., and Glenn, J. (2012). Collective Memory: Theory and Politics. *Social Semiotics*, 22 (2), 143-153.

Wertsch, J. W. (2008). The Narrative Organization of Collective Memory. *ETHOS*, 36 (1), 120-135.

Wertsch, J. V., and Roediger, H. L. (2008). Collective Memory: Conceptual Foundations and Theoretical Approaches. *MEMORY*, 16 (3), 318-326.

Wittgenstein, L. (2014). *Felsefi Soruşturmalar*. çev: Haluk Barışcan, İstanbul: Metis Yayınları.

Wright, J. K. (1929). The Study of Place Names Recent Work and Some Possibilities. *Geographical Review*, 19 (1), 140-144.

Yalım, İ. (2017). Ulus-Devletin Kamusal Alanda Meşruiyet Aracı: Toplumsal Belleğin Ulus Meydanı Üzerinden Kurgulanması. Güven Arif Saygın (Edt.). *Ankara'nın Kamusal Yüzleri: Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler* (s.157-214). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yalsızuçanlar, S. (2004). İslamcı/Milliyetçi/Sağ Siyaset'in Yeni Adı: Muhafazakâr Demokrasi. *Karizma*, 5 (17), 93-96.

Yanık, A., ve Bora, T. (2017). Altmışlı Yıllarda Türkiye'nin Siyasi Düşünce Hayatı. Mete Kaan Kaynar (Edt.). *Türkiye'nin 1960'lı Yılları* (s.275-300). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yaşar, M. E. (2018). Mehmet Zahid Kotku. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık-Cilt 5* (s. 326-331). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yaşar, M. E. (2018a). İskenderpaşa Cemaati. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık-Cilt 5* (s. 323-340). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yavuz, M. H. (2018). Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Edt.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık – Cilt 8* (s. 591-603). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yavuz, M. H. (2011). *Erdoğan'dan Erbakan'a: Laiklik, Demokrasi, Kürt Sorunu ve İslam.* Çev: Leman Adalı, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Yeni Şafak (10.08.2022). Akdeniz'de keşif zamanı: Abdülhamid Han sefere çıktı. https://www.yenisafak.com/gundem/akdenizde-kesif-zamani-abdulhamid-han-sefere-cikti-3842479 adresinden edinilmiştir.

Yeni Şafak (18.08.2022). Malazgirt'te 100 bin kişilik kutlama. https://www.yenisafak.com/gundem/malazgirtte-100-bin-kisilik-kutlama-2781175 adresinden edinilmiştir.

Yeni Şafak (11.08.2019). Zafer halkasına yenisini ekleyeceğiz. https://www.yenisafak.com/gundem/zafer-halkasina-yenisini-ekleyecegiz-3501790 adresinden edinilmiştir.

Yeni Şafak (06.10.2017). Erdoğan, Erol Kaya'yı kabul edecek. https://www.yenisafak.com/gundem/erdogan-erol-kayayi-kabul-edecek-2800330 adresinden edinilmiştir.

Yeni Şafak (27.04.2016). Erdoğan'ın Hırvatistan'daki Basın Konuşması. https://www.yenisafak.com/gundem/erdogan-misirdaki-laiklik-konusmasini-hatirlatti-2457486 adresinden edinilmiştir.

Yeoh, B. S. A. (1996). Street-Naming and Nation-Building: Toponymic Inscriptions of Nationhood in Singapore. *Area.* 28 (3), 298-307.

Yerushalmi Y. H. (1982). *Zakhor: Jewish History and Jewish Memory.* Seattle: University Washington Press.

Yıldız, A. (2019). *"Ne Mutlu Türküm Diyebilene": Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldız, A. (2004). Muhafazakârlığın Yerlileştirilmesi ya da AKP'nin Yeni Muhafazakâr Demokratlığı. *Karizma,* 5 (17), 53-56.

Yılmaz, M. (2017). Mehmet Akif Ersoy. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık-Cilt 5* (s. 318-333). İstanbul: İletişim Yayınları.

Zelinsky, W. (2002). Slouching Toward a Theory of Names: A Tentative Taxonomic Fix. *Names,* 50 (4), 243-262.

Zelinky, W. (1997). Along the Frontiers of Name Geography. *Professional Geographer*, 49(4), 445-446.

Zerubavel, E. (2003). *Time Maps: Collective Memory and the Social Shape of the Past.* Chicago and London: The University Chicago Press.

Zerubavel, E. (1996). Social Memories: Steps to a Past. *Qualitative Sociology*, 19 (3), 283-299.

Zizek, S. (2019). *İdeolojinin Yüce Nesnesi.* Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.

Zorlutuna, H. N. (1950). Din Dersleri. *Kadın Gazetesi*, 4, 195.

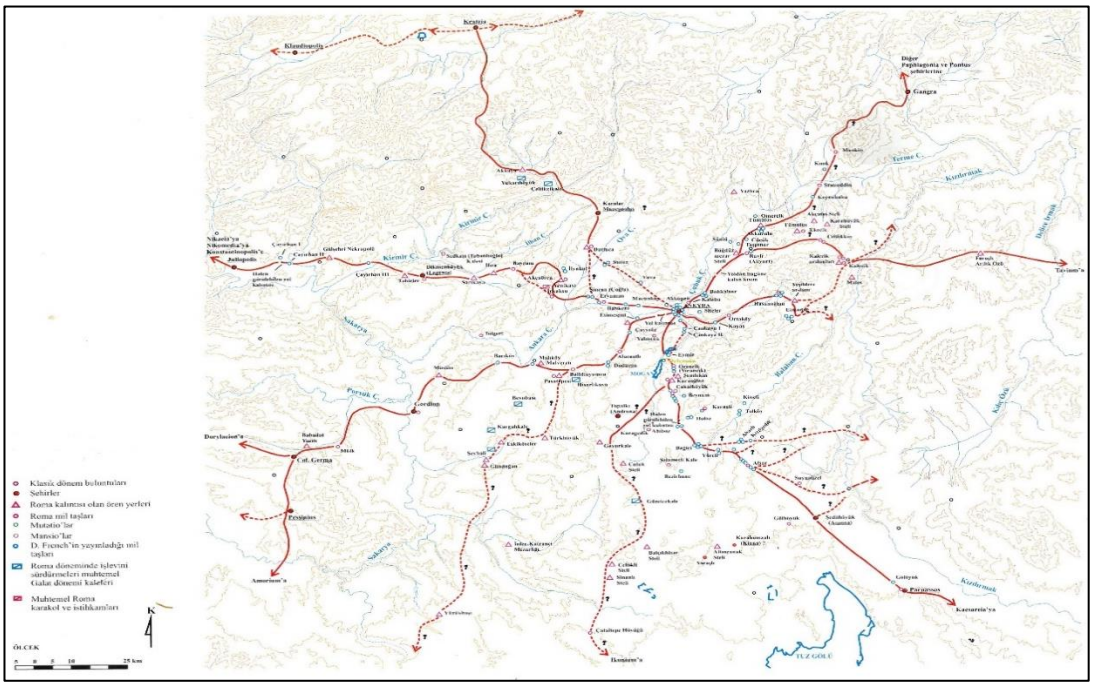
Zürcher, E. J. (2013). *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925).* Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çev: Yasemin Saner Gönen. İstanbul: İletişim Yayınları.

EKLER

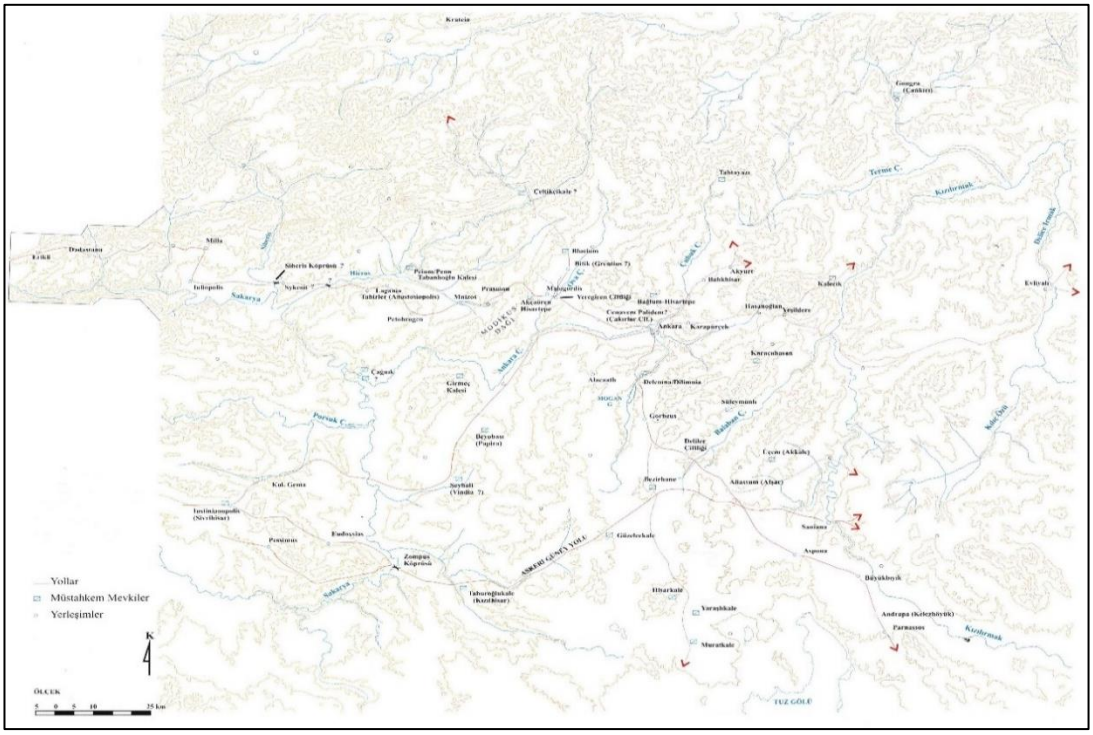
EK 1: Ankara Şehriyle İlgili Haritalar

Şekil 1: Roma Yol Sistemi

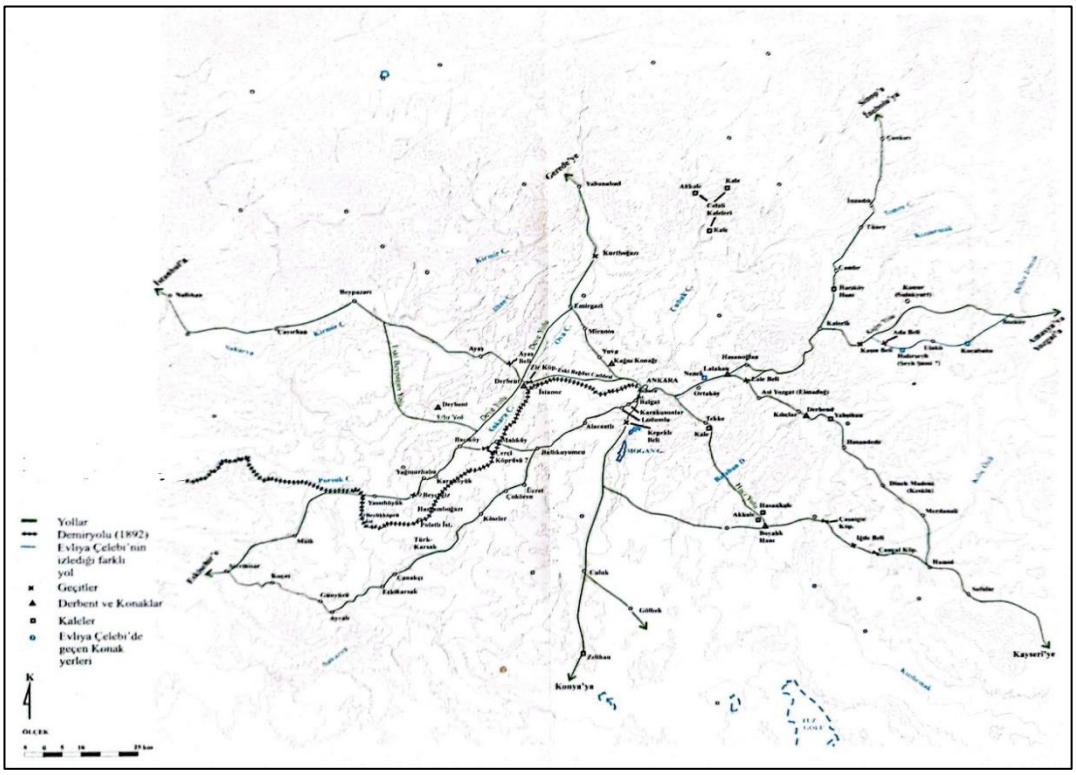
Kaynak: Aydın, vd., 2005, s. 694

Şekil 2: Bizans Yol Sistemi

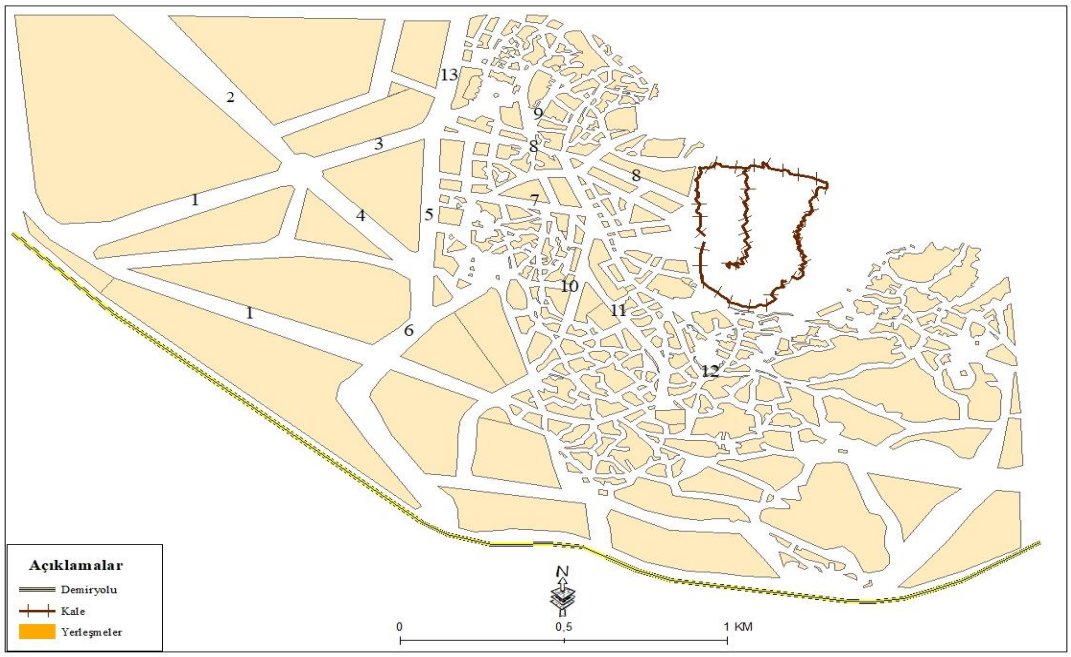
Kaynak: Aydın, vd., 2005, s. 699

Şekil 5: Osmanlı Yol Sistemi

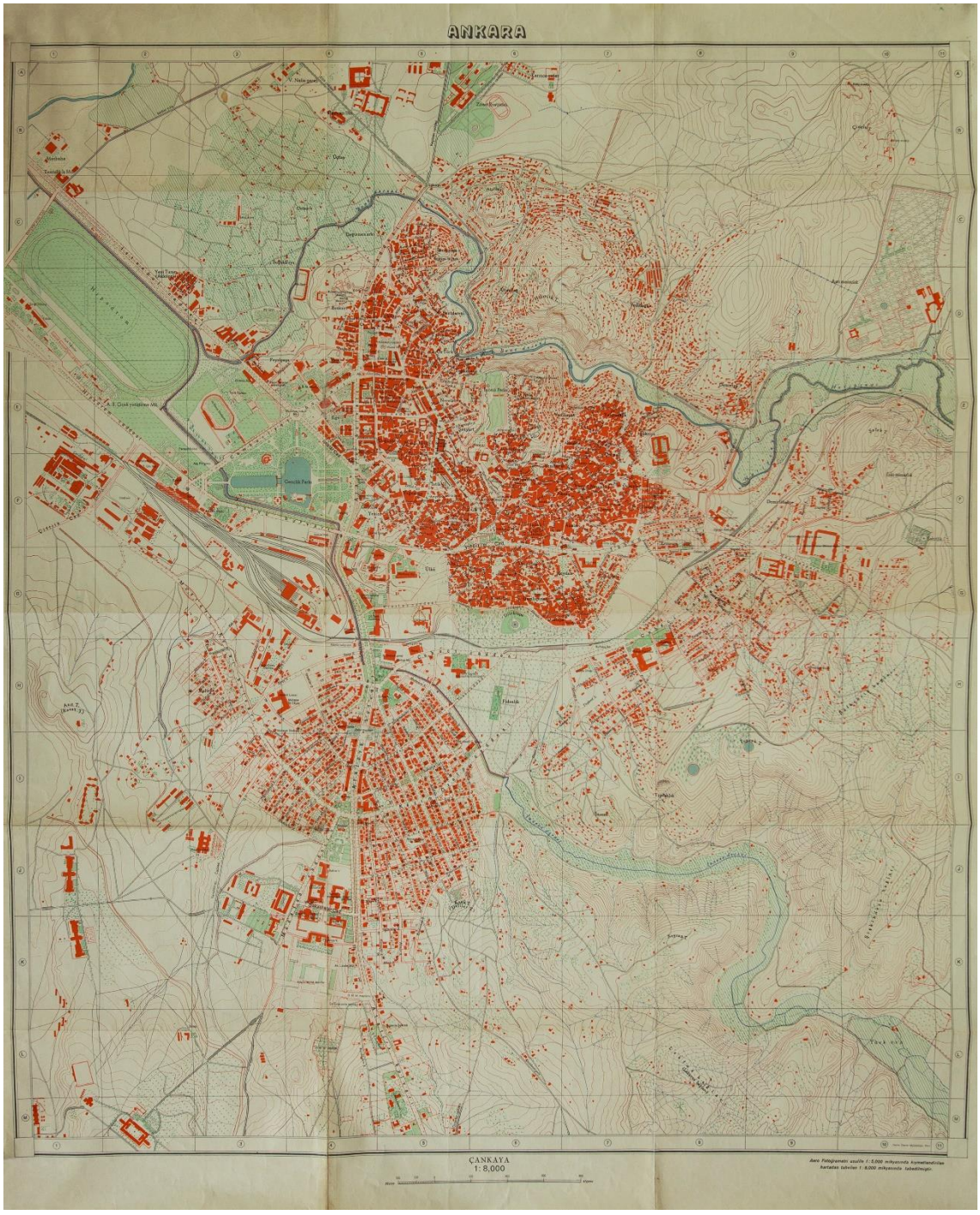

Kaynak: Aydın, vd., 2005, s. 712

Şekil 4: Eski Caddelerin Konumu

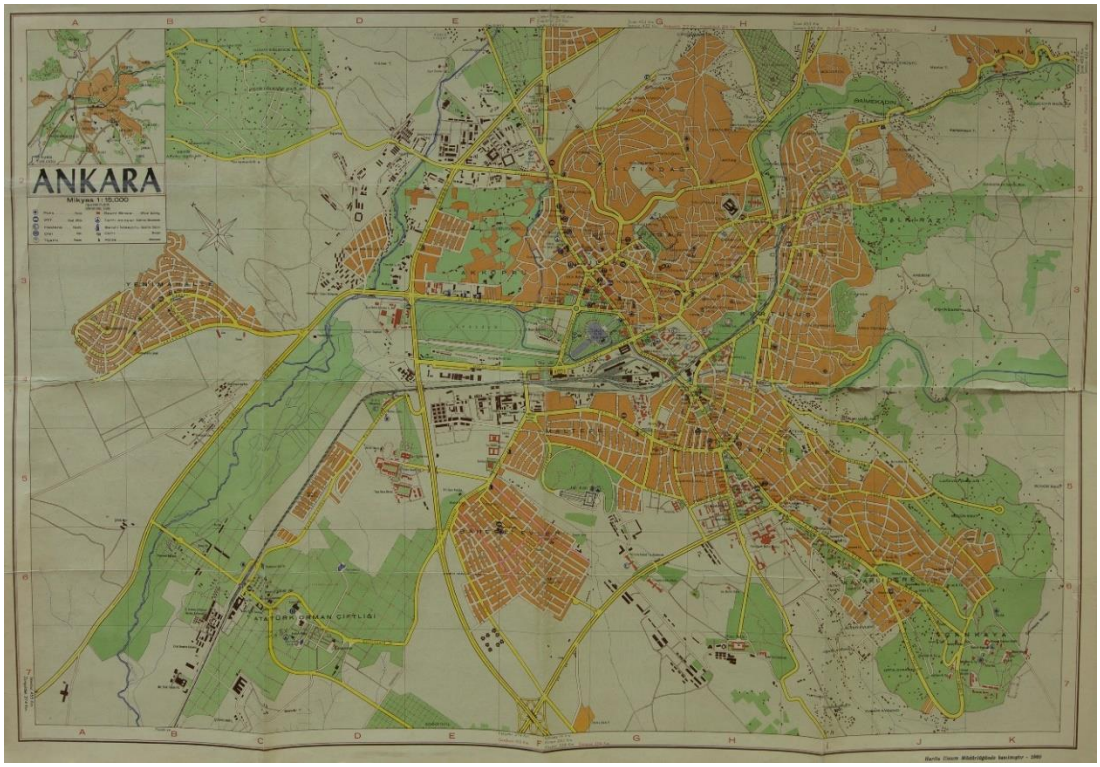

Şekil 5: 1944'te Ankara Şehri

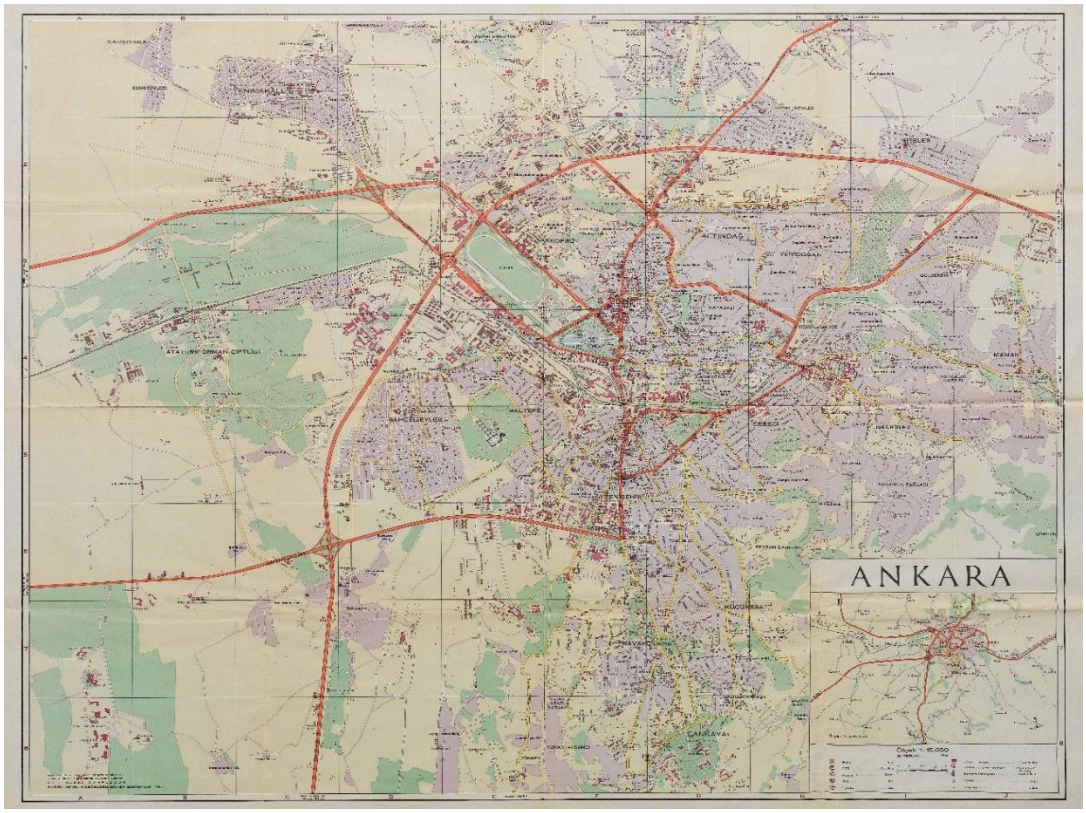
Kaynak: Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.

Şekil 6: 1960'ta Ankara Şehri

Kaynak: Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.

Şekil 7: 1967'de Ankara Şehri

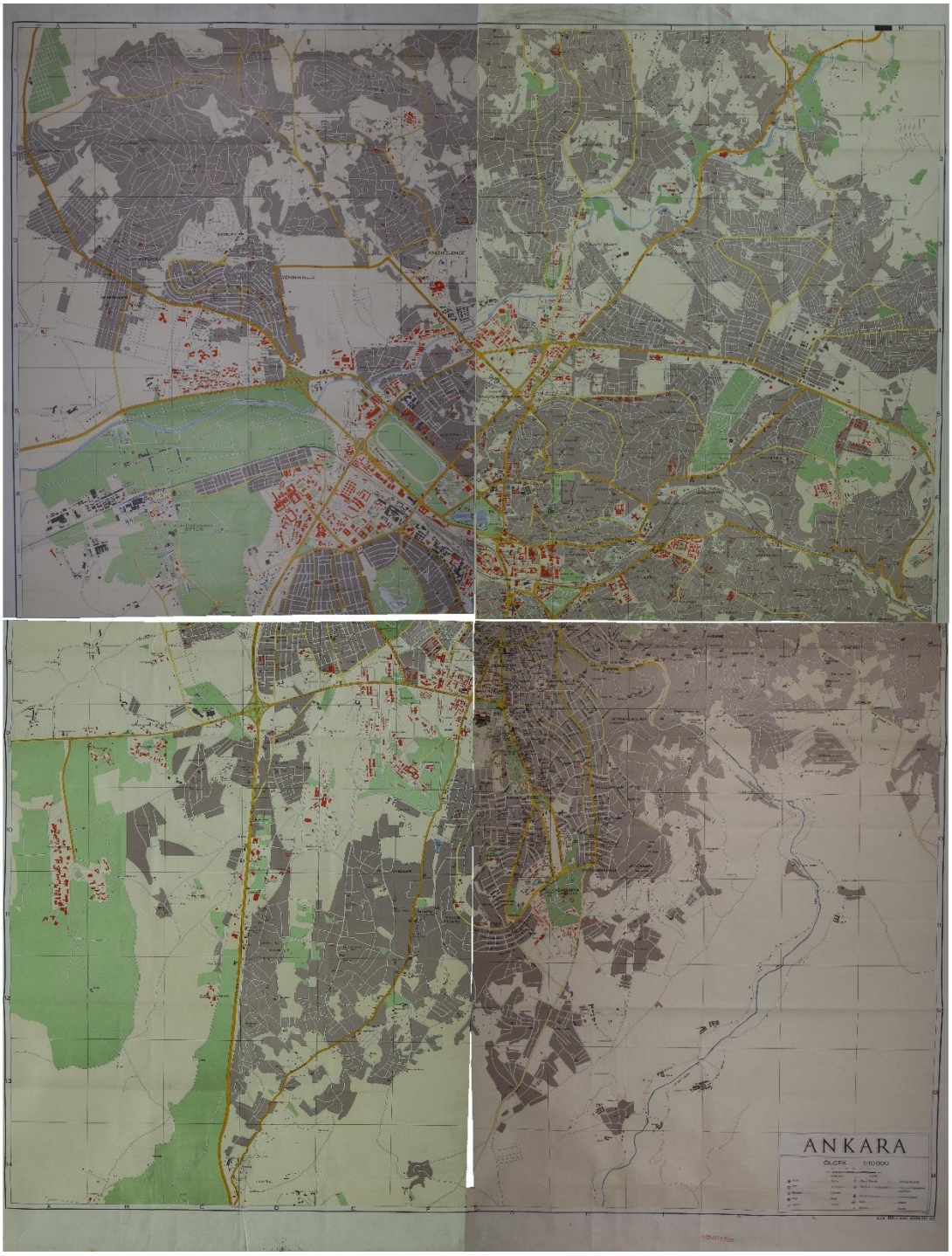
Kaynak: Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.

Şekil 8: 1972'de Ankara Şehri

Kaynak: Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.

Şekil 9: 1976'da Ankara Şehri

Kaynak: Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi.

EK 2: Tüm Cadde, Bulvar ve Meydan Adları (1923-2003)

Tablo 1: 1950'de Tüm Cadde, Bulvar, Meydan, Park ve Okul Adları (1923-1949)

Cadde		Bulvar	Meydan	Park
Atilla	Bahçelerarası	Atatürk	19 Mayıs	Gençlik
Bentderesi	Çankaya	Cumhuriyet	27 Kânunievvel	İnönü
Ziraat Enstitüsü	Müdafai Hukuk	Gazi Mustafa Kemal	Büyük Millet Meclisi	
Etlik	Gazi Çiftliği		Emniyet	
Hipodrom	Keçiören		Hisar	
Meşrutiyet	Müdafaa		Hükümet	
Çankırı	İstanbul		İtfaiye	
Hükümet	İstiklâl		Lozan	
Mamak	Bakanlıklar		Mehmetçik	
İzmir	Cebeci		Mimar Sinan	
İskitler	İsmetpaşa		Ogüst	
Denizciler	Işıklar		Müdafai Hukuk	
Anafartalar	Baraj		Okul	
Dikmen	Kazım özalp		Samanpazarı	
Necatibey	Posta		Tandoğan	
Sakarya	Sanayi		Ulus	
Süleyman Sırrı	Yeni Dikmen			
Yüksel	Selânik			
Tuna				

Kaynak: Ankara Şehri Broşürü, 1940; Ankara Şehri Polis Rehberi, 1941; Ankara Rehberi, 1949.

Tablo 2: 1960'taki Tüm Cadde, Bulvar ve Meydan Adları (1950-1960)

Cadde		Bulvar	Meydan
Cumhuriyet (Eskiden Bulvardı)	Muhammed Rıza Şah Pehlevi	Talat Paşa Bulvarı (Eski İnönü Bulvarı)	Kızılay Meydanı (Eski Emniyet Meydanı)
Mithat Paşa (Eski İsmet Paşa)	Şehit Kaya Aldoğan		Yıldırım Beyazıt
Ziya Gökalp (Eski Kazım Özalp)	Vali Doktor Reşat		Hürriyet
Ahmet Ağaoğlu	Gençlik		Osman Şevki Çiçekdağ
Yahya Galip	Reşit Galip		
Anıtkabir	Turgut Reis		
Önder	Ragıp Tüzün		
Babür	Fatih		

Özdemir	Bülbüldere		
Bahçelievler	Tıp Fakültesi		
Esat	Bağlar		
Yenidoğan	Ulucanlar		
İmrahor			

Kaynak: 1950, 1959 ve 1960 tarihli Ankara Şehir Haritaları

Tablo 3: 1968'daki Tüm Cadde, Bulvar ve Meydan Adları (1961-1968)

Cadde			**Bulvar**	**Meydan**
Cemal Gürsel (Eski Cebeci Caddesi)	Tunalı Hilmi (Eski Özdemir Caddesi)	Mahmut Şevket Paşa	Cumhuriyet Bulvarı (DP döneminde cadde olmuştu)	Dikimevi (Eski Osman Şevki Çiçekdağ Meydanı)
Gazi Osman Paşa	Kütükçü Ali Bey	Paris		Cemal Gürsel
Yahya Kemal	Akın	Sümer		
İrfan Baştuğ	Cengiz Topel	Tunus		
Bingöl	Hisarparkı	Nene Hatun		
Üç Yıldız	Maske	Ahmetler		
Malazgirt	Strasburg	Akdeniz		
Hükümet	Demirhendek	Turan Emeksiz		
Şehit Cemalettin	Karacakaya	Şehit Ersan		
Tanzimat	Bölük	Kenedi		
Tahran				

Kaynak: 1963, 1965 ve 1967 tarihli Ankara Şehir Haritaları

Tablo 4: 1973'teki Tüm Cadde, Bulvar ve Meydan Adları (1968-1973)

Cadde		**Bulvar**	**Meydan**
Kazım Karabekir	Oruç Reis	-	Şili Meydanı
Mareşal Fevzi Çakmak	Dede Korkut		
Ziya Bey	Mecit Uluçay		
Sokullu Mehmet Paşa	Abdulkadir Öncel		
Fuat H. Demirelli	Ziya Önder		
Abdülhak Hamit	Adalet		
Selimiye	Cinnah		
Yozgat	Yahyalar		
Atlas	Sorgun		
Şentepe	Kordon Boyu		
Sezgin	Libya		

Kaynak: 1970 ve 1972 tarihli Ankara Şehir Haritaları

Tablo 5: 1980'de Tüm Cadde, Bulvar ve Meydan Adları (1974-1980)

Cadde			Bulvar	Meydan
Atatürk (Yenimahalle)	Atatürk (Çankaya)	Atatürk (Altındağ)	İsmet İnönü	İsmet İnönü
Erzurum (Yenimahalle)	Gen. Dr. Tevfik Sağlam	Ahmet Vefik Paşa		
Hasan Ali Yücel	Kemalettin Sami	Hasan Tez		
Osman Soğukpınar	Sivas (Yenimahalle)	Miralay Muhtar Bey		
Ziya Oralay	Dr. Besim Ömer	Fahrettin Altay		
Orhan Kemal	Erciyes	Arjantin		
Giresun	Trakya Caddesi	Yıldıztepe		
Güvenlik	Harpokulu	Esentepe		
Baylar				

Kaynak: 1976 ve 1980 tarihli Ankara Şehir Haritaları

Tablo 6: 1993'teki Tüm Cadde, Bulvar ve Meydan Adları (1981-1993)

Cadde				Bulvar	Meydan
Ziya-Ül Rahman	Bahriye Üçok	Vedat Dalokay	Adnan Saygun	100. Yıl	Zübeyde Hanım
Mahmut Esat Bozkurt	Şemsettin Günaltay	Dr. Refik Saydam	Cevat Dündar	Turan Güneş	Alparslan
Ceyhun Atıf Kansu	Şehit Mustafa Baş	Ahmet Haşim	Halide Nusret Zorlutuna	Alınteri	
Şehit Gzt. Hasan Tahsin	Celal Esat Erseven	Ahmet Şefik Kolaylı	Veysel Şatıroğlu	Çetin Emeç	
Gazi	Selim	Gülbaba	Itrı	Batı-Kent	
Akşemsettin	Selçuk	Ece	Kurtuluş	Başkent	
Anavatan	Piri	NATO	Dögol	Anadolu	
Âşık Veysel	19 Mayıs	Hürriyet	Hüseyin Gazi		
Hızır Reis	Nuri Pamir	Aksaray	Akasya		
Vatan	Atakan	Altınay	Özyurt		
Barış	Altınpark	Bağlum	Fuat Börekçi		
Şair Ahmet Arif	Muammer Aksoy	Simon Bolivar	Halil Sezai Erkut		
Gzt. Rafet Genç	Gzt. Kemal Âşık	Mahatma Gandhi	Ambarlı Yolu		
Mutlu	Önder	Ayvalı	Uğur Mumcu		
Çekirge	Çatak	Bursa	Özlem		
Bostancık	Aydan	Ayazağa	Pazar		
Antalya	Demirdağ	Erenköy	Sakızağacı		
Dereboyu	Dökümhane	Edremit	Samanyolu		
İleten	Güzelyurt	Gazeller	Seval		
Güzelyokuş	Güneştepe	Gevaş	Solfasol		

Elmalı	Doğu	Karakaya	Söğütözü		
İncesu	İran	Karahöyük	Suadiye		
Karapürçek	Kaynakçı	Kıvrımlı	Tanıklar		
Köstence	Kuyuyazısı	Mehtap	Tanyeri		
Televizyon	Uzayçağı	Yıldız	Yıldızevler		
Yürüyüş					

Kaynak: Örkçüoğlu, 1994, s. 505/618; Örkçüoğlu, 1991, s. 233/311; Örkçüoğlu, 1988, s. 221/296; Örkçüoğlu, 1987, s. 211/308.

Tablo 7: 2003'teki Tüm Cadde, Bulvar ve Meydan Adları (1994-2003)

Cadde			**Bulvar**	**Meydan**
Wilhelm Thomsen	Necip Fazıl Kısakürek	Şehit Cem Ersever	Turgut Özal	Cahar Dudayev
Eşref Bitlis	Âşık Paşa	Osmanlı		
Şehit İsmail Başaran	Abay Kunanbay	Şehit Selami Gazi Atabey		
Harzemşah	Kızıl Elma	Alparslan Türkeş		
İmam Âlim Sultan	Selçuklu	Aşkabat		
Ferit Recai Ertuğrul	Şehit Ayhan Babadağ	Şehit Ertuğrul Kocaer		
Türkocağı	Yeşilkuşak	Aslanbey		
Sultan Fatih	Osman Turan	Kırım		
Kazakistan	Azerbaycan	Bişkek		
Şehit Mustafa Erciyes	Şehit Hacı Osman Dugan	Şehit İdris Yılmaz		
Veysel Karani	Bilal Habeş	Ebubekir		
Nur	Nesibe Hatun	İbrahim Ethem		
Atıf Efendi	Yunus Emre	Hakkı Turayliç		
Şehit Rafet Sever	Şehit Savaş Öztürk	Seyran		
Konrad Adeneur	Doğukent	Sinan		
Tekman	İran	Üsküp		
Kuveyt	Bosna Hersek	Beştepe		
İncitaş	Kartaltepe	Mamak Çarşıiçi		
Kevgirli	Örnek	Gültepe		
Elmalı	Pınarcık	Taşdelen		
Gülhane	Atakan	Çınardibi		
Divrik	Kuşcağız	Güventepe		

Kaynak: Örkçüoğlu, 2004; Ankara Kent Atlası, 2004; Ankara Şehir Planı, 2004; Ankara Şehir Planı, 2003; Örkçüoğlu 1998; Örkçüoğlu 1994

EK 3: Lise Adlandırmalarının Kronolojisi (1923-2020)

Ad Değişim Tarihi	Okul Adı	Açılış Yılı	Eski Adı
1923-1950 CHP – Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Fethi Okyar, Celal Bayar, Refik Saydam, Ahmet Fikri Tüzer, Şükrü Saraçoğlu, Recep Peker, Hüseyin Saka, Şemsettin Günaltay			
-	İsmet Paşa Kız Enstitüsü	**1928**	-
-	Gazi Anadolu Lisesi	**1932**	-
1935	Ankara Bölge Sanat Okulu	1905	Mekteb-i Sanayi
		1927	Mıntıka Sanat Okulu
1938	Atatürk Lisesi	1886	Taş Mektep
		1924	Ankara Erkek Lisesi
1942	Atatürk Kız Enstitüsü	1928	Akşam Kız Sanat Okulu
1950-1960 DP– Adnan Menderes			
-	Yıldırım Beyazıt Meslek ve Teknik Lisesi	**1953**	-
1957	Anafartalar Lisesi	1926	Ankara 2. Ortaokul
		1955	İstiklal Ortaokulu
-	Yenimahalle Erkek Lisesi	**1959**	-
-	Kavaklıdere Kız Lisesi	**1959**	-
1961-1962 Askeri Yönetimi – Cemal Güesel			
1960	27 Aralık Lisesi	1959	Yenimahalle Erkek Lisesi
1961-1963 CHP ve AP – İsmet İnönü			
-	Dikmen Lisesi	**1962**	-
1963-1965 CHP ve Bağimsizlar – İsmet İnönü			
1963	Mustafa Kemal	1959	Yenimahalle Erkek Lisesi
		1960	27 Aralık Lisesi
1965-1970 AP – Süleyman Demirel			
-	Balkiraz Lisesi	**1966**	-
-	Aktepe Lisesi	**1967**	-
-	Keçiören Lisesi	**1969**	
1969	Zübeyde Hanım Meslek Lisesi	1928	İsmet Paşa Kız Enstitüsü
1971-1972 CHP, MGP, AP ve Bağimsizlar – Nihat Erim			
1972	Esenevler Lisesi	1967	Hasköy Ortaokulu
1972	Ulus Meslek Lisesi	1905	Mekteb-i Sanayi
		1927	Mıntıka Sanat Okulu
		1935	Ankara Bölge Sanat Okulu

1972-1973 AP, CHP, MGP ve Bağimsizlar – Ferit Melen			
1973	Halide Edip Meslek Lisesi	1952	Yenimahalle Ortaokulu
1973	Kız Meslek Lisesi	1959	Kavaklıdere Kız Enstitüsü
1973	Ömer Seyfettin Lisesi	1961	Balgat Ortaokulu
1973	Başkent Lisesi	1966	Balkiraz Lisesi
1973-1974 AP, CGP ve Bağimsizlar – Naim Talu			
-	Laborant Meslek Lisesi	**1974**	-
-	Abidinpaşa Meslek Lisesi	**1974**	-
1974	Atatürk Kız Meslek Lisesi	1928	Akşam Kız Sanat Okulu
		1942	Atatürk Kız Enstitüsü
1974 CHP ve MSP – Bülent Ecevit			
-	-	-	-
1974-1975 Geçici Hükümet – Sadi Irmak			
-	-	-	-
1975-1977 AP, MSP, MHP ve CGP – Süleyman Demirel			
1975	50. Yıl Lisesi	1973	50. Yıl Ortaokulu
1975	Dikmen Lisesi	1962	Dikmen Ortaokulu
-	İnönü Lisesi	**1975**	-
1977 CHP – Bülent Ecevit (Güvensizlik Oyu)			
-	-	-	-
1977-1978 AP, MSP ve MHP – Süleyman Demirel			
-	-		-
1978-1979 CHP, CGP, DP ve Bağimsizlar – Bülent Ecevit			
1978	İskitler Lisesi	1970	I. Akşam Sanat Okulu
1979-1980 AP – Süleyman Demirel			
-	Güven Lisesi	**1979**	-
1980	Sokullu Mehmet Paşa Lisesi	1968	Reşat Bey İlkokulu
1980	Fatih Sultan Mehmet Lisesi	1976	Tepebaşı Ortaokulu
1980-1983 Askeri Yönetim – Bülend Ulusu			
1982	100. Yıl Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	1962	Bahçelievler Kız Enstitüsü
1983	Şehit Nuri Pamir Lisesi	1976	Türközü Ortaokulu
1983-1991 ANAP(1983-1989 Turgut Özal; 1989-1991 Yildirim Akbulut 1991; Mesut Yilmaz)			
-	Mesleki ve Teknik Eğitim Lisesi	**1984**	-
-	Söğütözü Anadolu Lisesi	**1984**	-

1986	Yahya Kemal Lisesi	1979	Güven Lisesi
1987	Anadolu Kız Meslek Lisesi	1959	Kavaklıdere Kız Enstitüsü
		1973	Kız Meslek Lisesi
1987	Gazi Anadolu Lisesi	1984	Söğütözü Anadolu Lisesi
1987	Mehmet Akif Ersoy Lisesi	1982	Yahyalar Ortaokulu
-	Alparslan Lisesi	**1987**	-
-	İncirli Teknik Lisesi	**1987**	-
-	Orhangazi Lisesi	**1988**	-
1989	Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	1956	Aktaş Ortaokulu
1989	Yıldırım Beyazıt Anadolu Lisesi	1962	Yıldırım Beyazıt Akşam Sanat Okulu
-	Yunus Emre Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	**1989**	-
-	Abidinpaşa Sağlık Meslek Lisesi	**1989**	-
-	İmrahor Endüstri Meslek Lisesi	**1989**	-
-	Keçiören Endüstri Meslek Lisesi	**1990**	-
-	Ayvalı Lisesi	1991	-
1991	Yenimahalle Mahalli İdareler Meslek Lisesi	1984	Mesleki ve Teknik Eğitim Lisesi
1991-1993 DYP ve SHP – Süleyman Demirel			
-	-	-	-
1993-1996 DYP, SHP ve CHP – Tansu Çiller			
-	Çiğdemtepe Teknik Lisesi	**1993**	-
-	Çağrıbey Anadolu Lisesi	**1993**	-
-	Mamak Anadolu Lisesi	**1993**	-
-	Mehmet Emin Resulzade	**1993**	-
-	Tınaztepe Lisesi	**1994**	-
1994	Prof. Dr. Ragıp Üner Sağlık Meslek Lisesi	1989	Abidinpaşa Sağlık Meslek Lisesi
-	Ali Naili Erdem Anadolu Lisesi	**1995**	-
1996 ANAP ve DYP – Mesut Yilmaz			
-	-	-	-
1996-1997 RP ve DYP – Necmettin Erbakan			
-	Atatürk Meslek Lisesi	**1996**	-
1996	Oğuzhan	1989	İmrahor Endüstri Meslek Lisesi
1997-1999 ANAP, DSP ve DTP – Mesut Yilmaz			
-	Cumhuriyet Anadolu Lisesi	**1997**	-

-	Yunus Emre Ticaret Meslek Lisesi	**1998**	-
-	Ufuktepe Lisesi	**1998**	-
1999-2002 DSP, MHP ve ANAP – Bülent Ecevit			
1999	Genç Osman Lisesi	**1998**	Ufuktepe Lisesi
-	Battalgazi Endüstrü Meslek Tek.ve Meslek Lisesi	**2000**	-
-	Batıkent Lisesi	**2001**	-
2002 ve Sonrası Akp – Recep Tayyip Erdoğan			
2006	İbn-i Sina Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	1991	Keçiören Sağlık Meslek Lisesi
2006	Yavuz Sultan Selim Anadolu Lisesi	1993	Mamak Anadolu Lisesi
-	Mimar Sinan Mesleki ve Teknik	**2006**	-
-	Celal Yardımcı Anadolu Lisesi	**2007**	-
-	Mehmet Akif Ersoy Anadolu Lisesi	**2008**	-
-	Mahir İz Anadolu İmam Hatip Lisesi	**2013**	
-	Ahmet Yesevi Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	**2014**	-
-	Necip Fazıl Kısakürek Anadolu İmam Hatip Lisesi	**2014**	-
2014	Kanuni Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	1980	Keçiören Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
2014	Ahi Evran Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	1984	Yenimahalle Mahalli İdareler Meslek Lisesi
		1991	Yenimahalle Mesleki ve Teknik Eğitim Lisesi
2014	Lokman Hekim Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	1962	Anadolu Sağlık ve Meslek Lisesi
		2012	Dikmen Lisesi
2014	Nene Hatun Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	1966	Pratik Kız Sanat Okulu
		1989	Mamak Anadolu Meslek Lisesi ve Gıda Teknolojisi Pastacılık Meslek Lisesi
-	Abdurrahim Karakoç Anadolu Lisesi	**2015**	-
-	Kılıçaslan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	**2015**	-
2015	Yıldırım Beyazıt Anadolu İmam Hatip Lisesi	1951	Altındağ Ortaokulu
-	Şehit Ahmet Özsoy Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi	**2016**	-
-	Şehit Abdullah Tayyip Olçok Anadolu Lisesi	**2016**	-

2016	Şehit Feramil Ferhat Kaya Anadolu Lisesi	2007	Sancak Lisesi
2016	Farabi Anadolu Lisesi	1991	Ayvalı Lisesi
2016	Şehit Mehmet Şengül Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	1968	Elektrik Elektronik Sanat Enstitüsü
2016	Şehit Köksal Kaşaltı Anadolu Lisesi	1967	Aktepe Lisesi
2016	Şehit Volkan Canöz Anadolu Lisesi	1971	Şentepe Ortaokulu
-	Prof. Dr. Necmettin Erbakan Anadolu İmam Hatip Lisesi	**2017**	-
2017	Şehit Mehmet Coşkun Kılıç Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	1993	Çiğdemtepe Teknik Lisesi
2017	Şehit Furkan Yayla Anadolu Lisesi	1968	İncirli İlkokulu
2017	Şehit Özgür Kara Anadolu Lisesi	1969	Keçiören Lisesi
-	Vatansever Şehit Tümgeneral Aydoğan Aydın Fen Lisesi	**2018**	-
2018	Şehit İbrahim Ateş Anadolu Lisesi	1967	Hasköy Ortaokulu
		1972	Esenevler Lisesi
2018	Şehit Mehmet Karakaşoğlu Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	1990	Keçiören Endüstri Meslek Lisesi
2018	Şehit Resul Ekrem Gökdoğan Anadolu Lisesi	1968	Pratik Kız Sanat Okulu
2018	Şehit Sadettin Demir Anadolu Lisesi	1967	İncesu İlkokulu
		1972	İncesu Akşam Ortaokulu
		2007	Kırkkonaklar Anadolu Lisesi
-	Osmangazi Anadolu İmam Hatip Lisesi	**2019**	-
-	Şehit Zafer Çalışkan Anadolu Lisesi	**2019**	-
-	Vecihi Hürkuş Anadolu Lisesi	**2019**	
2019	Mehmet Akif Ersoy Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	1974	Laborant Meslek Lisesi
2019	Özel Harekat Şehitleri Anadolu İmam Hatip Lisesi	2016	Şehit Fırat Bulut Anadolu İmam Hatip Lisesi
2019	Şehit Erhan Dural Anadolu Lisesi	1962	Dikmen Lisesi
		1975	Dikmen Ortaokulu
		2009	Hürriyet Anadolu Lisesi
-	Fetih Anadolu Lisesi	**2020**	-
-	Akşemsettin Anadolu Lisesi	**2020**	-
-	Piri Reis Anadolu Lisesi	**2020**	-
-	Süheyl Ünver Anadolu Lisesi	**2020**	-

2020	Şehit Hüdai Arslan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	**1987**	İncirli Teknik Lisesi